สถาบันสงฆ์กับสังคมไทย

พระราชวรมุนี
(ประยุทธ์ ปยุตฺโต)

มูลนิธิโกมลคีมทอง

สำนักพิมพ์มูลนิธิโกมลคีมทอง
๙/๒๓ ซอยบ้านช่างหล่อ ถนนพรานนก
กรุงเทพ ฯ ๑๐๗๐๐ โทร. ๔๑๑–๓๗๗๔

สถาบันสงฆ์กับสังคมไทย

พระราชวรมุนี
(ประยุทธ์ ปยุตฺโต)

พิมพ์ครั้งแรก พฤศจิกายน ๒๕๒๗

แบบปก
สมเกียรติ แซ่ตั้ง
จัดจำหน่าย
สายส่งศึกษิต บริษัทเคล็ดไทยจำกัด
๓๐๓/๗ ซอยสันติภาพ ถนนนเรศ
กรุงเทพ ฯ ๑๐๕๐๐ โทร. ๒๓๓-๒๗๙๒

ราคา ๔๒ บาท

มูลนิธิโกมลคีมทอง
กระทรวงศึกษาธิการ ออกใบอนุญาตให้
เมื่อวันที่ ๖ กันยายน ๒๕๑๔
เลขที่อนุญาตที่ ต. ๑๔๔/๒๕๑๔
กระทรวงมหาดไทย ออกใบอนุญาตให้
เมื่อวันที่ ๒๕ ธันวาคม ๒๕๑๖
เลขทะเบียนลำดับที่ ๗๖๓

คณะกรรมการ

๑. นายอุดม เย็นฤดี	ประธาน
๒. นายป๋วย อึ๊งภากรณ์	รองประธาน
๓. ม.ร.ว. พัฒนไชย ไชยันต์	เหรัญญิก
๔. นายเฉลิม ทองศรีพงศ์	ที่ปรึกษากฎหมาย
๕. นายสุลักษณ์ ศิวรักษ์	ผู้จัดการ
๖. นายพิภพ ธงไชย	ผู้ช่วยผู้จัดการ
๗. นายกรุณา กุศลาสัย	
๘. นายชาญวิทย์ อร่ามฤทธิ์	
๙. นายแพทย์ประเวศ วะสี	
๑๐. นายประกอบ คุปรัตน์	
๑๑. นายนริศ ชัยสูตร	
๑๒. นางสาวรสนา โตสิตระกูล	
๑๓. นางสาวอรศรี งามวิทยาพงศ์	
๑๔. นายอุทัย ดุลยเกษม	เลขานุการ
๑๕. นายสรรพสิทธิ์ คุมพ์ประพันธ์	ผู้ช่วยเลขานุการ

คำนำสำนักพิมพ์

พระราชวรมุนี (ประยุทธ์ ปยุตฺโต) เป็นผู้ที่ได้รับความยอมรับนับถือจากผู้รู้และใฝ่ธรรม ทั้งในระดับประเทศและระดับนานาชาติ อย่างยากที่พระภิกษุไทยในปัจจุบันจะอยู่ในสถานะเช่นนั้นได้ ด้วยนอกจากศีลาจารวัตรของท่านจะงดงาม เป็นที่เลื่อมใสศรัทธาของวิสาสิกชนแล้ว ความเปรื่องปราดปรีชาญาณของท่าน โดยเฉพาะในทางพุทธศาสนา ยังเป็นที่เห็นพ้องต้องกันในหมู่ศาสนิกชนชั้นนำอีกด้วย ข้อเขียนและคำบรรยายของท่านไม่เพียงแต่จะลุ่มลึกและรอบด้านในข้ออรรถธรรม หากยังถ่ายทอดด้วยภาษาอันหมดจด อย่างกระชับ และต่อเนื่องเป็นลำดับ ยังความกระจ่างแจ้งจับใจแก่ผู้อ่าน และผู้ฟังเป็นอย่างยิ่ง ในภาวะที่พุทธศาสนาในไทยตกอยู่ในฐานะง่อนแง่น เป็นเป้าแห่งความเข้าใจผิดและการประเมินค่าอย่างฉาบฉวย แม้กระทั่งในหมู่พุทธศาสนิกชนด้วยกัน พระราชวรมุนีได้เป็นสดมภ์หลักหนึ่งในการชี้แสดงสารัตถะแห่งพุทธศาสนา ทำคุณค่าให้ปรากฏอย่างสัมพันธ์สอดคล้องกับโลกสมัยใหม่ได้เป็นอย่างดี ดังมีงานเอกอุ เช่น *พุทธธรรม* เป็นตัวอย่างอันเด่นชัด

สถาบันสงฆ์กับสังคมไทย เป็นผลงานอีกชิ้นหนึ่งของพระราชวรมุนี ที่ชี้ให้เห็นถึงบทบาทของสถาบันสำคัญสถาบันหนึ่งของไทย ซึ่งแม้จะมีคุณค่าต่อชีวิตและสังคมเพียงใดก็ตาม แต่ก็มักไม่เป็นที่รับรู้เข้าใจกัน จนกลายเป็นความเข้าใจผิดในหมู่ผู้คนทั่วไปในปัจจุบัน การขาดความรู้ความเข้าใจที่ถูกต้องดังกล่าวในแง่หนึ่งได้ทำให้สถาบันสงฆ์ถูกปล่อยปละละเลย ไม่ได้รับการบำรุงเอาใจใส่ในทางสร้างสรรค์เท่าที่ควร ในอีกแง่หนึ่งได้ก่อให้เกิดความรู้สึกอคติต่อสถาบันสงฆ์ จนถึงกับเป็นปฏิปักษ์ มุ่งขจัดขัดขวางสถาบันนี้ก็มี ทั้งสองประการย่อมเป็นเหตุปัจจัยให้สถาบันนี้ทรุดโทรมซวดเซเป็นลำดับ หนังสือเล่มนี้ มุ่งที่จะสร้างความเข้าใจในสถาบันสงฆ์ที่ถูกต้อง ให้แลเห็นไม่เฉพาะบทบาท คุณค่าในอดีตและปัจจุบันเท่านั้น หากยังรวมถึงปัญหา อุปสรรค และข้อบกพร่องในตัวสถาบันเอง ข้อเขียนและคำบรรยายที่ประมวลเป็น *สถาบันสงฆ์สังคมไทย*นั้น เกือบทั้งหมดเป็นผลงานของพระราชวรมุนี เมื่อครั้งยังเกี่ยวข้องโดยตรงกับการศึกษาของคณะสงฆ์ ทั้งในฐานะอาจารย์ผู้สอน และรองเลขาธิการมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ซึ่งล้วนเป็นตำแหน่งหน้าที่ในอดีตของท่าน แต่แม้กาลเวลาจะล่วงเลยไปร่วมสองทศวรรษ นับแต่บทความ

ชั้นแรกสุดของท่านในเรื่องสถาบันสงฆ์ได้ปรากฏสู่สาธารณชน แต่ปัญหา ฐานะ และภารกิจของพระสงฆ์ก็หาได้เปลี่ยนแปลงไปในสาระสำคัญแต่อย่างใดไม่ ข้อเขียนและคำบรรยายเหล่านี้จึงยังทรงคุณค่า ทั้งในฐานะแนวทางสำหรับการฟื้นฟูความเป็นผู้นำทางสติปัญญาของพระสงฆ์ ที่ยังเหมาะกับปัจจุบัน และในฐานะงานแบบฉบับ อันจะมีคุณค่าทางประวัติศาสตร์ในอนาคต ด้วยแม้จนบัดนี้ ก็ยังหามีงานเขียนใดที่จะเป็นพยานหลักฐานได้ดีกว่านี้ไม่ ในแง่ที่ชี้ให้เห็นถึงความพยายามของนักคิดไทยคนสำคัญ ที่มุ่งกระตุ้นเตือนให้ผู้คนได้ตระหนักถึงความจำเป็นเร่งด่วน ในการแก้ปัญหาวิกฤต อันเกิดกับสถาบันคู่บ้านคู่เมืองดังกล่าว ก่อนที่การณ์จะสายเกินแก้ โดยที่ความพยายามดังกล่าวจะสัมฤทธิ์เพียงใดหรือไม่นั้น ผลย่อมแลเห็นได้ในกาลข้างหน้า

สถาบันสงฆ์กับสังคมไทย มูลนิธิโกมลคีมทองได้จัดพิมพ์ให้เข้าชุดกับ *ปรัชญาการศึกษาไทย* *พุทธศาสนากับสังคมไทย* และ *ลักษณะสังคมพุทธ* ของผู้ประพันธ์ท่านเดียวกัน ซึ่งกรุณามอบสิทธิในการพิมพ์เฉพาะครั้ง อย่างให้เปล่า มาโดยตลอด อันนับเป็นพระคุณต่อมูลนิธิอย่างยิ่ง เชื่อว่า ในวาระอันควรมูลนิธิจะได้มีโอกาสพิมพ์ผลงานลำดับต่อไป ในชุดเดียวกันของท่าน ซึ่งมีคุณค่าสาระไม่น้อยไปกว่าผลงานที่ผ่านมา

คำอนุโมทนา

มูลนิธิโกมลคีมทอง มีฉันทะที่จะเผยแพร่ความรู้ที่เกี่ยวกับพระพุทธศาสนา ได้อุตสาหะรวบรวมข้อเขียน บทความ และคำบรรยายในโอกาสต่าง ๆ ของผู้เขียน จัดประมวลเป็นหมวดแล้วขออนุญาตพิมพ์เป็นหนังสือเล่ม เฉพาะเล่มนี้ให้ชื่อว่า *สถาบันสงฆ์กับสังคมไทย* ผู้เขียนไม่ขัดข้อง เพราะเป็นการช่วยกันเสริมสร้างความรู้ ความเข้าใจ อันจะอำนวยประโยชน์ ทั้งในทางวิชาการ และในการเจริญกุศลธรรม

สิทธิในการพิมพ์เฉพาะครั้ง ได้มอบให้เปล่าแก่ผู้จัดพิมพ์ในแต่ละครั้ง เช่นเดียวกับหนังสืออื่นทุกเล่มของผู้เขียน เท่าที่ได้พิมพ์แล้ว ไม่ว่าโดยบุคคลหรือสถาบันใด ทั้งนี้ ด้วยถือว่าความเจริญแพร่หลายแห่งธรรม และความงอกงามแห่งสัมมาปัญญา ที่อาจเกิดมีขึ้นจากธรรมทานนั้น จักเป็นผลสนองที่มีคุณค่าสูงสุด

ขออนุโมทนาต่อมูลนิธิโกมลคีมทอง ที่ได้มีฉันทะและวิริยะ ดำเนินการจัดพิมพ์หนังสือนี้ขึ้นเผยแพร่ ให้เป็นไปตาม

วัตถุประสงค์ของมูลนิธิในการบำเพ็ญประโยชน์ ตั้งต้นแต่คุณดุษฎี อังสุเมธางกูร ผู้เริ่มงานประมวลและจัดประเภทข้อเขียนคำบรรยายเหล่านั้น อันเกื้อกูลแก่การจัดพิมพ์ของมูลนิธิ ขอกุศลกรรมร่วมกันนี้ จงอำนวยผลเพื่อประโยชน์สุขของหมู่ชน ตลอดกาลนาน

พระราชวรมุนี (ประยุทธ์ ปยุตฺโต)

พฤศจิกายน ๒๕๒๗

สารบัญ

การรักษาฐานะของสถาบันพุทธศาสนา ๓

ปัญหาฐานะและภารกิจของพระสงฆ์ในสังคมปัจจุบัน ๒๑

ปัญหาของสังคมไทยในปัจจุบันและแนวทางในการแก้ไข ๖๐

บทบาทของพระสงฆ์ในสังคมไทยปัจจุบัน ๑๙๒

พระพุทธศาสนาในสถานการณ์ปัจจุบัน ๒๙๘

ศาสนจักรกับอาณาจักร :

ความสัมพันธ์ระหว่างคณะสงฆ์กับอำนาจการเมือง ๓๐๙

สถาบันสงฆ์และความสัมพันธ์กับสังคม ๓๒๐

ภาคผนวก

วิเคราะห์ปัญหาและลู่ทางแก้ไขปัญหาการศึกษาของสถาบันสงฆ์

(ส่วนเพิ่มเติมของบันทึกที่ ๑ ในบทว่าด้วย "ปัญหาของสังคมไทยในปัจจุบันและแนวทางในการแก้ไข") ๓๕๒

สถาบันสงฆ์กับสังคมไทย

การรักษาฐานะของสถาบันพุทธศาสนา

ศาสนาอย่างที่เข้าใจกันโดยสามัญ เป็นผลอย่างหนึ่งแห่งความพยายามของมนุษย์ ที่จะแก้ไขปัญหาชีวิตบางอย่างของตน ซึ่งมีทั้งปัญหาเฉพาะบุคคล และปัญหาเกี่ยวกับความเกี่ยวข้องระหว่างมนุษย์ด้วยกัน ที่เรียกว่าปัญหาทางสังคม ในเมื่อศาสนาเกิดจากความพยายามของมนุษย์ ศาสนาจึงเป็นเรื่องของมนุษย์ จะเกิดขึ้น เสื่อม หรือสูญสิ้นไป สุดแต่มนุษย์บันดาล โดยเฉพาะในทางสังคม ในฐานะที่ศาสนาเป็นสถาบันทางสังคมอย่างหนึ่ง ศาสนาจะมีความสำคัญ ได้รับความยอมรับนับถือจากหมู่มนุษย์เพียงไร ก็อยู่ที่ว่า ศาสนายังมีประโยชน์ช่วยสนองความ

หมายเหตุ : พิมพ์ครั้งแรก สังคมศาสตร์ปริทัศน์ ปีที่ ๖ ฉบับที่ ๔ มีนาคม ๒๕๑๒.
พิมพ์ครั้งที่ ๒ ปรัชญาการศึกษาไทย สำนักพิมพ์เคล็ดไทย ๒๕๑๘.

ต้องการของมนุษย์ ในการแก้ไขปัญหาของพวกเขาได้เพียงใด และมนุษย์ยังมองเห็นความจำเป็นของศาสนาอยู่เพียงใด ข้อนี้หมายความว่า การดำรงอยู่ เจริญขึ้น เสื่อมลง หรือสิ้นไปของศาสนา ขึ้นอยู่กับประโยชน์ที่มีต่อสังคมเป็นสำคัญ

สายตาสามัญของมนุษย์ มองเห็นศาสนาในรูปของสิ่งที่เป็นตัวแทนหรือเครื่องหมาย ที่ชัดที่สุด ก็อนักบวชหรือพระสงฆ์และศาสนสถาน เช่น วัด โบสถ์ วิหาร สถูปเจดีย์ ที่ห้อมล้อมนักบวชหรือพระสงฆ์อยู่ ดังนั้น ความเป็นไปของศาสนาใด ศาสนาหนึ่งในสายตาสามัญของมนุษย์ ก็คือความเป็นไปของนักบวชหรือพระสงฆ์ และวัตถุสถานที่เกี่ยวข้องในศาสนานั้นนั่นเอง

ในสมัยโบราณ เมื่อมนุษย์มีสติปัญญายังไม่เจริญ รู้ความจริงเกี่ยวกับความเป็นไปและความสัมพันธ์ของสิ่งทั้งหลายภายในธรรมชาติน้อย นักบวชซึ่งเป็นมนุษย์ประเภทที่มีความรู้และสติปัญญาสูงสุดในบรรดาคนเหล่านั้น ก็ได้พยายามค้นคิดและช่วยให้มนุษย์ในยุคสมัยนั้น ได้รู้จักความจริงที่ซ่อนเร้นในธรรมชาติและเหนือธรรมชาติทั้งหลาย ตามกำลังสติปัญญาของตน ทำให้มนุษย์รู้จักกับสิ่งที่ตนมองไม่เห็น ซึ่งมีอำนาจเหนือตน และรู้วิธีปฏิบัติต่อสิ่งเหล่านั้น แล้วนักบวชเหล่านั้นก็รับเป็นผู้ทำการ

ต่าง ๆ ที่เรียกว่าพิธีกรรม เป็นสื่อติดต่อกับสิ่งที่มองไม่เห็นทั้งหลาย เพื่อช่วยสนองความต้องการของมนุษย์สมัยนั้น พิธีกรรมเหล่านี้มีความสำคัญดุจชีวิตจิตใจของมนุษย์เหล่านั้น นักบวช ซึ่งเป็นคนพวกเดียวที่ทำพิธีกรรมเหล่านั้นได้ จึงมีความสำคัญอย่างยิ่งสำหรับเขา เป็นที่เคารพบูชาของเขา ศาสนาจึงกลายเป็นส่วนสำคัญแห่งชีวิตของมนุษย์เหล่านั้น ในสมัยเช่นนี้ ความสามารถในการประกอบพิธีกรรมก็นับว่ามีประโยชน์มากเพียงพอแล้ว เพราะมนุษย์มีสติปัญญาที่ต้องการและทำได้เพียงเท่านั้น

เมื่อมนุษย์มีสติปัญญาเจริญมากขึ้น ความหมายของบุคคลและสิ่งทั้งหลายที่เป็นส่วนประกอบของศาสนา ก็เจริญก้าวหน้าไปด้วย บางอย่างก็มีความหมายกว้างขวางลึกซึ้งยิ่งขึ้น บางอย่างก็เปลี่ยนแปลงไปเป็นอย่างอื่น สุดแต่จะสนองความต้องการของมนุษย์ ชักจูงมนุษย์ให้พ้นจากปัญหาได้มากขึ้นเพียงไร และเท่าที่ผู้ค้นคิดทางศาสนานั้นจะมีสติปัญญารู้ได้ จนถึงขั้นที่เป็นพุทธ-ศาสนา ซึ่งความหมายของทุกสิ่งทุกอย่างในศาสนาเปลี่ยนแปลงไปเกือบทั้งหมด นักบวชคือพระสงฆ์ มิใช่เป็นผู้ทำหน้าที่เป็นสื่อติดต่อกับสิ่งที่มองไม่เห็น เพื่อสนองความต้องการของมนุษย์โดยการทำพิธีกรรม แต่หมายถึงผู้เดินทางลัดในการปฏิบัติธรรม

คำสอนทางศาสนามิได้เกี่ยวกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ หรืออำนาจเบื้องบน เหนือธรรมชาติ แต่กลายเป็นการแสดงกฎธรรมชาติและความเจริญแห่งชีวิต อย่างธรรมดาเท่านั้น ศาสดามิใช่ตัวแทนของอำนาจเบื้องบน หรือผู้บันดาลความรอดพ้นแก่มนุษย์ผู้เชื่อฟัง แต่หมายถึงผู้ค้นพบความจริงแห่งธรรมชาติ และทำหน้าที่เป็นครูช่วยชี้ทางเดินแก่ผู้อื่นเท่านั้น พิธีกรรม มิได้หมายถึงเครื่องมือสื่อสารระหว่างมนุษย์กับสิ่งที่มองไม่เห็น แต่กลายเป็นวิธีดำเนินการเพื่อรักษาระเบียบแบบแผนของสังคม และเป็นอุบายสร้างความประณีตงดงาม ทางความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ในสังคม ในขณะเดียวกัน มนุษย์ผู้มีความเจริญทางสติปัญญา อยู่ในระดับต่าง ๆ ก็เข้ามาเกี่ยวข้องกับศาสนา และกระทำกิจกรรมต่าง ๆ ทางศาสนา โดยแทรกความรู้สึกและความเข้าใจของตนเข้าไปในสิ่งเหล่านั้น ตามภูมิความรู้และสติปัญญาของตน ๆ และต่างได้ใช้ศาสนา เป็นเครื่องสนองความต้องการของตน ได้รับประโยชน์จากศาสนาไปตามระดับจิตใจและสติปัญญาของตน บางครั้งพระสงฆ์ ซึ่งเป็นผู้นำทางพระพุทธศาสนาเอง ก็ได้ชักนำองค์ประกอบทางศาสนา กลับลงมาสู่ความหมายเก่า ๆ และกระทำการต่าง ๆ ตามใจมนุษย์เหล่านั้น เพื่อประโยชน์ของตนบ้าง

ของคนอื่น ๆ บ้างตามเหตุการณ์ อย่างไรก็ตาม ถึงแม้ความหมายแห่งองค์ประกอบต่าง ๆ ของศาสนาจะเปลี่ยนแปลงไป แต่พระพุทธศาสนาก็ยังมีหน้าที่หลักเหมือนอย่างศาสนาทั้งหลาย คือ แก้ไขปัญหาชีวิตของมนุษย์ ซึ่งมีทั้งในด้านส่วนเฉพาะบุคคลและหน้าที่ต่อสังคม

ความเป็นมาในอดีตได้แสดงให้เห็นว่า สมัยใดพระสงฆ์ซึ่งเป็นตัวแทนและเป็นเครื่องปรากฏของพระพุทธศาสนา ดำรงมั่นในสมณปฏิบัติ ทั้งในส่วนอัตตัตถปฏิปทาและในส่วนสมณกิจอนุเคราะห์ชนหมู่มาก สามารถบำเพ็ญประโยชน์สนองความต้องการโดยธรรมแก่สังคมด้วยเมตตาธรรมตามหน้าที่ สมัยนั้นสังคมก็มองเห็นความจำเป็นของพระศาสนา พระสงฆ์ก็ได้รับความเคารพเทอดทูนบูชา พระศาสนาก็เจริญรุ่งเรือง เป็นส่วนประกอบอันขาดไม่ได้ของสังคม แต่สมัยใดพระสงฆ์ปฏิบัติเคลื่อนคลาด ไม่สามารถชักนำสังคมไปสู่ความสงบสุขและความเจริญโดยธรรมได้ สมัยนั้น ฐานะของพระสงฆ์ก็เสื่อมโทรมลง ศรัทธาในพระศาสนาก็เสื่อมถอย สังคมก็ไม่เห็นความสำคัญของพระศาสนา และเป็นโอกาสแก่ชนมิจฉาทิฏฐิผู้มุ่งร้าย ทำลายพระศาสนาลงได้ ในบางถิ่นถึงหมดสิ้นไปจากแผ่นดินก็มี

เฉพาะในประเทศไทยแต่อดีต พระสงฆ์ได้บำเพ็ญสมณกิจเพื่อประโยชน์แก่สังคมอย่างมากมาย จนทำให้วัดวาอารามซึ่งเป็นที่ตั้งของสถาบันศาสนานั้น กลายเป็นศูนย์รวมจิตใจและศูนย์กลางทางสังคม เป็นส่วนประกอบที่ขาดไม่ได้ของชุมชนทุกขนาด เช่น แม้สร้างหมู่บ้านเล็ก ๆ ขึ้นใหม่ ก็ต้องสร้างวัดขึ้นด้วย เป็นต้น กล่าวได้ว่าวัดทำหน้าที่เป็นสถาบันสังคมครบทุกแบบ เช่นโรงเรียน โรงพยาบาล สภา สโมสร ที่พักแรมคนเดินทาง สถานบันเทิง พิพิธภัณฑ์ เป็นต้น เรียกได้ว่าเป็นทุกอย่างของชุมชน พระสงฆ์มีฐานะเป็นผู้นำทั้งทางจิตใจและทางสังคม ได้รับความเคารพนับถือและบูชา เป็นที่เชื่อถือสูงสุด ความจริงในเรื่องนี้เป็นที่ยอมรับกันทั่วไป และมีหลักฐานที่ยังให้เห็นผลสืบมาแม้ถึงปัจจุบัน

อนึ่ง ในขณะที่พระศาสนามีความหมายต่อสังคมเป็นอย่างมาก พระสงฆ์เป็นที่เคารพบูชาและเป็นเหมือนผู้ถือประทีปส่องทางชีวิตของประชาชน วัดเป็นศูนย์รวมชีวิตจิตใจของชุมชนเช่นนี้ ประชาชนมองเห็นวัดวาอารามเป็นสมบัติร่วมกันของเขาทุกคน และมีความสำนึกในคุณของพระศาสนา จึงแสดงออกซึ่งศรัทธาและความจรรโลงใจเหล่านี้ ด้วยการสร้างสรรค์สิ่งก่อสร้างต่าง ๆ ไว้ที่วัด และพยายามสร้างให้สวยงามที่สุดเท่าที่จะทำได้ พากเพียร

ประดิษฐ์ตกแต่งจนเกิดเป็นศิลปวัตถุขึ้นจำนวนมากมาย เหลือเป็นประจักษ์พยานมาจนบัดนี้ก็ไม่น้อย ศิลปวัตถุทั้งหลายเหล่านี้เกิดจากจิตใจอันบริสุทธิ์เปี่ยมด้วยศรัทธาปสาทะ มิใช่เป็นการค้ามิได้มุ่งผลอามิสตอบแทน เป็นผลงานแห่งความพากเพียรของบรรพบุรุษชาวไทย ถือได้ว่าเป็นสมบัติส่วนกลางของชาติ เป็นสมบัติของพระศาสนา ศิลปวัตถุทั้งหลายเหล่านี้ ครั้นตกทอดมาถึงปัจจุบัน ก็ได้เป็นส่วนสำคัญแห่งวัฒนธรรมของชาติ เป็นเครื่องแสดงถึงระดับความเจริญของชาติและพระศาสนา แสดงถึงความเป็นชาติอิสระ ความมีสิ่งสร้างสรรค์อันเป็นของตนเอง เป็นสิ่งที่สามารถให้เกิดความภาคภูมิใจ และเป็นพยานที่สามารถนำไปแสดงแก่ผู้อื่นได้โดยชอบธรรมว่า ชาติไทยและพระพุทธศาสนาของไทยได้มีความเจริญรุ่งเรืองมาแล้วเพียงใด และทั้งเป็นหลักฐานสำหรับสืบถึงประวัติความเป็นมาของชาติ ของพระศาสนา และประวัติของท้องถิ่นนั้น ๆ ได้ด้วย ปราศจากศิลปวัตถุเหล่านี้แล้ว แม้มีคติกรามวัตถุและความเจริญก้าวหน้าอย่างปัจจุบันมากมาย ก็ไม่สามารถนำไปอวดแก่ใครได้ ด้วยเป็นของทำตามเขา และยังตามหลังเขาอยู่ด้วยซ้ำ มองในแง่เศรษฐกิจ อาจคิดว่าสิ่งเหล่านี้ใช้ประโยชน์อะไรมิได้ ตั้งอยู่เกะกะ และต้องสิ้นเปลือง

เงินทองบูรณะรักษา แต่ความจริง สิ่งเหล่านี้ นอกจากมีคุณค่าทางวัฒนธรรมทางจิตใจแล้ว มองในแง่เศรษฐกิจเผิน ๆ ก็เห็นได้ว่า สิ่งเหล่านี้เองเป็นที่มาสำคัญของรายได้ของชาติ ทำให้ประเทศได้เงินทองจากชาวต่างชาติเข้ามาท่องเที่ยวเป็นอันมาก โดยไม่ต้องออกแรงอะไร เพียงมีไว้ให้เขาดู ปราศจากสิ่งเหล่านี้จะมีอะไรให้เขาชม เพราะตึกรามบ้านช่อง ความเจริญอย่างสมัยใหม่ บ้านเมืองเขาก็มีอยู่แล้ว และมีดีกว่าก็มาก

ปัจจุบัน เรายังมีความรู้สึกกันทั่วไปว่า พระพุทธศาสนาในประเทศไทย มีความเจริญรุ่งเรืองเป็นอันมากยิ่งกว่าในดินแดนใด ได้เป็นถึงศาสนาประจำชาติ เป็นดินแดนแห่งผ้ากาสาวพัสตร์เต็มไปด้วยวัดวาอาราม มีประชาชนเป็นพุทธศาสนิกเกินกว่า ๙๐ เปอร์เซ็นต์ แต่การที่จะถือเอาภาพที่ปรากฏในปัจจุบัน เป็นเครื่องตัดสินแน่นอน ว่าใครจะเจริญกว่าใครนั้น ย่อมไม่ถูกต้อง เพราะผู้ที่เจริญรุ่งเรืองอยู่ในปัจจุบัน ก็ด้วยอาศัยตระเตรียมตัวมานานในอดีต ผู้ที่เจริญรุ่งเรืองแล้วนี้ แม้ว่ากำลังเสื่อมอยู่ในปัจจุบัน ก็อาจมองเห็นว่ายังรุ่งเรืองกว่าผู้อื่น ที่กำลังเพิ่งเจริญขึ้นต่อในอนาคตดอก ผลจึงจะปรากฏให้เห็นชัดว่าใครเจริญกว่าใคร เพราะปัจจุบันเป็นผลของอดีต และเป็นเครื่องส่องถึงอนาคต

ความเจริญที่มีอยู่ในปัจจุบัน ต้องนับว่าเป็นผลแห่งการกระทำในอดีต ส่วนปัจจุบันเองจะส่งผลให้เห็นในอนาคต เราพอจะคาดหมายถึงอนาคตได้ ด้วยการพิจารณาสภาพการณ์และการกระทำในปัจจุบันนี้ ว่าเป็นอยู่อย่างไร เราจะต้องยอมรับว่าความเจริญรุ่งเรืองของพุทธศาสนาในประเทศไทยปัจจุบัน เป็นผลแห่งความพากเพียรของบรรพบุรุษในอดีต มาเป็นเวลายาวนาน และเป็นพยานแสดงว่าพระพุทธศาสนาได้เคยเจริญรุ่งเรืองแล้วในอดีต แต่ในอนาคต พุทธศาสนาจะเป็นอย่างไรนั้น ก็พึงพิจารณาดูสภาพการณ์ที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน เช่นว่า พระสงฆ์มีความสำคัญ มีความหมายต่อสังคมในขณะนี้เพียงใด พระสงฆ์ที่ว่ามานั้นมีฐานะเป็นผู้นำทางจิตใจและทางสังคม ได้รับความเคารพเชื่อถือเทอดทูนหรือไม่ ประชาชนที่เคารพบูชาพระสงฆ์และพระศาสนา เป็นคนรุ่นเก่าที่กำลังจะหมดสิ้นไป หรือเป็นคนรุ่นใหม่ที่จะมาเป็นอนาคตของชาติและศาสนา ในกาลข้างหน้าวัดวาอารามยังเป็นศูนย์รวมจิตใจ และศูนย์กลางแห่งกิจกรรมของชุมชนอยู่แค่ไหน พุทธศาสนิกที่มีเกิน ๙๐ เปอร์เซ็นต์นั้น ตัวเศษของ ๙๐ กำลังลดลงหรือเพิ่มขึ้น เป็นต้น

ความจริง หากใช้ความคิดเล็กน้อยก็จะมองเห็นว่า ความที่พูดกันไปว่า พระพุทธศาสนาเจริญรุ่งเรืองในเมืองไทยนั้น เป็นคำที่กล่าวกันขึ้นอย่างผิวเผิน โดยกำหนดเอาจากภาพวัดวาอารามสวยงาม จำนวนพระสงฆ์มากมาย การแสดงออกซึ่งศรัทธาปสาทะของคนรุ่นเก่า ๆ และประเพณีพิธีกรรมต่าง ๆ ซึ่งพูดได้ว่าเป็นผลแห่งความพากเพียรของบรรพบุรุษในอดีตทั้งสิ้น เป็นคำพูดที่ขาดพื้นฐานอันหนักแน่น หากจะดูสภาพที่แท้จริงแล้วน่าจะต้องพิจารณาว่า ขณะนี้ พระสงฆ์และวัดวาอารามมีฐานะและบทบาทอย่างไร ในการทำหน้าที่สนองความต้องการของสังคม

ปัจจุบัน พุทธศาสนิกฝ่ายคฤหัสถ์ประเภทที่เรียกกันว่าบัญญาชน กำลังปรารภและแสดงความเป็นห่วงสภาวการณ์ของพระพุทธศาสนา ทั้งทางคำพูดและข้อเขียนกว้างขวางมากขึ้น จนหมดความจำเป็นที่จะต้องเก็บเรื่องนี้ไว้ปรึกษากันจำเพาะ ข้อปรารภนั้นก็คือว่า พระศาสนา ซึ่งหมายถึงพระสงฆ์และวัดกำลังสูญสิ้นบทบาท ฐานะ และความหมายออกไปจากสังคมมากขึ้นทุกขณะ บางอย่างก็หมดไปแล้ว บางอย่างก็กำลังจะหมดไป โดยเฉพาะในสังคมนคร วัดมิได้เป็นศูนย์กลางของชุมชนอีกต่อไป

ไม่เป็นสถานศึกษาสำหรับกุลบุตรอีกต่อไป นอกจากการศึกษาพระปริยัติธรรมอย่างกระท่อนกระแท่นเท่านั้น ไม่จำเป็นจะต้องมาพิจารณาว่าคำพูดของปัญญาชนเหล่านี้น่าเชื่อหรือไม่ เพราะเป็นข้อเท็จจริงที่ทุกคนพอจะมองเห็นได้ด้วยตนเอง คำของปัญญาชนเหล่านั้น เป็นเพียงข้อสะกิดและเตือนไม่ให้ชาวพุทธมัวหลงภูมิใจ อย่างว่างเปล่า ในภาพวัดวาอารามอันสวยงาม และจำนวนอันมากมายของพระสงฆ์ แท้จริง อย่าว่าแต่ภารกิจอันกว้างขวางอย่างอื่นเลย แม้แต่หน้าที่หลักเบื้องต้น คือการเผยแพร่สั่งสอนธรรมแก่ประชาชนก็มองเห็นแล้วว่า พระสงฆ์ได้หมดความหมายไปจากหน้าที่นี้แล้วเป็นอันมาก คงมีคนเฒ่าคนแก่จำนวนหนึ่งเท่านั้น ที่คอยฟังพระสงฆ์เทศนา การเทศน์แทบจะกลายเป็นเพียงส่วนของพิธีกรรม ช่วยให้พิธีการสมบูรณ์เท่านั้น ทั่วประเทศมีพระสงฆ์เพียง ๒–๓ รูป หรือพอนับองค์ได้เท่านั้นที่ปัญญาชนรับฟังคำสอน แม้พระธรรมหรือคำสอนในศาสนาจะเป็นสัจธรรม เป็นความจริงที่ทุกคนต้องยอมรับ แต่พระสงฆ์ทั่วไป ก็ไม่มีความรู้วิชาการทั่วไปที่ปัญญาชนเขารู้กัน พอเป็นสื่อถ่ายทอดแสดงพระธรรมให้เขาเข้าใจได้ เราจึงเห็นภาพในสมัยนี้ว่า นักศึกษาสมัยใหม่ฟังธรรมและเชื่อถือคำสอนทางศาสนา ที่

ปัญญาชนฝ่ายคฤหัสถ์บางท่านแสดง ยิ่งกว่าที่จะฟังจากพระสงฆ์ กล่าวได้ว่า คฤหัสถ์หรืออุบาสกเหล่านี้ กำลังช่วยรับภาระในการเผยแพร่ธรรมไปจากพระสงฆ์มากขึ้น ปัจจุบันนี้หากจะมีคนรุ่นใหม่เช่นนักศึกษา มีความเข้าใจถูกต้องในเรื่องพุทธศาสนา และมีความเชื่อความเลื่อมใสเกิดขึ้นบ้าง ก็ต้องยอมรับว่า นั่นเป็นผลงานของปัญญาชนฝ่ายคฤหัสถ์เหล่านั้น นับเป็นส่วนสำคัญที่ช่วยรักษาความมั่นคงของพระพุทธศาสนาไว้

ในขณะที่สภาวการณ์ต่าง ๆ กำลังอยู่ในสภาพน่าเป็นห่วง แต่ในขณะเดียวกันก็ต้องยอมรับด้วยว่า ปัญญาชนเหล่านั้นมากท่าน มีความบกพร่องในด้านความรู้พื้นฐานบางอย่างทางพระพุทธศาสนา แต่ที่สามารถเข้าใจและแสดงพระพุทธศาสนาออกให้เป็นที่เชื่อถือได้ ก็เพราะอาศัยความรู้ในวิชาการสมัยใหม่มาเป็นสื่อนำความเข้าใจ และมักเข้าใจมุ่งหนักไปด้านใดด้านหนึ่งไม่สมบูรณ์เท่าที่ควร เช่นเดียวกับที่พระสงฆ์ส่วนมากไม่สามารถเข้าใจ และมองเห็นค่าแห่งคำสอนของพระพุทธศาสนาบางประการ เพราะขาดความรู้วิชาการสมัยใหม่มาเป็นสื่อเปรียบเทียบให้เด่นขึ้น นอกจากนี้ ปัญญาชนคฤหัสถ์เหล่านั้น ก็ขาดคุณลักษณะโดยภาวะที่จะทำหน้าที่เผยแพร่สั่งสอน และไม่สามารถอุทิศ

เวลาให้แก่งานนี้ได้โดยตรงตามความสมควร จึงน่าจะต้องช่วยกันปรับปรุง ส่งเสริมพระสงฆ์รุ่นใหม่ให้มีความรู้ความสามารถที่จะปฏิบัติหน้าที่โดยสมบูรณ์ ทั้งนี้ ไม่เฉพาะหน้าที่ในการเผยแพร่สั่งสอนธรรมเท่านั้น แต่รวมทั้งการฟื้นฟูฐานะทางสังคมอย่างอื่น ๆ ด้วย ขณะนี้ปรากฏว่า พุทธบริษัทบางส่วนทั้งบรรพชิตและคฤหัสถ์ ที่ตระหนักในเรื่องนี้ กำลังเร่งรัดปรับปรุงตัวก็มีอยู่

อย่างไรก็ดี ในขณะที่ฐานะบางอย่างกำลังเสื่อมสูญไป และขณะที่พุทธบริษัทกำลังพยายามฟื้นฟูฐานะบางอย่างของวัดและพระสงฆ์อยู่นั้น ยังมีฐานะอย่างหนึ่งที่พระสงฆ์จะพึงรักษาไว้ได้โดยง่าย ฐานะนี้คือ การที่วัดวาอารามเป็นศูนย์กลางสำคัญของวัฒนธรรมของชาติ เพราะเป็นแหล่งที่เกิดของศิลปกรรมทั้งหลาย ซึ่งเป็นสมบัติส่วนกลาง ของชาติและศาสนา ฐานะนี้เป็นสิ่งที่บรรพบุรุษสร้างไว้ให้ ซึ่งพระสงฆ์ปัจจุบันจะได้มาเองโดยไม่ต้องลงทุนอะไร นอกจากการบำรุงและรักษา หรือเมื่อไม่สามารถบำรุง จะเพียงรักษาไว้อย่างเดียวก็ยังเป็นการดี เวลานี้มีท่านที่รู้ค่าแห่งศิลปวัตถุเป็นจำนวนมาก พากันหวั่นเกรงว่าศิลปกรรมต่าง ๆ ได้ถูกทำลายและกำลังถูกทำลายไปเรื่อย ๆ โดยผู้หวังประโยชน์ส่วนตัวบ้าง โดยผู้หวังดีแต่รู้เท่าไม่ถึงการณ์ ลงมือ

ซ่อมแซมผิดหลักวิชาบ้าง หรือรื้อของเก่าสร้างใหม่บ้าง เป็นเหตุให้สมบัติของชาติและพระศาสนาซึ่งเกิดขึ้นมาได้ยาก ใช้เวลาสร้างยาวนาน ต้องถูกทำลายลงไปในชั่วเวลาอันสั้นเป็นจำนวนมาก จริงอยู่ การซ่อมแซมและการก่อสร้างของใหม่ ย่อมเป็นสิ่งจำเป็นและควรทำอย่างยิ่ง แต่ในกรณีที่เกี่ยวข้องกับศิลปกรรมและวัตถุโบราณอย่างใดอย่างหนึ่งแล้ว น่าจะต้องพินิจพิจารณาก่อนโดยรอบคอบ หากตนเองไม่มีความรู้ก็น่าจะได้ปรึกษาหารือท่านผู้รู้ก่อน เพื่อว่าการกระทำนั้นจักไม่เป็นเหตุให้เกิดวิปฏิสาร คือความเดือดร้อนใจในภายหลัง ว่าตนได้กลายเป็นผู้ย่ำยีจิตใจและศรัทธาของบรรพบุรุษ นำเอาของใหม่ ๆ ที่ทำขึ้นเพื่อการค้าปราศจากคุณค่าในทางจิตใจ มาลบล้างหลู่เกียรติของบรรพบุรุษเหล่านั้น เป็นผู้ทำลายสมบัติส่วนกลางและวัฒนธรรมของชาติและทำลายประวัติของพระศาสนา ซึ่งไม่มีเอกชนผู้ใดมีสิทธิโดยชอบธรรมที่จะทำลายได้เลย

โดยปกติ พระสงฆ์ในฐานะตัวแทนของสถาบันศาสนาย่อมมีความรู้สึกผิดชอบต่อสมบัติของพระศาสนา เป็นพื้นฐานอยู่แล้ว ดังนั้น ถ้าหากพระสงฆ์จะได้ทำการอันใด ที่เป็นการทำลายศิลปกรรม อันเป็นสมบัติของชาติและพระศาสนาลงไปแล้ว

การกระทำนั้นก็น่าจะเป็นด้วยความไม่รู้ไม่เข้าใจเป็นเหตุ เพราะในปัจจุบัน พระสงฆ์ไม่มีโอกาสเรียนรู้วิชาการต่าง ๆ ทั่ว ๆ ไป เหมือนในสมัยโบราณ เช่นอย่าง การช่าง และศิลป เป็นต้น เพราะการศึกษาสำหรับพระสงฆ์ในปัจจุบัน แม้ว่าจะได้จัดเป็นหลักเป็นฐานขึ้นมา ก็เป็นการเรียนวิชาในวงแคบอย่างยิ่ง ความจริง วิชาการอย่างอื่นที่จำเป็นสำหรับพระสงฆ์ และการดำรงพระศาสนายังมีอีกมากมาย ในสมัยพุทธกาล พระสงฆ์ต้องเรียนรู้แม้แต่การตัดเย็บย้อมจีวร บางท่านก็ชำนาญการก่อสร้าง มีตัวอย่างประจักษ์อยู่ เช่นพระมหาโมคคัลลานะ เคยได้รับมอบหมายจากพระพุทธเจ้าให้เป็นผู้ควบคุมนวกรรมคือการก่อสร้างเป็นต้น ในสมัยปัจจุบันมีวิชาหลายอย่างที่จำเป็นสำหรับพระสงฆ์ แต่ทั้งที่รู้อยู่ว่าจำเป็นและต้องใช้อยู่ ก็มักทำเป็นไม่รู้ไม่เห็น และทำเสมือนว่าเป็นเรื่องนอกรีตนอกรอย ไม่ยอมให้พระสงฆ์เรียน ปล่อยให้ไผ่หากันเอาเอง แต่ครั้นมีผู้เรียนรู้มาแล้ว ก็จับมาใช้งาน พระเถระผู้ใหญ่บางรูปที่มีความรู้ ชำนาญในวิชาก่อสร้างเป็นต้น ได้นำความรู้เหล่านั้นมาใช้ประโยชน์แก่พระศาสนาอยู่เสมอ และก็ได้รับความเคารพนับถือ เป็นที่พึ่งอาศัยของหมู่คณะเป็นอันมาก โดยเหตุนี้ แทนที่จะทำไม่รู้ไม่เห็น ปล่อยไปตามเรื่องตามราว

ซึ่งก็ควบคุมไม่ได้ด้วย และแทนที่จะคอยจับพระมาใช้งาน โดยไม่รับรู้ว่าได้เรียนมาอย่างไร ควรจะยอมรับความจริงว่า วิชาการอย่างใดจำเป็น มีประโยชน์แก่พระศาสนาในแง่ใด แล้วกำหนดให้พระสงฆ์ได้เล่าเรียนกันจริงจัง จะได้ผลดีกว่า เพราะตราบใดที่ยังเป็นการเรียนรู้เพื่อประโยชน์แก่กิจการศาสนา มิใช่เพื่อเป็นอาชีพหรือเพื่อยึดติดอยู่ และไม่ผิดวินัยแล้ว ก็ย่อมเป็นการเล่าเรียนที่สมควรแก่พระสงฆ์ ตัวอย่างในด้านศิลปนี้ อย่างน้อยก็ควรให้พระสงฆ์ได้เรียนรู้คุณค่าของศิลป และรู้หลักการคุ้มครองรักษาศิลปวัตถุ เป็นต้น เพื่อจะได้สามารถรักษาวัดและสมบัติพระศาสนาไว้ได้บ้าง แม้ในขณะที่ยังมิได้จัดให้มีการศึกษาอย่างจริงจัง หากท่านผู้รู้ซึ่งหวังประโยชน์แก่พระศาสนา จะแนะนำเผยแพร่ความรู้แก่พระสงฆ์บ้างตามโอกาส เช่นทางสื่อมวลชนต่าง ๆ เป็นการให้การศึกษาโดยทางอ้อม ก็คงจะเป็นประโยชน์อยู่บ้าง

อนึ่ง การรักษาฐานะของวัดวาอารามให้เป็นศูนย์กลางของวัฒนธรรมนั้น มิใช่แต่เพียงเก็บรักษาศิลปกรรม คิลปวัตถุเหล่านั้นไว้ได้เท่านั้น แต่ยังต้องจัดสภาพแวดล้อมในวัดทั้งหมดให้สมกันด้วย เช่น การปฏิบัติต่อศิลปวัตถุและศิลปกรรมต่าง ๆ ให้

เหมาะสม การจัดตั้งไว้ในที่อันควร การไม่ทำให้รกรุงรังด้วยวัตถุแปลกปลอม เช่น ภาพการค้า การโฆษณา ซึ่งเสมือนเป็นการดูหมิ่นศาสนสถาน ตลอดจนการสร้างบรรยากาศของวัดให้ร่มรื่นสงบสมชื่อเป็นอารามจริง ๆ สามารถทำให้ประชาชนที่เข้ามา สามารถอุทานเสมือนในสมัยพุทธกาลได้ว่า "ที่นี่ไม่วุ่นวายหนอ ที่นี่ไม่ขัดข้องหนอ" เมื่อทำได้อย่างนี้ ถึงจะไม่สามารถช่วยทำประโยชน์อย่างอื่นแก่เขา วัดก็ยังเกิดมีคุณค่าพิเศษ มีความหมายต่อสังคม

ฐานะของวัดที่เป็นศูนย์กลางของวัฒนธรรมประจำชาติ และฐานะของพระสงฆ์ที่เป็นผู้บำรุงรักษาวัฒนธรรมของชาติไว้ได้นั้น ย่อมเป็นฐานะที่มีค่าสูง ควรแก่การเคารพนับถืออย่างหนึ่ง นับว่ามีความสำคัญสำหรับประเทศชาติ และพระศาสนาอย่างมาก เพราะเป็นการช่วยให้สมบัติของชาติดำรงอยู่ และมีเครื่องแสดงความเป็นชาติ แต่น่าเป็นห่วงว่า ถ้าพระสงฆ์ปล่อยให้ฐานะนี้หมดไปอีก และไม่สามารถฟื้นฟูฐานะอย่างอื่นที่กำลังจะหมดไปให้กลับคืนมาได้แล้วไซร้ ถึงเวลานั้น พระธรรมก็คงกลับคืนไปสู่ธรรมชาติตามเดิม ส่วนพระสงฆ์ก็คงเหลือฐานะอยู่อย่างเดียว คือความเป็นเจ้าหน้าที่ประกอบพิธีกรรม เหมือนอย่างศาสนาสมัย

โบราณ ซึ่งเป็นสภาพที่ไม่ควรให้เกิดขึ้นเลย เพราะในสมัยที่มนุษย์มีความเจริญก้าวหน้าทางสติปัญญามาถึงเพียงนี้แล้ว พิธีกรรมหาได้มีความหมายคุณค่าและความสำคัญต่อสังคม เสมอเหมือนอย่างในสมัยโบราณไม่ จึงเป็นเรื่องที่พุทธบริษัท ทั้งฝ่ายบรรพชิตและคฤหัสถ์ไม่ควรประมาท ควรช่วยกันแก้ไขปรับปรุงก่อนที่จะสายเกินแก้

ปัญหา ฐานะ และภารกิจของพระสงฆ์ในสังคมปัจจุบัน

ความสัมพันธ์ระหว่างพระสงฆ์กับประชาชน

คณะสงฆ์เป็นสถาบันที่ใหญ่ที่สุดสถาบันหนึ่งของชาติ สถิติเมื่อ พ.ศ. ๒๕๐๗ แสดงว่า มีภิกษุสามเณรทั่วประเทศจำนวน ๒๓๗,๗๗๐ รูป เทียบกับจำนวนประชากรของประเทศ ๒๘,๐๗๒,๔๓๑ คน จะได้เป็นอัตราส่วน ภิกษุสามเณร ๑ รูป ต่อประชาชนประมาณ ๑๑๐ คน นอกจากจะเป็นสถาบันที่ใหญ่ พระสงฆ์ยังมีฐานะและความเป็นอยู่ที่ต่างออกไปจากประชาชนเป็นอันมาก มีวัตถุประสงค์ในการดำรงเพศโดยเฉพาะ มีระเบียบวินัยสำหรับ

หมายเหตุ : พิมพ์ครั้งแรก **สังคมศาสตร์ปริทัศน์** ฉบับพุทธศาสนากับสังคมไทย (ฉบับพิเศษ ๔) ๒๕๐๙.
พิมพ์ครั้งที่ ๒ **ปรัชญาการศึกษาไทย** สำนักพิมพ์เคล็ดไทย ๒๕๑๘.

กำหนดความเป็นอยู่ต่างออกไป และได้รับความยกย่องจากประชาชนให้อยู่ในฐานะเป็นที่เคารพสักการะ เรียกได้ว่าเป็นอีกสังคมหนึ่งต่างหาก

แต่การมีฐานะและความเป็นอยู่ต่างหากออกไปนี้ มิได้หมายความว่า พระสงฆ์จะต้องแยกตัวเด็ดขาดออกไปจากประชาชน และปลีกตัวอยู่โดยลำพัง เพราะจุดมุ่งหมายของชีวิตพรหมจรรย์นั้น โดยแท้จริงก็เป็นจุดหมายสำหรับทุกคนหรือทุกชีวิต การออกบวชก็คืออุบายหรือวิธีการ ที่จะให้เข้าถึงจุดหมายนั้นโดยสะดวกและรวดเร็วขึ้น เมื่อบวชแล้วก็ต้องอาศัยปัจจัยสี่ ที่เป็นเครื่องดำรงชีวิตด้านวัตถุจากประชาชน และเมื่อปฏิบัติตามวิธีการเพื่อเข้าถึงจุดหมายนั้น ได้ผลสำเร็จทางสติปัญญาหรือจิตใจที่สูงขึ้นไป ก็สมควรจะต้องนำมาชี้แจงแนะนำแก่ประชาชน ที่ตนได้อาศัยปัจจัยสี่เลี้ยงชีวิตนั้นด้วย จึงเกิดเป็นข้อผูกพันต่อกันในรูปการตอบแทนหรือให้และให้ตอบ เป็นวัตถุฝ่ายหนึ่งและจิตใจฝ่ายหนึ่ง แต่ไม่ใช่การซื้อขายหรือกู้ยืม เพราะประกอบด้วยคุณค่าทางจิตใจ อย่างน้อยก็ศรัทธาในฝ่ายหนึ่ง และเมตตาในอีกฝ่ายหนึ่ง และความผูกพันนี้ ก็ทำให้เกิดความสัมพันธ์ในแบบอาศัยกันและกันขึ้น ซึ่งมองเห็นได้ชัดในประวัติการณ์ของพุทธศาสนา โดยเฉพาะตลอดประวัติศาสตร์ของชาติเราเอง และแม้ในสมัยปัจจุบัน

อันที่จริง ภารกิจในการสงเคราะห์ประชาชน ในด้านสติปัญญาหรือจิตใจนั้น ว่าตามอุดมคติของพุทธศาสนาแล้ว ไม่ได้หมายเอาหน้าที่ที่เกิดจากข้อผูกพันในการตอบแทน แต่หมายถึงหน้าที่ที่เกิดจากคุณธรรม คือความกรุณา คิดจะช่วยเหลือผู้อื่นให้พ้นจากความทุกข์ ให้มีชีวิตที่ปลอดโปร่งเป็นสุข ซึ่งจะเห็นได้จากพระจริยาวัตรของพระบรมศาสดาเอง ตลอดถึงคำสอนทั่วไป เช่นดำรัสส่งสาวกออกประกาศศาสนา ที่ให้สาวกจาริกไปเพื่อประโยชน์และความสุขของชนหมู่มาก เพื่ออนุเคราะห์ชาวโลก[๑] เป็นต้น

อย่างไรก็ตาม การกำหนดให้เป็นหน้าที่ ด้วยอาศัยความผูกพันในลักษณะการตอบแทน ก็เป็นสิ่งจำเป็น โดยเฉพาะในเมื่อคณะสงฆ์กลายเป็นองค์การหรือสถาบันที่ใหญ่ และต้องดำรงอยู่ตลอดระยะเวลานาน และการตอบแทนนี้มิได้มุ่งการสงเคราะห์กันเป็นส่วนบุคคลหรือจำเพาะปัจเจกชน แต่มุ่งในรูปสมัชชา คือการสงเคราะห์กันระหว่างสงฆ์กับประชาชน ไม่ใช่ระหว่างภิกษุ ก. กับ นาย ข.

หน้าที่ของพระสงฆ์ต่อประชาชนที่กล่าวแล้วนั้น มีอยู่ใน

---

๑. ดู วินัยปิฎก มหาขันธกะ พระไตรปิฎก เล่ม ๔ ข้อ ๓๒ หน้า ๓๙

หลักคำสั่งสอนที่เรียกว่าธรรมและวินัยนั่นเอง จะขอยกมาเป็นตัวอย่างส่วนหนึ่ง

มีพุทธพจน์แห่งหนึ่ง แนะนำให้บรรพชิต คือนักบวชพิจารณาอยู่เสมอ ๆ ว่า "*บรรพชิตพึงพิจารณาเนือง ๆ ว่า ความเป็นอยู่ของเราเนื่องด้วยผู้อื่น*"[๑]

อีกแห่งหนึ่ง พระพุทธเจ้าได้ตรัสเตือนพระสงฆ์ ให้คำนึงถึงความสัมพันธ์ในแบบพึ่งพาอาศัยกัน ระหว่างบรรพชิตกับคฤหัสถ์ว่า

"*ภิกษุทั้งหลาย พราหมณ์และคฤหบดีทั้งหลายเป็นผู้มีอุปการะมากแก่เธอทั้งหลาย บำรุงเธอทั้งหลายด้วยจีวร บิณฑบาต เสนาสนะ และคิลานปัจจัยเภสัชบริขาร*

แม้เธอทั้งหลาย ก็จงเป็นผู้มีอุปการะมากแก่พราหมณ์และคฤหบดีทั้งหลาย จงแสดงธรรมอันงามในเบื้องต้น งามในท่ามกลาง งามในที่สุด จงประกาศพรหมจรรย์พร้อมทั้งอรรถ พร้อมทั้งพยัญชนะ บริสุทธิ์ บริบูรณ์สิ้นเชิง แก่พราหมณ์และคฤหบดีเหล่านั้นเถิด

ภิกษุทั้งหลาย คฤหัสถ์และบรรพชิตทั้งหลายต่างอาศัยกันและ

---

๑. ดู อังคุตตรนิกาย ทสกนิบาต, พระไตรปิฎก เล่ม ๒๔ ข้อ ๔๘ หน้า ๕๒

กัน ด้วยอำนาจอามิสทานและธรรมทาน อยู่ประพฤติพรหมจรรย์นี้ เพื่อต้องการสลัดโอฆะ เพื่อทำความสิ้นทุกข์โดยชอบด้วยอาการอย่างนี้"[๑]

ในสิงคาลกสูตร[๒] ซึ่งเป็นสูตรที่มีชื่อเสียงมากสูตรหนึ่ง พระอรรถกถาจารย์เรียกว่า คิหิวินัย หรือวินัยสำหรับผู้ครองเรือน ได้กำหนดหน้าที่ที่บุคคลพึงปฏิบัติต่อกันในสังคม คือ ระหว่างบิดามารดากับบุตร สามีกับภรรยา เพื่อนกับเพื่อน ครูอาจารย์กับศิษย์ และนายงานกับลูกจ้าง และได้กำหนดหน้าที่ระหว่างนักบวชกับประชาชนไว้ว่า

"ดูกรคหบดีบุตร สมณพราหมณ์ ผู้เป็นทิศเบื้องบน อันกุลบุตรพึงบำรุงโดยฐานะ ๕ คือ

๑. ด้วยกายกรรมประกอบด้วยเมตตา ๒. ด้วยวจีกรรมประกอบด้วยเมตตา ๓. ด้วยมโนกรรมประกอบด้วยเมตตา ๔. ด้วยความเป็นผู้ไม่ปิดประตู (คือเต็มใจต้อนรับ) ๕. ด้วยจัดหาอามิสทานถวาย"

---

๑. พหุการสูตร ขุททกนิกาย อิติวุตตกะ พระไตรปิฎก เล่ม ๒๕ ข้อ ๒๘๗ หน้า ๓๑๔

๒. บางทีเรียกว่า สิคาโลวาทสูตร, ดู ทีฆนิกาย ปาฏิกวรรค พระไตรปิฎก เล่ม ๑๑ ข้อ ๒๐๔ หน้า ๒๐๕

"สมณพราหมณ์ ผู้เป็นทิศเบื้องบน เมื่อได้รับการบำรุงจากกุลบุตรโดยฐานะ ๕ อย่างแล้ว ย่อมอนุเคราะห์กุลบุตร โดยฐานะ ๖ อย่าง คือ ๑. สอนให้ละเว้นจากความชั่ว ๒. แนะนำให้ตั้งอยู่ในความดี ๓. อนุเคราะห์ด้วยน้ำใจอันงาม ๔. สอนสิ่งที่ยังไม่เคยได้สดับเล่าเรียน ๕. ชี้แจงให้เข้าใจชัดในสิ่งที่ได้สดับเล่าเรียนแล้ว ๖. บอกทางสวรรค์ให้ (คือแนะนำวิธีครองชีวิตให้ได้รับผลดีและความสุข)"

ในวินัย ซึ่งเป็นกฎหมายของสงฆ์ มีบทบัญญัติสำหรับรักษาความสัมพันธ์ ระหว่างพระสงฆ์กับประชาชนไว้ให้คงอยู่ในสภาพที่มั่นคงตลอดไป เช่น บัญญัติว่า ให้สงฆ์พิจารณาลงปฏิสาราณียกรรม แก่ภิกษุที่ทำความผิดต่อคฤหัสถ์ เช่นขวนขวายเพื่อมิใช่ลาภ มิใช่ประโยชน์ เพื่ออยู่ไม่ได้แห่งคฤหัสถ์ ด่าว่าเปรียบเปรยยุยงคฤหัสถ์ให้แตกแยกกัน รับคำอันเป็นธรรมแก่คฤหัสถ์แล้วไม่ทำจริง เป็นต้น โดยลงโทษให้ไปขอขมาต่อคฤหัสถ์นั้น[๑] และในทำนองเดียวกัน สำหรับคฤหัสถ์ที่ทำผิดต่อสงฆ์ ในความผิดที่คล้ายคลึงกันนี้ ก็มีบทบัญญัติให้สงฆ์ลงโทษคว่ำบาตร[๒] ได้เช่นเดียวกัน

---

๑. ดู วินัยปิฎก จุลวรรค กัมมขันธกะ พระไตรปิฎก เล่ม ๖ ข้อ ๑๕๙ หน้า ๖๘

๒. เรียกว่า ปัตตนิกกุชชนา ดู วินัยปิฎก จุลวรรค ขุททกวัตถุขันธกะ พระไตรปิฎก เล่ม ๗ ข้อ ๑๑๓ หน้า ๔๒

หลักคำสอนเช่นนี้ นับว่าเป็นรากฐานที่ทำให้ความสัมพันธ์ระหว่างพระสงฆ์กับประชาชน เป็นไปอย่างใกล้ชิดและมั่นคงตลอดมา โดยเฉพาะในประเทศไทย ความสัมพันธ์อันแน่นแฟ้นได้ขยายตัวออก ถึงขนาดที่แสดงออกในชีวิตจิตใจของคนไทยทุกด้าน

ในด้านการศึกษา วัดได้กลายเป็นศูนย์กลางของการศึกษา พระเป็นผู้สอนวิชาการต่าง ๆ ทุกสาขา ไม่ว่าจะเป็นวิชาการทางโลกหรือทางธรรม ในสังคมไทยสมัยที่ล่วงมาไม่นานนี้เอง ผู้ที่รับราชการมียศถาบรรดาศักดิ์ ล้วนแต่เป็นผู้ที่ได้ผ่านการศึกษามาจากวัด โดยเฉพาะได้บวชเรียนมาแล้วเป็นส่วนมาก

ในทางสังคม วัดกลายเป็นศูนย์กลาง เป็นที่รวมของประชาชน ชาวบ้านได้มีโอกาสชุมนุมพบปะพร้อมเพรียงกันในคราวที่วัดมีงาน งานสนุกสนานรื่นเริงก็มาจัดกันที่วัด มีเรื่องทุกข์หรือเดือดร้อนใจ ก็มาหาพระที่วัด วัดเป็นที่พักคนเดินทาง เป็นที่สงเคราะห์คนป่วยไข้ สิ่งของสำหรับใช้ในกิจการสำคัญ ๆ ก็อยู่ที่วัด เมื่อครัวเรือนใดมีกิจต้องใช้ ก็มายืมไปจากวัด ประชาชนมีความรู้สึกว่า วัดเป็นของกลาง เป็นสมบัติร่วมกันของทุกคนในท้องถิ่นนั้น ๆ เป็นสำนักศึกษาที่ได้ส่งลูกหลานไปรับการอบรม

พระกลายเป็นผู้นำของประชาชน ทั้งในทางจิตใจและทางสังคม เมื่อมีกิจเนื่องด้วยผลประโยชน์ร่วมกันของชาวบ้าน เช่น การก่อสร้างโรงเรียน การขุดบ่อน้ำ ทำทาง สร้างสะพาน เป็นต้น พระก็เป็นผู้นำ เมื่อพระที่เป็นหัวหน้าสงฆ์ในชุมชนนั้น ออกปากว่าจะทำงานใด แม้เป็นงานใหญ่ ๆ ชาวบ้านในท้องถิ่นจำนวนร้อยจำนวนพัน ก็พร้อมเพรียงกันมาช่วยลงแรงจนสำเร็จ เป็นการทำงานด้วยศรัทธา การทำงานด้วยศรัทธาเช่นนี้ ในเมื่อประกอบด้วยความเคารพเชื่อฟัง ตามความหมายที่แท้จริงของศัพท์ ซึ่งทำให้เกิดระเบียบวินัยแล้ว นอกจากจะทุ่นการลงทุนแล้ว ยังได้ผลดีกว่า ทั้งในด้านผลสำเร็จของงาน และผลทางจิตใจของผู้ทำงานด้วย

ศิลปและวรรณคดีของชาติส่วนใหญ่ เกิดขึ้นด้วยอาศัยวัด เป็นแรงบันดาลใจในการสร้างสรรค์ และวัดก็เป็นสถานที่รักษาผลงานทางศิลปและวรรณคดีของชาติไว้ สิ่งเหล่านี้เป็นสัญญลักขณ์ เป็นเครื่องยึดเหนี่ยวความรักในความเป็นชาติไทย ที่สำคัญยิ่งอย่างหนึ่ง

ข้อเท็จจริงเหล่านี้ เป็นสิ่งที่รู้และเข้าใจกันดีทั่วไปอยู่แล้ว จึงไม่จำเป็นต้องพรรณนาให้มาก ปัญหามีเพียงว่าความสัมพันธ์

เช่นนี้ ได้ลดน้อยลง และกำลังจะสูญหายไปเรื่อย ๆ โดยเฉพาะในชุมชนแบบเมืองหลวงนั้น กล่าวได้ว่าสูญหายไปเกือบหมดสิ้น ส่วนในชนบทบางแห่ง ยังพอรักษาให้อยู่ในสภาพที่น่าพอใจได้บ้าง แต่ก็มีทีท่าว่าจะเสื่อมลงได้ถ้าไม่มีการเคลื่อนไหวในทางปรับปรุง เพราะชุมชนแบบชนบท ก็กำลังเปลี่ยนแปลงไปตามชุมชนแบบเมืองหลวงด้วย

สาเหตุที่ทำให้ความสัมพันธ์เสื่อมลง

ในการพิจารณาถึงสาเหตุของปัญหานี้ หรือแม้ปัญหาอื่น ๆ ในประเภทเดียวกันนี้ เรามักซัดหรือโทษไปยังวัฒนธรรมแบบตะวันตกที่หลั่งไหลเข้ามาอย่างรวดเร็ว วัฒนธรรมแบบตะวันตก เป็นสิ่งที่ต่างไปจากวัฒนธรรมดั้งเดิมของไทยมาก และมีลักษณะเด่นหลายอย่างที่ชวนให้เกิดความตื่นเต้น อยากจะรับ โดยเฉพาะในเมื่อประชาชนมีความรู้สึกว่า เป็นวัฒนธรรมของผู้เจริญแล้ว ความเจริญแบบตะวันตกนี้ จึงนับว่าเป็นฝ่ายที่สาม ที่เข้ามามีความสัมพันธ์เพิ่มขึ้น และประชาชนก็เป็นเหมือนคนกลาง ที่ต้องเข้าไปเกี่ยวข้องกับทุกฝ่าย ทั้งฝ่ายเก่าและฝ่ายใหม่ และเป็นผู้เลือกว่า จะรับอะไรจากฝ่ายใดหรือไม่เพียงใด การณ์ปรากฏว่าฝ่ายที่สามได้เปรียบ เพราะเป็นของใหม่เร้าความสนใจอย่างหนึ่ง

และมีลักษณะที่ประชาชนเห็นว่าดีเด่นหลายอย่างด้วย ขณะเดียวกัน ความสัมพันธ์กับคู่สัมพันธ์เดิมก็ค่อยห่างออกไป

อันที่จริงการเกี่ยวข้องกับตะวันตกนี้ เป็นสิ่งที่จำเป็นจะต้องเกิดขึ้นซึ่งห้ามมิได้ เป็นเรื่องของเวลาและเหตุการณ์ที่จะต้องเป็นไป แต่การที่ประชาชนกับวัดจะแยกขาดออกไปจากความสัมพันธ์กันนั้น ไม่น่าจะเป็นสิ่งที่จำต้องพลอยเกิดขึ้นเพราะเหตุการณ์นี้ไปด้วย เพราะความสัมพันธ์ระหว่างพระสงฆ์กับประชาชนในขณะนั้น ได้เป็นไปอย่างแน่นแฟ้นอยู่แล้ว และพระก็เป็นผู้นำทางสติปัญญาและจิตใจ ที่ประชาชนเคารพเชื่อถือ เมื่อมีการเคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลงใหม่ หากเป็นการเข้าไปเกี่ยวข้องกับเหตุการณ์ร่วมกัน ก็จะมีการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงร่วมกัน และพระสงฆ์ย่อมเป็นผู้นำและแนะแนวทางในการเปลี่ยนแปลงเช่นนั้น ถึงแม้ความกระทบกระเทือนในฐานะเดิมจะต้องเกิดขึ้นบ้าง แต่ก็คงไม่มากมายนัก และปัญหาก็คงไม่เกิดขึ้น ฉะนั้นตัวสาเหตุที่แท้จริง น่าจะไม่ใช่การเข้าไปเกี่ยวข้องกับความเจริญที่เข้ามาใหม่ แต่น่าจะเกิดจากการที่ประชาชนเข้าไปเกี่ยวข้องกับสิ่งนั้นโดยลำพังพยายามหมุนตัวปรับตัวเข้าหาและรับความเจริญใหม่นั้น โดยปราศจากความเหนี่ยวรั้งจากพระสงฆ์ ซึ่งเคยเป็นหลักยึดแนะนำ

ในทางสติปัญญามาแต่เดิม ขณะเดียวกัน พระสงฆ์ไม่ค่อยจะได้รับรู้ข้อเท็จจริงเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงเหล่านี้ และยึดถือหน้าที่ในการรักษาขนบธรรมเนียมแต่เดิมเข้าไว้ เริ่มอยู่โดดเดี่ยวยิ่งขึ้น ความสัมพันธ์ระหว่างพระสงฆ์กับประชาชนก็ค่อย ๆ ห่างออกไปทุกที

เมื่อสังคมของชาวบ้านมีการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงใหม่ ๆ ได้เรียนรู้วิชาการที่ทางตะวันตกนำเข้ามาเผยแพร่ หรือไปเรียนมาจากตะวันตกเอง ระยะเวลาผ่านไปพอสมควร หันมามองดูสังคมสงฆ์ ซึ่งอยู่ในวงล้อมของสังคมชาวบ้านนั่นเอง ก็เริ่มมองเห็นเป็นสิ่งแปลกประหลาด เริ่มเกิดความไม่เข้าใจกัน ประชาชนรุ่นใหม่เห็นว่า วิชาการที่เรียนจากตะวันตก เป็นความรู้ของผู้เจริญแล้ว ใครไม่รู้ก็เป็นผู้คร่ำครึ และชอบที่จะตีความ พิจารณาและทำความเข้าใจในทุกสิ่งทุกอย่าง ในขอบเขตของวิชาการเหล่านี้เป็นพื้นฐาน ฝ่ายพระสงฆ์ไม่ได้เรียนรู้วิชาการเหล่านี้มา ก็พูดจากับคนรุ่นใหม่นี้ไม่รู้เรื่อง เป็นเหมือนผู้ที่เกิดอยู่คนละยุคคนละสมัย หรือใช้ภาษาพูดคนละภาษา ไม่มีสื่อกลางที่รู้ร่วมกัน ซึ่งจะเป็นเครื่องชักนำเข้าหาสิ่งที่ยังไม่รู้ หรือเพื่อแก้ข้อสงสัยในสิ่งที่ยังเคลือบแคลง เมื่อไม่อาจเข้าใจกันได้ก็หันหลังให้กัน ฝ่าย

พระโทษว่า คนรุ่นใหม่ไม่เคารพศาสนาและประเพณี และคลั่งไคล้ในวัฒนธรรมตะวันตก ฝ่ายคนรุ่นใหม่ ก็เห็นว่าพระเป็นบุคคลคร่ำครึ พูดจาไม่รู้เรื่อง ด้อยในทางสติปัญญา ถึงผู้ที่ออกไปจากสถาบันสงฆ์ และผู้ที่เข้ามาเกี่ยวข้องกับสถาบันสงฆ์ เช่น อุบาสก อุบาสิกา และศิษย์วัดเป็นต้น ก็พลอยถูกมองเห็นเป็นเช่นนั้นไปหมด

ฐานะของพระสงฆ์นั้น ขึ้นอยู่กับความเป็นผู้นำในทางจิตใจ และเรื่องจิตใจนี้ก็จะต้องรวมถึงสติปัญญาด้วย เป็นของแยกกันไม่ออก เมื่อคนเห็นว่า พระด้อยทางสติปัญญาเสียแล้ว ความคิดที่จะเข้าไปเกี่ยวข้อง เป็นอันไม่มี ชะงักเสียแต่เริ่มแรก ศรัทธาหรือความนิยมนับถือในการที่จะถืออย่างตาม ก็ไม่เกิดขึ้น ไม่มีโอกาสที่จะเข้าไปพูดกันให้รู้เรื่อง มองเห็นไปว่าสถาบันสงฆ์เป็นสิ่งที่ไม่มีความหมาย

เมื่อพิจารณาถึงขั้นนี้ จึงเห็นว่าจุดสำคัญแท้จริงของปัญหาอยู่ตรงที่ว่าคนรุ่นใหม่มีความรู้สึกว่า พระสงฆ์ขาดภาวะผู้นำในทางสติปัญญา และจะแก้ปัญหาได้ตรงจุดนี้เอง คือ การสร้างภาวะผู้นำในทางสติปัญญาขึ้น ส่วนการปรับตัวในด้านอื่นนั้นเป็นเพียงเรื่องประกอบ สามารถอาศัยภาวะผู้นำในทางสติปัญญานั้นเอง

มาปรับปรุงได้ และตามความเป็นจริง ภาวะอย่างอื่นของสถาบันสงฆ์ ก็ยังไม่มีความเปลี่ยนแปลงไปในทางเสื่อมทรามจากเดิมแต่ประการใด ไม่ว่าจะเป็นด้านวัตรปฏิบัติของพระหรือด้านอื่น ๆ เช่นประเพณีการบวช เป็นต้น ปัญหาที่มีในสมัยปัจจุบันเกี่ยวกับเรื่องเหล่านี้เป็นอย่างไร ก็ได้เคยมีมาในสมัยก่อน ๆ อย่างนั้นหรือยิ่งกว่านั้น ข้อควรระวังอยู่ที่เพียงแต่ปรับปรุง และทำให้รัดกุมยิ่งขึ้นตามกาลสมัยเท่านั้น และก็ทำได้ดีด้วยอาศัยภาวะผู้นำทางสติปัญญานั่นเอง แต่ถ้าคนทั่วไปยังรู้สึกว่าพระสงฆ์ด้อยปัญญาอยู่ตราบใด ถึงจะจัดกิจกรรมเพื่อเร้าความสนใจอันใดขึ้นนั่นก็เป็นเพียงเรื่องประกอบชั่วคราวไม่ถาวร และขาดหลักประกัน

ความสำคัญของความรู้สึกในเรื่องภาวะผู้นำทางสติปัญญานี้จะมองเห็นได้ง่าย ๆ ในปัจจุบัน เช่นประชาชนโดยเฉพาะเยาวชนมีความรู้สึกโน้มเอียงในทางที่เห็นว่า ชาวตะวันตกเป็นผู้นำทางปัญญา เมื่อมีข่าวหรือได้เห็นฝรั่งที่มาสนใจในพุทธศาสนาเข้าก็เริ่มรู้สึกทึ่ง และพลอยสนใจไปด้วย และการใช้ตัวอย่างเกี่ยวกับเรื่องเช่นนี้มาเป็นเครื่องชักจูงเยาวชน ให้สนใจในพุทธศาสนาก็เป็นเรื่องที่ปรากฏเห็นกันอยู่ แต่ที่จะต้องคอยถือเอาฝรั่งเป็นเครื่องวัดคุณค่าของพุทธศาสนาเช่นนี้ ดูจะไม่เป็นการสมควรและ

ไม่ถูกต้องด้วยเหตุผล การปลูกศรัทธาควรจะมาจากแหล่งของคำสอนนั่นเอง จึงจะถูกต้องและมั่นคงกว่า

อนึ่ง การสร้างภาวะผู้นำทางสติปัญญาของพระสงฆ์ในที่นี้ก็มิได้หมายความว่าจะต้องให้พระไปเรียนรู้วิชาการสมัยใหม่เหล่านั้นจนอกทึกครึกโครม หรือให้เหนือกว่าใคร ๆ หมด จุดสำคัญอยู่ที่การรู้และเข้าใจ ในสิ่งที่คนทั่วไปโดยเฉพาะปัญญาชนเขารู้กันอยู่แล้ว เพื่อมีสิ่งที่รู้ร่วมกัน พอพูดกันรู้เรื่อง และเป็นสิ่งสำหรับนำไปสู่ธรรม ที่เขายังไม่รู้หรือยังไม่แจ่มแจ้งต่อไป อีกประการหนึ่งก็เป็นหลักประกันในเบื้องต้นว่า พระสงฆ์ซึ่งเป็นผู้รู้วิชาการสมัยใหม่ดีอยู่แล้ว ยังคงเห็นคุณค่าของคำสอนในทางศาสนาว่าเป็นสิ่งที่สูงกว่าวิชาการเหล่านั้น หลักธรรมในศาสนาคงมีสาระที่น่าศึกษา การลงทุนของเขาคงมิใช่สิ่งที่เหนื่อยเปล่าเป็นแน่

การปรับปรุงกิจการคณะสงฆ์

เมื่อคราวที่ทางบ้านเมืองมีการเปลี่ยนแปลงและปรับปรุงกิจการต่าง ๆ ในทางการปกครองและการศึกษาครั้งใหญ่ เป็นการก้าวเข้าสู่ยุคใหม่ ในสมัยรัชกาลที่ ๔ และที่ ๕ นั้น ก็มีเค้าว่า การคณะสงฆ์จะมีการปรับปรุงตัวครั้งใหญ่ด้วยเช่นเดียวกัน เช่น ใน

ทางการปกครอง ก็มีพระราชบัญญัติปกครองคณะสงฆ์ฉบับ ร.ศ. ๑๒๑ เกิดขึ้น ทางการศึกษา มีการตั้งโรงเรียนขึ้นในวัด ให้พระเป็นครูสอน และยกโรงเรียนที่มีอยู่แล้วในวัด ขึ้นเป็นโรงเรียนหลวง พระเถระที่เป็นผู้นำของคณะสงฆ์ เช่น สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส เป็นต้น ทรงเชี่ยวชาญภาษาต่างประเทศและวิชาการสมัยใหม่ ที่มีศึกษากันในสมัยนั้น ทรงสามารถนำวิชาการเหล่านั้นมาเป็นเครื่องมือชี้แจง อธิบายหลักธรรมในพุทธศาสนาได้เป็นอย่างดี

ความริเริ่มในทางศาสนศึกษาครั้งสำคัญยิ่งอันหนึ่ง ก็คือ การที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงสถาปนาสถาบันการศึกษาของคณะสงฆ์ขึ้น ๒ แห่ง เพื่อเป็นที่ศึกษาวิชาการชั้นสูงทางพุทธศาสนา คือ ทรงสถาปนามหามกุฏราชวิทยาลัยขึ้น เพื่อเป็นอนุสรณ์แด่พระราชบิดา (พระบาทสมเด็จพระปรเมนทรมหามกุฏ พระจอมเกล้าอยู่หัว) และทรงสถาปนามหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยขึ้น[๑] เพื่อเป็นการเฉลิมพระเกียรติของพระองค์เอง (พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาจุฬาลงกรณ์ พระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว)

---

๑. ตัวอาคารเรียนเดิมเรียกว่า สังฆเสนาสน์ราชวิทยาลัย คือ หอสมุดแห่งชาติ ตรงข้ามทุ่งพระเมรุ ปัจจุบัน

สถาบันการศึกษาทั้ง ๒ แห่งนี้ ได้เริ่มดำเนินการศึกษาในรูปมหาวิทยาลัยสงฆ์อย่างแท้จริง เมื่อ ๑๙–๒๕ ปีมานี้ โดยรับภิกษุสามเณรที่เป็นเปรียญธรรม คือ มีพื้นความรู้บาลีและธรรมมาแล้ว เข้าศึกษาวิชาการทางพุทธศาสนาขั้นสูงขึ้นไป พร้อมทั้งวิชาการสมัยใหม่ที่เหมาะสมด้วย

ในระยะแรกเริ่มที่มีการศาสนศึกษาในรูปนี้ มีการท้วงติงและเสียงแสดงความห่วงใยเกิดขึ้นบ้าง โดยเกรงกันว่าอาจเป็นเหตุให้พระสึกมาก หรือเป็นการเปิดโอกาสให้หาทางสึกไปประกอบอาชีพ แต่ปัญหาเรื่องนี้ก็ค่อยหมดไป เพราะการดำเนินการศึกษาเท่าที่ผ่านมา ได้พิสูจน์ว่าการศาสนศึกษาแผนใหม่มีจำนวนผู้ลาสิกขาไม่มากไปกว่าการศึกษาปริยัติธรรมแบบเดิมแต่ประการใด การลาสิกขาคงเป็นไปตามปกติในปัจจุบันเช่นกับสมัยโบราณ และข้อนี้พอจะมองเห็นได้ง่ายเช่น ตามสถิติผู้สำเร็จการศึกษาขั้นปริญญาจากมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ตั้งแต่รุ่นแรก พ.ศ. ๒๔๙๗ ถึง พ.ศ. ๒๕๐๘ มีจำนวน ๑๔๗ รูป ในจำนวนนี้มีผู้ลาสิกขาแล้ว ๔๘ รูป หรือ ๓๒.๖๕ % เทียบกับสถิติผู้สอบได้เปรียญธรรม ๙ ประโยค ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๙๙ ถึง พ.ศ. ๒๕๐๘ จำนวน ๖๔ รูป มีผู้ลาสิกขาแล้ว ๒๖ รูป หรือ ๔๐.๖๒ % และ

ถึงสถิติผู้สอบเปรียญธรรม ๙ ประโยคได้แล้วลาสิกขาในสมัยปัจจุบัน ก็ไม่เพิ่มมากกว่าสถิติในสมัยก่อน ๆ ขอให้เทียบสถิติข้างบนกับสถิติในสมัยก่อน ตั้งแต่เริ่มมีการสอบเปรียญธรรม ๙ ประโยค โดยวิธีใช้ข้อเขียน (พ.ศ. ๒๔๖๙ ถึง ๒๔๙๘) มีผู้สอบได้ ๘๑ รูป มีผู้ลาสิกขา ๔๘ รูป หรือ ๕๙.๒๖ % นี้เป็นเพียงสถิติสำหรับชั้นสุดท้าย สำหรับชั้นต่ำลงมา ก็มีจำนวนผู้ลาสิกขาเพิ่มขึ้นเป็นจำนวนร้อยจำนวนพัน การลาสิกขาคงเป็นไปโดยปกติ แต่ครั้งโบราณจนถึงปัจจุบัน

ปัจจุบัน ประชาชนทั่วไปเริ่มรู้สึกในแง่ดี มองเห็นว่าการที่พระได้เรียนวิชาการสมัยใหม่เป็นการพิเศษ เพิ่มเติมจากการศึกษาบาลีธรรมนั้น ให้ผลดีมากกว่าผลเสีย ทั้งในแง่ประโยชน์แก่สังคมและประโยชน์ส่วนตน ในแง่ส่วนตัว พระเองไม่มีความตื่นเต้นหรือขลาดกลัวต่อความเจริญในยุคใหม่ ได้เข้าใจเนื้อหาขอบเขตและข้อบกพร่องของวิชาการเหล่านั้น แล้วกลับมองเห็นคุณค่าของคำสอนในศาสนาของตนเองมากขึ้น และพูดเช่นนั้นได้ด้วยความมั่นใจ ส่วนในแง่ประโยชน์ของสังคม ปรากฏว่า พระที่ศึกษาวิชาการเหล่านี้แล้ว สามารถสอนธรรมให้คนในสมัยปัจจุบันสนใจ และเข้าใจได้ง่ายขึ้น เพราะมีความรู้ มีสิ่งที่รู้ร่วมกันอันเป็นสื่อนำความเข้าใจในเรื่องที่ลึกซึ้งยิ่งขึ้นไป และเมื่อละเพศ

ไป ก็ไม่เป็นผู้ชักนำเอาสถาบันสงฆ์ไปสู่การถูกเหยียบย่ำโดยไม่เจตนา เพราะเหตุแห่งฐานะหรือศักดิ์ศรีของตนในสังคม แต่อาจสามารถช่วยเป็นตัวแทนเชิดชูสถาบันสงฆ์ได้ พร้อมกันนั้น ก็สามารถสนองความต้องการของรัฐ โดยมีความสามารถพอเป็นกำลังให้ได้ ไม่ทำตนเองให้เป็นผู้เพิ่มปัญหาสังคม ในฐานะเป็นพลเมืองที่ว่างงาน หรือด้อยการศึกษา ซึ่งรัฐเองก็คงไม่ต้องการ

ประเพณีการบวชและสึก

สังคมชาวพุทธไทย มีประเพณีการบวชเรียน ซึ่งเป็นของดั้งเดิมอย่างหนึ่ง วัดเป็นผู้รับกุลบุตรเข้ามาให้การศึกษาอบรมตั้งแต่อายุยังน้อย ให้บวชเรียน ผู้ใดมีอุปนิสัยทางเพศพรหมจรรย์กล้าแข็ง ก็คงบวชอยู่ต่อไป เป็นกำลังของคณะสงฆ์ ส่วนผู้มีอุปนิสัยยังอ่อน ก็ยอมรับความบกพร่องของตน ด้วยการลาสิกขาบทออกไปและออกไปในฐานะผู้ที่ได้รับการศึกษาอบรมอย่างดีแล้ว ทั้งทางวิชาการและความประพฤติ สามารถเป็นกำลังที่ดีของรัฐได้ แม้ผู้ที่บวชเรียน ๓ เดือน หากมีศรัทธาเข้มแข็งและมีความพร้อมอย่างอื่นพอ ก็อาจจะดำรงเพศอยู่ต่อไปได้ตามกำลังศรัทธานั้น

การบวชเรียนแล้วจะอยู่หรือสึกจึงเป็นไปโดยความสมัครใจ ประเพณีการบวชจึงเป็นไปควบคู่กับการสึก และประเพณีการบวชเรียนแล้วสึกได้ตามความสมัครใจนี้ ก็ได้เป็นเครื่องรักษาดุลย์แห่งปริมาณของคณะสงฆ์ และเป็นโอกาสให้คณะสงฆ์ของไทยมีการถ่ายทอด รักษาเสถียรภาพ และความบริสุทธิ์ของสถาบันสงฆ์อยู่ได้ตลอดมา เช่นไม่เข้าไปก้าวก่ายกับการเมือง เป็นต้น

บางครั้งเราอาจเกิดความรู้สึกในแบบเข้มงวด อยากให้พระสงฆ์ที่บวชแล้ว ได้ดำรงเพศอยู่ตลอดไป เพื่อให้คณะสงฆ์มีฐานะมั่นคงยิ่งขึ้น และสภาพเช่นนี้อาจกลายเป็นสิ่งจำเป็นหรือสมควรขึ้นมาจริงๆในเวลาใดเวลาหนึ่งก็ได้ แต่ในการที่จะพยายามทำให้เกิดสภาพเช่นนี้ขึ้นนั้น เราคงจะต้องคิดถึงวิธีการแก้ปัญหาแบบพุทธศาสนา คือ การเรียนรู้ข้อเท็จจริง และยอมรับความจริง ทั้งนี้ไม่ว่าความจริงนั้นจะเป็นสิ่งที่น่าพอใจหรือไม่ก็ตาม ยอมสู้หน้าเผชิญกับปัญหาและแก้ปัญหาที่ตรงสาเหตุ ในการแก้ไขเปลี่ยนแปลงให้พระสงฆ์บวชอยู่ตลอดไปตามปรารถนา ก็ต้องแก้ที่สาเหตุเช่นกัน คือ แทนที่จะคิดแก้ไขการสึก ควรแก้ไขการบวช โดยแก้ไขเปลี่ยนแปลงประเพณีการบวช หรือถ้าเป็นไปได้ต้องห้ามผู้ที่คิดจะสึกหรืออาจจะสึกไม่ให้บวช หากคิดแก้ไขเพียง

ใช้วิธีบีบบังคับให้ผู้บวชแล้วต้องดำรงเพศอยู่ จะด้วยการกีดกันไม่ให้รับการศึกษาตามฐานะก็ดี หรือด้วยวิธีการอื่น ๆ มีการกล่าวร้ายเป็นต้นก็ดี ย่อมเป็นการหลีกหนีความจริง ซึ่งน่าจะไม่ประสบผลสำเร็จที่ดีไปกว่าความเพ้อฝัน และเมื่อไม่สำเร็จ ก็กลับเป็นผลเสียอย่างร้ายแรง การที่จะปล่อยให้สามเณรน้อย ๆ ซึ่งถูกสังคมสร้างขึ้นมาจากประเพณีนิยมที่สังคมนั้นยึดถืออยู่ ต้องมารับเคราะห์กรรมอันเกิดจากความบีบคั้นกลั่นแกล้งของสังคมนั้นเอง ดูจะไม่เป็นการยุติธรรมนัก มองในด้านหนึ่ง คณะสงฆ์ก็ไม่พึงประสงค์ผู้ที่จำใจต้องทนครองเพศอยู่ด้วยความฝืนใจตนเอง เพราะมีทางก่อให้เกิดความเสื่อมเสียมากกว่าผลดี และในอีกด้านหนึ่ง รัฐเองก็คงไม่ต้องการมีพลเมืองที่ขาดหรือด้อยการศึกษาและไร้ความสามารถ หรือไม่มีโอกาสแสดงความสามารถของตนตามกำลัง

จำนวนพระสงฆ์แยกประเภท

ในจำนวนภิกษุสามเณร ๒๓๗,๗๗๐ รูปนั้น ถ้าแยกประเภทออกไป จะได้ตัวเลขโดยประมาณ ดังนี้

ภิกษุบวช ๓ เดือน ตามประเพณี อย่างน้อย ๙๑,๑๓๘ รูป

ภิกษุที่เป็นตัวเลขยืนประมาณ ๖๑,๓๗๒ รูป

สามเณร ๘๕,๒๖๐ รูป

สำหรับจำนวนพระภิกษุประเภทแรก คือ ภิกษุบวชตามประเพณี ๓ เดือนในฤดูเข้าพรรษานั้น ในที่นี้ คิดตัวเลขเพียง ๖๐% ของจำนวนพระภิกษุทั้งหมดเท่านั้น ความจริงอาจมีมากกว่านี้ พระภิกษุประเภทนี้ ก็คือประชาชนที่เข้ามาพักผ่อนและรับการอบรมทางจิตใจไปจากวัดในระยะสั้น ๆ ชั่วคราวเพียง ๓–๖ เดือน ของชีวิตอันยาวนานถึง ๖๐–๗๐ ปี ซึ่งได้ใช้เวลาไปในทางที่ไม่เป็นประโยชน์ รวมแล้วมากกว่านี้มากมายหลายเท่านัก และพระภิกษุเหล่านี้ควรนับเข้าในจำนวนคฤหัสถ์ มากกว่าจะอยู่ในจำนวนพระสงฆ์ เพราะถ้าพิจารณาในแง่สังคม ภิกษุบวชสามเดือนย่อมไม่อยู่ในฐานะที่จะปฏิบัติหน้าที่ที่พระสงฆ์มีต่อสังคมได้ แต่ควรถือว่า เป็นประชาชนที่เข้ามาเป็นภาระ และรับประโยชน์จากคณะสงฆ์ ด้วยเหตุนี้ตัวเลขที่แท้จริงของจำนวนภิกษุสามเณรจึงมีประมาณ ๑๔๖,๖๒๓ รูปเท่านั้น และในจำนวนนี้ ถ้าแยกประเภทออกไปอีกคงได้ตัวเลขดังนี้

พระสังฆาธิการ ๕,๕๓๐ รูป

เจ้าอาวาส ๒๓,๓๒๒ รูป

ครูปรยัติธรรมฝ่ายบาลี	๑,๙๓๔ รูป
ครูปริยัติธรรมฝ่ายนักธรรม	๑๔,๑๘๔ รูป
นิสิตนักเรียนนักศึกษาในมหาวิทยาลัยสงฆ์	๑,๖๕๗ รูป
นักศึกษาบาลี	๑๗,๗๔๘ รูป
นักศึกษาธรรม	๖๗,๙๑๑ รูป

นอกจากนี้ (ในจำนวนที่เหลือ ๑๔,๓๓๗ รูป) ยังมีรองเจ้าอาวาส ผู้ช่วยเจ้าอาวาส นักเทศน์ นักเผยแผ่ พระนักปฏิบัติซึ่งบำเพ็ญสมถกรรมฐาน วิปัสสนากรรมฐาน และพระภิกษุที่ปฏิบัติศาสนกิจอื่น ๆ อีก ซึ่งรวมแล้วคง เป็นจำนวนไม่น้อย แต่ในตัวเลขเหล่านี้ ก็มีอยู่ไม่น้อยที่เป็นภิกษุรูปเดียวกัน แต่ดำรงตนอยู่ในหลายฐานะ เช่น เป็นทั้งผู้ช่วยเจ้าอาวาส เป็นนักเทศน์ และเป็นครูปริยัติธรรมด้วย ดังนี้ เป็นต้น

ตามท้องถิ่นห่างไกลในชนบท มักเกิดปัญหาเรื่องขาดแคลนพระ ในระยะออกพรรษา บางวัดมีพระอยู่รูปเดียว บางวัดสองสามรูป บางวัดหาเจ้าอาวาสไม่ได้ ไม่ต้องพูดถึงพระเถระผู้สูงพรรษา บางทีแม้แต่พระ ๔–๕ พรรษา ก็หาไม่ค่อยได้ ทำให้ชาวบ้านขาดความอบอุ่นใจ ในคราวที่ต้องการพระจำนวนมาก เช่น พิธีกรรมทางศาสนาบางอย่าง ทายกต้องไปเที่ยวหานิมนต์

พระหลายตำบล จึงพอแก่การ พระที่มีอยู่จำนวนน้อยนี้ จึงเป็นที่พึ่งของประชาชนอย่างดีเยี่ยม สมมติว่าท่านจะทำหน้าที่เผ้าวัดเพียงอย่างเดียว ก็ยังได้ประโยชน์แก่รัฐคุ้มค่าอยู่แล้ว แต่ความจริง พระหัวหน้าสงฆ์ในท้องถิ่น ได้รับความเคารพนับถือจากประชาชนอย่างมาก เพราะมีประโยชน์แก่ประชาชน ทั้งในด้านพิธีกรรม การอบรมสั่งสอน ความเป็นผู้นำในการสร้างสาธารณประโยชน์ และเป็นที่รวมทางจิตใจโดยทั่วไป

ในสังคมไทยปัจจุบัน พระสงฆ์ยังคงมีประโยชน์เป็นพิเศษสำหรับชุมชนแบบชนบท และหากรู้จักดำเนินการให้ดี พระสงฆ์นั่นเอง จะเป็นผู้สามารถนำชนบทไปสู่ความเจริญได้โดยวิถีทางที่เหมาะสมและมีหลักเกณฑ์ เพราะความสัมพันธ์ระหว่างวัดกับชาวบ้านยังอยู่ในสภาพที่ดี และความสัมพันธ์แบบนี้ มีลักษณะพิเศษจำเพาะ คือ พระเป็นผู้เข้าถึงประชาชนอย่างแท้จริง ชาวบ้านมีความยำเกรง และเชื่อฟังพระ แต่ความยำเกรงและเชื่อฟังนี้เกิดจากความเคารพและเลื่อมใสศรัทธา ไม่ได้เกิดจากความเกรงกลัวในอำนาจ การกระทำตามจึงเป็นไปด้วยความเต็มใจและเต็มกำลัง ได้ผลสำเร็จของงานพร้อมทั้งผลทางจิตใจของผู้ทำงานด้วย แม้ในด้านทุนทรัพย์ วัดก็ได้มาจากการเสียสละทำบุญของผู้มีจิต-

ศรัทธา ซึ่งถ้าไม่มีกลวิธีของคนหลอกลวงสมัยใหม่เข้ามาเกี่ยว ก็เป็นการได้มาด้วยความเต็มใจของผู้บริจาค เท่าที่จะไม่เป็นการบีบคั้น หรือกระทบกระเทือนฐานะการครองชีพของเขา และทุนเหล่านี้สะท้อนกลับไปเป็นผลประโยชน์ของประชาชนส่วนรวม โดยไม่รั่วไหล เป็นการทุ่นงบประมาณแผ่นดิน และเป็นวิธีเฉลี่ยกระจายทรัพย์ไปในสังคมโดยไม่รู้ตัวด้วย เรื่องนี้ น่าจะเป็นข้อคิดที่สำคัญอย่างหนึ่งที่จะทำให้มีการรักษา และส่งเสริมความสัมพันธ์ในรูปนี้ไว้ และหาทางนำเอามาใช้ให้เป็นประโยชน์มากที่สุด แทนที่จะละเลยปล่อยให้เสื่อมสูญไปเปล่า แล้วให้ประชาชนก้าวอย่างเปะปะเข้าสู่ความเจริญแบบใหม่ พร้อมด้วยปัญหาสังคมที่เกิดขึ้นอย่างรุงรัง

ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๕๐๖ เป็นต้นมา มหาวิทยาลัยสงฆ์ทั้งสองแห่งได้ส่งภิกษุผู้สำเร็จการศึกษาขั้นปริญญาแล้วไปปฏิบัติศาสนกิจในต่างจังหวัด จนถึงบัดนี้ มีจำนวนกว่า ๗๐ รูป ภิกษุเหล่านี้กระจายกันอยู่ในท้องถิ่นต่าง ๆ ท้องถิ่นละรูปเดียวบ้าง สองรูปบ้าง สี่หรือห้ารูปบ้าง และอยู่ประจำในระยะเวลาเฉลี่ยรูปละประมาณ ๒ ปี ภารกิจของภิกษุเหล่านี้ คือ การไปช่วยเป็นกำลังให้แก่ภิกษุที่เป็นผู้นำของชุมชนในท้องถิ่นนั้น ๆ ในการสร้างภิกษุสามเณรที่เป็นกำลังของคณะสงฆ์ ในการเสริมความสัมพันธ์

ระหว่างพระสงฆ์กับประชาชน พร้อมทั้งอาศัยความสัมพันธ์นั้นบำเพ็ญประโยชน์แก่ชุมนุมชนนั้น ๆ งานที่ภิกษุเหล่านี้ได้ปฏิบัติไปแล้ว กล่าวโดยย่อ ได้แก่ การสอนปริยัติธรรมแผนเดิม หรือบาลีและนักธรรมแก่ภิกษุสามเณร การสอนปริยัติธรรมแผนใหม่ซึ่งมีวิชาการสมัยใหม่ประกอบด้วย แก่ภิกษุสามเณรและเด็กนักเรียนในโรงเรียนของวัด การสอนวิชาศีลธรรมในโรงเรียนราษฎร์และโรงเรียนรัฐบาล การจัดตั้งและดำเนินการโรงเรียนพุทธศาสนาวันอาทิตย์ในท้องถิ่น การจัดกิจกรรมเพื่อเผยแผ่อื่น ๆ เช่น การสอนอภิธรรม การบำเพ็ญกรรมฐาน การจัดอบรมพิเศษแก่ประชาชน การออกจาริกแสดงธรรม การร่วมงานกับองค์การเผยแผ่พุทธศาสนาท้องถิ่น เช่น พุทธสมาคม และยุวพุทธิกสมาคม เป็นต้น นอกจากนี้ก็มีการให้ความร่วมมือแก่หน่วยราชการ ในงานพัฒนา โดยเฉพาะในแง่การชี้แจงแนะนำให้ประชาชนเข้าใจวัตถุประสงค์ที่ดี เพื่อให้ความร่วมมือในงานนั้น และการช่วยเป็นสื่อสัมพันธ์สร้างความเข้าใจอันดีต่อกัน ระหว่างประชาชนกับข้าราชการในทางที่ชอบและเหมาะสมซึ่งจะช่วยทำให้ข้าราชการเข้ากับประชาชนได้ แต่การปฏิบัติงานในรูปนี้มีปัญหาในเรื่องจำนวนผู้ปฏิบัติงาน เพราะมีจำนวนพระภิกษุเพียงประ-

มาณ ๗๐ รูปเท่านั้น ย่อมไม่สามารถปฏิบัติงานได้กว้างขวางพอ และเกือบจะไม่มีทุนดำเนินงานเลย ทั้งในฝ่ายผู้ส่งและท้องถิ่นที่ไปประจำ

ในชุมชนแบบเมืองหลวง พระภิกษุที่บวชอยู่ในระยะยาว หรือเรียกได้ว่าบวชอยู่ประจำ มีจำนวนสูงกว่าประเภทบวช ๓ เดือนเล็กน้อย และในจำนวนผู้บวชอยู่ประจำนี้ ตัวเลขส่วนมากที่สุดเป็นประเภทนักเรียนและนักศึกษา ซึ่งส่วนมากเดินทางเข้ามาจากท้องถิ่นต่าง ๆ เพื่อการศึกษาโดยเฉพาะ ส่วนตัวเลขแสดงจำนวนสามเณรที่มีอยู่ทั่วประเทศ ๘๕,๒๖๐ รูปเศษนั้น แทบจะกล่าวได้ว่า เป็นนักเรียนทั้ง ๑๐๐% ทีเดียว และสำหรับสามเณรจำพวกนี้ เราสามารถตัดปัญหาเยาวชน หรือความวุ่นวายที่เกิดจากเด็กวัยรุ่นออกได้โดยสิ้นเชิงทีเดียว

พระภิกษุอีกจำนวนหนึ่ง ประมาณ ๒๓,๐๐๐ รูป เป็นผู้ทำหน้าที่เกี่ยวกับการปกครองทางคณะสงฆ์ ได้แก่เจ้าอาวาสและเจ้าคณะต่าง ๆ ทั่วประเทศ แต่ตามข้อเท็จจริง งานที่กินเวลาส่วนใหญ่ของพระสังฆาธิการเหล่านี้ ไม่ใช่งานปกครองพระสงฆ์ ซึ่งก็เป็นงานที่หนักอยู่แล้ว แต่เป็นงานที่เกี่ยวกับการสัมพันธ์กับประชาชน ที่กล่าวข้างต้น ซึ่งเป็นประโยชน์โดยตรงต่อสังคม

วิธีง่าย ๆ ที่จะทำให้มองเห็นภารกิจของพระสงฆ์ประเภทนี้วิธีหนึ่ง คือ ขอให้นึกถึงภาพผลงานของเจ้าอาวาส (ซึ่งไม่มีนิตยภัต เว้นแต่ท่านที่ดำรงตำแหน่งอื่นด้วย หรือมีสมณศักดิ์) จำนวนไม่เกิน ๒๓,๓๒๒ รูป (ตามจำนวนวัดทั่วประเทศ) กำลังปฏิบัติหน้าที่ของท่าน ทั้งในด้านการคณะสงฆ์และในด้านความสัมพันธ์กับประชาชน ในเขตการปกครองประมาณ ๔๐,๐๐๐ หมู่บ้าน (เรามีผู้ใหญ่บ้าน ๔๑,๕๑๙ คน ได้รับเงินเดือนคนละ ๗๕ บาท ประจำอยู่ในหมู่บ้านทั่วประเทศ ๔๑,๕๑๙ หมู่บ้าน และเราก็เห็นกันว่าผู้ใหญ่บ้านเหล่านี้ทำงานเป็นประโยชน์แก่รัฐบาลอยู่ไม่น้อย)

นอกจากจำนวนที่กล่าวแล้ว คงมีพระภิกษุสามเณรเหลืออยู่อีกจำนวนหนึ่ง ได้แก่พระภิกษุที่บวชในวัยชรา เพื่อรับความสงบหรือฝึกฝนตนเองทางจิตใจ หลังจากที่ได้ทำงานให้แก่สังคมตามหน้าที่ของพลเมืองในวัยทำงานแล้วส่วนหนึ่ง ผู้ที่บวชแล้วอยู่ว่าง ๆ และผู้ที่สร้างความเสื่อมเสียให้แก่พระศาสนาบ้าง ส่วนหนึ่ง แต่ตัวเลขของจำนวนเหล่านี้มีไม่มากนัก และแม้ภิกษุที่อยู่ว่าง ๆ ก็มักมีศิษย์ที่เป็นนักเรียนหรือนักศึกษาอาศัยอยู่ด้วย ขอให้นึกเทียบกับจำนวนคนชรา คนพิการ นักโทษ และโจรผู้ร้าย

ซึ่งมีจำนวนไม่น้อยนัก และไม่เคยขาดไปจากตัวเลขแสดงสถิติประชากร

หากจะมีบุคคลบางคนมองเห็นไปว่า พระสงฆ์ได้แต่อยู่ว่าง ๆ พักผ่อนและคอยทำพิธีกรรมอย่างเดียว บุคคลเช่นนั้นก็คงไม่ต่างไปจากผู้ที่มองเห็นผู้คนตามโรงหนังเป็นต้น แล้วก็ทึกทักคิดเอาว่า คนไทยทั้งประเทศมีอยู่ที่โรงภาพยนตร์ บาร์ ไนท์คลับและสถานเริงรมย์ต่าง ๆ เท่านั้น

มีข้อที่น่าสังเกตอีกอย่างหนึ่ง เกี่ยวกับจำนวนพระภิกษุ คือ ภิกษุสามเณรมักดำรงเพศอยู่ในระยะที่ยังศึกษาเล่าเรียน เมื่อผ่านระยะนี้ไปแล้ว มักลาสิกขาไปเป็นจำนวนมากมาย ระยะที่พระภิกษุลาสิกขามาก ได้แก่อายุระหว่าง ๒๕ ถึง ๓๕ ปี จึงเป็นเหตุให้จำนวนพระสงฆ์ที่ศึกษาเล่าเรียนมีมาก แต่พระสงฆ์ทำงานมีจำนวนน้อย แต่ผู้ที่ลาสิกขาแล้วนี้ ก็ไม่ทำให้รัฐเสียกำลังคนแต่ประการใด เพราะได้ไปประกอบอาชีพการงานในฐานะคฤหัสถ์ คือ เป็นผู้ที่ศึกษาไปจากวัด แต่ไปทำงานให้แก่รัฐ หรือคณะสงฆ์เป็นผู้ลงทุน แต่รัฐเป็นผู้เก็บเกี่ยวผลของการลงทุนนั้น โดยมีส่วนเกี่ยวข้องในการลงทุนน้อยที่สุด

สังคมสงฆ์มีลักษณะแตกต่างจากสังคมคฤหัสถ์หลายประการ ในสังคมคฤหัสถ์เมื่อผู้ทำงานมีอายุมากขึ้น โดยเฉพาะเมื่อผ่านวัย ๖๐ ปีไปแล้ว มักจะได้รับการพักผ่อนเลิกประกอบอาชีพการงาน และดำรงชีวิตอยู่ด้วยผลประโยชน์จากงานที่ได้สร้างไว้ในวัยทำงาน หรือด้วยการตอบแทนคุณจากบุตรหลานหรือรัฐ และพลเมืองของชาติในวัยนี้มีอยู่ประมาณ ๔.๔๖ % ของจำนวนประชากรของชาติ แต่ในสังคมสงฆ์พระหัวหน้าหมู่คณะยิ่งมีอายุมากขึ้น ก็ยิ่งต้องทำงานมากขึ้น ได้รับความเคารพนับถือจากประชาชนมากขึ้น เป็นประโยชน์แก่งานของชุมชน ที่เนื่องด้วยความสัมพันธ์ระหว่างวัดกับประชาชนมากยิ่งขึ้น

อีกประการหนึ่ง พระภิกษุที่ปฏิบัติศาสนกิจอยู่ มักเป็นผู้ที่ต้องทำงานหลาย ๆ ด้านไปพร้อม ๆ กัน เช่น เป็นผู้ปกครองและให้การศึกษา พร้อมทั้งทำงานสงเคราะห์ประชาชนไปด้วย หรือทั้งเป็นนักศึกษาเอง เป็นครูสอนผู้อื่นและเป็นนักเผยแผ่ไปพร้อม ๆ กัน

ภิกษุที่ทำงานเหล่านี้ แทบทุกรูปมีศิษย์วัดอยู่ในปกครองซึ่งจะต้องเป็นภาระในการดูแล และอนุเคราะห์ในความเป็นอยู่ตั้งแต่ ๑ ถึง ๗–๘ คน ศิษย์วัดเหล่านั้น ทั่วประเทศมีจำนวนประมาณ

๙๐,๐๐๐ คน (มากกว่าจำนวนสามเณรทั่วประเทศ) เป็นนักเรียนหรือนักศึกษาเกือบทั้งหมด เมื่อศึกษาจบแล้ว จึงออกไปประกอบอาชีพการงาน เป็นกำลังของรัฐต่อไป ศิษย์วัดเหล่านี้ช่วยให้พระได้ทำหน้าที่สังคมสงเคราะห์เพิ่มขึ้น และโดยที่ศิษย์วัดจำนวนมากไม่ได้เป็นญาติพี่น้องกับพระผู้ปกครองเลย จึงเป็นปัจจัยส่วนหนึ่ง ที่ช่วยให้พระสงฆ์มีความรู้สึกผูกพันในเรื่องผลประโยชน์ส่วนตัวน้อย และในขณะที่สังคมต้องผจญกับปัญหาเยาวชนเป็นอันมากนั้น หากจะวิจัยปัญหานี้ดู จะสรุปได้ว่า ปัญหาเยาวชนแทบทั้งหมดหรือทั้งหมด เกิดจากเด็กบ้าน ไม่ใช่เด็กวัด

การพักผ่อนโดยปกติของพระ ได้แก่การจำวัดและการทำความสงบทางจิตใจ หรืออาจมีงานอดิเรกและการสนทนากันบ้าง ส่วนการเที่ยวเตร่ เข้าโรงภาพยนตร์ เข้าภัตตาคาร เข้าบาร์ เข้าไนท์คลับ เป็นต้น ไม่มี พระมีความเป็นอยู่แบบง่าย ๆ ซึ่งอยู่ในความอุปถัมภ์ของประชาชน รายจ่ายหากจะมีก็ได้แก่อาหารราคาถูก ๆ วันละ ๒ มื้อ หรือบางรูปเพียงมื้อเดียว หนังสือเรียน ค่าน้ำ ค่าไฟฟ้าและค่าพาหนะในกรณีมีกิจธุระ กับสิ่งของที่ใช้ประจำวันเล็ก ๆ น้อย ๆ รายจ่ายประเภทฟุ่มเฟือย เช่น เรื่องเครื่องแต่งกายเพื่อความสวยงามเป็นอันไม่มี

การที่ไม่ต้องคอยครุ่นคิดถึงวิธีการ ที่จะบำเรอความสุขให้แก่ตนเองอย่างหนึ่ง และการมีความเป็นอยู่อย่างง่าย ๆ ซึ่งอยู่ในความอุปถัมภ์ของประชาชน ปราศจากความวิตกกังวลในเรื่องความบีบรัดในการแสวงหาเครื่องครองชีพ เพื่อตนเองและครอบครัวอีกอย่างหนึ่ง ทำให้พระสงฆ์มีความรู้สึกที่ผูกมัดอยู่กับผลประโยชน์ส่วนตนน้อย ความคำนึงที่จะต้องพะวงถึงผลได้ผลเสียของตนเองเป็นข้อแรก ก็เบาบาง ตัดความรู้สึกในเรื่องตัวใครตัวมันออกได้ มีความพร้อม และโปร่งใจที่จะทำงานเพื่อผลประโยชน์ส่วนรวมได้ง่าย คณะสงฆ์ในอุดมคติ จึงได้แก่กลุ่มบุคคลผู้มีชีวิตส่วนตนที่เป็นสุขด้วยความเป็นอยู่ง่าย ๆ พร้อมที่จะบำเพ็ญกรณียกิจเพื่อผลประโยชน์ของคนทั่วไปด้วยความบันเทิงใจ โดยมีอิสรภาพทางจิตเป็นพื้นฐานและเป็นที่มุ่งหมาย สังคมนี้เปิดโอกาสเสมอ ในการรับผู้มีระดับจิตใจที่พร้อมจะปฏิบัติเช่นนี้ได้ และผู้ที่รู้สึกตนว่าระดับจิตใจยังไม่เข้มแข็งพอ เห็นเป็นการฝืนจิตใจ ไม่สามารถปฏิบัติต่อไป ก็มีสิทธิที่จะออกไปได้ด้วยความสมัครใจเสมอ เป็นสังคมที่มีความเป็นอยู่อย่างปลอดโปร่งและมีเสรีภายในกรอบแห่งวินัย มุ่งอิสรภาพทางจิตใจเป็นสำคัญ เป็นสังคมตัวอย่าง ซึ่งจะทำให้มีขึ้นไม่ได้ด้วยการบังคับ

เว้นแต่ด้วยวิธีการฝึกฝนอบรม เพื่อยกระดับจิตใจให้พร้อมขึ้นไปเป็นขั้น ๆ

การศึกษาของพระสงฆ์

คำว่า บวชเรียน เป็นคำที่แสดงความรู้สึกขั้นพื้นฐานของพระสงฆ์อย่างหนึ่ง คือถือว่าการบวชเป็นของคู่กับการเรียน ผู้บวชแล้วมีหน้าที่ที่จะต้องศึกษาเล่าเรียน การบวชแล้วไม่เรียนถือเป็นความเสียหายอย่างแรงข้อหนึ่ง พระผู้นำหมู่คณะมีความรับผิดชอบที่จะต้องจัดให้มีการศึกษาขึ้น และวัดมักจะมีข้อบังคับเกี่ยวกับการเรียนไว้ ซึ่งจะมองเห็นได้ทั่วไป สำหรับในชนบทเมื่อมีผู้บวชเป็นสามเณร พระผู้ปกครองจะจัดให้ได้เล่าเรียนปริยัติธรรมขั้นต้น แล้วหาทางส่งเข้ามาศึกษาเล่าเรียนต่อในตัวเมืองหรือในเมืองหลวง สำหรับตัวพระภิกษุสามเณรผู้เล่าเรียนเอง ก็มักเป็นผู้ใฝ่ใจดิ้นรนขวนขวายพยายามหาทางเล่าเรียนวิชาการทุกอย่าง ที่ตนมีโอกาสจะเล่าเรียนได้ ปัญหาทางการศึกษาของคณะสงฆ์ขณะนี้ คงมีแต่เพียงว่าทำอย่างไรจะมีบริการให้การศึกษาพอเพียง และทำอย่างไรจะดำเนินการศึกษาให้ได้ผลดีเท่านั้น ปัญหาเรื่องจะไม่มีผู้เรียนนั้น เป็นอันไม่มี

การจัดการศึกษาในรูปมหาวิทยาลัยสงฆ์ก็ดี หรือการศึกษาปริยัติธรรมแผนใหม่แบบอื่น ๆ ที่มีวิชาการทั่วไปประกอบก็ดี ไม่ใช่ของใหม่ แต่เป็นการนำหลักการเดิมมาดำเนินการในรูปใหม่เท่านั้น เพราะในสมัยโบราณ วัดต่าง ๆ ก็ทำหน้าที่นี้อยู่แล้ว โดยสอนให้ทั้งวิชาการทางโลกเท่าที่มีให้ศึกษากันในสมัยนั้น เช่น ภาษาไทย เลขคณิต ศิลปกรรม เป็นต้น และวิชาทางบาลีธรรมด้วย ต่างแต่ว่าในสมัยปัจจุบันได้นำมาจัดตั้งเป็นองค์การมีระบบการดำเนินงานรัดกุมยิ่งขึ้นเท่านั้นเอง วิธีการเช่นนี้เป็นการเหมาะสมสำหรับสภาพการณ์ของสังคมและของคณะสงฆ์ในสมัยปัจจุบัน เพราะการเรียนวิชาการทั่วไปประกอบ ก็คือการทำความรู้จักมนุษย์ในสมัยปัจจุบัน เรียนรู้ความเป็นอยู่ ความรู้สึกและสติปัญญาของเขา ซึ่งเป็นสิ่งสำคัญสำหรับตนเอง ในการเข้าใจธรรม และในการเข้าไปสัมพันธ์กับชาวโลกอย่างได้ผล

ลักษณะพิเศษอย่างหนึ่งของการดำเนินการศึกษาของคณะสงฆ์ คือใช้ทุนน้อย ข้อนี้เห็นได้จากงบประมาณในการดำเนินงานด้านปริยัติธรรม ทั้งนักธรรมและบาลี ซึ่งใช้งบประมาณแผ่นดินปีละ ๑,๐๐๐,๐๐๐ บาท รวมกับเงินศาสนสมบัติกลางอีกปีละประมาณ ๒๐๐,๐๐๐ บาท แต่ให้การศึกษาแก่ภิกษุสามเณรถึง ๑๖๙,๖๗๐ รูป

แม้ว่าผลที่ได้จากการลงทุนน้อยเช่นนี้ อาจจะไม่จุใจของผู้ที่มองเฉพาะในแง่ผลได้ แต่ก็น่าจะมองเห็นว่าคุ้มค่า เพราะผลได้คงไม่น้อยกว่าการลงทุนของรัฐ ปีละประมาณ ๔๖ ล้านบาท เพื่อเป็นค่าอาหารและเครื่องนุ่งห่มของนักโทษในคุกประมาณ ๔๐,๐๐๐ คน กับผู้ต้องขังจรอีกจำนวนหนึ่งเป็นแน่ มองให้แคบเข้ามาอีก ขอให้นึกถึงมหาวิทยาลัยสงฆ์ เช่น มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย มีทุนดำเนินงานประจำปี ซึ่งได้รับอุปถัมภ์จากงบประมาณแผ่นดิน ศาสนสมบัติกลาง และองค์การเอกชน เช่น มูลนิธิอาเซีย เป็นต้น รวมกันประมาณ ๖๐๐,๐๐๐ บาท (หกแสนบาท)[๑] เงินจำนวนนี้ต้องใช้ในการดำเนินกิจการทุกด้าน คือให้การศึกษาแก่ภิกษุสามเณรในแผนกต่าง ๆ ๕ แผนก จำนวนประมาณ ๑,๑๐๐ รูป และดำเนินงานเผยแผ่ เช่น โรงเรียนพุทธศาสนาวันอาทิตย์ ซึ่งมีนักเรียนประมาณ ๑,๔๐๐ คน เป็นต้น

การดำเนินการศึกษาขั้นมหาวิทยาลัยสงฆ์ ด้วยทุนที่น้อยกว่าโรงเรียนมัธยมเล็ก ๆ แห่งหนึ่งเช่นนี้ ในความรู้สึกของคนทั่วไป น่าจะเป็นไปไม่ได้ แต่ในเมื่อทำอยู่แล้วและทำได้จริง

---

๑. เทียบงบประมาณประจำปีมหาวิทยาลัยศิลปากร ซึ่งมีนักศึกษา ๓๘๗ คน ปีละ ๗,๓๔๕,๘๑๐ บาท

ก็อาจก่อให้เกิดความเข้าใจผิดแก่ผู้ไม่รู้ข้อเท็จจริงได้ จึงเป็นเรื่องที่น่าศึกษาว่าทำได้อย่างไร

มหาวิทยาลัยสงฆ์ ใช้ทุนส่วนใหญ่ในการจัดหาอุปกรณ์การศึกษา เครื่องใช้สอยทั่วไป เงินเดือนและค่าสมนาคุณแก่อาจารย์ฆราวาส ซึ่งทำการสอนด้วยศรัทธาและรับค่าตอบแทนในอัตราต่ำกว่าปกติ ส่วนครู อาจารย์ เจ้าหน้าที่ที่เป็นพระภิกษุนั้น ไม่มีเงินเดือน แต่ทางมหาวิทยาลัยสงฆ์จัดนิตยภัตถวายระหว่างรูปละ ๒๕๐ บาท ถึง ๔๐๐ บาทต่อเดือน เพื่อเป็นค่าภัตตาหารและค่าพาหนะในคราวจำเป็น (นิตยภัตไม่ใช่เงินเดือน เพราะไม่ได้จ่ายให้ตามปริมาณงาน ไม่มีการเพิ่มหรือลดขึ้นให้ตามอายุการปฏิบัติงาน ไม่มีการจ่ายเบี้ยเลี้ยงและไม่มีรางวัลการปฏิบัติงานเกินเวลา) ภิกษุเจ้าหน้าที่ที่เอาใจใส่ในการปฏิบัติงาน จะทำงานเฉลี่ยวันละ ๘–๑๒ ชั่วโมง (ไม่นับกิจวัตรหรือหน้าที่ที่วัดของตนเองด้วย) หยุดงานเฉพาะวันพระ (ซึ่งอาจไม่หยุดถ้ามีงานรีบด่วน) ต้องทำงานหลายอย่างไปพร้อม ๆ กัน ไม่นับกิจการพิเศษที่จัดขึ้นเป็นครั้งคราว

จริงอยู่ การทำงานหนักและหลายด้านในเวลาเดียวกันอาจผิดหลักการทำงานไปบ้าง เพราะอาจทำให้การปฏิบัติงานด้านใด

ด้านหนึ่งไม่สมบูรณ์เท่าที่ควร แต่เป็นสิ่งที่จำต้องทำในเมื่อมีเจ้าหน้าที่และทุนจำกัด และยังเป็นเครื่องแสดงว่าการทำงานด้วยศรัทธาเป็นสิ่งที่เป็นไปได้อยู่ และทำได้จริงด้วย สำหรับฆราวาสถึงแม้จะไม่อาจปฏิบัติถึงเช่นนี้ได้ เพราะความเป็นอยู่ต่างจากพระมีความผูกรัดในเรื่องการครองชีพมาก ต้องดิ้นรนเพื่อความอยู่รอดของตนและครอบครัว ต้องคิดถึงตนเองเป็นเรื่องสำคัญก่อน แต่ควรเป็นเครื่องเตือนสติให้ผู้ปฏิบัติงานรู้จักขอบเขตความสำคัญของเงินว่า ผลสำเร็จของงานเท่านั้นที่เป็นจุดหมายของการทำงาน เงินเป็นเพียงอุปกรณ์ คือ เครื่องช่วยเหลือให้ผู้ทำงานสามารถมีชีวิตส่วนตัวที่เป็นสุข มีความเป็นอยู่สะดวกสบายพอสมควร และไม่มีข้อวิตกกังวลในเรื่องการครองชีพ ซึ่งจะช่วยให้ปฏิบัติหน้าที่ของตนได้โดยสมบูรณ์ จนถึงผลสำเร็จของงานได้ เงินอาจเป็นเครื่องกระตุ้นในการทำงานได้ แต่ไม่ควรให้ถึงเป็นจุดหมายของการทำงาน

หลักธรรมกับการทำงาน

ปัญหาสำคัญอย่างหนึ่งของสังคม น่าจะได้แก่ความรู้สึกของคนในการทำงาน คนจำนวนไม่น้อย แทนที่จะคิดว่าจุดมุ่งหมายของ

งานคือความสำเร็จของงาน กลับรู้สึกไปว่าเงินเป็นจุดมุ่งหมายของการทำงาน ผลสำเร็จของงานเป็นเพียงเครื่องประกอบเพื่อให้ได้เงินเท่านั้น ทำให้เกิดความยึดมั่นในอามิสมากเกินไป มักทำงานพอให้เสร็จ หรือให้เข้าใจว่าสำเร็จ หรือถ่วงความสำเร็จไว้ ในเมื่อการถ่วงนั้น จะเป็นเหตุให้ตนได้เงินมากขึ้น จึงก่อให้เกิดผลเสียหายแก่สังคมเป็นอย่างมาก ความรู้สึกอย่างนี้ อาจเกิดขึ้นเพราะสถานการณ์บังคับ แต่ที่สำคัญนั้น เป็นเพราะการอบรมสร้างทัศนคติกันมาผิด ๆ รวมถึงความเข้าใจผิดในหลักธรรมด้วย ซึ่งจะต้องแก้ไขที่สาเหตุ

มองจากแง่หลักธรรม การขาดสันโดษในความเป็นอยู่และขาดอิทธิบาทในการปฏิบัติงาน เป็นสาเหตุสำคัญที่สุดอย่างหนึ่งที่ทำให้การปฏิบัติงานบกพร่องย่อหย่อน และทำให้การเร่งรัดความเจริญของประเทศ ไม่เกิดผลสำเร็จในปริมาณงานและในระยะเวลารวดเร็วเท่าที่ควร

ตัวอย่างที่เห็นได้ง่าย ประชาชนบางกลุ่มในบางท้องถิ่น ซึ่งยังมีฐานะทางการเงินต่ำ รายได้น้อย แต่ชอบเป็นอยู่อย่างฟุ่มเฟือย และชอบประกวดประชันความมั่งมีกัน เมื่อมีสินค้าประเภทฟุ่มเฟือยจากเมืองหลวงเข้าไปใหม่ ๆ จะพยายามหาซื้อ

มาใช้ แม้ด้วยการกู้หนี้ยืมเงินเขามา เพียงเพื่อมาอวดและแข่งฐานะกัน ไม่คำนึงถึงฐานะการเงินของตนหรือประโยชน์และความจำเป็นของสิ่งของเป็นสำคัญ ไม่มีการอดกลั้นและบังคับจิตใจของตนเอง ทำให้เกิดปัญหาทางการเงินในครอบครัว และเป็นปัญหาเศรษฐกิจของสังคม ด้วยความไม่สันโดษในกรณีเช่นนี้ อย่างน้อยก็ทำให้ขาดความอดทน ในการรอคอยผลสำเร็จที่เกิดจากกำลังงานของตนเอง ขาดความคิดที่จะฟันฝ่าฐานะด้วยความเพียรของตน มักเป็นหนี้สิน และหากอยู่ในขั้นรุนแรง ขาดความยั้งคิด อาจถึงทำความผิดที่ร้ายแรง เช่น การปล้นสะดมก็ได้

คนทำงานบางพวก มีรายได้ไม่มากนัก แต่ขาดสันโดษ ชอบใช้ชีวิตฟุ่มเฟือย หรูหรา ตั้งจุดหมายชีวิตไว้เพียงแค่การหาทางบำเรอความสุขสำราญแก่ตนเอง เที่ยวเตร่ เข้าไนท์คลับ สังคมจัด เป็นอยู่เกินฐานะ ชอบเป็นหนี้สิน อย่างน้อยก็ทำให้ความคิดเหินห่างจากงาน ขาดความใส่ใจในหน้าที่ ไม่คิดปรับปรุงงานและฐานะของตนเอง เป็นเหตุให้ปฏิบัติหน้าที่บกพร่องย่อหย่อน หรืออย่างร้ายแรงถึงทำการทุจริตต่อหน้าที่

ส่วนการปฏิบัติงานที่ถูกต้องตามหลักธรรมก็คือ ความเป็นผู้มักน้อยสันโดษในความเป็นอยู่ตามฐานะ สามารถปรับตัวให้มี

ความสุขได้ในฐานะนั้น ๆ มีความยั้งคิดอดกลั้นในด้านการใช้จ่าย ไม่เลื่อนฐานะความเป็นอยู่ ก่อนที่จะเลื่อนฐานะการปฏิบัติหน้าที่การงานของตน มีความรักและมุ่งมั่นในการปฏิบัติหน้าที่ และพิจารณาหาทางปรับปรุงให้ดียิ่งขึ้นไป ซึ่งเรียกตามหลักธรรมว่า มีอิทธิบาท

ในสังคมประชาธิปไตย ผู้นำที่ได้รับการเคารพและยกย่องสรรเสริญจากประชาชนทุกคน เป็นผู้ที่มักน้อยสันโดษในความเป็นอยู่ และมีอิทธิบาทในการปฏิบัติงานและหน้าที่ของตนทั้งสิ้น

พระสงฆ์ในความหมายของพระพุทธเจ้า ย่อมจะต้องเป็นผู้ที่สละความเป็นอยู่อย่างฟุ่มเฟือย มีชีวิตอยู่อย่างง่าย ๆ ในความหมายของสันโดษ เป็นผู้รักและมุ่งมั่นในการปฏิบัติหน้าที่ของตนในความหมายของอิทธิบาท เป็นตัวอย่างของผู้ที่ได้รับความสุขพร้อมทั้งความสำเร็จ ข้อควรระวังสำหรับผู้ปฏิบัติตามตัวอย่างอยู่ที่ต้องกำหนดให้ถูกต้องว่า ฐานะของตนควรทำได้แค่ไหน อะไรเป็นหน้าที่ อะไรเป็นผลสำเร็จ ที่เป็นจุดหมายแห่งหน้าที่ของตน

ปัญหาของสังคมไทยในปัจจุบัน และแนวทางในการแก้ไข*

ขอเจริญพร ท่านอาจารย์แพทย์ แพทย์ พยาบาล และนักศึกษาทั้งหลาย

อาตมภาพรู้สึกเป็นสิริมงคลที่ได้มาพูดถึงเรื่องทางด้านวิชาการและเกี่ยวกับพระพุทธศาสนาในที่ประชุมนี้ หัวข้อเรื่องที่นิมนต์ให้พูดนั้น รู้สึกว่าเป็นเรื่องใหญ่กินความกว้างมาก บางท่านอาจสงสัยว่าพระมาเกี่ยวข้องอะไรกับเรื่องนี้ด้วย ความจริงนั้นเรื่องปัญหาสังคมก็ดี เรื่องทางการแพทย์ก็ดี มีความเกี่ยวข้องกับพระอยู่ไม่ใช่

หมายเหตุ* บรรยายที่คณะแพทย์ศาสตร์และศิริราชพยาบาล เมื่อวันที่ ๒๘ มิถุนายน ๒๕๑๗.
พิมพ์ครั้งแรก ปาจารยสาร ปีที่ ๓ ฉบับที่ ๑๑ (ก.ค.–ก.ย.) ๒๕๑๗.
พิมพ์ครั้งที่ ๒ ปรัชญาการศึกษาไทย สำนักพิมพ์เคล็ดไทย ๒๕๑๘.

น้อย เพราะหน้าที่โดยตรงของพระสงฆ์นั้นมีบัญญัติไว้ว่าเป็นผู้ให้ธรรมทาน ธรรมทานคือการให้ธรรมะ แจงความหมายออกไปว่าเป็นการพยายามชี้แจงแนะนำในเรื่องหลักความดีงาม หรือหลักการที่จะช่วยให้มนุษย์ได้ประสบแต่สิ่งที่ดีงาม ซึ่งมีความหมายกว้างขวาง เราต้องการให้สังคมประสบสิ่งที่ดีงาม สามารถแก้ไขปัญหาที่เป็นความทุกข์ความขัดข้องต่าง ๆ จึงนับว่าเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับธรรมะอยู่ด้วย สถาบันสงฆ์เป็นสถาบันใหญ่อย่างหนึ่งในสังคมไทย ในฐานะที่เป็นสถาบันเช่นนี้ ย่อมมีความเกี่ยวข้องกับสังคมอยู่ในตัว หรือจะว่าเกี่ยวข้องอยู่ตลอดทุกเวลาก็ว่าได้ โดยมีบทบาทในทางสังคมเองบ้าง พฤติกรรม กิจกรรม และกิจการต่าง ๆ ที่พระสงฆ์กระทำมีผลกระทบกระเทือนต่อสังคมไปด้วยบ้าง ความเป็นไปในสังคมมีผลต่อสถาบันสงฆ์บ้าง เฉพาะฉะนั้นจึงเป็นการหลีกเลี่ยงไม่พ้น ที่พระศาสนา ไม่ว่าจะเป็นธรรมคำสอนก็ตาม หรือพระสงฆ์ในรูปของสถาบันหรือวัดวาอารามก็ตาม จะต้องมีความเกี่ยวข้องกับสังคม

ลักษณะทั่วไปของปัญหาสังคมไทย

เรื่องปัญหาสังคมนั้น ในปัจจุบันมีอยู่มากมายและเป็นที่รู้ ๆ กันอยู่แล้ว สังคมไทยในปัจจุบันถูกเรียกว่าเป็นสังคมด้อยพัฒนา หรือพยายามพูดให้ดีขึ้นมาหน่อยก็กำลังพัฒนา หมายความว่ากำลัง

พยายามทำตัวให้เจริญขึ้น แต่ยังไม่เจริญในรูปที่น่าพอใจ เมื่อเป็นอย่างนั้น ก็หมายความว่าสภาพในปัจจุบันนี้เป็นสภาพที่ยังไม่ดี ยังไม่สมปรารถนา เพราะมีปัญหามากมาย เช่น ปัญหาความยากจน ปัญหาอาชญากรรม ปัญหาเรื่องประชากรจะล้นประเทศ การว่างงาน ความเหลื่อมล้ำต่ำสูงในสังคม บริการทางด้านสุขภาพอนามัย และบริการสังคมอย่างอื่น ๆ ไม่ทั่วถึง เป็นต้น อันนี้เป็นเรื่องที่รู้ ๆ กันอยู่แล้ว อาตมภาพคิดว่า จะไม่มาแจกแจงเรื่องปัญหาในสังคมไทยว่ากำลังเป็นอย่างไรบ้าง

ที่นี้ปัญหาต่าง ๆ ก็เป็นเรื่องซับซ้อน บางปัญหาเป็นเรื่องที่คาบเกี่ยวกัน เป็นเหตุปัจจัยซึ่งกันและกัน เช่น ปัญหาความยากจนก็เป็นเหตุปัจจัยให้แก่ปัญหาอาชญากรรม โดยที่คนยากจนอาจจะประกอบอาชญากรรมขึ้น ในเมื่อไม่มีทางออกอย่างอื่นและไม่มีเครื่องยับยั้ง เมื่อเกิดอาชญากรรมขึ้นก็ทำให้เกิดความยากจนขึ้นอีก เช่น ผู้ประกอบอาชญากรรมนั้นประกอบอาชญากรรมแล้วถูกจับได้ ติดคุก ลูกเมียก็ลำบาก หรือตนเองไปทำอาชญากรรมแก่ผู้อื่น ทำให้ผู้อื่นถูกฆ่าหรือได้รับบาดเจ็บทุพพลภาพไป เช่น การปล้นรถแท็กซี่ เป็นต้น เสร็จแล้วลูกเมียของผู้ที่ถูกฆ่าหรือพิกลพิการนั้นก็พลอยได้รับความทุกข์ความเดือนร้อนพลอยยากจน

ค่นแค้นลงไปด้วย อันนี้ก็เป็นปัญหาพัวพันกันไป หรืออย่างในชนบท ปัญหาจากประชาชนไม่รู้ไม่เข้าใจเกี่ยวกับสภาพแวดล้อม ไม่รู้จักคุณค่าของการสงวนทรัพยากรธรรมชาติ จากความไม่รู้นั้นที่ไปตัดไม้ทำลายป่า ทำให้สูญเสียทรัพยากรของชาติไป ในระยะยาวก็ทำให้เกิดความแห้งแล้งขึ้นมาซ้ำเติมความยากจนลงไปอีก เป็นปัญหาที่วนเวียนพัลวันและจะสะสมปัญหายิ่งขึ้น คือปัญหาหนึ่งก็จะสะท้อนไปอีกปัญหาหนึ่ง แล้วสังคมที่มีปัญหาอย่างนี้ก็กลายเป็นสังคมที่พอกพูนปัญหาให้ตนเอง และถ้าไม่รีบแก้ไข ไม่หาทางแก้ปัญหาที่ถูกต้อง ก็จะเกิดความยุ่งยากซับซ้อนและความเสื่อมโทรมมากขึ้นไปเป็นลำดับ

ลักษณะพิเศษของปัญหาสังคมไทย

อาตมภาพกล่าวแล้วว่าจะไม่พยายามพูดรายละเอียดของปัญหาเหล่านี้ จะพูดแต่เรื่องใหญ่ ๆ ที่นับว่าเป็นปัญหาหลัก ซึ่งปัญหาหลักเหล่านี้เป็นสาเหตุของปัญหาอื่น ๆ ทำให้เกิดปัญหาอื่นและเป็นอุปสรรคในการแก้ปัญหาด้วย ขอย้อนไปสู่ปัญหาหลักที่ทำให้เกิดปัญหาทั้งหมดนี้ ถ้าลองพยายามสืบสวนค้นหาดูแล้วจะเห็นว่าข้อสำคัญที่ทำให้เกิดปัญหาต่าง ๆ ขึ้นนี้ มาจากความเปลี่ยนแปลง

ของสังคม เริ่มตั้งแต่การที่สังคมไทยที่เราเรียกว่า สังคมแบบไทย ๆ เดิม ได้เปลี่ยนแปลงปรับตัวมารับความเจริญสมัยใหม่หรือความเจริญแบบตะวันตก จากช่วงต่อแห่งความเปลี่ยนแปลงนั้นเป็นต้นมาก็ได้เกิดปัญหาขึ้นมากมาย รู้สึกว่าช่วงต่อนี้เป็นช่วงที่สำคัญที่สุด ในเมื่อมีการปรับตัวที่ไม่พร้อมและปรับตัวที่ไม่ดี ปัญหาต่าง ๆ ก็เกิดมีเพิ่มพูนขึ้นมา

ความเปลี่ยนแปลงของสังคมไทยที่มารับความเจริญแบบสมัยใหม่ มีลักษณะพิเศษส่วนตัวมันเอง ที่ไม่เหมือนกับความเปลี่ยนแปลงของสังคมอื่น เช่นเราอาจนึกแต่เพียงว่า สังคมไทยจะเปลี่ยนจากสังคมกสิกรรมมาเป็นสังคมอุตสาหกรรม ปัญหาสะท้อนจากความเปลี่ยนแปลงระหว่างช่วงต่อในสังคมแบบนี้จึงเกิดขึ้นมา การนึกแค่นี้นับว่าไม่พอ เพราะความเจริญในสังคมไทยที่เปลี่ยนแปลงเข้าสู่ความเจริญสมัยใหม่นี้ ไม่ได้เป็นการเปลี่ยนแปลงเสร็จสิ้นภายในตัวของมันเอง คือไม่ได้เป็นกระบวนการสืบเนื่องที่เกิดขึ้นในเนื้อตัวของมนเอง อย่างที่เกิดมาแล้วในประเทศตะวันตกที่เจริญแล้ว ที่เขาสร้างความเจริญขึ้นมาเอง แม้เขาจะเปลี่ยนแปลงจากสังคมกสิกรรมเป็นสังคมอุตสาหกรรม ก็เป็นการเปลี่ยนแปลงในเนื้อตัวของเขาเองที่เขาทำขึ้นต่อเนื่องมา

เป็นลำดับ แต่สังคมของเราไม่อย่างนั้น เป็นสังคมที่เกิดความเจริญแบบนี้เพราะถูกกระทบจากภายนอก การเปลี่ยนแปลงที่ไม่ได้เกิดจากเนื้อตัวของตนเอง ก็ทำให้เกิดลักษณะที่ไม่พอดีขึ้น คือมีการข้ามขั้นตอนกันได้มาก หมายความว่าเราอาจได้รับ หรือเสวยผลผลิตของความเจริญสมัยใหม่ที่ตัวเองไม่ได้สร้างขึ้น โดยที่ว่าสภาพของตัวเองนั้น ยังอยู่ห่างจากภาวะที่สร้างความเจริญนั้นตั้งหลายสิบปีก็ได้ คือเราสามารถเสวยหรือบริโภคผลผลิตของความเจริญนั้นได้ ทั้ง ๆ ที่เรายังไม่สามารถสร้างขึ้นมา อันนี้เป็นเหตุปัจจัยอันหนึ่ง ที่ทำให้เกิดปัญหาพิเศษของสังคมแบบของประเทศตะวันตกที่ถือว่าเจริญแล้ว แม้ในสมัยที่เขามีการเปลี่ยนแปลงของสังคม จากกสิกรรมไปเป็นอุตสาหกรรม เพราะฉะนั้นจะเทียบกันไม่ได้ สังคมของเราต้องมีความซับซ้อนยิ่งกว่า

จากการที่มีความเปลี่ยนแปลงแบบซับซ้อน จึงมีการสับสน มีการก้าวกระโดดผิดขั้นผิดตอน ซึ่งมีผลอย่างมากต่อค่านิยมในการจะรับสิ่งจากภายนอก และการที่จะปรับตัวเข้าสู่ความเจริญ เพราะฉะนั้นอาตมภาพจึงจับจุดว่า สาเหตุของปัญหาสังคมไทยนี้ข้อสำคัญอยู่ที่ช่วงต่อของความเปลี่ยนแปลงนั่นเอง ถ้าเราปรับตัวได้ดีเรามีความพร้อม มันก็จะทำให้ไม่เกิดปัญหา หรือมีปัญหา

น้อย แต่ถ้าเราไม่พร้อม เราปรับตัวไม่ดี ปัญหาก็เกิดมาก ที่นี้ปรากฏว่าในระยะเริ่มต้นที่เราจะเปลี่ยนแปลงนั้น อาตมภาพรู้สึกว่าเราไม่สู้จะพร้อม และการปรับตัวของเราไม่เป็นไปโดยพร้อมเพรียงกัน การปรับตัวไม่พร้อมเพรียงกันนั้นเป็นอย่างไร สังคมของเราต้องอาศัยสถาบันต่าง ๆ ที่มีอยู่ในสังคมนั้น เป็นผู้ช่วยดำรงรักษาและเป็นผู้ที่จะนำในการเปลี่ยนแปลง หมายความว่าประชาชนพลเมือง ต้องอาศัยสถาบันต่าง ๆ เป็นหลักยึดเหนี่ยวและเป็นผู้นำทางในการปรับตัว และการปรับตัวที่ได้ผลดีจะต้องเกิดจากทุกสถาบันร่วมกันทำโดยพร้อมเพรียงกันและประสานสอดคล้องกัน ที่นี้สถาบันในสังคมไทยในช่วงระยะที่มีการเปลี่ยนแปลงมาสู่ความเจริญสมัยใหม่นั้น เราไม่ได้ทำการปรับตัวโดยความพร้อมเพรียงกัน และไม่ได้ทำโดยความรู้ร่วมกัน ไม่ประสานกัน เมื่อไม่พร้อมเพรียงกัน ไม่ได้ทำร่วมกัน ต่อมาในระยะยาวนานก็เกิดปัญหาขึ้นมากมาย รวมทั้งปัญหาที่ส่งผลสะท้อนกลับไปกระทบสถาบันนั้น ๆ เอง จนกระทั่งว่าสถาบันต่าง ๆ เหล่านั้นกลายเป็นสถาบันที่ขาดประสิทธิภาพ หรือมองดูเหมือนว่าไร้คุณค่าไม่มีบทบาทที่จะเป็นประโยชน์แก่สังคมเสียเลย

ปัญหาที่เกี่ยวข้องกับสถาบันสงฆ์

อาตมภาพอยู่ในสถาบันสงฆ์ จะขอพูดถึงเรื่องของสถาบันสงฆ์เอง สถาบันสงฆ์นับว่าเป็นสถาบันสำคัญอย่างหนึ่งในสังคมไทย และเดิมมาเรายอมรับอย่างนั้น เช่น เรายอมรับว่าวัดเป็นศูนย์กลางของชุมชน วัดมีบทบาทต่าง ๆ มาก ที่นี้พอสังคมไทยเปลี่ยนแปลงไป สถาบันสงฆ์ตอนนั้นกับสถาบันฝ่ายบ้านเมืองไม่ได้ร่วมมือกันเต็มที่ ทำท่าจะร่วมแล้วก็มาแยกกันอีก นี้เป็นส่วนหนึ่งที่ทำให้เกิดปัญหาขึ้นมา เป็นตัวอย่างของความไม่พร้อมในการที่สถาบันจะร่วมมือกันในการปรับตัว

อนึ่ง ในระยะของการเปลี่ยนแปลงนั้น สถาบันสงฆ์อยู่ในสภาพที่ตัวเองก็เสื่อมแล้วด้วย ยกตัวอย่างง่าย ๆ ในสมัยรัชกาลที่ ๕ ซึ่งเป็นสมัยที่เรากำลังจะเปลี่ยนแปลงมาสู่ความเจริญแบบสมัยใหม่ ขณะนั้น การศึกษาของพระสงฆ์อยู่ในสภาพที่อ่อนเปลี้ยเพลียกำลังเป็นอย่างมาก จะเห็นได้จากหลักฐาน เช่น ในพระราชหัตถเลขาของในหลวงรัชกาลที่ ๕ เมื่อเสด็จประพาสต่างจังหวัด ทรงมีมาถึงสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรสว่า พระในต่างจังหวัดเทศน์กันแต่เรื่องนิทาน หาหลักปฏิบัติได้น้อย ขอพระองค์โปรดรวบรวมธรรมะเขียน

แบบง่าย ๆ สำหรับพระอ่านให้ชาวบ้านฟังรู้เรื่อง* อย่างนี้เป็นต้น อันนี้ก็เป็นการชี้ชัดว่าในหลวงรัชกาลที่ ๕ ทรงเห็นสภาพการศึกษาและสภาพการสั่งสอนประชาชนในชนบทของพระสงฆ์เสื่อมโทรม สถาบันสงฆ์ในขณะนั้นอ่อนกำลังทางด้านการศึกษา พระไม่มีความรู้ในการสั่งสอนประชาชน อันนี้เป็นปัญหา และปัญหาอันนี้ก็มีมาจนกระทั่งในปัจจุบัน เพราะฉะนั้น เมื่อสังคมต้องการเปลี่ยนแปลง สถาบันสงฆ์ก็ไม่อยู่ในสภาพพร้อมที่จะช่วยนำทางให้ได้ผลดีอย่างนี้เป็นต้น นี่เป็นตัวอย่างอันหนึ่ง ที่นี้เมื่อเวลาล่วงเลยมาจนกระทั่งถึงปัจจุบัน ก็เกิดความสับสนขึ้นมา อย่าว่าแต่จะคิดทำการอะไรที่เป็นการนำทางหรือเดินหน้าเลย แม้เพียงจะรู้จักตัวและหน้าที่ของตนเอง สถาบันต่าง ๆ เช่นสถาบันสงฆ์ก็ยังไม่สามารถกำหนดบทบาทและหน้าที่ของตนได้ว่า ในสังคมนี้สมัยนี้ตนควรทำอะไรอย่างไร ตัวอย่างเช่น ถ้าจะถามว่าในปัจจุบันสถาบันสงฆ์มีหน้าที่ มีบทบาทอะไรในสังคม ก็คงจะคลุมเครือมากทีเดียว บางทีก็มองในแง่ว่า พระเป็นผู้ทำพิธีกรรมบ้าง

*ความในพระราชหัตถเลขาว่า "เทศน์มีเนื้อความเป็นนิทานมาก ข้อปฏิบัติมีแต่เล็กน้อยไม่เป็นที่เลื่อมใส เห็นว่าการศาสนาในหัวเมืองอยู่ข้างจะเหลวไหลเสื่อมทรามมาก เพราะไม่มีหนังสือแสดงข้อปฏิบัติที่แท้จริงสำหรับเล่าเรียน"

เป็นหมอดูบ้าง ให้เช่าพระบ้าง อย่างนี้เป็นต้น อันนี้เป็นเรื่องสับสนในทางบทบาท พร่าจนอาจไม่รู้ก็ได้ว่า พระมีบทบาทอะไรแน่ในทางสังคม บทบาทแท้ ๆ ของท่านคืออะไร นี่คือสภาพในปัจจุบัน นี่คือปัญหาใหญ่ ซึ่งเป็นมูลเหตุของปัญหาอื่น ๆ[๑] ไม่เฉพาะแต่สถาบันสงฆ์เท่านั้น สถาบันอื่นก็เช่นเดียวกัน

ปัญหาขั้นพื้นฐานของสังคมไทยในช่วงต่อแห่งความเปลี่ยนแปลง เมื่อเรามีการปรับตัวแบบนี้ คือสถาบันต่าง ๆ ที่มีหน้าที่นำสังคมในการเปลี่ยนแปลงไปสู่ความเจริญก้าวหน้า ไม่สามารถทำหน้าที่ได้เต็มที่แล้ว ก็หมายความว่า ประชาชนต้องปรับตัวกันเอง ต่างคนต่างทำ ใครทำได้ทำเอา การปรับตัวก็ไม่เป็นระเบียบ เมื่อไม่เป็นระเบียบ สภาพจะเป็นอย่างไร เท่าที่มองเห็นก็คือ ประชาชนมีความตื่นเต้นที่จะรับความเจริญใหม่ ๆ นั้น มีความตื่นเต้นที่จะรับคือ อยากจะเสวยหรือบริโภคผลผลิตของความเจริญใหม่ ๆ นั้น แต่ไม่มีความตื่นตัวในการที่จะทำหรือที่จะสร้างสรรค์ คือไม่ตื่นตัวที่จะแก้ไขปรับปรุงตนเพื่อจะเป็นผู้ผลิตหรือเป็นผู้สร้างความเจริญเหล่านั้นเอง หรือแม้แต่เพื่อให้เป็นผู้พร้อมที่จะใช้ผลผลิตนั้น ความเจริญนั้นเราอยากจะ

---

๑ ดูบันทึกประกอบ เรื่องที่ ๑

รับแน่ เราตื่นเต้นอยากจะเห็น อยากจะเสวย แต่เราไม่ได้เรียนรู้สิ่งที่จะรับมาเสวยนั้น หรือแม้แต่เพียงสนใจที่จะรู้เนื้อหาสาระของสิ่งที่จะรับนั้นอย่างจริงจัง ไม่ต้องพูดถึงการที่คิดอดทนจะทำให้ได้เองก่อนเสวย จากท่าทีนั้นก็ทำให้เกิดปัญหานี้ และจากปัญหานี้ ก็นำไปสู่ปัญหาอื่น แม้แต่ค่านิยมต่าง ๆ อาตมาก็ว่ามันมีมูลมาจากนี้ด้วย พอมาถึงนักวิชาการรุ่นหลังก็เกิดปัญหาขึ้นอีก คือไม่สามารถแยกแยะวิเคราะห์ปัญหาของสังคมไทยได้ชัดเจน เช่น ในเรื่องค่านิยมเป็นต้น ว่าค่านิยมอย่างนั้น ๆ เกิดในตอนไหนกันแน่ เราสับสน เช่น ในปัจจุบันเราบอกว่า เราไม่สามารถสร้างความเจริญหรือพัฒนาได้ดี เพราะมีปัญหาเรื่องค่านิยมของสังคมไทยที่ไม่ดีไม่งามต่าง ๆ ขัดขวางถ่วงไว้ แต่ค่านิยมเหล่านี้เป็นค่านิยมที่เกิดตอนไหนแน่ เป็นค่านิยมของสังคมไทยโดยแท้หรือ หรือเป็นค่านิยมที่เกิดขึ้นในช่วงต่อของการเปลี่ยนแปลงที่เราปรับตัวไม่ถูกต้องนั้น อันนี้เราก็ยังไม่รู้แจ่มแจ้ง เราก็ตีขลุมว่านี้เป็นค่านิยมของสังคมไทยเดิมที่ขัดต่อการพัฒนา อย่างนี้เป็นต้น อาตมภาพว่าเรายังขาดการศึกษาอย่างจริงจัง แล้วไม่เพียงเท่านั้น ค่านิยมอันเดียวกันนั้นบางทีก็แปรผันคลาดเคลื่อน ค่านิยมอันหนึ่งในสังคมไทยปัจจุบัน อาจ

เป็นอันเดียวกันกับค่านิยมในสังคมนิยมไทยเดิม แต่เมื่อสังคมเปลี่ยนแปลงแล้ว มันเหลืออยู่หรือยังคงมีอยู่ในรูปที่คลาดเคลื่อนไปแล้วจากเดิม ความคลาดเคลื่อนนั้นก็เกิดโทษได้เช่นกัน ยกตัวอย่างเช่น ค่านิยมเรื่องบุญ เป็นต้น อาตมาว่าเป็นค่านิยมคลาดเคลื่อน คือเป็นค่านิยมในสังคมไทยเดิม แต่ปัจจุบันเรารู้จักในรูปที่คลาดเคลื่อนไปแล้ว หลังจากช่วงต่อของความเปลี่ยนแปลงนั้น ทีนี้ นักสังคมจำนวนมากในปัจจุบันก็ติเตียนค่านิยมเรื่องบุญว่าเป็นค่านิยมที่ขัดขวางต่อการพัฒนา[๑] ทำให้เกิดโทษในทางเศรษฐกิจ ทำให้ไม่เจริญก้าวหน้าเป็นต้น ความเข้าใจในเรื่องนี้ถูกหรือผิดมีเหตุปัจจัยอย่างไร อาจยกมาเป็นปัญหาที่จะพูดกันต่อไป

ตกลงว่าสังคมไทยในระยะที่เราจะปรับตัวเข้าสู่ความเจริญสมัยใหม่ สถาบันต่าง ๆ ไม่ได้ร่วมมือ ไม่ได้ประสานโดยพร้อมเพรียงกัน และเมื่อเปลี่ยนแปลงโดยความไม่เป็นระเบียบ ก็ทำให้เกิดปัญหาต่าง ๆ มากมาย โดยเฉพาะคือ การที่มีแต่ตื่นเต้นรับความเจริญมา เอาผลผลิตของความเจริญนั้นมาเสวยบริโภค โดยที่ไม่ได้ตื่นตัวในการที่จะแก้ไขปรับปรุงตนให้เป็นผู้สร้างความ

---

๑. ดูบันทึกประกอบ เรื่องที่ ๓

เจริญนั้นขึ้นเอง หรือในการที่จะทำตนให้พร้อมที่จะใช้ความเจริญเหล่านั้นให้เป็นประโยชน์อย่างดีที่สุด นั่นเป็นปัญหาสำคัญหรือกล่าวได้ว่าเป็นตัวเหตุของปัญหา ก่อนที่จะพูดถึงแนวทางแก้ปัญหา อาตมภาพคิดว่าในตอนนี้ขอให้ยอมรับอันนี้ก่อน ถ้าไม่ยอมรับค่อยค้านกันทีหลัง เมื่อรับว่าอันนี้เป็นมูลเหตุสำคัญที่ทำให้เกิดปัญหาขึ้นมา ก็จะได้ไปสู่แนวทางในการแก้ปัญหาต่อไป

แนวทางในการแก้ปัญหา

เราจะพิจารณาแก้ปัญหาจากจุดที่พูดไปเมื่อกี้นี้คือว่า สังคมของไทยเราอยู่ในสภาพที่หลง ตื่นเต้น เคลิบเคลิ้มในการที่จะบริโภคเสวยผลผลิตของความเจริญใหม่ ๆ แต่ในเวลาเดียวกัน เรามีความเฉื่อยชา มีความเพลิน ไม่ตื่นตัวในการที่จะแก้ไขปรับปรุงตนเอง สภาวะนี้บ่งถึงวิธีแก้ปัญหาว่าเราต้องทำให้ประชาชนตื่นตัวขึ้นมา ตื่นตัวในทางที่จะปรับปรุงตัวเองให้เป็นผู้คิดสร้างสรรค์ ไม่ใช่เป็นแต่ผู้บริโภค เพราะภาวะนี้ก่อให้เกิดค่านิยมที่เราถือว่าผิดขึ้น คือค่านิยมที่ว่า สังคมไทยเรามีนิสัยชอบบริโภคมากกว่าชอบผลิต ที่นี้เราต้องหาทางให้คนตื่นตัวขึ้นมา เพื่อจะได้พร้อมที่จะเป็นผู้ผลิตผู้สร้างความเจริญได้เองบ้าง การที่จะ

ตื่นตัวก็ต้องทำให้ประชาชนมีความรู้ความเข้าใจและมีความกระตือรือร้นขึ้นมา ซึ่งวิธีการที่จะทำให้ตื่นตัวมีหลายแบบ แบบหนึ่งคือแบบรุนแรง ซึ่งอาจจะผนวกเอาความฉับพลันเข้าด้วย อีกแบบหนึ่งคือแบบสร้างตามลำดับขั้นในระยะยาวอย่างมั่นคง

แบบรุนแรงก็เช่น การให้มีความบีบคั้นกดขี่เกิดขึ้นเหมือนอย่างในบางประเทศ ความบีบคั้นกดขี่ทำให้ประชาชนตั้งตัวเป็นปฏิปักษ์กับผู้ที่มาบีบคั้นกดขี่นั้น จึงมีมานะพยายามสร้างตัวเองขึ้นมาให้เข้มแข็ง เพื่อต่อสู้ต้านทาน และทำตนให้เป็นอิสระ เช่นที่ได้มีแล้วในประเทศเพื่อนบ้านของเราบางประเทศ แบบรุนแรงอีกอย่างหนึ่งเข้าใจว่าได้เกิดขึ้นในประเทศไทยแล้ว ซึ่งเหตุการณ์ใหญ่ครั้งที่ผ่านมาแล้วนั้น จะถือว่าเป็นขั้นตอนสำคัญของการพยายามปลุกกันขึ้นมาให้เกิดความตื่นตัวก็ได้ จะยังไม่วิเคราะห์หรือวิจารณ์ว่า การตื่นตัวที่เป็นไปแล้วนี้มันดีหรือไม่ดี, หรือมีข้อดีข้อเสียอย่างไร เอาเป็นว่าตื่นตัวแล้ว ทีนี้การที่คนตื่นตัวแบบนี้มักเป็นการตื่นตัวแบบโครมครามหรือตื่นตัวแบบตกใจที่จริงก็ไม่พร้อมเท่าไร คนที่ตื่นตัวขึ้นมาผลุนผลันโครมคราม ถ้าไม่ดูทิศทางให้ดี อาจจะไปเข้ารกเข้าพงก็ได้ อีกอย่างหนึ่งอาจเป็นเพียงว่า เมื่อเห็นเขาวิ่งมา เราก็วิ่งตามไปเฉย ๆ โดย

ไม่รู้ว่าเขาวิ่งไปที่ไหนก็ได้ เพราะเราไม่มีความรู้ในตัวเอง ความตื่นแบบนี้มันก็มีประโยชน์อยู่เหมือนกัน คืออย่างน้อยก็ทำให้ลุกขึ้นมา แต่ถ้ายังไม่ตั้งสติให้ดี ต่อไปก็จะมีอันตรายมาก อาจจะพาไปสู่หายนะก็ได้ อาจเกิดเหตุร้ายยิ่งกว่ายังนอนหลับอยู่ด้วยซ้ำไป แต่ถ้าจะรีบตั้งสติแล้วคลำหาทิศทางให้ดีมันก็ไปได้ เพราะฉะนั้นการตื่นตัวแบบนี้ จะถือว่าเป็นการแก้ปัญหาเฉพาะหน้าก็ได้ แต่การแก้ปัญหาเฉพาะหน้าแล้วไปเข้าใจผิด จับเอาว่าการแก้ปัญหาเฉพาะหน้าเป็นการแก้ปัญหาที่มั่นคงยั่งยืนแล้วละก็ คงจะทำให้เกิดโทษเกิดภัยแน่ ๆ เพราะฉะนั้นจะต้องทำความเข้าใจให้ถูกต้องว่า การแก้ปัญหาเฉพาะหน้านี้อย่างหนึ่ง การแก้ปัญหาระยะยาวที่มั่นคงอีกอย่างหนึ่ง

การแก้ปัญหาที่มั่นคงระยะยาวนี้อย่างไร คือการแก้ปัญหาที่เกิดจากความรู้ความเข้าใจหรือปัญญาที่แท้ ไม่ใช่เพียงว่าตื่นกันขึ้นมาโครมคราม แล้วก็อาจวิ่งตามเขาไปบ้าง หรือวิ่งเองโดยไม่รู้ทิศทางบ้าง การจะแก้ปัญหาระยะยาว ก็ต้องเกิดจากความรู้ความเข้าใจรู้ว่าทิศไหนไปไหน ควรจะไปทิศไหน เราต้องการอะไร ไปแล้วจะได้อะไร จะไปอย่างไร ทางเป็นอย่างไร สภาพสังคมไทยในปัจจุบัน ก็มีปัญหาขึ้นอย่างหนึ่ง คือ เต็มไป

ด้วยความไม่รู้ไม่เข้าใจ ผู้ฟังอาจเข้าใจว่ามองไปในแง่ร้าย แต่เชื่อว่าต้องถูกมากทีเดียว สังคมไทยในปัจจุบันมีสภาพเต็มไปด้วยความไม่รู้ ตั้งต้นตั้งแต่ชาวบ้าน ชาวบ้านไม่รู้ว่าความเจริญสมัยใหม่ที่ตนจะไปเข้าหา ไปรับนั้น มันคืออะไร มันมีโทษมีคุณแค่ไหน แม้สูงขึ้นไปในชั้นนักวิชาการปัญญาชนก็ยังเต็มไปด้วยความไม่รู้ ไม่รู้อะไร ? ไม่รู้ไม่เข้าใจสภาพสังคมของตนเอง ไม่เข้าใจสังคมที่ตนจะแก้ไขปัญหานั้น ไม่รู้ตั้งต้นตั้งแต่ตัวปัญหาเอง จนถึงจุดมุ่งหมาย คือไม่รู้ความมุ่งหมายว่า เราจะแก้ปัญหาสังคมนั้น เราจะนำสังคมไปสู่สภาพอะไร สังคมที่ดีนั้นคือสังคมอย่างไร ขณะนี้ก็ยังเป็นปัญหาว่าเราจะสร้างความเจริญไปทางไหนกันแน่ จะเอาแบบไหน อันนี้ความมุ่งหมายก็ยังไม่แน่นอน และยังมีความลังเลอยู่มาก เพราะฉะนั้นในสภาพที่เต็มไปด้วยความไม่รู้นี้ ย่อมทำให้เกิดความไม่แน่ใจ การที่จะทำอะไรโดยไม่มั่นใจตนเองและเกิดความตื่น ทำให้ไม่ดำเนินไปด้วยดีเท่าที่ควร และอาจมีความผิดพลาดได้ง่ายด้วย ทีนี้ อาตมภาพว่าที่เต็มไปด้วยความไม่รู้นั้นอย่างไร ทำไมจึงมาโทษแม้แต่นักวิชาการซึ่งเป็นปัญญาชน ปัญญาชนซึ่งปัจจุบันนี้ตั้งตัวจะเป็นผู้แก้ปัญหาสังคม จะต้องเป็นผู้รับผิดชอบมากที่สุด ในการที่จะทำตนให้พร้อมในการที่จะแก้ปัญหา

สังคมนั้น แต่ว่าในสายตาของอาตมภาพในฐานะพระสงฆ์เห็นว่า นักวิชาการและปัญญาชนเองยังขาดความพร้อมอยู่มาก เราจะแก้ปัญหาอะไร เราแก้ปัญหาสังคม สังคมไหน สังคมไทย พอพูดถึงสังคมไทยเป็นสังคมที่เราเองยังไม่ค่อยรู้ ขณะนี้เราได้นักวิชาการปัญญาชนที่รู้เรื่องความเจริญตะวันตกมาก ความเจริญแบบต่างประเทศ เสร็จแล้วเราไม่เข้าใจสังคมของเราอย่างแท้จริง เราก็จะเอาความเจริญอีกแบบหนึ่งมายัดเยียดให้แก่ประเทศไทย ถ้ามองไปแง่หนึ่งก็เหมือนกับการจะเอาต้นไม้ของเมืองฝรั่งมาปลูกในแผ่นดินไทย โดยที่ว่าดินฟ้าอากาศก็เป็นของไทย แต่เราจะบังคับให้ดินฟ้าอากาศไทยนี้รับเอาต้นไม้นั้นมาขึ้นงอกงามให้ได้ โดยไม่ศึกษาองค์ประกอบทุกอย่างของดินฟ้าอากาศไทย ให้เข้าใจชัดเจนเพื่อทำการปรับปรุงแก้ไข เราก็จะบังคับขนเอาดินฝรั่งมาใส่ใต้ฟ้าอากาศไทย

ปัญหาจากความไม่รู้ของปัญญาชน

ทำไมจึงว่าปัญญาชนนักวิชาการไทยยังไม่มีความพร้อม ไม่เข้าใจสภาพของไทยเอง เราน่าจะยอมรับอย่างหนึ่งคือ สังคมไทยเราในช่วงที่ผ่านมา คนที่ได้รับการศึกษาสูงขึ้นได้แยกตัวหรือถูกแยก

ตัวออกมาจากชุมชนของตน เพราะระบบการศึกษาเป็นต้น เมื่อเราได้รับการศึกษาแบบสมัยใหม่ เราจะเข้าใจเรื่องตะวันตกมากขึ้นโดยลำดับ แล้วเราจะเป็นคนที่แปลกออกไปในสายตาของชุมชน คนไทยในสังคมไทย จะรู้สึกว่าเรานี้เป็นคนอีกพวกหนึ่ง หรือเป็นคนในสังคมอื่น เราเองก็ไม่ค่อยเข้าใจชุมชนไทย ไม่เข้าถึงวัฒนธรรมของตน เสร็จแล้วเมื่อสำเร็จการศึกษาแบบสมัยใหม่แล้วออกไปทำงาน ก็ปรากฏว่าเราไปปรับตัวเข้ากับประชาชนไม่ได้เต็มที่ ทำไมจึงเป็นเช่นนั้น ยกตัวอย่างง่าย ๆ เช่น ในขณะนี้มีปัญหาข้าราชการปรับตัวเข้ากับประชาชนไม่ได้ ก็โทษกันว่าเป็นเพราะติดมาจากระบบเจ้าขุนมูลนาย ไปต่อว่าโน่น ไปโทษระบบศักดินา อันนั้นมีส่วนถูกอยู่บ้าง แต่อาตมภาพว่าเป็นเพียงส่วนเอื้ออำนวยเท่านั้น คือข้าราชการเอาระบบนั้นมาอำนวยในการที่ตนจะสร้างฐานะปกป้องตนเองและปิดบังปมปัญหาของตน แต่สาเหตุที่สำคัญคือการเข้าไม่ถึงกัน คือการที่ข้าราชการไทยปรับตัวให้เข้าถึงประชาชนไม่ได้ การเข้าถึงไม่ได้ ไม่ใช่เพราะระบบศักดินา แต่เพราะขาดความสามารถที่จะเข้าถึง ไม่สามารถเข้าถึงเพราะขาดความเป็นผู้นำที่แท้จริง คือไม่เข้าใจประชาชนจริงและประชาชนไม่วางใจสนิท การที่ไม่สามารถเข้ากันได้นั้น

ทำให้ต้องมีการรักษาศักดิ์ศรี ข้าราชการก็ต้องรักษาศักดิ์ศรีของตน รักษาฐานะของตน ก็เอาระบบนั้นมาใช้ เพื่อแยกตัวให้มีฐานะมีศักดิ์ศรีพิเศษเด่นออกมา อันนี้เป็นเรื่องสำคัญเหมือนกัน นักวิชาการเราไม่เข้าใจในสภาพของสังคมไทยเรา ยกตัวอย่างง่าย ๆ เมื่อเราไปพูดกับประชาชน เราไปพูดใช้ศัพท์ภาษาแบบสมัยใหม่ บางทีมีอังกฤษคำไทยคำอะไรนั้น ชาวบ้านย่อมไม่รู้เรื่องและเข้ากับเราไม่ได้ ชาวบ้านอาจมีความชื่นชม เช่นบอกว่าท่านผู้นี้เป็นผู้มีวิชาการชั้นสูงก็ได้ แต่ไม่สามารถเข้ากันได้สนิท เป็นคนละพวกอยู่นั่นเอง อย่างนี้ก็เป็นการแยกตัวหรือฐานะแบบหนึ่ง คือเป็นคนเจริญกับคนชาวบ้าน เป็นการแยกตัวโดยที่ไม่ต้องอาศัยระบบเจ้าขุนมูลนายเลยก็ได้[๑]

ที่นี้ ถ้าข้าราชการมีความเข้าใจในวัฒนธรรมของตนเอง ปรับตัวเข้ากับชาวบ้านได้ พูดภาษาแบบชาวบ้าน ใช้ธรรมะธัมโมบ้าง เช่นไปพูดถึงเมตตากรุณา เรื่องกรรมเรื่องอะไรก็ได้ ถ้าเราศึกษาให้ดีก็จะเข้ากันได้กับชาวบ้าน โดยวิธีนี้จะชักนำประชาชนเข้ามาได้ ไม่เช่นนั้นจะตั้งตัวเป็นปฏิปักษ์กัน ทำไมจึงต้องมาโทษกันอยู่ อย่างนักวิชาการหรือบัญญาชนปัจจุบัน โทษ

๑ ดูบันทึกประกอบ เรื่องที่ ๔

ชาวบ้านว่ามีค่านิยมไม่ถูกต้อง นับถือเรื่องกรรมเรื่องอะไรที่ขัดต่อการพัฒนา นี่เป็นเพราะเราเองก็ไม่เข้าใจเรื่องกรรม เมื่อเห็นว่าชาวบ้านเชื่ออย่างนั้น แล้วเราก็ว่าการเชื่ออย่างนั้นมีผลร้ายขัดต่อความเจริญ เราก็ต่อว่าเขา ชาวบ้านเห็นว่าเราไปว่าเขา ๆ ก็ไม่เข้าใจเราได้ ทางที่ดีที่สุดคือประสานเสีย ปัญญาชนนั่นเองเป็นฝ่ายที่ควรศึกษาเรื่องกรรมให้เข้าใจชัด พอศึกษาให้ดีแล้วไปพูดกับชาวบ้านได้ แนะนำชาวบ้านได้ ชาวบ้านเห็นว่าเรารู้ดีกว่าในเรื่องที่เขารู้เขาเชื่ออยู่ ก็เชื่อถือไว้วางใจ แล้วเขากลับแก้ไขความเชื่อเรื่องกรรมให้เข้ามาทางเราด้วยซ้ำ ขณะนี้อาจเรียกได้ว่าเราขาดความเป็นผู้นำนั่นเอง ไม่มีผู้นำที่จะทำให้ประชาชนสนิทใจที่จะชักจูงประชาชนออกมาได้ ก็เลยมีแต่ผู้ตั้งตัวเป็นปฏิปักษ์ซึ่งกันและกัน คนสมัยใหม่ก็ติเตียนคนพื้นบ้านว่ามีค่านิยมผิด ๆ หลังจากนั้นก็สืบต่อไปว่าอะไรเป็นเหตุให้ประชาชนมีค่านิยมผิด ๆ ก็ว่าศาสนาสิ แล้วก็เลยได้แต่ว่าได้แต่ติเตียนกันไป ตกลงเข้ากันไม่ได้ และแก้ปัญหาไม่ได้ อันนี้เป็นปัญหาที่สำคัญมาก *คือการที่เกิดจากความไม่รู้* คือไม่รู้ตั้งแต่ชาวบ้านมาถึงปัญญาชน ปัญญาชนเองเป็นผู้รับผิดชอบในฐานะที่มาตั้งตัวเป็นผู้แก้ปัญหาก็ต้องรับหนักหน่อย หมายความว่าควรได้รับการโจมตีบ้างว่า เป็นผู้ขาด

ความรู้ความเข้าใจในการที่จะสร้างความเป็นผู้นำ ที่จะให้ประชาชนเชื่อถือ และที่จะจูงประชาชนออกมาจากความเข้าใจในเรื่องที่ถือผิด ๆ นั้น

อาตมาอยากยกตัวอย่างอีกอันหนึ่ง คือไปได้ยินนักวิชาการซึ่งเป็นอาจารย์ในมหาวิทยาลัยท่านหนึ่ง ไปพูดในที่สาธารณะบอกว่า พระพุทธศาสนาสอนธรรมะเป็นประชาธิปไตยนั้นไม่จริงหรอก ธรรมะอะไรจะเป็นอปริหานิยธรรม ทศพิธราชธรรมก็อยู่ในระบบเดียวกัน ระบบเดียวกันหมายถึงสังคมไทยเดิมก็เป็นระบบสมบูรณาญาสิทธิราช ธรรมที่พระพุทธศาสนาสอนอยู่ในระบบกษัตริย์จะเป็นประชาธิปไตยได้อย่างไร อย่างนี้ถ้าเรามองจากสายตาผู้ที่ได้ศึกษาเล่าเรียนธรรมะ เราก็ต้องเห็นว่าอันนี้เป็นการพูดที่ผิดพลาดอย่างยิ่ง เพราะว่าได้ศึกษาระบบการเมืองแต่ของฝรั่ง รู้แต่ระบบการเมืองของกรีกของโรมันว่าเป็นมาอย่างนั้น การปกครองเป็นมาอย่างนั้น ประชาธิปไตยเป็นมาแบบนั้น แต่ในสายวัฒนธรรมของตนเองไม่รู้เลย แล้วก็มาพูดโดยอาจจะนึกภาคภูมิใจด้วยซ้ำไป ความจริงนั้นระบบการปกครองแบบประชาธิปไตยหรือแบบกษัตริย์ ทั้ง ๒ แบบนั้นมีทั้งในตะวันตกและตะวันออกในยุคเดียวกัน ยุคที่เกิดประชาธิปไตยในกรีก ใน

อินเดียโบราณ ก็มีการปกครองแบบประชาธิปไตยและแบบกษัตริย์ควบคู่กันไป ซึ่งในระบบกษัตริย์ก็มีหลักธรรมสำหรับการปกครอง เช่น ทศพิธราชธรรม เป็นต้น และขณะเดียวกันมีระบบการปกครองอีกรูปหนึ่งที่เราเรียกว่าระบบสามัคคีธรรม ซึ่งพวกนี้ใช้หลักอปริหานิยธรรม มีการประชุมพิจารณาตัดสินเรื่องราวต่าง ๆ ที่นี้การที่พูดอย่างนั้น ก็แสดงถึงความที่ไม่ได้ศึกษาอะไรเลย เหมือนอย่างที่เราจะพูดในปัจจุบันว่า จะอยู่ในรัสเซียหรือในอเมริกาก็อยู่ในเมืองฝรั่งเหมือนกัน มันก็เหมือนกันทั้งนั้น อะไรทำนองนี้ นักวิชาการในปัจจุบันไปพูดถึงเรื่องเก่าของไทยเราแล้วแม้แต่พูดผิด ๆ ก็กลายเป็นโก้ไป อย่างนี้เป็นภาพที่เห็นกันอยู่ ถ้าเป็นอย่างนี้แล้วเราจะแก้ปัญหาสังคมของเรายาก เพราะกลายเป็นว่าผู้ที่จะนำสังคมหรือแก้ปัญหาสังคมนั้น ไม่ได้เข้าใจเรื่องของตัวเอง หรือพูดให้ชัดว่าไม่เข้าใจตัวสิ่งที่เป็นปัญหานั้นเลย อันนี้ก็เป็นตัวอย่างหนึ่งซึ่งขอพูดไว้ในที่นี้ อาจเป็นการโจมตีนักวิชาการหรือบัณฑิตไปหน่อย แต่ว่าบางคราวก็ควรโจมตีกันบ้าง มิฉะนั้นจะไม่มีการแก้ไขกันเลย จะหลงคิดว่านักวิชาการเป็นผู้วินิจฉัยและแก้ไขผู้อื่นฝ่ายเดียว[๑]

---

๑. ดู บันทึกประกอบ เรื่องที่ ๕

ปัญหาเกี่ยวกับค่านิยม

ต่อไปในระยะยาว มีการแก้ไขเรื่องหนึ่งซึ่งถือว่าสำคัญมาก เรียกในปัจจุบันก็คือ เรื่องของค่านิยม ค่านิยมเป็นเรื่องสำคัญมากในระยะยาวถ้าแก้เรื่องนี้ไม่ได้ละก็ การสร้างความเจริญอะไรต่ออะไรจะเป็นไปได้ยาก ปัจจุบันเรามีค่านิยมหลายอย่างซึ่งเราถือว่าเสีย ไม่จำเป็นต้องแจกแจงมาก แต่ที่พูดกันมากอย่างหนึ่งที่ถือว่าเป็นหลักใหญ่ก็คือ ที่พูดไปเมื่อกี้ ได้แก่ค่านิยมในการเป็นผู้บริโภคมากกว่าเป็นผู้ผลิต เรื่องนี้รู้สึกเป็นเรื่องใหญ่ที่จะขัดขวางการพัฒนาทั้งหลาย ค่านิยมนี้ถ้าหากมองในสายตาของพุทธศาสนาแล้ว พูดได้ว่าสังคมไทยเราเป็นสังคมที่มุ่งสวรรค์ คือมุ่งประโยชน์ของตนเอง หาความสุขความสำราญสำหรับตัวเอง คือเราต้องการผลได้ที่ตอบแทนตัวเราเอง เมื่อเรามองสภาพปัจจุบัน ตั้งต้นแต่การศึกษาเป็นต้นไป เราจะเล่าเรียนศึกษาอะไร เราก็พิจารณาแง่ที่ว่าเราจะได้เงินเดือนมาก ๆ โดยเรียนวิชาการใด เรียนวิชาชีพสายไหน เราจึงจะได้ตำแหน่งงานที่ดี ๆ อย่างนี้เป็นต้น หรือเรียนไปแล้ว บางทีไม่สมใจ ไปนึกได้ใหม่ตอนหลังอีกว่า เราจะไปทำตามอาชีพที่เราเรียนมานี้เราจะไม่ได้เงินมาก ก็เปลี่ยนไปทำอีกอาชีพหนึ่ง ทั้ง ๆ ที่อาชีพนั้นตัวเองไม่ได้

ร่ำเรียนมาโดยตรง เป็นต้น เวลาทำงานเราก็คิดถึงผลประโยชน์ตอบแทน ว่าเราจะได้เงินมากหรือได้ผลประโยชน์ตอบแทนมากเพียงใด แทนที่จะนึกถึงผลงานนั้น ถ้าอย่างนี้แล้วมันก็จะเป็นปัญหาสังคมไทยตลอดไป เพราะการเล่าเรียนศึกษาก็จะเป็นระบบที่เป็นไปเพื่อใบสำคัญ ใบปริญญาบัตร ใบประกาศนียบัตร ไม่ใช่เพื่อความรู้ หรือการสร้างสรรค์ความเจริญที่แท้จริง

ถ้ามองกันในแง่ที่จะสร้างความเจริญจริง ๆ อย่างถูกต้องแล้ว เราจะต้องดูลักษณะแรงจูงใจในการทำงานต่าง ๆ เช่น ถ้าจะเป็นแพทย์ ก็อยากจะเห็นอยากรู้จักว่าโรคนี้โรคนั้นมันเป็นอย่างไร เป็นเพราะอะไร ทำไมจะแก้ให้มันหายได้ นึกขึ้นมาทีไร ก็อยากให้เมืองไทยนี้ไม่มีโรค ไม่มีภัย ไม่มีคนเจ็บคนไข้ จิตใจนึกถึงแต่เรื่องอย่างนี้ เห็นคนไข้มาก็อยากเห็นเขาหายโรค อยากเห็นเขามีสุขภาพสมบูรณ์ ถ้านึกแต่เรื่องอย่างนี้ก็หมายความว่าเป็นแรงจูงใจในการทำงานที่ถูกต้อง และตรงกับหน้าที่ของตน ถ้าเป็นพระเป็นสงฆ์ก็มานึกแต่ว่าธรรมะทั้งหลายนั้น ข้อไหนมีความหมายอย่างไรกันแน่ ความจริงของโลกมันคืออะไรกันแน่ ทำอย่างไรจะให้ประชาชนเป็นคนดีมีศีลธรรม ใจก็นึกอยู่เสมออย่างนี้ หรือเป็นพนักงานเทศบาลทำความสะอาดกวาดถนน

อยากจะเห็นถนนหนทางสวยสะอาดงดงาม เห็นเศษสิ่งของบนถนนแล้วไม่สบายใจ ทนดูอยู่ไม่ได้ นึกถึงแต่ว่าทำอย่างไรถนนจะสะอาดทั่วไปทั้งหมด เราจะกวาดอย่างไร ใจนึกอย่างนั้น ถ้าอย่างนั้นละก็ไม่เป็นไร เรียกว่าแรงจูงใจในการทำงานที่ถูกต้องมุ่งตรงต่อจุดหมายของงาน หรือมุ่งที่ตัวธรรม คือตัวแท้ตัวจริงของสิ่งที่กระทำนั้น เป็นสัจจะตรงไปตรงมา ผลประโยชน์ตอบแทนก็เป็นเพียงเครื่องค้ำจุนในการดำรงชีวิต แต่ในสภาพสังคมของเรา ปัจจุบันมันตรงกันข้าม คือว่า แรงจูงใจในการทำงานไม่ได้อยู่ที่ผลงาน มันไปอยู่ที่ผลเงิน เพราะเราต้องการเป็นเงินไปหมด จากจุดนี้มันก็เสียตั้งแต่ระบบการศึกษาเป็นต้นไป การศึกษาของเราก็เป็นเพียงสิ่งสนองความต้องการในการที่จะหาทางไต่ไปสู่ผลประโยชน์ เป็นบันไดสวรรค์ที่จะให้บุคคลนั้นได้เงินได้ทองอะไรมากที่สุดอย่างนี้เป็นต้น อันนี้อาตมภาพขอเรียกสังคมไทยว่าเป็นสังคมที่มุ่งสวรรค์ คำว่าสวรรค์หมายความว่าอะไร สวรรค์คืออารมณ์ที่ดี อารมณ์ที่เลิศ หมายความว่าสิ่งที่ให้ความสุข สนองความต้องการทางประสาททั้งห้า สังคมที่มุ่งสวรรค์คือสังคมที่มุ่งหาผลตอบแทนเป็นความสุขความสบายของตนเอง ซึ่งมี ๒ ชั้น สังคมไทยเดิมอาตมภาพว่ายังดีกว่า ในแง่ที่มันมุ่งสวรรค์อุดมคติ

แต่ปัจจุบันนี้เรามามุ่งสวรรค์ชั้นต่ำลงมาอีก เดิมมุ่งสวรรค์อุดมคตินั้นอย่างไร คือสวรรค์นั้นยังอยู่ในท้องฟ้า อยู่ในชาตินี้หน้า เราก็หาเครื่องค้ำมา วางหลักประกันไว้อีกชั้นว่าทำอย่างไรจะไปถึงนั่นได้ ก็วางข้อกำหนดว่าให้ทำสิ่งที่ดี ๆ คนอยากได้สวรรค์ก็ต้องพยายามสร้างสิ่งที่ดีงามนั้นเป็นบันไดขึ้นไป ข้อดีข้อเสียความถูกต้องผิดพลาดของสวรรค์แบบนี้ อยู่ที่ฐานที่วางบันไดสวรรค์ คืออยู่ที่ว่าจะพาดบันไดไว้ที่ไหน

ในแง่สวรรค์แบบอุดมคตินั้น ข้อผิดพลาดมันอยู่ตอนที่สังคมเปลี่ยนแปลง เมื่อสังคมเปลี่ยนแปลง ถึงช่วงต่อเราไม่เข้าใจ เราก็ไปโทษว่าการมุ่งสวรรค์แบบนั้นทำให้ผิด เพราะว่าทำไงเราจะไปสวรรค์ได้ก็ต้องทำบุญ ทำบุญคือทำอย่างไร ก็ต้องไปสร้างโบสถ์สิ สร้างโบสถ์ที่วัด สร้างโบสถ์เสร็จแล้วก็จะได้บุญและไปสวรรค์ ทีนี้การสร้างโบสถ์ไม่ได้เป็นประโยชน์จริงจังแก่สังคม มองในสภาพปัจจุบันก็กลายเป็นว่าคตินิยมหรือค่านิยมเรื่องทำบุญนี้ มันเกิดโทษในทางเศรษฐกิจ หมายความว่าเรามาติดเรื่องบุญนี้เพราะเราอยากไปสวรรค์ เราก็เอาทุนทรัพย์ไปสร้างสิ่งที่ไม่เกิดประโยชน์แก่ชีวิตที่เป็นอยู่ ไม่เกิดประโยชน์แก่สังคมเลย ไปสร้างโบสถ์ที่ปีหนึ่งใช้เพียงน้อยครั้งแต่เสียเงิน

นับล้านอะไรทำนองนี้เป็นต้น ก็กลายเป็นการทำลายเศรษฐกิจ คติเรื่องบุญเลยเสียไป นี่เป็นเพราะไม่เข้าใจ ไม่เข้าใจอย่างไร เกิดจากความไม่รู้ของทุกคน ไม่รู้ว่าในสังคมของเราเองมี วิวัฒนาการของค่านิยมต่าง ๆ เดิมนั้นชาวบ้านมีค่านิยมเรื่องบุญ ซึ่งมีความหมายสัมพันธ์อยู่กับประโยชน์ส่วนรวม บุญที่ไปสวรรค์เป็นอุดมคติแน่ ๆ เดิมเมื่อวัดเป็นศูนย์กลางของชุมชนนั้น การสร้างสิ่งที่เป็นประโยชน์แก่ชุมชนที่สุด ก็คือสร้างสิ่งก่อสร้างในวัด แล้วแต่ก่อนก็ไม่ได้ถือว่าสร้างโบสถ์แล้วจะดีที่สุด แต่สร้างสิ่งก่อสร้างในวัดแล้วเป็นดีที่สุด เพราะเป็นประโยชน์แก่ชุมชนมากที่สุด มันจึงได้บุญมากที่สุด ต่อมาการเปลี่ยนแปลงทางสังคมทำให้ความหมายคลาดเคลื่อนไป วัดไม่ได้เป็นศูนย์กลางของชุมชนอย่างเดิม แต่เราก็ยังยึดถือในค่านิยมนี้โดยไม่มีความเข้าใจ มันก็คลาดเคลื่อน สิ่งก่อสร้างในวัด ไม่ได้มีคุณค่าในแง่ประโยชน์แก่ชุมชนเหมือนเดิม แต่ความยึดถือว่าการสร้างสิ่งก่อสร้างในวัดได้บุญมากยังคงอยู่ เมื่อพูดว่าได้บุญ ความรู้สึกก็ไม่เต็มอิ่ม โดยมีสวรรค์เป็นอุดมคติครอบคลุมตลอดถึงประโยชน์ปัจจุบัน เหมือนอย่างที่พูดในสมัยก่อน การไปสวรรค์ก็ถูกดึงลงมาเป็นคุณค่าตอบแทนโดยตรงของบุญ ความหมายของบุญจึง

ถูกตรึงอยู่กับสวรรค์หรือผลตอบแทนในชาติหน้าอย่างเดียว และต้องมีการย้ำคุณค่านี้ให้เด่นยิ่งขึ้น เพื่อให้ความหมายที่ยึดไว้ดูสมเหตุสมผลยิ่งขึ้น ในเวลาเดียวกันคุณค่าในทางประโยชน์ปัจจุบันที่ชาวบ้านจะจัดแยกความสำคัญของสิ่งก่อสร้างในวัดก็หมดไปแล้ว การวัดคุณค่าของสิ่งก่อสร้างเหล่านั้นจึงเคลื่อนมาอยู่ที่ความเด่น ความวิจิตรพิสดาร และคุณค่าในทางศาสนพิธี เมื่อว่าจะสร้างอะไรดี ก็บอกสร้างโบสถ์ได้บุญที่สุด นี่เป็นตัวอย่างอันหนึ่งของค่านิยมที่คลาดเคลื่อน

รวมความแล้วก็คือค่านิยมของสังคมไทย อย่างน้อยในระยะที่มองเห็นนี้เป็นสังคมที่มุ่งสวรรค์ ถ้าเก่าหน่อยก็เป็นสวรรค์ในอุดมคติ ปัจจุบันก็เป็นสวรรค์ชั้นต่ำ สวรรค์ชั้นต่ำหมายความว่าสวรรค์ที่มองเห็นอยู่นี้ ที่มุ่งได้ความสุขทางเนื้อหนัง ได้ทรัพย์สินเงินทองตอบแทนเฉพาะหน้า หาความสุขในปัจจุบัน ถ้าแบบนี้ละก็ อาตมภาพเห็นว่าจะไปไม่รอด หมายความว่าคนเราก็จะพยายามแสวงหาในทางเห็นแก่ตัวให้มากขึ้น ทางบุญแบบอุดมคติยังมีที่มีเครื่องยับยั้งบ้าง แต่บุญแบบสวรรค์ชั้นต่ำนั้นไม่มีอะไรยับยั้งเลย คือจะเอาแต่ตัวเป็นประมาณ เห็นแก่ตัวไม่มียั้ง

ทางเลือกที่เกี่ยวกับอุดมคติของสังคมไทย

ถ้าจะเอาตามอุดมคติพุทธศาสนาแท้ ๆ ก็ต้องเป็นสังคมที่มุ่งนิพพาน สังคมมุ่งนิพพานก็คือสังคมที่ทำการโดยไม่หวังผลประโยชน์ตอบแทน หมายความว่าทำงานเพื่องาน ถ้าเป็นแพทย์ก็อย่างที่ว่าเมื่อกี้ ต้องการเห็นว่าคนไทยทั้งประเทศไม่มีโรคภัยไข้เจ็บ จะทำอย่างไรให้เป็นอย่างนั้นได้เป็นต้น อันนี้เข้าหลักที่เรียกว่า "ฉันทะ" คนที่จะไปนิพพานนั้นมีฉันทะ คนที่จะไปสวรรค์ก็ต้องมีฉันทะ แต่ฉันทะคนละอย่าง คนที่ไปสวรรค์นั้นเขามีฉันทะเรียกว่า *กามฉันทะ* คือความใฝ่หรือความต้องการจะเอาในสิ่งที่น่าปรารถนา ที่สนองความต้องการทางเนื้อหนัง จะเป็นสวรรค์ในอุดมคติหรือสวรรค์ชั้นต่ำก็ตาม เรียกว่ากามฉันทะทั้งสิ้น เพราะต้องการผลประโยชน์ตอบแทนที่สนองความสุขทางประสาททั้ง ๕ พวกที่ไปนิพพานนั้นเขามีฉันทะอีกอย่างเรียกว่า *ธรรมฉันทะ* คือความต้องการธรรมะหรือสิ่งที่ดีงาม ต้องการให้ดีโดยไม่เอามาสัมพันธ์กับความเห็นแก่ตน อาตมาว่านี้เป็นจุดสำคัญอันหนึ่ง คือการสร้างค่านิยม ถ้าเราจะสร้างความเจริญก็ต้องกำหนดให้ถูกว่าเราจะให้เป็นสังคมอะไร เราจะเอาสังคมที่มุ่งสวรรค์หรือมุ่งนิพพาน และแม้แต่จะเป็นสังคมที่มุ่งสวรรค์ จะเอาสวรรค์

อุดมคติหรือสวรรค์ชั้นต่ำ แต่ปัจจุบันนี้แนวโน้มเป็นไปในรูปของการมุ่งสวรรค์ชั้นต่ำ คือมุ่งสวรรค์เฉพาะหน้าที่เห็นกันอยู่[๑]

เป็นอันว่าเราจะต้องมาสร้างค่านิยมอันนี้ให้ได้ แม้แต่ระบบการศึกษาก็ต้องนำไปสู่จุดนี้ คือต้องสร้างคน ถ้าตกลงว่าเป็นสังคมที่มุ่งนิพพาน ก็สร้างคนให้มีฉันทะในการที่จะทำงานเพื่อผลสัมฤทธิ์ของงานนั้น ที่เป็นจุดมุ่งหมายของตัวงานจริง ๆ โดยไม่ต้องเอาตัวตนเข้าไปเกี่ยวข้อง ตัวตนในที่นี้หมายถึงผลประโยชน์ของตนหรือความเห็นแก่ตน หรือให้มีน้อยที่สุดในฐานะที่เป็นปุถุชน และพยายามที่จะเดินเข้าสู่จุดมุ่งหมายนั้นอย่างที่กล่าวมาแล้ว ถ้าเราจะเรียนแพทย์ ก็เพราะเรารักที่จะทำงานช่วยเหลือประชาชนให้หายโรคภัยไข้เจ็บ เวลาทำงานจิตใจของเรามีความผันไผ่ตลอดเวลาว่า ทำอย่างไรคนไทยจะไม่มีโรคภัยไข้เจ็บ ทำอย่างไรคนไทยจะมีสุขภาพดี ทำอย่างไรคนนี้เขามาหาเรา เราจะทำให้เขาหายโรค ทำอย่างไรจะให้เขามีหน้าตาสดชื่นยิ้มแย้มแจ่มใสได้ ไม่ใช่ว่าพอเห็นคนเดินมาคิดว่า "เอ้อ คนนี้เราจะได้เงินจากเขากี่บาท" อะไรอย่างนี้เป็นต้น ถ้าหากว่าพอเห็นเขาเดินมาก็คิดว่าคนนี้น่ากลัวจะได้สัก ๑๐๐ สัก ๑,๐๐๐ ถ้าอย่างนี้แสดงว่า

---

๑. ดู บันทึกประกอบ เรื่องที่ ๕

เรามุ่งสวรรค์ชั้นต่ำ ถ้าเราเห็นคนเดินมาแล้วคนนี้มีทุกข์ เราเกิดมีเมตตากรุณาอยากจะช่วยว่า ทำอย่างไรจะให้เขามีหน้าตาผ่องใส ร่างกายอ้วนท้วนสมบูรณ์ได้ ถ้าอย่างนี้ก็ไม่เกี่ยวกับตัวตนของเรา มันก็เป็นค่านิยมที่มุ่งไปทางนิพพาน เป็นธรรมฉันทะได้

หากตกลงว่าปัญหาที่เราจะแก้นั้นสำคัญ หนึ่งต้องมีความตื่นตัวเสียก่อน ตื่นตัวนั้นอาจด้วยวิธีรุนแรง หรือด้วยการให้ความรู้การศึกษาอย่างจริงจังระยะยาวก็ได้ แต่เมื่อตื่นตัวแล้วในรูปที่รุนแรงก็จะต้องตั้งสติหาทางเดินที่ถูกต้อง ซึ่งเป็นการแก้ปัญหาระยะยาว โดยการสร้างความรู้ความเข้าใจเช่นเดียวกัน ความรู้ความเข้าใจนี้หมายถึงความรู้ความเข้าใจในปัญหาที่ตนจะแก้ เริ่มตั้งแต่สังคมที่ตนจะแก้ปัญหาให้นั้น ถ้าหากใครตั้งตัวจะเป็นผู้แก้ปัญหา ผู้นั้นก็จะต้องรับผิดชอบในเรื่องนี้มากที่สุด ปัจจุบันนี้เราถือว่าปัญญาชนนักวิชาการต่าง ๆ เป็นผู้ตั้งตัวที่จะเป็นผู้แก้ปัญหา เพราะฉะนั้นชนกลุ่มนี้จะต้องรับผิดชอบมากที่สุด จะต้องทำตัวให้พร้อมที่จะเป็นผู้แก้ปัญหา มิฉะนั้นแล้วตนเองนั้นแหละจะเป็นผู้ทำบาปหนักคือนำสังคมไปสู่ความเสื่อม เมื่อเริ่มลงมือทำการแก้ปัญหาด้วยความรู้ความเข้าใจจริงแล้ว ขั้นต่อไปในระยะยาวคือการสร้างค่านิยมของสังคม ซึ่งจะทำให้ได้ผลระยะยาว ทำให้เรา

ทำงานสร้างสรรค์กันไปได้ดีจริง ๆ ถ้ามีค่านิยมมุ่งสวรรค์ในชั้นต่ำมุ่งแต่ผลประโยชน์แล้ว การพัฒนาอะไรจะเป็นไปด้วยการสะสมปัญหามากยิ่งขึ้น นำไปสู่ความเสื่อมและความหายนะได้ จึงต้องมากำหนดกันว่า จะเอาค่านิยมอะไรกันแน่ จะเอาอะไรเป็นอุดมคติของสังคมไทย

ช่วงเวลานี้เป็นระยะที่ความเปลี่ยนแปลงครั้งใหญ่ได้เกิดขึ้นในสังคมไทย ความเปลี่ยนแปลงนี้มิได้หมายถึงความเปลี่ยนจากสภาพที่เป็นปัญหา เข้าถึงจุดหมายที่ต้องการแต่ประการใด เป็นเพียงการขยับเขยื้อนตัวหันเหไปสู่ทิศทางใหม่ ซึ่งทำให้เกิดความตื่นเต้นบ้าง ตื่นตัวบ้าง การแล่นเตลิดบ้าง การคลำหาทิศทางบ้าง เป็นช่วงต่อสำคัญที่จะเดินไปสู่พัฒนะหรือหายนะก็ได้ สิ่งที่ต้องการและจำเป็นยิ่งคือการหาความรู้ความเข้าใจ และการกระทำด้วยความรู้ความเข้าใจอย่างแท้จริง โดยเฉพาะความเข้าใจในเนื้อตัวของตนเองที่จะแก้ไข เพื่อจะได้แก้ไขปรับปรุงให้เกิดการปรับตัวอย่างถูกต้อง

ในช่วงเวลาหนึ่งที่ผ่านมาแล้วไม่นานนัก สังคมไทยได้เคยประสบความเปลี่ยนแปลงใหญ่ครั้งหนึ่ง ความไม่พร้อมและการปรับตัวที่ไม่เป็นไปด้วยดีครั้งนั้น ได้ก่อให้เกิดปัญหาต่าง ๆ ส่ง

ผลมาจนเป็นปัจจัยสำคัญให้มีความเปลี่ยนแปลงครั้งนี้ หากครั้งนี้เปลี่ยนแปลงแล้วยังปรับตัวไม่ได้อีก ผลที่เกิดขึ้นก็น่าจะเลวร้ายยิ่งไปกว่าครั้งก่อน เพราะจะหมายถึงการหมักหมมปมปัญหาที่เกิดจากความเปลี่ยนแปลงครั้งก่อน ซึ่งยังไม่ได้แก้ไข ซ้อนเข้าไว้อีกชั้นหนึ่งด้วย แต่ถ้าความเปลี่ยนแปลงครั้งนี้จะทำให้มีการแก้ปัญหาที่สะสมเอาไว้ได้ ก็มีทางที่จะนำสังคมไทยเข้าสู่ภาวะที่เรียกว่าความเจริญได้จริง ปัญหาอยู่ที่ว่าเรารู้หรือยัง แม้แต่ข้อว่าอะไรเป็นตัวปัญหาที่แท้จริง

อาตมภาพคิดว่าได้พูดมามากพอสมควร ต่อไปนี้มาตอบปัญหากัน ถ้าหากจะมีปัญหาอะไร แม้จะเป็นปัญหาที่พาดพิงมาถึงสถาบันสงฆ์ ก็ควรจะตอบ ไม่ควรจะมานึ่งงำกันไว้ ขอเชิญ

บันทึกประกอบคำบรรยาย

ความคิดเห็นและเหตุผลต่อไปนี้ ประมวลจากคำถามคำตอบต่อท้ายการบรรยายบ้าง จากคำบรรยายในโครงการอบรมบัณฑิตอาสาสมัครสายประชาบาล ที่คณะเศรษฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ เมื่อวันที่ ๘ สิงหาคม ๒๕๑๗ บ้าง เขียนเพิ่มเติมบ้าง

เห็นว่าจะช่วยขยายความบางตอนในการบรรยายครั้งนี้ให้ชัดเจนขึ้น จึงทำเป็นบันทึกประกอบไว้ ณ ที่นี้

บันทึกที่ ๑ ปัญหาเกี่ยวกับคุณค่าของสถาบันสงฆ์ในสังคมปัจจุบัน (พิจารณาในแง่การศึกษา)

ปัจจุบันมีผู้วิพากย์วิจารณ์พระพุทธศาสนาและสถาบันสงฆ์กันมาก คำวิจารณ์จำนวนมากเป็นไปในรูปการติเตียนและโจมตี มีไม่น้อยที่กล่าวทำนองว่าพระสงฆ์เอาเปรียบสังคม ที่ถึงกับว่าควรทำลายสถาบันพระพุทธศาสนาลงเสียทั้งหมดก็มี จึงเห็นว่าถึงเวลาอันสมควรที่จะต้องชี้แจง ทำความเข้าใจในเรื่องนี้กันไว้บ้าง เพื่อช่วยให้ปฏิบัติการต่าง ๆ มีพื้นฐานทางสติปัญญามากขึ้น รู้จักแก้ปัญหากันด้วยความเข้าใจปัญหามากขึ้น และถ้าหากจะช่วยให้เกิดนิสัยใฝ่รู้ ใฝ่แสวงปัญญา พยายามศึกษาค้นคว้าให้ถึงตัวแท้ของสิ่งทั้งหลายอย่างจริงจัง ไม่วินิจฉัยสิ่งต่าง ๆ เพียงด้วยภาพที่มองเห็นแค่พื้นผิวอีกด้วย ก็จะเป็นกุศลยิ่งขึ้น

เมื่อมองอย่างที่เห็น ๆ กัน หรือเรียกได้ว่ามองอย่างผิวเผน จะได้ภาพที่ชวนให้พูดว่า มีความเสื่อมโทรมหลายอย่างในสถาบันสงฆ์ พระสงฆ์ไม่ได้ทำอะไรให้เป็นประโยชน์แก่สังคม ซ้ำร้าย

บางทียังทำการและมีพฤติการณ์ที่เป็นโทษแก่สังคม ชักนำประชาชนไปในทางไขว้เขวอีกด้วย คำตำหนิเหล่านี้มีส่วนที่จะต้องยอมรับอยู่ไม่น้อย แต่ถ้าเป็นคนใฝ่แสวงปัญญา เป็นนักศึกษาแท้จริง มองให้ลึกซึ้งลงไปอีก จะเห็นว่าทั้งที่อยู่ในสภาพเสื่อมโทรมอย่างมากเช่นนี้ สถาบันสงฆ์ก็ยังมีคุณค่าต่อสังคมอย่างมากมาย ในที่นี้จะชี้เสนอสักข้อหนึ่ง คือในแง่การศึกษา ซึ่งคุณค่าด้านนี้เพียงอย่างเดียว ก็คุ้มกับการที่จะธำรงรักษาสถาบันสงฆ์เอาไว้ ทั้งที่ยังมีความเสื่อมโทรมอยู่เช่นนั้น นอกจากเห็นคุณค่าของสถาบันสงฆ์ที่แฝงซ่อนอยู่ในส่วนลึกแล้ว ยังจะช่วยให้มองเห็นปัญหาและสาเหตุของปัญหาสังคมอย่างอื่น ๆ ที่ซ้อนกันอยู่อีกด้วย จะลองชี้เสนอตามลำดับดังนี้

๑. บทบาทในด้านการศึกษาที่จะกล่าวถึงนี้ เป็นเพียงการสืบต่อประเพณีในสังคมไทยเดิมเท่านั้น มิใช่การริเริ่มขึ้นใหม่ หรือการกระทำด้วยความตระหนักในคุณค่าแต่อย่างใด ประโยชน์ที่สังคมได้รับ จึงเป็นเพียงผลได้จากการปล่อยปละละเลยและการสักว่าทำ ถ้าจะเข้าใจก็ต้องหันกลับไปพิจารณาบทบาทด้านนี้ของคณะสงฆ์ในสังคมไทยเดิมสักเล็กน้อย

ในสังคมไทยแบบเดิม เป็นที่ยอมรับกันแล้วว่า วัดเป็นศูนย์กลางของชุมชน โดยเฉพาะในด้านการศึกษา ชุมชนหนึ่ง ๆ มีลักษณะการปฏิบัติภารกิจที่ครบจบสิ้นในตัว วัดซึ่งเป็นศูนย์กลางของชุมชน จึงทำหน้าที่ให้การศึกษาตลอดชีวิตแก่สมาชิกทุกคนของชุมชนนั้น อยู่ชุมชนไหนก็ไปเรียนไปปรึกษาไต่ถามพึ่งธรรมที่วัดของชุมชนนั้น โดยเฉพาะการศึกษาที่เป็นแบบแผนสักหน่อย ก็คือการศึกษาสำหรับเด็กและเยาวชนของชุมชนนั้น ทุกรุ่น ทุกฐานะ ทุกประเภท ทั้งที่มั่งมีและยากจน ซึ่งหมุนเวียนเข้ามารับการศึกษาในรูปของศิษย์วัดบ้าง ชั้นสูงขึ้นไปเป็นสามเณรบ้าง เป็นพระภิกษุบ้าง ถึงโอกาสอันควรแก่ตนหรือตามบุญบารมีของตนแล้ว (เรียกอย่างสมัยใหม่ว่า สำเร็จการศึกษาระดับต่าง ๆ ตามควรแก่อัตภาพ ตามกำลังความสามารถของตนแล้ว) ก็ประกอบกิจหน้าที่ต่าง ๆ อยู่ในชุมชนนั้นต่อไป รวมทั้งส่วนน้อยที่บวชอยู่ต่อไปจนกลายเป็นผู้รับผิดชอบในการให้การศึกษาแก่อนุชนรุ่นต่อ ๆ มาของชุมชนนั้นด้วย

ลักษณะบางอย่างของการศึกษาในระบบสังคมไทยเดิมหรือระบบวัดนี้ ที่ควรสังเกตคือ

๑. ให้ความเสมอภาคแห่งโอกาส ในทางการศึกษามากพอสมควร

๒. ผู้สำเร็จการศึกษาแล้ว โดยทั่วไปจะอยู่รับใช้สนองความต้องการของชุมชนนั้นเอง

๓. ผู้อยู่ในวัดครองเพศเป็นภิกษุสามเณรนั้น แยกโดยกิจกรรมทางการศึกษา เป็น ๒ ประเภท คือ ผู้สอนกับผู้เรียน หรือผู้ให้การศึกษากับผู้รับการศึกษา ในจำนวนนี้ส่วนใหญ่ก็คือผู้เรียนหรือผู้รับการศึกษา พระภิกษุสามเณรที่เป็นผู้เรียน จะต้องถูกมองในแง่ที่เป็นสมาชิกของชุมชนผู้เข้ามาเป็นภาระของสถาบันสงฆ์เข้ามารับบริการจากสถาบันสงฆ์ เพื่อเอาประโยชน์ไปให้แก่ชุมชน ไม่ใช่มองในแง่ของผู้ที่ทำบทบาทของสถาบันสงฆ์ต่อชุมชน และสภาพเช่นนี้ ในสมัยปัจจุบันก็ยังคงอยู่อย่างเดิม ความเข้าใจข้อนี้เป็นสิ่งสำคัญที่จะต้องย้ำไว้ เมื่อมองเข้ามาในวัด นึกถึงภาพของพระภิกษุสามเณร จะต้องนึกแยกอย่างนี้ ถ้าจะเทียบก็คล้ายกับมองเข้าไปในโรงเรียน สมาชิกของโรงเรียนมี ๒ ประเภท ส่วนน้อยเป็นครู และส่วนใหญ่เป็น

นักเรียน นักเรียนคือสมาชิกของชุมชนที่เข้ามารับบริการจากโรงเรียน ชุมชนจะเรียกร้องบริการจากนักเรียนในนามของโรงเรียนไม่ได้ เพราะแท้จริงแล้วนักเรียนคือคนของชุมชนเอง ที่ไปรับบริการจากโรงเรียน ข้อแตกต่างระหว่างวัดกับโรงเรียน หรือพระภิกษุสามเณรกับครูและนักเรียน ในแง่นี้มีเพียงว่าบทบาทในฐานะผู้สอนกับผู้เรียนของพระภิกษุสามเณรซับซ้อนกว่าของครูกับนักเรียน คือ ภายในวัดบทบาทของผู้สอนกับผู้เรียนมีโอกาสอยู่ในตัวบุคคลผู้เดียวได้มาก บุคคลผู้เดียวอาจเป็นทั้งผู้เรียน (ในชั้นสูงขึ้นไป) และผู้สอน (ในชั้นต่ำลงมา) เป็นทำนองระบบพี่สอนน้อง

๒. เมื่อประเทศไทยรับอารยธรรมตะวันตก และได้เริ่มจัดการศึกษาตามระบบใหม่อย่างตะวันตกแล้ว แม้ระยะแรกจะเป็นงานร่วมกันระหว่างรัฐกับสถาบันสงฆ์ แต่ต่อมาไม่นานรัฐก็เข้ารับผิดชอบจัดการศึกษาของสังคมไทยเองโดยสิ้นเชิง บทบาทในการให้การศึกษาแก่ประชาชนในรูปที่เป็นระบบ ถูกยกออกไปจากวัดและแยกขาดจากวัด พระสงฆ์ซึ่งประสบปัญหาในการปรับตัวเพื่อให้

พร้อมที่จะเป็นผู้ให้การศึกษาในระบบใหม่ตั้งแต่ระยะเริ่มแรกอยู่แล้ว เมื่อไม่ต้องมีภาระที่จะต้องจัดทำ ไม่ช้าไม่นานก็หมดความสนใจในทางการศึกษา และหมดประสิทธิภาพในทางการศึกษาไปด้วย ความสัมพันธ์ระหว่างพระสงฆ์กับประชาชนลดน้อยลง วิถีหรือช่องทางของความสัมพันธ์เปลี่ยนแปลงไป หรือเปลี่ยนจุดสนใจ พร้อมกับความคลาดเคลื่อนในด้านบทบาท ตลอดจนความผันแปรของภาพและฐานะของพระสงฆ์ในสายตาของประชาชน ยิ่งสังคมทันสมัยขึ้น การศึกษา (เรียกกันว่า) เจริญขึ้น ความวิปลาสคลาดเคลื่อนก็ยิ่งชัดเจนมากขึ้น

ในฝ่ายรัฐ เมื่อแยกเอาการศึกษามาจัดทำโดยสิ้นเชิงแล้ว ก็มุ่งที่จะอำนวยการศึกษาให้ทั่วถึงทุกท้องถิ่นใกล้ไกล และพยายามเข้าถึงจุดหมายในการให้ความเสมอภาคแห่งโอกาสในการได้รับการศึกษาแก่ประชาชนทั้งปวง ตามหลักการข้อสำคัญของระบบประชาธิปไตย แต่เมื่อกาลเวลาล่วงเลยมาช้านานผลได้ปรากฏดังนี้

ก. รัฐไม่สามารถจัดการศึกษาแม้เพียงขั้นมูลฐานระดับประถมศึกษา หรือแม้เพียงอ่านออกเขียนได้ ให้ทั่วถึงทุกท้องถิ่น โดยเฉพาะในถิ่นกันดารห่างไกลและชายแดน จึงเป็นอัน

ตัดประชาชนถิ่นนั้น ๆ จากระบบการศึกษา และตัดโอกาสในการที่จะได้รับการศึกษาโดยสิ้นเชิง

ข. ในถิ่นที่สามารถจัดการศึกษาในขั้นต้น ๆ ได้ เช่นประถมศึกษาเป็นต้น การศึกษาระดับนั้น ๆ ก็กลายเป็นทางไต่ไปสู่การศึกษาชั้นสูงขึ้นไป ซึ่งมีอยู่ในเมืองและในกรุงตามลำดับ แม้ว่าเด็กทุกคนในถิ่นนั้นจะมีโอกาสเรียนจบการศึกษาชั้นต้นเหมือนกัน แต่ข้อพิจารณาต่อไปมีดังนี้

๑. เด็กที่พ่อแม่มีฐานะทางเศรษฐกิจดีเท่านั้น จึงจะมีโอกาสส่งไปเรียนต่อชั้นสูงขึ้นไปในเมืองและในกรุง

๒. เด็กที่พ่อแม่ยากจน แม้จะมีสมองดี จบประถม ๔ แล้วก็ต้องกลับไปทำไร่ไถนากับพ่อแม่ต่อไป เว้นแต่สมองดีจริง ๆ และมีระบบช่วยผ่อนเบา เช่นให้ทุนการศึกษา เป็นต้น จึงช่วยได้บ้าง (แต่น้อยอย่างยิ่ง) ส่วนที่ไปทำไร่ไถนาบางทีไม่นานก็ลืมหนังสือหมด

๓. เด็กที่ได้เข้าไปเรียนต่อในเมืองและในกรุง เมื่อออกมาแล้วก็ออกจากชุมชนนั้นไปเลย มุ่งหน้าไปรับราชการหรือประกอบอาชีพชั้นสูงในเมืองหลวง ไม่กลับมาเหลียวแลรับผิดชอบชุมชนของตนอีก หรือแม้ถ้ามี

เหตุให้ต้องกลับมาทำงานในถิ่นนั้นอีก ก็มักเข้ากับท้องถิ่นนั้นไม่ได้ดี เพราะการศึกษาในระหว่างนั้นได้ทำให้เขากลายเป็นคนในสังคมอื่นไปแล้ว

ค. การศึกษาระดับอุดมศึกษาโดยเฉพาะมหาวิทยาลัย เป็นที่มุ่งหมายของผู้แสวงความก้าวหน้าในการศึกษาและในชีวิตทุกคน เพราะหมายถึงฐานะทางเศรษฐกิจและฐานะทางสังคมทุกประการ แต่ในเมื่อโอกาสในการได้รับการศึกษา เปิดกว้างแก่ผู้มีฐานะทางเศรษฐกิจดีและผู้อยู่ในเมืองกรุงมาโดยลำดับ และปิดหรือแคบสำหรับผู้ยากจนและอยู่ในถิ่นห่างไกล จำนวนผู้มีโอกาสเข้าศึกษาในมหาวิทยาลัยปัจจุบัน จึงปรากฏเป็นสถิติที่ขัดตรงข้ามกับสถิติประชากรของประเทศ คือ ทั้งที่จำนวนประชากรส่วนใหญ่อยู่ในชนบท และเป็นชาวไร่ชาวนาประมาณร้อยละ ๗๕–๘๐ แต่สถิตินิสิตนักศึกษาในมหาวิทยาลัยมีลูกชาวไร่ชาวนาอยู่ไม่เกินร้อยละ ๖ นิสิตนักศึกษาส่วนมากกลับเป็นคนในเมือง และอยู่ในตระกูลที่มีฐานะทางเศรษฐกิจดี โอกาสในการศึกษาย่อมหมายถึงโอกาสแห่งฐานะในสังคมด้วย เมื่อสภาพการณ์เป็นเช่นนี้ คนมีฐานะเศรษฐกิจดีอยู่แล้ว มีฐานะทางสังคมดีอยู่แล้ว ซึ่งเป็นคนส่วนน้อย ก็จะยิ่งกลายเป็นผู้ผูกขาดการศึกษาขั้นสูง และกุมฐานะทางสังคมมาก

ยิ่งขึ้น คนชนบทยากจนซึ่งเป็นคนส่วนใหญ่ก็จะยิ่งหมดโอกาสลงไปโดยลำดับ และการลงทุนของรัฐทางด้านการศึกษา ก็กลายเป็นการลงทุนเพื่อคนที่มีโอกาสเหนือกว่าและได้เปรียบอยู่แล้ว

ผลเสียที่เกิดจากผลที่ปรากฏเหล่านั้น นอกจากในด้านที่เป็นเรื่องของคณะสงฆ์โดยตรงแล้ว ยังมีดังนี้

๑. ในท้องถิ่นกันดารห่างไกล ที่รัฐยังให้การศึกษาไม่ถึง แต่เมื่อรัฐแยกการศึกษามาจัดทำเองสิ้นเชิงแล้ว การศึกษาในระบบเก่า ทั้งไม่ได้รับเอาการเอาใจใส่ด้วย ทั้งไม่รู้สึกว่าเป็นการศึกษาด้วย ก็เลยพลอยเสื่อมลงไปด้วย หรืออย่างน้อยก็ไม่อำนวยประโยชน์ที่ควรจะได้ เป็นการเสียสองชั้น

๒. การศึกษากลายเป็นเครื่องมือแยกคนออกจากชุมชน โดยทำให้คนที่มีโอกาสดีกว่า ถูกแยกหรือแยกตัวออกมาจากชุมชนนั้น ๆ กลายเป็นสิ่งที่ไม่สนองความต้องการของชุมชน ทั้งในแง่ผลผลิตคือคน (พอจะมีความสามารถ ก็ออกจากชุมชนไปเสีย) และในแง่เนื้อหา (เช่น ถึงกลับมาอยู่ชุมชนนั้นก็มักเข้ากับถิ่นไม่ค่อยได้) การศึกษาในชุมชนนั้น ไม่เป็นไปเพื่อประโยชน์ของชุมชนเอง ไม่ได้ผลิตคนมีความสามารถเอาไว้ช่วยปรับปรุงชุมชน

เมื่อคนข้างในที่พอจะช่วยปรับปรุงชุมชนได้ออกไปหมด ชุมชนนั้นก็อยู่ในสภาพที่ถูกทอดทิ้ง ให้ดิ้นรนต่อสู้ไปตามลำพัง และจะกลับยิ่งอ่อนเปลี้ยลง เพราะทรัพยากรคนถูกขุดเอาไปใช้ที่อื่นหมด

๓. การศึกษากลายเป็นเครื่องมือแบ่งแยกชนชั้นของคนให้ห่างกันยิ่งขึ้น กลายเป็นว่าตั้งแต่เรามีระบบประชาธิปไตยมา คนจนยิ่งมีโอกาสได้รับการศึกษาน้อยลงโดยลำดับ และทำให้คนมีฐานะดีได้รับการศึกษามากขึ้น ระบบประชาธิปไตยเท่าที่เป็นมาเลยดูเหมือนว่าจะทำให้คนแบ่งแยกชนชั้นมากขึ้น ทำให้คนมั่งมีห่างคนจนมากยิ่งขึ้น ช่องว่างห่างไกลกันมากขึ้น ทั้งที่ในสังคมเดิม จะเป็นสังคมสมบูรณาญาสิทธิราชย์หรือศักดินาก็ตาม คนยังมีโอกาสได้รับการศึกษาเท่าเทียมกันมากกว่า ที่กล่าวมานี้ มิใช่หมายความว่าระบบการศึกษาอย่างเดียวที่ทำให้เกิดผลเสียเหล่านี้ แต่ระบบทางสังคมอย่างอื่น ๆ ก็มีส่วนด้วย แต่ในที่นี้จะพูดปัญหาเกี่ยวกับสถาบันสงฆ์ จึงขอข้ามเรื่องนี้ไปก่อน

๔. ในฝ่ายสถาบันสงฆ์ เมื่อรัฐแยกเอาการศึกษาสำหรับประชาชนไปจัดดำเนินการเองฝ่ายเดียวแล้ว การศึกษาในวัดและ

สำหรับพระสงฆ์ ก็ถูกปล่อยขาดไป ให้เป็นเรื่องของสถาบันสงฆ์จัดดำเนินการโดยลำพัง ไม่อยู่ในความรับผิดชอบของรัฐ และไม่จัดเข้าเป็นส่วนใดในโครงการหรือแผนการศึกษาใด ๆ ของรัฐ เป็นเพียงการสืบต่อสิ่งที่มีมาตามประเพณี ในเมื่อเป็นเพียงการสืบต่อประเพณี ก็ย่อมกลายเป็นสิ่งเลื่อนลอยและอ่อนกำลังโดยลำดับ เพราะเป็นการคงอยู่ที่เดิมในเมื่อสังคมได้เคลื่อนจากไปแล้ว ไม่สัมพันธ์กับสภาพชีวิตจริงในสังคมขณะนั้น ไม่มีพลังจูงความสนใจ และไม่อยู่ในวงความสนใจของคนส่วนใหญ่อีกต่อไป แต่ทั้งที่มีความหมายน้อยสำหรับสังคมส่วนใหญ่เช่นนี้ อาศัยบทบาทตามประเพณีที่ยังคงอยู่และสืบต่อไว้อย่างเป็นไปเอง สถาบันสงฆ์ก็ยังมีคุณค่าอย่างสำคัญต่อสังคมปัจจุบัน โดยมีข้อควรสังเกตดังนี้

(๑) ในสังคมเดิม คนทุกระดับฐานะและความสามารถ เข้ามาสู่สถาบันสงฆ์คือวัดในชุมชนนั้น ๆ ผู้มีความสามารถดีก็กลายเป็นผู้นำช่วยชุมชนนั้นได้ แต่ในระบบสังคมใหม่ คนมีโอกาสดีมีความสามารถดี แยกตัวจากชุมชนนั้นไปเสีย เหลือแต่ผู้ด้อยฐานะเข้ามา ถึงแม้บางคนจะมีความสามารถ แต่ก็เข้ามาสู่ระบบที่รัฐไม่ใส่ใจเสียแล้ว สถาบันสงฆ์ของชุมชนนั้นจึงไม่มีสภาพดีไปกว่าตัวชุมชนนั้นเองเท่าใด ในกรณีนี้ย่อมไม่อาจหวังให้สถาบัน

สงฆ์ช่วยเหลืออะไรสังคมได้มาก แต่ควรกล่าวว่าถูกทอดทิ้ง ให้ผจญชะตากรรมร่วมอยู่กับชุมชนนั้นเองมากกว่า ผู้ที่ควรจะช่วยชุมชนนั้นได้ คือผู้มีโอกาสมีความสามารถดีกว่า นอกจากไม่เข้าสู่สถาบันสงฆ์แล้ว ยังออกจากชุมชนนั้นไป และไม่กลับเข้ามาเสียอีก คนที่ได้รับการศึกษาดีทั้งหลาย ทั้งที่ออกมาจากชุมชนนั้นเอง และในสังคมโดยทั่วไปต่างหาก ที่ควรถูกกล่าวหาว่าไม่รับผิดชอบต่อสังคมของตน และควรเข้าไปช่วยชุมชนนั้นให้มองเห็นทางปรับปรุงตัว ทั้งนี้ อาจเริ่มก้วยการไปช่วยให้สถาบันสงฆ์เกิดความรู้ความเข้าใจ เพื่อช่วยแนะนำแก่ชุมชนนั้นต่อไปก็ได้

(๒) เมื่อคนมีโอกาสเหนือกว่า แยกตัวออกจากชุมชน ไปศึกษาหาความก้าวหน้าในเมืองและในกรุงแล้ว คนที่ไม่มีโอกาส เช่น ฐานะทางเศรษฐกิจไม่ดี ยากจน ก็ถูกทอดทิ้งอยู่ในชุมชนนั้น กลับไปทำไร่ไถนา อย่างดีอาศัยประเพณีเก่าที่สืบต่อกันมาเองนั้น ก็ไปวัด หรือเด็กในท้องถิ่นห่างไกลกันดารไม่ได้เล่าเรียนเลยก็เหมือนกัน ก็อาจจะไปวัด พอให้ได้มีโอกาสศึกษาบ้างเล็กๆ น้อย ๆ พอเห็นทางก้าวหน้าหรือเปลี่ยนแปลงในชีวิตบ้าง ลูกคนมีออกจากวัดและชุมชนนั้นไป ลูกคนจนก็เข้าวัด วัดยังเป็น

ช่องทางให้มองเห็นความหวังได้บ้าง และเด็กยากจนที่เข้าวัดนั้น บางทีก็ได้มีโอกาสเข้ามาเรียนในกรุงเทพ ฯ เพราะวัดมีการติดต่อถึงกัน พระในเมืองกรุงก็ชาวชนบทเหมือนกัน เมื่อหัวดีพอจะเรียนได้ สมภารวัดบ้านนอกก็อาจฝากเข้ามาเรียนต่อในกรุงเทพ ฯ มีทางเจริญก้าวหน้าในชีวิต และใช้สติปัญญาของตนให้เป็นประโยชน์แก่สังคมต่อไป

ความเปลี่ยนแปลงทางสังคมในแง่นี้ ได้ทำให้สถาบันสงฆ์ปัจจุบันมีสภาพอย่างที่เห็น ๆ กันอยู่ ซึ่งแปลกไปจากสมัยก่อน วัดในสมัยก่อนมีลูกเจ้านาย ขุนนาง เศรษฐี และลูกคนสามัญอยู่รวมกันมาก จะสำรวจได้ง่าย ๆ จากชื่อสมภารวัดต่าง ๆ เมื่อไม่นานมานี้ แต่เดี๋ยวนี้ลูกเจ้า ลูกขุนนาง ลูกคหบดีเกือบไม่มีแล้ว มีก็บวช ๓ เดือนเป็นอย่างมาก เหลือใคร ก็เหลือแต่ลูกชาวไร่ชาวนาในชนบท ดูง่าย ๆ ลองไปสำรวจวัดทุกวัดในกรุงเทพ ฯ ปัจจุบันนี้ ถ้านับพระที่บวชนานเกินกว่าพรรษาขึ้นไป จะเป็นพระจากชนบท ๙๐ เปอร์เซนต์ แล้วเป็นลูกชาวไร่ชาวนาทั้งนั้น ในด้านการศึกษาก็เหมือนกัน จะเป็นนักธรรมตั้งแต่ชั้นโทขึ้นไป (ชั้นตรีมีพระนวกะบวช ๓ เดือนปนมาก) ก็ตาม บาลีก็ตาม ตลอดจนมหาวิทยาลัยสงฆ์ก็ตาม เก้าสิบกว่าเปอร์เซนต์เป็นพระชาว

ชนบทและเกิดในตระกูลชาวไร่ชาวนา* ตรงข้ามโดยสิ้นเชิงกับสถิติการศึกษาฝ่ายบ้านเมืองหรือของคฤหัสถ์ หมายความว่า การศึกษาของพระทั้งที่ถูกปล่อยปละละเลยเหลือมาตามประเพณีนี้เอง ก็ได้ช่วยกู้หรือค้ำจุนสังคมไว้ ด้วยการทำหน้าที่สำคัญเกินกว่าที่จะคาดคิดกัน คือการช่วยแก้ปัญหาใหญ่ ที่ระบบการศึกษาของรัฐเท่าที่ผ่านมาได้สร้างขึ้นไว้แก่สังคมไทย ด้วยการอำนวยโอกาสในการศึกษาเล่าเรียนแก่ชาวนาและชาวชนบทที่ยากจน ช่วยให้มีความเสมอภาคแห่งโอกาสในการได้รับการศึกษา ในขณะที่ระบบ

---

* พระนิสิต นักศึกษา และนักเรียนในมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ตั้งแต่ชั้นบาลีอบรมศึกษาปีที่ ๑ ขึ้นไป ตามสถิติ พ.ศ. ๒๕๑๑ จำนวน ๖๗๘ รูป เกิดในต่างจังหวัดร้อยละ ๘๘.๗๑ และตามสถิติ พ.ศ. ๒๕๑๖ จำนวน ๕๗๕ รูป มาจากครอบครัวกสิกรร้อยละ ๘๑.๖๘

ต่อไปนี้เป็นสถิตินิสิตนักศึกษาฝ่ายพระกับฝ่ายคฤหัสถ์ จำแนกโดยอาชีพของบิดามารดา แมจะต่างโดย พ.ศ. และประเภทบุคคล แต่ก็พอช่วยให้มองเห็นภาพที่ต้องการได้ (พระนิสิต = พระนิสิตคณะพุทธศาสตร์ มหาจุฬา ฯ พ.ศ. ๒๕๑๖ ; นักศึกษา = นักศึกษาที่สอบเข้าได้ในคณะอักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร พ.ศ. ๒๕๑๑)

	ค้าขาย	รับราชการ	เกษตรกรรม	ลูกจ้าง	อื่น ๆ	รวม
พระนิสิต	๒	๑	๑๐๑	๒	๓	๑๐๙
นักศึกษา	๓๑	๔๕	๕	๗	๑	๑๐๙

การศึกษาของบ้านเมือง ดูเหมือนจะกำลังทำลายความเสมอภาคนี้ลงทุกวัน ๆ โดยไม่เจตนา

ถ้าไม่มีวัด ชาวชนบทและคนยากจนมากมายเท่าใด จะไม่มีโอกาสได้เล่าเรียน วัดในกรุงเทพ ฯ นอกจากให้โอกาสในการศึกษาแก่ชาวชนบทในเพศพระภิกษุสามเณรแล้ว ยังเป็นที่พักพิงของเด็กชนบทให้ได้มีโอกาสเล่าเรียนศึกษากันอีกไม่น้อย ถ้าสำรวจสถิตินิสิตนักศึกษาในมหาวิทยาลัย ที่ว่าเป็นลูกชาวนาไม่ถึง ๖ เปอร์เซนต์นั้น* ในจำนวนนี้คงจะเป็นผู้ที่วัดช่วยให้โอกาสอยู่หลายส่วนทีเดียว นอกจากให้โอกาสโดยตรงแล้ว ศิษย์วัดเหล่านี้สำเร็จการศึกษาไปแล้ว มีฐานะทางสังคมดีขึ้นมา ยังช่วยญาติพี่น้องต่างจังหวัดเข้ามาเล่าเรียนต่อ ๆ ไปอีก ตระกูลผู้มีฐานะดีในกรุงปัจจุบันไม่น้อยได้สืบมาในรูปนี้ ถ้าวัดไม่ได้ทำบทบาทนี้ไว้ การศึกษาจะถูกจำกัดอยู่ในวงคนกรุง และผู้มีฐานะเศรษฐกิจดีมากกว่านี้อีกเท่าใด การผูกขาดของฝ่ายหนึ่งและความไร้ที่หวัง

---

* ตัวเลข ๖ เปอร์เซนต์นั้น หมายถึงผู้มาจากครอบครัวที่มีอาชีพเกษตรกรรมทั้งหมด ในจำนวนนี้เมื่อแยกออกไปอีก จึงคงจะมีลูกชาวนาเพียงประมาณ ๑–๓ เปอร์เซนต์ ; จำนวนศิษย์วัดทั่วประเทศ พ.ศ. ๒๕๑๓ มี ๑๑๗,๘๑๕คน (มากกว่าสถิติสามเณรเล็กน้อย) ในจำนวนนี้ เป็นศิษย์วัดในกรุงเทพ ฯ ๘,๘๕๖ คน ซึ่งแน่นอนว่าเป็นนักเรียนนักศึกษาร้อยละ ๕๕

ของอีกฝ่ายหนึ่ง ย่อมหมายถึงการแตกแยกของสังคมด้วยอย่างแน่นอน

๔. เมื่อรัฐแยกเอาการศึกษาออกไปดำเนินการเองฝ่ายเดียวต่างหากตัดขาดจากสถาบันสงฆ์แล้ว ในเวลาที่พูดว่าดำเนินการศึกษาของรัฐก็ดี ให้การศึกษาแก่ประชาชนก็ดี เหมือนว่าจะมีความรู้สึกกันพระสงฆ์ออกไว้ต่างหาก หรือยกเว้นสถาบันสงฆ์เสมอไป เมื่อรัฐปล่อยการศึกษาของสงฆ์ให้เป็นไปตามลำพัง ไม่รับผิดชอบด้วยแล้วก็เท่ากับตัดพระภิกษุสามเณรจำนวน๓ แสนรูปออกจากระบบการศึกษาของรัฐไปด้วย ทำนองยกขึ้นเป็นพลเมืองพิเศษ แล้วรัฐก็ตั้งใจทุ่มเททุนและกำลังงานให้แก่ระบบการศึกษาที่เรียกว่าเป็นของรัฐไปฝ่ายเดียว แต่ดังที่กล่าวแล้วว่า ผู้ได้รับการศึกษาตามระบบของรัฐ โดยเฉพาะในระดับสูงๆ ก็คือผู้มีโอกาสเหนือกว่าและได้เปรียบทางสังคมอยู่แล้ว การลงทุนของรัฐจึงเป็นการระดมความช่วยเหลือให้แก่ผู้ได้เปรียบให้ได้เปรียบยิ่งขึ้น โดยเฉพาะที่จะเห็นง่ายๆคือระดับมหาวิทยาลัยซึ่งมีนิสิตนักศึกษาทั้งหมด ๗๒,๕๐๑ คน รัฐลงทุนให้การศึกษาด้วยงบประมาณ (พ.ศ. ๒๕๑๖) เป็นเงิน ๘๖๑,๙๐๗,๙๐๐.๐๐ บาท โดยเฉลี่ยรัฐใช้เงินผลิตบัณฑิต

ชั้นปริญญาตรี ศีรษะละประมาณ ๕๐,๐๐๐.๐๐ บาท*

หันมาดูการศึกษาฝ่ายสถาบันสงฆ์บ้าง ปัจจุบันสถาบันสงฆ์มีพระภิกษุสามเณรประมาณ ๓ แสนรูป ได้กล่าวแล้วว่าจะต้องมองภาพพระภิกษุสามเณรส่วนใหญ่ ในฐานะประชาชนที่เข้ามารับบริการจากสถาบันสงฆ์ ถ้าแยกจำนวน ๓ แสนนี้ออกดูจะเห็นชัดขึ้น ใน ๓ แสนรูปนั้น คิดคร่าว ๆ เป็นพระนวกะบวชตามประเพณี ๓ เดือนในพรรษา ประมาณ ๑ แสนรูป จัดเป็นผู้เข้าไปรับบริการจากสถาบันสงฆ์ทั้งหมด จากนั้นเป็นสามเณร ๑ แสนรูป แน่นอนว่า สามเณร ๑ แสนรูปนั้นทั้งโดยวัยและภาวะต้องเป็นนักเรียน เป็นผู้ไปรับประโยชน์ใช้บริการของสถาบันสงฆ์บ้าง เป็นผู้เตรียมตัวทำบทบาทต่อสังคมบ้าง เราจะไปหวังให้สามเณรเหล่านี้ทำบทบาทอะไรในฐานะบทบาทของพระสงฆ์ต่อชุมชน ย่อมไม่ได้ พระที่ทำหน้าที่ต่อสามเณร ๑ แสนรูป และพระนวกะ ๑ แสนรูปนี้ ก็คือให้การศึกษาแก่ประชาชน ทำบริการสังคมอยู่แล้วเป็นภาระหนักพอสมควร ยังเหลืออีก ๑ แสนรูป เป็นพระหนุ่ม ๆ วัยเรียนอายุสัก ๒๑–๒๘ ปี กำลังเล่าเรียนอยู่อีกมากมาย อีก

---

* ทุนที่ใช้ในการผลิตนี้แตกต่างกันไปตามสาขาวิชาที่ศึกษา คิดคร่าว ๆ ประมาณ ๑๐,๐๐๐ ถึง ๒๐๐,๐๐๐ บาท

ส่วนหนึ่งเป็นพระทำงาน เป็นเจ้าอาวาส เจ้าคณะผู้ปกครองบ้าง เป็นครูบ้าง บางส่วนที่ไม่ได้ทำงาน บวชอาศัยวัดก็มีบ้าง หรือที่เป็นคนแก่ไปไม่ไหวมาบวชเผ้าวัดอยู่ก็มี โดยเฉพาะลักษณะพิเศษของสถาบันสงฆ์ ในสังคมที่กำลังเปลี่ยนแปลงอยู่ปัจจุบันนี้ มีอัตราส่วนไม่สมดุลย์กันระหว่างพระผู้สอนกับพระผู้เรียน คือ พระผู้เรียนหรือรับการฝึก มีอัตราส่วนสูงเกินกว่าพระผู้สอนและพระทำงานอย่างมากมาย

มองดูเหตุผลเพียงแค่นี้ก็จะเห็นว่า เพียงพระสงฆ์ที่จะทำบทบาทในนามของสถาบันสงฆ์ จะให้บริการแก่ประชาชนที่มารับบริการในรูปของพระภิกษุสามเณรอย่างเดียว ก็หนักมากอยู่แล้ว นอกจากนั้น การที่อัตราส่วนระหว่างผู้สอนและผู้เรียนไม่สมดุลย์กันนี้ ยังก่อให้เกิดปัญหาสังคมอย่างอื่น ๆ เกี่ยวกับความประพฤติของพระภิกษุสามเณรเป็นต้นอีกด้วย ซึ่งจะต้องถือว่าประชาชนที่เข้ามารับบริการจากสถาบันสงฆ์เข้ามาสร้างปัญหาให้แก่สถาบันสงฆ์ในขณะที่สถาบันสงฆ์เองอยู่ในสภาพอ่อนเปลี้ย เพราะขาดแคลนกำลังบุคคล และมีระบบการศึกษาที่ถูกปล่อยปละละเลยเป็นต้น นอกจากนั้นควรสังเกตด้วยว่าจำนวนประชาชนที่บวชเข้ามารับบริการ เป็นสามเณรบ้าง เป็นภิกษุบ้าง กับจำนวนที่รับบริการ

แล้ว (บางทียังไม่ได้ทำอะไรให้สถาบันสงฆ์เลย) ลาสิกขาออกไปทำงานให้แก่รัฐนั้น มีการหมุนเวียนปีละจำนวนมากมาย

การศึกษาของสถาบันสงฆ์ทั้งหมดนี้ ในเมื่อรัฐไม่ถือเป็นการศึกษาของรัฐแล้ว ก็หาทางช่วยเหลือในแง่อื่น โดยถือว่าเป็นบริการสังคมอย่างหนึ่งในหมวดสาธารณูปการ แล้วส่งงบประมาณมาอุดหนุน สำหรับสถาบันสงฆ์ที่มีพระภิกษุสามเณร ๓ แสนรูป เป็นนักเรียนอยู่สัก ๒ แสนรูปนั้น เมื่อ พ.ศ. ๒๕๒๑ รัฐให้งบประมาณราว ๑ ล้าน ๕ แสนบาท มาเมื่อ ๔–๕ ปีนี้ เพิ่มขึ้นเป็นปีละราว ๒ ล้าน ๕ แสนบาท สำนักเรียนส่วนมากได้รับงบประมาณช่วยปีละ ๑๐๐ ถึง ๒๐๐ บาท สำนักชั้นพิเศษในกรุงเทพฯ ได้รับปีละ ๕๐๐ บาท มีที่ได้เกิน ๕๐๐ บาทอยู่ ๒๐ แห่ง สูงสุดก็ ๑,๔๕๐ บาท (มีแห่งเดียว) เมื่อมองในแง่สังคมตามสภาพปัจจุบัน ข้อเท็จจริงและเหตุผลต่าง ๆ เท่าที่กล่าวมาและที่จะกล่าวต่อไป จะให้แง่คิดหลายอย่างเช่น

(๑) ในเมื่อการศึกษาของสถาบันสงฆ์ เป็นการศึกษาที่อำนวยแก่ชาวชนบทผู้ยากจน แต่รัฐให้งบประมาณเพียงเล็กน้อย ส่วนการศึกษาในระบบของรัฐเอง ซึ่งผู้รับการศึกษาส่วนมากมี

โอกาสและฐานะดีอยู่แล้ว แต่รัฐให้งบประมาณจำนวนมากมาย (พ.ศ. ๒๕๑๒ งบประมาณการศึกษาทั้งหมดยกเว้นประถมศึกษา มีนักเรียนนิสิตนักศึกษา ๔๗๗,๒๕๙ คน งบประมาณ ๑,๕๖๔.๓๐ ล้านบาท)* ก็กลายเป็นว่ารัฐใช้เงินภาษีอากรของประเทศส่วนใหญ่มาบำรุงเอาใจคนจำนวนน้อยที่ได้เปรียบทางสังคมอยู่แล้ว และทอดทิ้งการศึกษาสำหรับชาวนาในชนบทซึ่งเป็นชนส่วนใหญ่ เงินที่รัฐลงทุนเพื่อผลิตนักศึกษาให้สำเร็จปริญญาตรีประมาณ ๕๐ คน ยังมากกว่าเงินที่รัฐลงทุนเพื่อการศึกษาของพลเมืองที่เป็นพระภิกษุสามเณรทั่วประเทศจำนวน ๒–๓ แสนรูปด้วยซ้ำไป

(๒) ด้วยงบประมาณหรือเงินทุนเพียงปีละ ๒ ล้าน ๕ แสนบาท สำหรับพลเมืองในฐานะพระภิกษุสามเณร ๒–๓ แสนรูปเช่นนี้ จะคาดคั้นสถาบันสงฆ์ให้ทำงานได้มากมายเพียงใดและจะ

---

* ตัวเลขงบประมาณนี้ ไม่รวมเงินงบประมาณสำหรับงานบริหารการศึกษาอีก ๒๑๕ ล้านบาทเศษ ; เทียบการศึกษาสองฝ่ายให้เห็นชัดดังนี้ (สถิติ พ.ศ. ๒๕๑๒)

	จำนวนคน	งบประมาณ /ล้านบาท
–นิสิต นักศึกษา และนักเรียนชั้นมัธยมขึ้นไป	๔๗๗,๒๕๙	๑,๕๖๔.๓๐
–ภิกษุสามเณรเรียนนักธรรม บาลี มหาวิทยาลัยสงฆ์	๒๓๑,๗๓๐	๑.๕๔

ให้การศึกษาของพระสงฆ์มีประสิทธิภาพแค่ใด ยิ่งถ้ายอมรับกันว่าขณะนี้สถาบันสงฆ์อยู่ในสภาพที่กำลังเสื่อมโทรมด้วยแล้ว ทำหน้าที่ได้แค่นี้ ช่วยได้แค่นี้ก็ยังดี การให้การศึกษาเท่าที่เป็นไปได้ตามบุญตามกรรม อาจจะขาดประสิทธิภาพไปบ้าง แต่ถ้าไม่มีสถาบันนี้ช่วยอยู่ ชาวนาชนบทและคนยากจนจะไม่มีโอกาสได้รับการศึกษาสูงขึ้นมาได้จากที่ไหนเลย

(๓) การศึกษาของพระสงฆ์ที่มีเงินลงทุนเล็กน้อย แต่ยังดำเนินอยู่ได้เช่นนี้ นอกจากเป็นเพราะทำไม่ให้เป็นล่ำเป็นสันเกินไปจะได้ไม่สิ้นเปลืองมากแล้ว ก็เป็นเพราะได้รับการอุปถัมภ์บำรุงจากประชาชนเป็นสำคัญ การบำรุงของประชาชนนี้มาในรูปของการถวายปัจจัยสี่ แก่พระภิกษุสามเณรผู้เรียนและผู้สอนเป็นส่วนบุคคล ตามความสัมพันธ์ระหว่างพระสงฆ์กับคฤหัสถ์บ้าง มาในรูปการบำรุงกิจการต่าง ๆ เช่น ทุนมูลนิธิ การบริจาคสร้างโรงเรียน เป็นต้นบ้าง กล่าวได้ว่าเป็นผลได้จากค่านิยมในการทำบุญ ซึ่งเป็นวิธีเฉลี่ยรายได้โดยสมัครใจอย่างหนึ่ง ส่วนในฝ่ายการศึกษาของรัฐ ทุนดำเนินการก็มาจากประชาชนเช่นเดียวกัน แต่เป็นไปในรูปของภาษีอากรที่รัฐเป็นผู้จัดสรร นิสิตนักศึกษาและนักเรียน จึงได้รับเงินหรือความช่วยเหลือจากประชาชน

โดยทางอ้อม ซึ่งมักไม่รู้ตัวว่าตนได้ใช้จ่ายเงินของรัฐโดยทางภาษีอากรเป็นจำนวนมากมาย และในบรรดาผู้เรียนทุกประเภทนั้น แน่นอนว่านิสิตนักศึกษาในมหาวิทยาลัยต่าง ๆ เป็นผู้ได้รับเงินจากประชาชนมาใช้ประโยชน์มากที่สุด ในเมื่อข้อเท็จจริงมีอยู่ว่านิสิตนักศึกษาในมหาวิทยาลัยส่วนใหญ่ เป็นผู้มาจากตระกูลมีฐานะดีในเมือง จึงกลายเป็นว่า ผู้ที่มีเปรียบทางสังคมอยู่แล้วมีโอกาสเหนือกว่าอยู่แล้ว กลับได้เปรียบมากขึ้น อีกอย่างหนึ่ง ในช่วงเวลาที่ศึกษาอยู่นั้น นิสิตนักศึกษาก็เป็นเพียงผู้รับบริการจากสังคม โดยที่ตามปกติไม่ได้เป็นผู้ทำบริการตอบแทนแก่สังคมเลย ในกรณีที่มีเสียงตำหนิติเตียนสถาบันสงฆ์ว่าไม่ได้ทำอะไรเอาเปรียบสังคม ตลอดจนว่า ควรจะทำลายสถาบันสงฆ์ เหล่านี้มักเป็นเสียงจากหมู่นักศึกษา (บางกลุ่มบางหมู่) เมื่อความรู้สึกขัดแย้งเกิดขึ้น ก็จะเป็นการหมิ่นเหม่ที่นักศึกษาเอง จะเป็นผู้ถูกติเตียนว่า นักศึกษาเองนั่นแหละเป็นผู้เอาเปรียบสังคมมากที่สุด นอกจากเอาเปรียบแล้ว ช่องทางที่ชาวนายากจนผู้เสียเปรียบมีอยู่พออาศัยได้บ้าง ก็ยังจะหาทางไปบีดเสียอีก

(๔) เมื่อมองในแง่หลักความรับผิดชอบในการศึกษา การที่ชุมชนแต่ละถิ่นรับผิดชอบการศึกษาในถิ่นของตนเอง หรือการ

ที่ประชาชนรับผิดชอบการศึกษาโดยตรงนั่นเสียอีก กลับจะเป็นวิธีการที่ดี เมื่อเป็นเช่นนี้ การที่การศึกษาของพระสงฆ์ได้รับทุนอุปถัมภ์ส่วนใหญ่จากประชาชน และได้รับความอุดหนุน (ด้านทุน) จากรัฐเพียงเล็กน้อยอย่างที่เป็นอยู่นี้ ว่าโดยหลักการในระยะยาว จึงน่าจะถูกต้องและเป็นวิธีที่ดีอยู่แล้ว แต่ที่จะให้หลักการเช่นนี้มีผลดีสมหมายขึ้นได้นั้น จะต้องให้มีการแก้ไขปรับปรุงด้านอื่น ๆ ขึ้นด้วย เช่น เรื่องค่านิยมในการทำบุญเป็นต้น ในเรื่องค่านิยมเกี่ยวกับการทำบุญนั้น จะเห็นได้ว่า ปัจจุบันสังคมไม่ได้รับคุณประโยชน์จากค่านิยมนี้เท่าที่ควร เพราะค่านิยมเรื่องบุญได้คลาดเคลื่อนไปมากแล้ว ด้วยสาเหตุคือการขาดความเข้าใจและการมีค่านิยมทางวัตถุของสังคมเอง ประโยชน์ที่เกิดขึ้นแก่การศึกษาของพระสงฆ์จากค่านิยมในการทำบุญนี้ จึงยังมีเพียงส่วนน้อยที่ได้มาเพื่อการศึกษาโดยตรง ส่วนมากเป็นการได้มาโดยอ้อม ดังนั้น ในระยะเวลาเฉพาะหน้า เมื่อความตระหนักในคุณค่าอันเป็นบุญของการศึกษาสำหรับพระสงฆ์ ยังมีน้อยอยู่อย่างในปัจจุบัน รัฐจึงควรหันกลับมาเอาใจใส่รับผิดชอบการศึกษาสำหรับพระสงฆ์ หรือการศึกษาสำหรับพลเมือง ๓ แสนบุคคลนี้ให้มากขึ้นกว่าที่เป็นอยู่

(๕) นโยบายสำคัญอย่างหนึ่งของรัฐในการพัฒนาประเทศตามระบอบประชาธิปไตย คือ การส่งเสริมความเป็นธรรมในสังคม โดยการกระจายบริการสังคมของรัฐให้ทั่วถึงและเป็นธรรมยิ่งขึ้น การส่งเสริมความเสมอภาคในการศึกษา ย่อมเป็นส่วนประกอบสำคัญอย่างหนึ่งของนโยบายนี้ ดังจะเห็นได้จากถ้อยแถลงในแผนพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่สาม พ.ศ. ๒๕๑๕–๒๕๑๙ และเอกสารของส่วนราชการอื่น ๆ ที่มีหน้าที่รับผิดชอบเกี่ยวกับการศึกษาของชาติ* แต่เท่าที่สังเกตดูยังไม่พบ

---

*แผนพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่สาม พ.ศ. ๒๕๑๕–๒๕๑๙ หน้า ๔๔ กล่าวถึงแนวการพัฒนาส่วนรวม ข้อที่ ๔ คือ การส่งเสริมความเป็นธรรมของสังคม ความตอนหนึ่งว่า "โดยเฉพาะในด้านการศึกษา ซึ่งเป็นรากฐานของความเจริญที่มั่นคงต่อไปในอนาคต จะได้รับการสนับสนุนในอัตราสูง และกำหนดให้รายจ่ายพัฒนาเพิ่มขึ้นในอัตราร้อยละ ๑๐ ต่อปี" และในหน้า ๔๔๖ กล่าวถึงนโยบายการพัฒนาการศึกษาส่วนรวม ข้อที่ ๖ ว่า "ส่งเสริมความเสมอภาคในการศึกษา ด้วยการปรับปรุงและขยายการศึกษาในส่วนภูมิภาค เร่งรัดให้การศึกษาที่เหมาะสมแก่ประชาชนตามท้องถิ่น โดยเฉพาะในท้องถิ่นที่มีลักษณะพิเศษ"

อนึ่ง ในรายงานการสอบร่วมเข้าศึกษาในสถาบันอุดมศึกษา ปีการศึกษา ๒๕๑๑–๒๕๑๒ ของสำนักงานสภาการศึกษาแห่งชาติ บทนำหน้า ๕ ก็ได้กล่าวไว้ว่า

หลักฐานที่แสดงให้เห็นว่า รัฐหรือวงการการศึกษาทั่วไปได้คำนึงถึง หรือแม้แต่มองเห็นข้อเท็จจริงเกี่ยวกับเด็กและเยาวชนชาวนาชาวชนบทประมาณ๒แสนคน ที่หลุดออกจากระบบการศึกษาของรัฐ เข้าไปรับการศึกษาอยู่ในสถาบันสงฆ์ในรูปของภิกษุหนุ่มและสามเณร และในจำนวนนี้ส่วนใหญ่ (ไม่ต่ำกว่าร้อยละ ๙๕) หลังจากศึกษาอยู่ชั่วระยะเวลาหนึ่ง ก็กลับเข้ามาสู่ระบบสังคมคฤหัสถ์ของรัฐตามเดิม นอกจากนั้น รัฐและวงการศึกษาอาจจะไม่มองเห็นเลยว่า การศึกษาที่ภิกษุหนุ่มและสามเณรได้รับในสถาบันสงฆ์มีความสัมพันธ์กับสภาพการศึกษาของรัฐอย่างไร หากจะให้นโยบายส่งเสริมความเป็นธรรมในสังคมและส่งเสริมความเสมอภาคในการศึกษาสัมฤทธิ์ผลด้วยดีแล้ว จำเป็นที่รัฐและวงการการศึกษาจะต้องหันมาคำนึงถึงสถาบันสงฆ์และพลเมืองในวัยการศึกษาจำนวน ๒ แสนนี้ด้วย อย่างน้อยก็เป็นการรับรู้สภาพความจริงที่เป็นอยู่ เพื่อจะได้พิจารณารับเอาพลเมือง ๒ แสนนั้นกลับมาให้

"๕. เด็กที่มาจากครอบครัวเกษตรกรรม มีเปอร์เซ็นจำนวนน้อยที่สอบเข้าศึกษาต่อได้ แต่เกษตรกรเป็นประชากรส่วนใหญ่ของประเทศ ลูกเกษตรกรน่าจะได้รับการส่งเสริมให้ได้มีโอกาสศึกษาสูงขึ้น เช่น จัดให้ทุนการศึกษาเป็นต้น"

การศึกษาเองตามข้อตกลงเดิม (คือ ข้อตกลงที่ให้คณะสงฆ์เลิกจัดการศึกษา และรัฐรับเอาการศึกษามาจัดดำเนินการเอง ซึ่งสภาพความเป็นจริงยังไม่เป็นไปตามข้อตกลงนั้น เพราะส่วนใหญ่รัฐได้รับเอาเฉพาะพลเมืองที่มีฐานะดีในเมืองและในกรุงเท่านั้นไปให้การศึกษา ส่วนพลเมืองยากจนด้อยโอกาสในชนบท รัฐยังคงปล่อยให้ออกไปรับการศึกษาในสถาบันสงฆ์ ซึ่งบัดนี้อยู่นอกระบบ นอกความรับผิดชอบของรัฐแล้ว) หรือเพื่อจะได้พิจารณาหาทางสนับสนุนให้กิจการที่สถาบันสงฆ์ได้ดำเนินอยู่แล้ว กลายเป็นส่วนเสริมกำลังของรัฐ ในการแก้ปัญหาที่สังคมกำลังเผชิญอยู่ต่อไป อย่างใดอย่างหนึ่ง

อนึ่ง มีข้อควรคำนึงว่า การแก้ปัญหาความเสมอภาคในการศึกษา ด้วยวิธีการให้ทุนในระบบลงทุนของรัฐที่กำลังคิดจะทำกับวิธีการเฉลี่ยทุนอุปถัมภ์ในระบบทุนทุนของสถาบันสงฆ์ซึ่งทำอยู่แล้ว วิธีการสองอย่างนี้จะมีทางปรับปรุงนำมาใช้ให้เกื้อกูลกันหรือประสานประโยชน์กันได้อย่างไรหรือไม่ และชวนให้คิดต่อไปอีกว่า ถ้ารัฐจะส่งเสริมลูกเกษตรกรด้วยวิธีการให้ทุนเช่นนี้ รัฐจะต้องลงทุนมากมายสักเท่าใด จึงจะได้ปริมาณคนที่เรียกได้ว่าพอสมควร

ลองคิดดูเล่น ๆ (ยังไม่แนะให้ทำ แต่ถ้าทำกันจริง ๆ ก็ได้ผลจริงตามนี้) ถ้าจะแก้ปัญหาเฉพาะหน้าแบบนี้ เอานิสิตนักศึกษาในสาขาวิชาฝ่ายมนุษย-ศาสตร์และสังคมศาสตร์ทั้งหมดมาบวชเรียนในเพศภิกษุสามเณร อาจารย์ก็ให้บวชสอนด้วย จะทุ่นงบประมาณของรัฐในด้านนี้ลงไปอย่างน้อยครึ่งหนึ่ง แล้วเอางบประมาณที่ประหยัดได้นี้ ไปให้ทุนลูกเกษตรกรเรียนหนังสือตามแผนที่วางไว้ โดยให้บวชเรียนเช่นเดียวกัน ก็จะได้จำนวนคนเกินเท่าตัว นอกจากนั้น การทำบุญตักบาตรก็จะมีชีวิตชีวายิ่งขึ้นในหมู่ประชาชน

๕. สำหรับผู้ที่คิดจะทำลายสถาบันสงฆ์ลงนั้น มีวิธีที่เสนอให้ทำได้ง่าย ๆ คือให้รัฐจัดการศึกษาแก่ประชาชนอย่างทั่วถึงทุกถิ่น แล้วจำนวนพระภิกษุสามเณรจะลดลงทันตา สภาพเช่นนี้มีปรากฏอยู่แล้วในท้องถิ่นที่การศึกษาแพร่หลาย (โดยเฉพาะในส่วนกลาง) สถิติคนบวชโดยเฉพาะสถิติสามเณรจะลดต่ำมาก จนกระทั่งในถิ่นเจริญอย่างในตลาดหรือตัวเมือง จะหาสามเณรถิ่นนั้นเองมาเรียนหนังสือได้ยาก มีแต่มาจากถิ่นอื่น ๆ ตรงข้ามสถิติสามเณรจะสูงอย่างยิ่งในจังหวัดห่างไกลที่บริการการศึกษาของรัฐไปไม่ถึง และให้สังเกตเถิดว่าในจังหวัดเช่นนั้น สถิติสามเณรจะสูงกว่า หรืออย่างน้อยก็ใกล้เคียงกับสถิติพระภิกษุแปลกจากจังหวัดส่วนกลางที่สถิติพระภิกษุสูงกว่าสถิติสามเณรเป็น

อันมาก* ข้อนี้หมายความว่า ประชาชนในถิ่นนั้น ๆ ยังได้อาศัยประเพณีไทยเดิมที่รักษาสืบต่อกันมาในสถาบันสงฆ์นี้ เป็นช่องทางเดียวที่จะได้มีโอกาสรับการศึกษา หาความเจริญก้าวหน้าในชีวิตได้บ้าง

อย่างไรก็ดี เมื่อรู้คุณค่าแล้ว แทนที่จะคิดทำลาย น่าจะหาวิธีทำให้เป็นประโยชน์มากที่สุดจะดีกว่า อย่างน้อยก็ควรยอมรับและเผชิญหน้ากับภาวะที่เป็นอยู่แล้ว ไม่ใช่แก้ปัญหาด้วยวิธีเลี่ยงหนีหรือปิดตาว่าไม่เอา ทั้งที่ปิดตาแล้วก็ไม่ช่วยให้สิ่งนั้นพ้นไปได้ ถ้าไม่พอใจจริง ๆ จะให้เป็นบทบาทชั่วคราวไปก่อนก็ได้ โดยเฉพาะในเมื่อมีเหตุผลว่า *ประการที่หนึ่ง* รัฐต้องยอมรับแล้วว่าขณะนี้รัฐไม่สามารถจัดการศึกษาให้ทั่วถึงและให้ความเสมอภาคแห่งโอกาสในการศึกษาด้วยระบบที่รัฐมีอยู่แล้วได้ *ประการที่สอง* มีข้อเท็จจริงอยู่แล้วว่า การจัดการศึกษาของสถาบันสงฆ์ใช้เงินลง

---

* เทียบให้ดูสัก ๑ คู่ (สถิติ พ.ศ. ๒๕๑๒) เลือกจังหวัดที่จำนวนประชากรใกล้เคียงกัน

จังหวัดกาฬสินธุ์ : ประชากร ๕๕๘,๘๖๖ วัด ๕๖๖ พระภิกษุ ๑,๖๗๔ สามเณร ๒,๓๒๖

จังหวัดอยุธยา : ประชากร ๕๔๗,๗๒๘ วัด ๔๗๐ พระภิกษุ ๖,๔๐๕ สามเณร ๗๘๐

ทุนน้อย และประชาชนมีส่วนรับผิดชอบร่วมด้วยมาก ซึ่งถ้าปรับปรุงค่านิยมของสังคมให้ดีแล้ว จะเป็นประโยชน์มากดังกล่าวแล้วในข้อ ๔ (๔) เป็นแต่จะต้องช่วยกันปรับปรุงให้มีประสิทธิภาพมากขึ้น แก้ไขข้อบกพร่องต่าง ๆ ซึ่งเกิดจากการปล่อยปละละเลยของผู้ควรเกี่ยวข้องรับผิดชอบ ให้เรียบร้อยเสร็จสิ้นไป ทำให้บรรลุความมุ่งหมายของศาสนศึกษาที่แท้จริง คือให้ผู้รับการศึกษารู้จักคุณค่าของศาสนาทั้งสถาบันศาสนาและศาสนธรรม มีความสำนึกและประพฤติปฏิบัติตน สมกับเป็นผู้ดำรงคุณค่าของสถาบันและศาสนธรรม สามารถรับผิดชอบชีวิตของตนได้ ไม่ให้เป็นปัญหาภาระแก่สังคม นำศาสนธรรมมาใช้ให้เป็นประโยชน์แก่ชีวิต และช่วยเหลือเพื่อนมนุษย์ท่ามกลางสังคมที่เป็นอยู่ได้ มิใช่เป็นเพียงผู้เก็บสมุดจดรายชื่อตัวยาไว้ด้วยความเหนียมอาย เพราะไม่เคยเห็นตัวยาจริง ไม่รู้วิธีใช้วิธีปรุง ไม่รู้จักโรคที่จะรักษา และผู้คนไม่เห็นคุณค่า หรือเป็นผู้ไม่มีอะไรที่จะเป็นหลักของตนเองเสียเลย นอกจากคอยมองดูคนข้างนอกเขาเก็บอะไรกันก็โลดแล่นตามไปเก็บกับเขาบ้าง ซึ่งเป็นภาวะเอียงสุดทั้งสองอย่าง

ประการที่สาม ถ้าเห็นว่าประเพณีบวชเรียนของไทยอย่างนี้ไม่ถูกต้องตามหลักการที่เป็นอุดมคติของพระพุทธศาสนา ก็ต้องมาช่วย

กันศึกษาและแก้ไขปัญหาที่เป็นจริงอยู่นี้ให้ลุล่วงไป เพื่อจะได้พากันเข้าถึงอุดมคติโดยดี ไม่ใช่ได้ทีก็ตั้งตัวเป็นดังผู้พิพากษาเอาแต่ชี้โทษผู้ที่ตกเป็นเชลยด่าว่าโจมตีตัดสินเขาอย่างขาดความรู้ความเข้าใจและขาดความรับผิดชอบ ถึงหลักการที่ตนใช้วินิจฉัยจะถูกต้อง ก็หาใช่เป็นคนมีน้ำใจเป็นธรรมไม่

๖. ช่วงเวลานี้ เป็นระยะที่มีความตื่นตัวเกี่ยวกับสำนึกทางสังคม ในการที่จะรับผิดชอบต่อสังคมกันมาก โดยเฉพาะในหมู่นิสิตนักศึกษา เสียงกระตุ้นจากปัญญาชนในเรื่องนี้มีอยู่เรื่อย ๆ มีการเพ่งมองกันว่าสถาบันนั้นนี้ กลุ่มชนนั้นนี้ ที่ควรมีบทบาทรับผิดชอบสังคมอย่างนั้นอย่างนี้ ก็ไม่ทำ หรือทำก็ทำไปในทางไขว้เขว ทำให้เสียหายหรือกลายเป็นเอาเปรียบสังคมไป ดูเหมือนว่า เวลาเรานึกถึงปัญหา เรามักนึกในแง่เป็นคนละพวกคนละฝ่าย นึกว่านั่นเป็นอีกพวกหนึ่ง อีกฝ่ายหนึ่ง มีความไม่ดีอย่างนั้น ๆ เราจะต้องขัดการทำลายเสีย แทนที่จะนึกว่านั่นก็เป็นส่วนหนึ่งของสังคมเดียวกัน ที่เราจะต้องรับผิดชอบด้วย จุดต้นตอสาเหตุของความไม่ดีมันอยู่ที่ไหน บทบาทหน้าที่อะไรจะทำให้มันดี ถ้าทำให้ถูกต้องอย่างนี้ ๆ มันจะมีส่วนช่วยเกื้อกูลเป็นประโยชน์อย่างไร ความคิดแก้ไขปรับปรุงจึงมักกลายไปเป็น

อันเดียวกับความคิดทำลาย และความเป็นปฏิปักษ์ขัดแย้งกัน แทนที่จะเป็นการเข้าร่วมมือช่วยเหลือกัน

น่าวิเคราะห์ว่า ความรับผิดชอบต่อสังคมคืออะไรแน่ การรับผิดชอบต่อสังคม ย่อมรวมถึงความตระหนักในภาวะที่ตนเป็นส่วนหนึ่งของสังคมนั้น และการที่ตนมีส่วนรับผิดชอบในปัญหาทั้งหลายของสังคมนั้นด้วย การรับผิดชอบต่อปัญหานั้น ไม่ได้หมายเพียงการรับผิดชอบในการที่จะเป็นผู้แก้ไขปัญหาเท่านั้น การมองความรับผิดชอบเพียงในแง่ของการเป็นผู้แก้ปัญหานั้น เป็นการพรางตนเองอย่างสำคัญ เป็นการแยกตัวออกไปต่างหาก และยกตัวเป็นผู้กล้าหาญจากภายนอกที่จะมาแก้ปัญหาให้แก่ผู้อื่นในสังคม ความจริงการรับผิดชอบหมายถึง ความสำนึกถึงการที่ตนมีส่วนร่วมในการทำให้เกิดปัญหานั้นด้วย ไม่โดยตรงก็โดยอ้อม ในปัญหาทุก ๆ อย่างและในทุก ๆ ส่วนของสังคม การมองความรับผิดชอบไปในรูปของการที่ตนจะต้องช่วยแก้ปัญหา ให้แก่ผู้อื่นในสังคมนั้น เป็นการมองที่ผิวเผินด้านเดียว นำไปสู่ความตื่นเต้นลำพองตนและไม่ให้ผลยั่งยืนระยะยาว เป็นการแยกตัวออกจากความรับผิดชอบ หรือไม่รับผิดชอบมากกว่า การรับผิดชอบที่แท้จริงต้องเริ่มมาตั้งแต่ความตระหนักในการที่ตนเป็นผู้มีส่วนร่วมใน

การทำให้เกิดปัญหาแต่ละอย่าง ๆ ของสังคมด้วย ความรับผิดชอบแบบนี้นำไปสู่การสำรวจตนเอง และการค้นคว้าศึกษาเหตุปัจจัยของปัญหาอย่างจริงจัง ตลอดจนการแก้ไขที่เริ่มต้นตั้งแต่การควบคุมพฤติกรรมของตน ไม่ให้เป็นโอกาสแก่ปัญหานั้นเป็นต้นไป

ตัวอย่างการมองความรับผิดชอบที่ว่านั้น ก็คือเรื่องนักศึกษากับสถาบันสงฆ์นี่เอง นักศึกษาผู้มองในแง่การเป็นผู้แก้ปัญหาอย่างเดียว ย่อมนึกไปในแง่ว่าสถาบันสงฆ์ทำความผิด ควรจะทำลายเสียหรือตนควรไปจัดการแก้ไข แต่ถ้ามองในแง่มีส่วนร่วมสร้างปัญหาด้วย จะเห็นว่าการที่ตนแยกตัวออกมาจากชุมชนก็ดี หรือการที่ตนดำรงอยู่ในภาวะนักศึกษาอย่างที่เป็นอยู่นี้ก็ดี ก็เป็นปัจจัยอย่างหนึ่งที่ทำให้สถาบันสงฆ์ต้องตกอยู่ในสภาพที่เป็นปัญหาเช่นนี้ เมื่อสำนึกได้ถึงขั้นนี้ จึงจะนำไปสู่การเข้าใจปัญหาและการแก้ไขปัญหาได้อย่างแท้จริง เรื่องของนักศึกษานี้ จึงให้เกิดความรู้สึกขึ้นมาในอีกแง่หนึ่งว่า เป็นการน่ายินดีที่นักศึกษาและปัญญาชนทั้งหลาย ที่ในยุคหนึ่งเคยแยกตัวออกมาจากชุมชนหรือเคยเสวยโอกาสที่เหนือกว่า เป็นผู้ได้เปรียบในสังคม กลับมีความสำนึกทางสังคม จะหันกลับไปช่วยชุมชนหรือสังคมของตน

เป็นเรื่องน่าอนุโมทนา แต่จะต้องมองความรับผิดชอบให้ถูกต้อง และศึกษาให้เข้าใจปัญหาอย่างแท้จริงด้วย มิฉะนั้น การแก้ปัญหาอาจกลายเป็นการสร้างปัญหาซ้อนขึ้นมาอีกอย่างหนึ่ง

เท่าที่กล่าวมาทั้งหมดนี้ มิได้หมายความว่าผู้เขียนบันทึกพอใจกับสภาพสถาบันสงฆ์ หรือการศึกษาของสถาบันสงฆ์เท่าที่กำลังเป็นอยู่นี้เลย ตรงข้ามยังห่างไกลนักจากสิ่งที่จะเรียกได้ว่าเป็นอุดมคติ ยังมีสิ่งที่จะต้องแก้ไขปรับปรุงอีกมาก เป็นแต่ต้องการชี้ให้เห็นข้อเท็จจริงที่มีอยู่ สภาพที่เป็นอยู่ ที่จะต้องรู้ต้องเข้าใจ เพื่อให้ผู้คิดจะรับผิดชอบสังคม ได้มีฐานความคิดที่ถูกต้อง โดยเฉพาะให้รู้จักแยกปัญหากับสิ่งที่มีปัญหาออกจากกัน จะได้ไม่แก้ปัญหาด้วยวิธีทำลายสิ่งที่มีปัญหา และหากเป็นไปได้ อาจทำสิ่งที่มีปัญหาให้กลับเป็นสิ่งอำนวยประโยชน์ขึ้นมาก็ได้ นอกจากนี้ก็มิใช่เป็นการให้ท้ายพระสงฆ์แต่อย่างใด เป็นแต่ชี้ให้เห็นว่าเท่าที่เป็นอยู่ และเที่ยวหาทางเรียนอะไร ๆ นั้น กล่าวโดยส่วนเปรียบเทียบแล้ว ก็ไม่ได้เอาเปรียบสังคมแต่อย่างใด และสถาบันสงฆ์แม้อยู่ในสภาพที่ว่าเสื่อมโทรม ก็มิได้ไร้คุณค่าอันสำคัญแต่อย่างใด อย่างไรก็ตาม สำหรับพระสงฆ์ การที่ได้ชื่อว่าไม่เอาเปรียบสังคมอย่างเดียวหาเพียงพอให้เป็นพระสงฆ์ที่ดี ควรแก่

อัญชลีของชาวบ้านไม่ อย่างน้อยจะต้องคำนึงไว้ด้วยถึง พุทธภาษิตที่ว่า

"เสยฺโย อโยคุโฬ ภุตฺโต ตตฺโต อคฺคิสิขูปโม
ยญฺเจ ภุญฺเชยฺย ทุสฺสีโล รฏฺฐปิณฺฑํ อสญฺญโต"

"กินก้อนเหล็กเผาไฟ ที่ลุกไหม้เป็นเปลว
ดีกว่าเป็นผู้ทุศีลไร้สังวร บริโภคอาหารของราษฎร"

ความข้อนี้ แม้นักศึกษาทั้งหลายที่ได้ใช้บริการอันเป็นผลเกิดมีจากภาษีอากรของประชาชน ก็จะต้องตระหนักไว้และสังวรด้วยเช่นกัน เพราะอันที่จริงแล้ว นิสิตนักศึกษา รวมถึงนักเรียนทั้งหลาย ก็มิใช่ใคร นอกจากผู้ที่ควรจะได้เป็นภิกษุหนุ่ม สามเณร และศิษย์วัดในความรับผิดชอบของประชาชนอยู่แล้ว แต่หากเป็นเพราะความเปลี่ยนแปลงทางสังคม จึงได้แปรรูปมาอยู่ในระบบโรงเรียนและสถาบันการศึกษาในความรับผิดชอบของรัฐ มีข้อสังเกตเพียงว่า ปัจจุบัน รัฐแยกเอาผู้มีโอกาสดีกว่ามาให้การศึกษาเองแล้ว แต่ยังปล่อยผู้ด้อยโอกาสให้อยู่ในความดูแลของสถาบันสงฆ์ต่อมาตามเดิม ทั้งที่สถาบันสงฆ์ได้ถูกแยกออกไปไว้นอกระบบการศึกษาของรัฐแล้ว ฐานะที่ตกต่ำลงของสถาบันสงฆ์ก็คือปัญหาทั้งหลายที่ได้เกิดขึ้นแล้วแก่สถาบันสงฆ์และเกิดจากสถาบัน

สงฆ์ก็ดี โดยส่วนใหญ่ มิใช่สิ่งที่สืบเนื่องมาจากภาวการณ์ใดละหรือและมิใช่สิ่งที่ทุกคนในสังคมได้ร่วมกันสร้างขึ้น และควรจะต้องร่วมกันรับผิดชอบโดยตลอดละหรือ

อย่างไรก็ตาม การมีคุณค่าอย่างหนึ่ง อาจเป็นเหตุให้เกิดปัญหาซ้อนขึ้นมาอีกอย่างหนึ่งก็ได้ คุณค่าของสถาบันสงฆ์ในแง่ที่กล่าวมานี้ ก็เป็นทางมาของปัญหาอีกอย่างหนึ่งเหมือนกัน ซึ่งเป็นปัญหายิ่งใหญ่ถึงขั้นความเป็นความตายของพระพุทธศาสนาทีเดียว แต่ถ้าจะพูดต่อไป ก็เป็นการพ้นขอบเขตของเรื่องที่ตั้งไว้ จึงยุติเพียงนี้ก่อน*

---

*ที่มาของสถิติต่าง ๆ ที่แสดงในบันทึกนี้

๑. รายงานการศาสนา ของกรมการศาสนา กระทรวงศึกษาธิการ พ.ศ. ๒๕๑๒, ๒๕๑๓

๒. สถิติของสำนักงานเลขาธิการมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พ.ศ. ๒๕๑๑, ๒๕๑๖

๓. รายงานการสอบคัดเลือกเข้าศึกษาในสถาบันอุดมศึกษา ปีการศึกษา ๒๕๑๑ –๒๕๑๒ ของสำนักงานสภาการศึกษาแห่งชาติ สำนักนายกรัฐมนตรี

๔. เอกสารงบประมาณ ฉบับที่ ๔ ของสำนักงบประมาณ สำหรับปีงบประมาณ พ.ศ. ๒๕๑๒, ๒๕๑๖.

บันทึกที่ ๑ นี้มีบทวิเคราะห์เพิ่มเติมในภาคผนวก

บันทึกที่ ๒ ปัญหาเกี่ยวกับความเสื่อมโทรมของสถาบันสงฆ์ มีผู้ถามปัญหาเกี่ยวกับการปรับปรุงสถาบันสงฆ์ว่า สาเหตุหนึ่งที่ทำให้สังคมไทยสับสนยุ่งเหยิงและด้อยพัฒนา ก็เพราะทุกกลุ่มไม่รู้จักหน้าที่ของตนเอง และหน้าที่ต่อสังคมส่วนรวม สถาบันสงฆ์ปัจจุบันได้เสื่อมโทรมลง โดยยกตัวอย่างเช่น มีพระหมอดู เป็นต้น ข้อนี้เป็นเพราะเหตุใด จะแก้ไขอย่างไร

ปัญหานี้เกี่ยวกับบทบาทของสถาบันสงฆ์ ผู้ถามปัญหาคงนึกถึงสภาพปัจจุบัน และมองเห็นว่าพระสงฆ์ทำบทบาทอะไรที่แปลก ๆ และไม่ค่อยดี ตอนแรกจึงจะต้องตกลงกันเสียก่อนว่า ตามหลักแล้วบทบาทของพระสงฆ์ คืออะไร หรือพระสงฆ์ควรทำบทบาทอะไร ได้กล่าวแต่แรกแล้วว่าบทบาทตามหน้าที่ของพระสงฆ์ ก็คือ *ธรรมทาน* แปลว่าการให้ธรรม การให้ธรรมนั้นมีความหมายกว้างมาก เพราะคำว่า ธรรม หรือ ธัมม ในภาษาบาลีเป็นคำที่มีความหมายกว้างที่สุด แต่ถ้าแยกประเภทใหญ่ ๆ ก็มี ๒ อย่างคือความจริง กับ ความดีงาม เป็นเรื่องของปัญญาอย่างหนึ่ง คุณธรรมอย่างหนึ่ง การให้ธรรมจึงหมายถึงการให้ความรู้ความเข้าใจและหลักแห่งคุณความดี หรือให้หลักการที่จะให้มนุษย์เข้าถึงสัจธรรมและได้ประสบแต่สิ่งที่ดีงาม คือ

ทำให้คนเกิดความรู้ความเข้าใจในสิ่งต่าง ๆ อย่างถูกต้อง ตั้งต้นแต่ความรู้ขั้นสูงสุด เข้าใจในชีวิตนี้ว่าคืออะไร สภาวะที่แท้จริงของสิ่งทั้งหลายเป็นอย่างไร ลงมาจนถึงความเข้าใจทั่ว ๆ ไปเกี่ยวกับจริยธรรมในการดำรงชีวิต เป็นแง่ของสัจธรรมอย่างหนึ่ง จริยธรรมอย่างหนึ่ง รวมความคือช่วยประชาชนในทางปัญญาและในทางคุณธรรม อันนี้เป็นบทบาทหลัก อะไรก็ตามที่เข้าอยู่ในแนวนี้ จะเป็นการอบรมสั่งสอน เป็นที่ปรึกษาแนะนำอะไรต่าง ๆ ก็เรียกว่าไปกันได้ ถ้าเขวออกไปจากแนวนี้ ก็นับว่าเป็นการคลาดเคลื่อน

ปัจจุบันมีการพูดกันมากว่า พระสงฆ์ทำบทบาทอย่างนั้นอย่างนี้ไม่ถูกต้อง ไม่ดีงาม ตลอดจนเป็นโทษเป็นภัยแก่สังคม เรามักทำได้แค่ยกขึ้นมาติเตียน พูดได้แค่นั้น เสร็จแล้วไม่สามารถบอกได้ว่าทำไมท่านจึงทำอย่างนั้น ถ้าหากเราไม่สามารถก้าวไปถึงขั้นว่าทำไมท่านจึงทำอย่างนั้นแล้ว เราจะแก้ปัญหาไม่ได้ เราก็ได้แต่ทำอย่างที่ทำกันมากในปัจจุบัน คือ โจมตีกัน นับเป็นลักษณะอย่างหนึ่งของสังคมไทยปัจจุบันที่จะต้องโจมตีกัน สภาพอะไรที่ไม่แน่ใจ ไม่น่าชื่นชม มีอยู่มากมาย เรารู้ว่ามันไม่ดี เราไม่พอใจ เราก็โจมตี ได้แค่นั้น ก็เป็นอันจบ หมายความ

ว่าแก้ปัญหาระยะยาวไม่ได้ ยิ่งเมื่อมีการตื่นตัวกันขึ้น ก็ดูจะยิ่งโจมตีกันมาก การตื่นตัวนั้นไม่ใช่ไม่ดี มันเป็นสิ่งที่ดี แต่การตื่นตัวที่ไม่นำไปสู่การกระทำที่ลึกซึ้งกว่านั้น อาจนำไปสู่ผลเสียก็ได้ เกี่ยวกับสถาบันสงฆ์นั้น ความจริงเดี๋ยวนี้ประชาชนมีความสงสัยอยู่ไม่น้อยแต่บางทีไม่กล้าพูด ยิ่งต่อหน้าพระยิ่งไม่กล้าพูด ไปพูดลับหลังพระเสีย อะไรทำนองนี้ ถ้าหากจะแก้ปัญหากันจริง ๆ ก็ต้องเผชิญหน้า ยกมาพูดกัน

ปัญหาสังคมต่าง ๆ ที่ยกมาพูดและโจมตีกันนั้น เป็นเหมือนอาการของโรค คือ สังคมป่วยเป็นโรค มีอาการเกิดขึ้นให้มองเห็น เราก็ยกเอาอาการนั้นขึ้นมาพูดกัน โจมตีกัน พูดหรือโจมตีนั้นไม่ยากเลย แต่ถ้าทำแค่นั้น แก้ปัญหาไม่ได้ เป็นการกระทำที่ผิวเผิน จะแก้ปัญหาได้ ก็ต้องวิเคราะห์ลงไปให้เห็นสมุฏฐานว่าอาการอย่างนั้นเกิดจากโรคอะไร มีอะไรเป็นสมุฏฐาน เช่น ตัวอย่างที่ยกขึ้นมาถามนั้นว่า พระเป็นหมอดู จะต้องวิเคราะห์ต่อไปว่า ทำไมท่านต้องเป็นหมอดู อาจจะตอบอย่างง่ายที่สุดตอบไปก่อน ถูกไม่ถูกไม่ทราบ ว่าเพราะท่านอยากได้ลาภสักการะ วิเคราะห์ต่อไปอีกว่า ทำไมอยากได้ลาภสักการะ ได้ความว่าเพราะลาภสักการะนี้เกี่ยวกับความเป็นอยู่ของท่าน วิเคราะห์ต่อไป

อีกว่า ยังมีเหตุอะไรที่ลึกซึ้งกว่านี้หรือไม่ ตอบว่ามี มีอย่างไร พระต้องมีความสัมพันธ์ทางสังคม ลักษณะชีวิตของพระนั้น มีบทบัญญัติทางธรรมวินัย กำหนดไว้ว่า ต้องมีความผูกพันกับสังคม คือตามหลักว่า พระต้องพึ่งอามิสทาน ได้แก่ ปัจจัยสี่จากคฤหัสถ์ แล้วตอบแทนด้วยธรรมทาน ทีนี้มีปัญหาว่า พระมีความสามารถที่จะตอบแทนด้วยธรรมทานหรือไม่ ถึงไม่สามารถท่านก็ยังต้องมีความสัมพันธ์กับประชาชน ทั้งเพื่ออามิสทานด้วย ทั้งเพื่อรักษาระบบแห่งความสัมพันธ์ที่ดีกับประชาชนด้วย การที่จะรักษาความสัมพันธ์นี้ไว้ได้นั้น ข้อสำคัญต้องมีน้ำใจเมตตาช่วยประชาชนในรูปใดรูปหนึ่ง ถ้าจะช่วยในแง่ธรรมทานตามหน้าที่ที่แท้จริง ช่วยได้หรือไม่ น่าสงสัยเสียแล้ว ถ้าไม่มีความรู้ไม่มีการศึกษาดีเพียงพอ ไม่รู้ธรรมลึกซึ้งจริงจัง ไม่เข้าใจสภาพสังคมที่เป็นอยู่ ไม่เข้าใจความรู้สึกนึกคิดของคน ก็ช่วยไม่ได้ แต่ก็ต้องช่วยในรูปใดรูปหนึ่ง เขามาปรึกษา มาระบายทุกข์ ไม่รู้จะแนะนำหรือแก้ปัญหาให้เขาอย่างไร สภาพสังคมก็ไม่เข้าใจ ธรรมะก็ไม่เข้าใจ วิธีอะไรที่ดีที่สุดก็ต้องปลอบโยน ปลอบโยนแล้วยังไม่พอ หาทางช่วยให้มากขึ้นให้สบายใจมากขึ้น ดูหมอให้ก็เป็นทางหนึ่ง ที่ช่วยปลอบประโลมทางใจ ช่วยให้เขามีความ

หวัง เป็นการอนุเคราะห์ไปทางหนึ่ง แต่ดูไป ๆ ได้ลาภผล ชักติดใจเลยกลายเป็นหลงลาภสักการะไป อย่างนี้เป็นต้น รวมความแล้ว ตำแหน่งของปัญหามันอยู่ลึกซึ้งลงไปถึงว่า เป็นเพราะพระไม่สามารถทำหน้าที่ตามบทบาทของท่านได้ ทำไมท่านจึงทำไม่ได้ เพราะอะไร ก็เพราะเราให้การศึกษาท่านไม่พอ การให้การศึกษาแก่พระ เป็นความรับผิดชอบของสังคมด้วยหรือไม่ สังคมได้เอาใจใส่ในเรื่องนี้หรือเปล่า อย่างนี้เป็นต้น เป็นปัญหาที่พันถึงกันไปหมด จะแก้ปัญหานี้ได้ก็จะต้องย้อนกลับลงไปถึงการศึกษาของพระด้วย เสร็จแล้วลองสำรวจสภาพการศึกษาของพระดู แล้วก็จะรู้เห็นเข้าใจได้พอสมควร เรียกว่าเข้าใจปัญหาดีขึ้น

การที่พระพุทธศาสนาบัญญัติให้ชีวิตพระต้องขึ้นกับประชาชนนั้น ก็เพื่อประโยชน์ระยะยาว ทำให้พระต้องผูกพันอยู่กับสังคม ต้องคอยคิดสงเคราะห์อนุเคราะห์ประชาชนในรูปใดรูปหนึ่ง แต่เมื่อการตอบแทนหรือการสงเคราะห์ไม่เป็นไปตามหลัก มันก็ต้องไขว้เขวไป พูดง่าย ๆ ว่า เมื่อท่านไม่สามารถให้ธรรมทาน แต่ท่านยังต้องอนุเคราะห์ประชาชน ท่านก็ทำออกมาทางอื่นอย่างใดอย่างหนึ่ง แม้แต่คำโจมตีที่ว่าทำไมพระสร้างโบสถ์กันนัก ไม่เป็น

ประโยชน์ เสียเศรษฐกิจ เราไม่ได้วิเคราะห์ต่อไปเลยว่า ทำไมท่านจึงทำเช่นนั้น และจะแก้ได้อย่างไร ท่านไม่รู้แน่ว่า ในสภาพสังคมปัจจุบัน ท่านควรทำอะไรจึงจะเป็นบทบาทที่เหมาะที่ควรเป็นประโยชน์แท้จริง แต่มีค่านิยมอันหนึ่งที่ยึดถือมาแต่โบราณว่า สร้างถาวรวัตถุให้วัดเป็นบุญเป็นกุศล อันนี้ท่านรู้บทบาทอื่นไม่รู้จะทำอะไร เช่น การศึกษาสำหรับลูกหลานชาวบ้านเป็นต้น ก็ไม่ใช่งานของพระมานานแล้ว (ถึงเดี๋ยวนี้จะให้ทำ ส่วนมากก็ไม่รู้จะทำได้อย่างไร) เมื่อเป็นอย่างนี้ มันก็ออกมาในรูปนี้จะอยู่เฉย ๆ ทำไม ไม่ใช่ท่านไม่ดี เราจะต้องช่วยกันหาทางออก ให้ท่านสามารถทำบทบาทที่เป็นประโยชน์ได้ เช่นชี้แนะช่องทางให้ท่านเข้าใจสภาพของสังคมปัจจุบัน และแนวทางที่ท่านจะเข้ามีส่วนช่วยเหลือได้สมกับภาวะและฐานะของท่าน อาจจะเป็นการจัดการศึกษาช่วยลูกหลานชาวบ้านก็ได้ ทั้งนี้สถาบันอื่นของสังคมจะต้องยอมรับด้วย เช่นรัฐต้องยินยอมเป็นต้น

แล้วทีนี้ มองไปอีกด้านหนึ่ง ที่ท่านสร้างโรงเรียนประชาบาลในชนบทกันเท่าไร ๆ ทำไมเราไม่มองและยกขึ้นมาพูดบ้าง ผู้ที่ได้แต่ด่าว่าโจมตีเขานี้ เท่ากับทำความผิดและสร้างความไม่เป็นธรรมถึง ๒ ทางคือด้านที่ท่านทำดีทำเหมาะสมอยู่แล้ว ทำไม

ไม่ยกขึ้นมาสนับสนุนแสดงความยอมรับ และในแง่ที่เห็นว่าไม่ถูกต้อง ในเมื่อตนอยู่ในสังคมส่วนที่เจริญกว่า มีหูตากว้างกว่า รู้เข้าใจอะไร ๆ ดีกว่า ตนจะต้องให้ความรู้ความเข้าใจแก่เขาก่อน จึงจะมีสิทธิด่าว่าติเตียนเขาได้ การด่าว่าโจมตีผู้ที่มีพื้นฐานด้อยกว่าตนโดยยังไม่แนะนำให้ความรู้ความเข้าใจแก่เขาก่อนนั้น ย่อมเป็นการกระทำโดยไม่ชอบธรรม หรืออาจถึงกับเป็นการเอาแต่ได้ เรียกร้องแต่จะให้ผู้อื่นทำโดยที่ตนเองมิได้ทำอะไรที่เป็นการเสริมสร้างเลย นอกจากเรียกร้องกันเสียจนในที่สุด การเรียกร้องนั้นกลายเป็นตัวปัญหาขึ้นมา และกลายเป็นเครื่องขัดขวางความเจริญก้าวหน้าเสียเอง

ปัจจุบันนี้ แม้ว่าจะมีการตื่นตัวทางสังคม แต่อาการที่แสดงออก ก็ยังบอกถึงลักษณะที่ขาดความรับผิดชอบอยู่นั่นเอง คือมีแต่การเรียกร้องจากผู้อื่นว่าทำไมทำอย่างนั้นอย่างนี้ ทำไมไม่ทำอย่างนั้นอย่างนี้ ลืมมองดูความรับผิดชอบของตนที่ได้เป็นปัจจัยในเรื่องนั้นอยู่ด้วย เรื่องของสถาบันสงฆ์นี้ก็กล่าวได้ว่าถูกสังคมทอดทิ้ง สังคมไม่รับผิดชอบ สังคมได้แต่เรียกร้องจากท่าน จะให้เป็นอย่างนั้นอย่างนี้ อย่างไรก็ตาม เมื่อสังคมเองยังมีลักษณะและอาการอย่างนี้ ยังสับสนขาดความรับผิดชอบเช่นนี้ ผู้ใดที่ตั้ง

ตัวเป็นผู้แก้ปัญหาสังคม หรือถือว่าตนมีสำนึกทางสังคม ผู้นั้นจะต้องรับผิดชอบ จะต้องทำความเข้าใจให้ชัดเจน ส่วนพระสงฆ์เองนั้น แน่นอนว่าย่อมมีความรับผิดชอบใกล้ชิดที่สุด เพราะเป็นเรื่องของตนเอง มิใช่เรื่องที่จะรอให้ผู้อื่นมารับผิดชอบก่อน และจะต้องเริ่มต้นตั้งแต่สำรวจตนเองไปทีเดียวว่า อะไรเป็นหน้าที่รับผิดชอบของตน มีพุทธภาษิตเตือนอยู่แล้วว่า

ยญฺหิ กิจฺจ ตทปวิทฺธ อกิจฺจ ปน กยิรติ
อุนฺนฬานำ ปมตฺตานำ เตสำ วฑฺฒนฺติ อาสวา

"สิ่งใดเป็นหน้าที่ กลับทอดทิ้งเสีย ไพล่ไปทำสิ่งที่มิใช่หน้าที่ คนเหล่านั้นมัวชูตัวพองประมาทอยู่ อาสวะของเขาก็พอกพูนยิ่งขึ้น"

บันทึกที่ ๓ ปัญหาเกี่ยวกับค่านิยมคลาดเคลื่อน

ความคลาดเคลื่อนของค่านิยมนั้น เกิดจากความไม่รู้ไม่เข้าใจหรือไม่รู้เท่าทัน ซึ่งมองได้ ๒ ด้านคือ ไม่รู้จักตัวเอง และไม่รู้จักสภาพแวดล้อม อธิบายอย่างง่ายว่า ความเชื่อถือ หรือความประพฤติปฏิบัติอย่างใดอย่างหนึ่ง ที่ยึดถือสืบต่อกันมาในกลุ่มชนหรือสังคมใดสังคมหนึ่ง เมื่อลงตัวเป็นประเพณีแล้ว ก็จะมี

รูปแบบขึ้นโดยเฉพาะ เมื่อถึงขั้นนี้ ผู้ที่ยึดถือหรือประพฤติปฏิบัติอย่างนั้น มักกระทำตาม ๆ กันมา โดยไม่เข้าใจความหมายแห่งการกระทำของตนเด่นชัด คือ รู้สึกเหมือนว่าจะเข้าใจหรือรู้อยู่แต่เลือนลางพร่ามัว ไม่สามารถหยิบยกขึ้นมาแสดงให้เห็นชัดเจนได้ ช่วงนี้ก็เป็นตอนหนึ่งที่ความคลาดเคลื่อนจะเกิดขึ้นได้ แต่ตราบใดที่สภาพแวดล้อมที่เป็นตัวสัมพันธ์และกำหนดความหมายของความเชื่อถือ หรือความประพฤติปฏิบัตินั้นยังคงอยู่ ความคลาดเคลื่อนก็ยังอยู่ในขอบเขต พอมีพื้นฐานเป็นแนวกำหนดได้ แต่เมื่อสภาพแวดล้อมเปลี่ยนแปลงไป และผู้ยึดถือปฏิบัติ ไม่รู้เท่าทันความเปลี่ยนแปลงนั้น การก็กลายเป็นว่ามีการยึดถือปฏิบัติอย่างนั้น ทั้งที่สิ่งที่จะเชื่อมโยงให้ความหมายแก่การกระทำนั้นได้ขาดลอยไปแล้ว ดังตัวอย่าง การยึดถือค่านิยมเกี่ยวกับบุญในการสร้างสิ่งก่อสร้างในวัด ทั้งที่วัดไม่ได้ทำหน้าที่เป็นศูนย์กลางของชุมชน และไม่ได้ทำบทบาทสำคัญเช่นการให้การศึกษาเป็นต้นเหมือนอย่างเดิมแล้ว เมื่อยึดถืออยู่อย่างเดิม ทั้งที่สิ่งที่ให้ความหมายได้ขาดหายไปแล้ว และไม่สามารถปรับตัว เพราะไม่เข้าใจสภาพแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลงไป ก็ต้องหาเหตุผลอย่างใดอย่างหนึ่งมาแสดงความหมายแห่งการกระทำของตน และธรรมดาของคนก็

จะต้องหาเหตุผลเข้าข้างการกระทำของตน ยิ่งความหมายนั้นห่างจากสภาพความจริงหรือเหตุผลสามัญเท่าใด ก็จะต้องทำให้วิจิตรพิสดารมากขึ้นเท่านั้น เพื่อให้เป็นหลักฐานมั่นคง โดยนัยนี้ เมื่อไม่เข้าใจตนเองชัดเจน ไม่เข้าใจสภาพแวดล้อมชัดเจน สภาพแวดล้อมเปลี่ยนแปลงไป เมื่อไม่สามารถปรับตัว ก็ต้องยึดไว้อย่างเดิม เมื่อความหมายเดิมขาดไป ก็ต้องยึดความหมายใหม่หรือความหมายรองที่เหลืออยู่ให้มั่นคง เมื่อการกระทำไม่สัมพันธ์กับความหมายเดิม ก็ย่อมคลาดเคลื่อนไปเรื่อย ๆ จนในที่สุดแทบจะสืบค้นหาความหมายเดิมไม่พบ อย่างเรื่องการทอดกฐินเป็นต้น ฉะนั้น ภาพที่ปรากฏในปัจจุบันความเชื่อถือหรือความประพฤติปฏิบัติอย่างใดอย่างหนึ่ง อาจเป็นค่านิยมเดิม แต่ไม่ใช่ในความหมายเดิม ผู้ที่มาจากภายนอกหรือผู้ที่เป็นสมัยใหม่ผลีผลามจับรวบเอาไม่รู้จักแยก ย่อมได้ความเข้าใจที่ผิด เข้าไม่ถึงความจริง แทนที่จะเป็นผู้แก้ปัญหาสังคม เลยกลายเป็นผู้เพิ่มปัญหาสังคม ถ้าจะเป็นนักศึกษาที่แท้ก็ต้องวิเคราะห์ให้ลึกลงถึงที่มาที่ไปทั้งหมด

ในสังคมไทยเท่าที่ผ่านความเปลี่ยนแปลงมาถึงบัดนี้นั้น ไม่ได้มีความคลาดเคลื่อนแต่ในเรื่องค่านิยมเท่านั้น แม้พฤติกรรม

ทางสังคมโดยทั่วไปก็คลาดเคลื่อนด้วย ทำให้เกิดภาวะที่เรียกว่า การปรับตัวครึ่ง ๆ กลาง ๆ และอาการที่เรียกว่า ของใหม่ก็ไม่รู้จักเอา ของเก่าก็ไม่รู้จักใช้ กลายเป็นผลเสียหายแก่สังคมเองอย่างมาก ยกตัวอย่าง เช่นสังคมไทยเดิม ถึงลูกหลานมีครอบครัวแล้ว พ่อแม่ปู่ย่าตายายก็ยังคงอยู่ร่วมกับลูกหลานในบ้านเดียวกัน ช่วยดูแลเลี้ยงหลานเหลน แต่พอถึงวันพระ ๗–๘ วันครั้งหนึ่ง ผู้เฒ่าเหล่านี้ก็ไปอยู่วัดเสียครั้งหนึ่ง อยู่กับลูกหลานห่างวัยกันบางทีชักจะกลุ้มรำคาญกันบ้าง ไม่ฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งก็ทั้งสองฝ่าย เปลี่ยนบรรยากาศกันเสียบ้าง ผู้เฒ่าชราก็ได้ความเงียบสงบ ห่างจากความกระจองอแง ได้พบปะสังสรรค์กันในหมู่คนวัยเดียวกันบ้าง ทำใจให้สงบบ้าง หรือมีเรื่องราวอะไรอัดอั้นในใจก็ไประบายกับพระบ้าง ค้างคืนที่วัดรุ่งขึ้นก็กลับไปเริ่มต้นสัปดาห์ที่บ้านกันใหม่ หมุนเวียนเรื่อย ๆ ไป ปัจจุบันสังคมเปลี่ยนไป ปู่ย่าตายายยังอยู่บ้านเดียวกับลูกหลาน แต่สภาพวัดและความสัมพันธ์กับวัดเปลี่ยนไปแล้ว ไม่ค่อยได้ไปวัดค้างวัดอย่างเดิม ไม่มีการเปลี่ยนแปลงบรรยากาศ จำเจ ๆ บางทีเลยเป็นเหตุสะสมปัญหาทางจิตใจขึ้นมา ทั้งฝ่ายคนแก่และคนเด็ก อีกตัวอย่างหนึ่ง วัดเคยเป็นศูนย์กลางของชุมชน รวมถึงบทบาทในการ

สงเคราะห์ด้วย คนไม่มีทางไปก็ได้ไปอาศัยวัดเอาชีวิตรอด พอสังคมเจริญอย่างใหม่ การสงเคราะห์กลายเป็นกิจการใหญ่ มีการจัดขึ้นเป็นองค์การ เป็นทางการขึ้นมา แต่ความเคยชินในการปฏิบัติสืบต่อมาตามประเพณียังมีอยู่ บทบาทของวัดในด้านนี้ก็ยังคงมีอยู่ คนหมดทางไปก็ยังไปวัด แต่กลายเป็นเรื่องเรื่อยเปื่อย ไม่ได้รับความใส่ใจสนใจ กลายเป็นเรื่องลักลั่นในสังคม กลายเป็นปมปัญหาขึ้นมาอีกหลายอย่างเช่น สร้างนิสัยเสียแก่สังคม ทำให้มีนิสัยปล่อยปละละเลย เกี่ยงกัน รอกัน จะทำอะไรก็ไม่ทำให้จริงจังเป็นต้น นี่เป็นตัวอย่างเล็ก ๆ น้อย ๆ ข้อที่ร้ายยิ่งขึ้นไปอีกก็คือ นอกจากเกิดความคลาดเคลื่อนแล้ว ยังไม่รู้ด้วยซ้ำว่ามีความคลาดเคลื่อนเกิดขึ้น จุดตั้งต้นของการแก้ปัญหาที่แท้จึงยากที่จะมี ในสภาพของการปรับตัวครึ่ง ๆ กลาง ส่วนที่ใหม่ก็ไม่แท้ ส่วนที่เก่าก็ไม่จริงนี้ จึงน่ากลัวว่า สังคมไทยปัจจุบันจะเป็นสังคมที่เสื่อมทรามที่สุด คือลักษณะที่ดีของสังคมเดิม ก็สูญเสียไปแล้ว รักษาไว้ได้แต่ส่วนที่เป็นซาก สาระใหม่ที่ต้องการจะรับเข้ามาจากภายนอก ก็ยังรับไม่ได้ หยิบฉวยมาแต่รูปแบบหรือเปลือกนอก สภาพที่เป็นอยู่จะเป็นเช่นนี้หรือไม่ ยกพุทธภาษิตมาสำทับว่า

อสาเร สารมติโน สาเร จาสารทสฺสิโน
เต สารํ นาธิคจฺฉนฺติ มิจฺฉาสงฺกปฺปโคจรา

สิ่งที่ไม่เป็นสาระ เข้าใจว่าเป็นสาระ สิ่งที่เป็นสาระกลับมองเห็นไม่เป็นสาระ

คนอย่างนั้น ย่อมเข้าไม่ถึงสาระ วนเวียนอยู่แค่แนวความคิดที่ผิด ๆ

บันทึกที่ ๔ ปัญหาเรื่องระบบศักดินาและการขาดความรู้ความเข้าใจ

ปัญหาข้อนี้ ยกขึ้นพิจารณาเพราะปัจจุบันมักมีการตำหนิติเตียนเกี่ยวกับความประพฤติของข้าราชการว่า ไม่เข้าถึงประชาชน เพราะติดในระบบศักดินาหรือระบบเจ้าขุนมูลนายที่สืบต่อมาจากสังคมไทยเดิม ในที่นี้ต้องการชี้ให้เห็นว่า ตัวจริงอันเดิมของระบบศักดินาหาได้เป็นสาเหตุของปัญหานี้ไม่ ระบบศักดินาเดิมนั้นเป็นแต่เพียงส่วนเออออำนวยหรือสิ่งสนองความต้องการของผู้ที่ต้องการเครื่องมือสำหรับแยกฐานะของตนออกจากราษฎรต่างหาก และความต้องการนี้ มีสาเหตุจากการไม่สามารถเข้าถึงประชาชน เพราะไม่เข้าใจประชาชนแท้จริงและไม่สามารถทำให้ประชาชนไว้วางใจ

ในตนเองได้สนิท สังคมปัจจุบันนี้ มิใช่ระบบศักดินาเป็นเหตุให้เข้าไม่ถึงราษฎร แต่กลายเป็นว่า เพราะไม่สามารถเข้าถึงราษฎร จึงยังต้องรักษาระบบศักดินาไว้ต่างหาก การมัวแต่โทษระบบศักดินาอยู่ จะเป็นการจับจุดของปัญหาผิด และจะแก้ปัญหาที่แท้ไม่ได้ เพราะตัวปัญหาที่แท้มันอยู่ที่การเข้าถึงกันด้วยความเข้าใจและไว้วางใจกันต่างหาก คือ ทำอย่างไรจะมีการศึกษาที่สามารถสร้างบุคคลให้เข้าใจชุมชน เข้าใจประชาชน ทำตนให้ประชาชนมีศรัทธาได้ ไปเป็นข้าราชการเป็นต้น ฐานะของข้าราชการเป็นต้นนั้น อยู่ในขั้นเป็นผู้นำของชุมชน เมื่อไม่สามารถสร้างความเป็นผู้นำแบบกัลยาณมิตรขึ้นแก่ตนได้ ก็ต้องหาทางรักษาฐานะศักดิ์ศรีของตนไว้ด้วยความเป็นผู้นำแบบเจ้านาย คือ การให้เขายอมรับอำนาจ และการแสดงออกที่ให้เห็นว่าสูงกว่าเหนือกว่า ถ้าแก้ปัญหาถูกจุดแล้ว ระบบศักดินาซึ่งตระหนักกันอยู่แล้วว่าต้องการจะเลิก ก็หมดไปเอง แต่ถ้าแก้ไม่ถูกจุด ระบบศักดินาก็ไม่หมด ถึงจะโค่นล้มภาพที่ยึดกันไว้ว่าเป็นระบบศักดินาลงไป ก็คงจะต้องมีระบบศักดินาแบบใหม่ หรือระบบการแบ่งแยกฐานะในรูปใดรูปหนึ่งต่อไป อย่างน้อยประชาชนก็ยังคงรู้สึกว่า ท่านเหล่านี้เป็นคนจากสังคมอื่นเข้ามา เมื่อไม่ใช่เจ้านาย ก็เป็นผู้เจริญ

แล้วกับผู้ล้าหลัง ในสภาพเช่นนั้น จะทำได้อย่างดีก็เพียงทำใจแข็ง ตั้งใจแน่วแน่ว่า จะไม่ยอมนำเอาระบบศักดินามาใช้เสริมฐานะของตน สู้ทนยอมลำบากปรับตัวเองทั้งที่ไม่พร้อม แต่การปรับตัวอย่างนี้หาใช่การปรับตัวที่แท้จริงไม่ เพราะเมื่อไม่ได้ทำด้วยความรู้ความเข้าใจเข้ากันได้เอง ก็เป็นได้เพียงการฝืนใจตนเองหรือการถูกกดดันจากภายนอก ทำให้เกิดปัญหาใหม่ซ้อนเข้ามา กลายเป็นการเสแสร้งหรือมิฉะนั้นก็เกิดปมด้อย ไม่ได้ผลดีตามความมุ่งหมาย ถึงการโฆษณากล่าวคติสั่งสอนข้าราชการแบบข่มลงว่า เป็นผู้รับใช้ประชาชน ก็จัดเข้าในวิธีการแบบนี้ ซึ่งเป็นวิธีการที่น่าขำ เป็นวิธีฝืนความรู้สึก และบางทีแฝงด้วยความรู้สึกแก้แค้น ยากที่จะให้ได้ผลดีทางจิตใจและในทางปฏิบัติ ทางที่ถูกควรจะศึกษาความหมายของคำว่ารับใช้ และความรู้สึกต่อความหมายของคำนี้ให้ดีเสียก่อน ไม่ใช่จะต้องลอกเลียนศัพท์คล้ายจากภาษาอื่นมาใช้เสมอไป เพราะความหมายกับความรู้สึกบางทีก็ร่วมกันไปไม่ได้ ไหน ๆ จะปรับปรุงสังคมใหม่กันแล้ว ก็ไม่ต้องมากลับทาสเป็นนาย กลับนายเป็นทาสดอก มาเป็นกัลยาณมิตรช่วยเหลือกัน จะได้ผลดีกว่า ทั้งในทางจิตใจและในทางปฏิบัติ

การโทษระบบศักดินานั้น จะพลอยทำให้เห็นไปว่านักวิชาการสมัยใหม่ ที่ว่าเต็มไปด้วยสำนึกในความรับผิดชอบทางสังคม ก็ยังชอบปัดความรับผิดชอบอยู่นั่นเอง ความจริงนั้น ระบบศักดินาเป็นสิ่งที่ตกลงกันว่าเลิกแล้วด้วยซ้ำไป แต่มีปัญหาว่าทำไมจึงเลิกไม่ได้ เลิกไม่ได้เพราะยังไม่สามารถสร้างความเป็นผู้นำแบบที่ต้องการมาแทนที่ ตัวแท้ของปัญหาจึงอยู่ที่การสร้างความเป็นผู้นำที่แท้จริง (ที่เรียกกันว่าแบบประชาธิปไตย) ซึ่งยังขาดอยู่ในสังคมไทยปัจจุบัน

ผู้นำที่ดีแบบที่ต้องการ ก็คือ ผู้ที่คนเขาอยากตาม หรือพร้อมที่จะตาม พูดอีกอย่างหนึ่งว่าเขายินดีที่จะให้มานำเขาไป ความอยากตามหรือพร้อมที่จะตามจะเกิดขึ้นได้ นอกจากอาศัยคุณสมบัติต่าง ๆ ของผู้ที่จะมานำแล้ว พื้นฐานที่ขาดไม่ได้ ก็คือ ความรู้สึกไว้วางใจว่าเป็นมิตรกับเขาคือ เป็นพวกเดียวกับเขาและอาจจะช่วยเขาได้ ความรู้สึกนี้มีรากฐานสำคัญ ๒ อย่างคือ *ความรู้* กับ *เจตนา* ความรู้คือ ร่วมรู้ร่วมเข้าใจอะไร ๆ กับเขาเท่าที่จำเป็น เริ่มแต่เข้าใจชีวิตความรู้สึกนึกคิดจิตใจตลอดจนปัญหาของเขา เจตนาคือ เห็นว่ามีความประสงค์ดีต้องการให้เขาประสบผลดี

เมื่อหันไปดูสภาพสังคมของชุมชนชนบท ส่วนที่อยู่กึ่งกลางคือที่กำลังเริ่มเจริญ มีการศึกษาประมาณสักชั้นมัธยมตอนต้น ก็จะเริ่มมองเห็นต้นตอของปัญหาทันที ระบบการศึกษา และระบบทางสังคมอย่างอื่น ๆ ในปัจจุบันของเรา มิได้แยกคนออกจากชุมชน เฉพาะในด้านการดำเนินชีวิตที่พยายามไต่ไปหาความก้าวหน้า มีฐานะสูงในเมืองและในกรุงอย่างที่กล่าวในบันทึกที่ ๑ อย่างเดียวเท่านั้น แต่แยกออกไปหมดทั้งชีวิตทีเดียว พอเริ่มเข้าเรียนในโรงเรียนแล้ว เด็กจะเริ่มรู้เรื่องไกลตัว ที่ทั้งตัวเขาเองและพ่อแม่พี่น้องรู้สึกว่าเป็นของสูงของวิเศษเพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ ทั้งที่ยังอยู่ในชุมชนนั้น แต่ชีวิตของเขาจะห่างชุมชนนั้นออกไป หรือเขาจะห่างจากชีวิตของชุมชนนั้นออกไปทุกที เขาเป็นผู้ได้รับการศึกษาสมัยใหม่ เป็นคนรู้จักความเจริญ เป็นคนวิเศษออกไปต่างจากชาวบ้าน ตัวเขาก็รู้สึกอย่างนั้น ชาวบ้านก็รู้สึกอย่างนั้น เวลามีกิจกรรมตามประเพณีท้องถิ่นของชาวบ้าน เขาไม่ร่วมด้วย แทนที่จะยิ่งเรียนสูงแล้ว สามารถมาจัดมาร่วมกิจกรรมนั้น ๆ ได้แข็งแรงยิ่งขึ้น บางทีกลับรู้สึกอายที่จะมาร่วมหรือทำกิจกรรมนั้น กลัวจะทำให้เป็นคนล้าสมัย ความอายบางทีเป็นเพราะปมด้อยด้านหนึ่ง คือตนเรียนสูงแล้วแต่ห่างชีวิตถิ่นออกไป วางตัว

ไม่ถูกในกิจกรรมของถิ่น จึงไปเสริมปมเด่นในแง่เป็นผู้เจริญมีการศึกษาสูง ทำให้เข้ากันไม่ได้ยิ่งขึ้น เด็กนี้หรือบุคคลนี้ทั้งที่ตัวยังอยู่ในถิ่นนั้น ในชุมชนนั้น ก็ได้เริ่มเป็นบุคคลในสังคมอื่นแล้ว ทั้งในความรู้สึกของตนเองและความรู้สึกของชาวบ้าน มีข้อดีที่ชวนให้เขารักษาฐานะนี้ไว้ด้วยซ้ำ คือ สังคมอื่นที่เขาสังกัดนั้นเป็นสังคมที่เจริญแล้วดีกว่าของชาวบ้านที่อยู่รอบตัว เมื่อเขาเรียนสูงขึ้นไปกลับมาสู่ถิ่นนั้นอีกครั้งหนึ่ง (ไม่ต้องพูดถึงคนที่อยู่ในสังคมเมืองมาแต่ต้นแล้วถูกส่งมาทำงาน) ในฐานะผู้ได้รับการศึกษาแล้วจะมาช่วยชุมชน จะเป็นข้าราชการหรือเป็นอะไรก็ตามที ความเคอะ ๆ เขิน ๆ ความผิดหูผิดตา ความตื่น ๆ ความรำคาญกันก็เป็นอันจะต้องมีขึ้น สำหรับชาวบ้านย่อมรู้สึกต่อเขาในทางที่ดี คือรู้สึกในทางยกย่องเชิดชูว่าเป็นผู้มีวิชาความรู้เป็นคนเจริญกว่าสูงกว่าพวกชาวบ้าน แต่ความรู้สึกว่าสูงหรือเทียบกันนี้พ่วงมากับความต่างโดยประเภทคือสูงหรือดีกว่า ในสิ่งที่ต่างไปจากชาวบ้าน หรือในเรื่องที่ต่างหากจากชาวบ้าน เริ่มตั้งแต่มาจากสังคมอื่นหรือระบบอื่นที่เจริญกว่า มีความรู้อย่างอื่นที่พวกตนไม่มี สามารถสนองความต้องการบางอย่างที่ยังขาดอยู่ของพวกตน ช่วยพวกตนให้ได้รับผลิตผลของความเจริญแบบใหม่ที่

ยังไม่มีได้ เมื่อวิเคราะห์ออกไปจึงปรากฏว่า ความเชื่อถือ หรือความนิยมนับถือของชาวบ้านที่มีต่อเขา เป็นความเชื่อถือในสิ่งที่เขามีต่างจากชาวบ้าน ซึ่งชาวบ้านยังไม่มีหรือมีไม่เท่าเขาเท่านั้น หาได้เกี่ยวเข้าไปถึงเรื่องที่เป็นตัวชีวิตของชาวบ้านไม่ นอกจากนั้นความรู้สึกที่ว่าเป็นผู้เจริญมาจากสังคมอื่น ก็เป็นฉากกั้นไม่ให้เข้าถึงกันสนิทอีกด้วย ในกรณีนี้ ถึงชาวบ้านจะมองเห็นเจตนาดีของเขา ความเป็นมิตรที่จะร่วมเดินทางก็ยังมีไม่พอ เป็นได้เพียงสื่อที่จะช่วยให้เขาได้บางสิ่งบางอย่างที่เขาต้องการ ซึ่งยังไม่มีในหมู่พวกเขาเท่านั้น นี่เป็นขั้นตอนหนึ่งของปัญหา คือการเริ่มต้นด้วยความเป็นคนที่ต่างสังคมกัน

ขั้นตอนที่สอง ซึ่งจะกล่าวต่อไป ก็มีความสำคัญอย่างมากเช่นเดียวกัน กล่าวคือ ในการพัฒนานั้น ไม่เพียงแต่จะต้องการช่วยเหลือให้ประชาชนได้พบความเจริญประสบสิ่งที่ดีงามเท่านั้น แต่ต้องการช่วยเหลือประชาชนให้หลุดพ้นออกมาจากสิ่งที่ไม่ดี จูงเขาออกมาจากค่านิยมความเชื่อถือ ความประพฤติปฏิบัติที่ผิดพลาด ทำให้เขาเปลี่ยนแปลงไป กลายเป็นผู้ประกอบด้วยคุณสมบัติที่จะสร้างสรรค์ความเจริญได้อย่างดีอีกด้วย ปัญหาในขั้นตอนนี้ เป็นขั้นเข้าถึงตัวชีวิตของชาวบ้านทีเดียว ในกรณีนี้ ชาวบ้านมีความ

เชื่อถือ ค่านิยม ความประพฤติปฏิบัติของเขาเองที่เขายึดถืออยู่ ซึ่งเขาถือว่าเขามีความรู้ความเข้าใจเป็นอย่างดี แต่นักวิชาการและปัญญาชนเป็นต้น ซึ่งมาจากภายนอก เห็นว่าสิ่งที่ชาวบ้านยึดถือเหล่านั้น ไม่ดีมีโทษเป็นผลเสีย ต้องการให้เลิกยึดถือเสีย จุดบรรจบจะเกิดขึ้นได้อย่างไร ประการแรก นักวิชาการหรือปัญญาชนจะต้องมีความรู้ความเข้าใจในสิ่งที่ชาวบ้านเชื่อถือประพฤติปฏิบัตินั้นละเอียดชัดเจนยิ่งกว่าชาวบ้าน ถึงขนาดที่สามารถบอกได้ว่ามันผิดพลาดอย่างไร มีผลดีผลเสียอย่างไร ประการที่สอง จะต้องสามารถชักจูงชาวบ้านให้เห็นตามจนเชื่อ คือยอมแก้ไขเปลี่ยนแปลงตามผู้ชักจูง ตามปกติถ้าได้ประการแรกแล้ว ประการหลังก็ตามมาไม่ยาก แต่เมื่อนำหลักการนี้มาตรวจสอบกับสภาพที่เป็นอยู่ปัจจุบัน ดูเหมือนจะไม่ได้ความสบายใจเลย

เริ่มต้น ยกตัวอย่างเรื่องค่านิยมต่าง ๆ มีค่านิยมของชาวบ้านไทยหลายเรื่องที่นักวิชาการว่าไม่ดี ทำให้เกิดผลเสีย ขัดถ่วงการพัฒนา เช่น ค่านิยมเรื่องกรรม ค่านิยมเกี่ยวกับบุญเป็นต้น อาจกล่าวได้ว่านักวิชาการเหล่านั้นมีความรู้เกี่ยวกับค่านิยมเหล่านั้นทั้งสามารถอธิบายให้เห็นชัดเจนว่า เกิดโทษมีผลเสียขัดขวางความเจริญมากมายอย่างไร แต่ความรู้นั้นลึกซึ้งเท่าใด และเพียง

พอใช้ประโยชน์หรือไม่ ตอบได้ว่า เป็นความรู้ที่เรียนต่อมาจากชาวบ้าน คือรู้ตามที่ชาวบ้านรู้เข้าใจยึดถืออยู่ และเพียงพอสำหรับชี้แจงอธิบายสภาพที่เป็นอยู่ แต่ไม่เพียงพอที่จะใช้ประโยชน์ในงาน คือการแก้ไขปรับปรุงความเชื่อถือของชาวบ้าน

ขอเทียบให้เห็นง่าย ๆ ด้วยเรื่องที่กำลังกล่าวขวัญกันมาก คือประชาธิปไตย หลักการและเนื้อหาสาระของประชาธิปไตยเป็นเรื่องละเอียดลึกซึ้งอย่างไร นักวิชาการเข้าใจดี ประเทศไทยได้เปลี่ยนแปลงระบบการปกครองมาสู่ระบอบประชาธิปไตยได้ ๔๒ ปีแล้ว และก็ถือกันว่า ประเทศไทยเป็นประเทศประชาธิปไตย ชาวบ้านชาวเมือง ชาวกรุง ตลอดจนชาวบ้านนอก ก็รู้เข้าใจกันว่าอย่างนั้น ทุกคนได้รับรู้จากการเผยแพร่โดยตรงบ้าง โดยอ้อมบ้าง และมีภาพของความเป็นประชาธิปไตยไว้จำเพาะตน ตั้งแต่ละเอียดลึกซึ้งเป็นนามธรรมวิชาการล้วน ๆ ไปจนถึงพฤติกรรรมบางอย่าง เช่นการเดินขบวน การนัดหยุดงาน ตลอดจนภาพเล่มสมุดในพานรัฐธรรมนูญ สำหรับชาวบ้านทั่ว ๆ ไป ถ้าถามความหมายของประชาธิปไตย ก็น่าจะได้เพียงชิ้นส่วนเล็กน้อยและอาจจะผิดพลาดของประชาธิปไตย แต่ถึงอย่างนั้นก็ยอมรับกันว่าเขาเป็นคนในประเทศประชาธิปไตย ในกรณีนี้ ย่อมไม่มีปัญญาชนใด

ที่จะวัดความหมายและคุณค่าของประชาธิปไตย เพียงด้วยพฤติ-กรรมหรือคำอธิบายของชาวบ้านทั่ว ๆ ไป ในประเทศที่เพียงแต่ประกาศตนว่าได้มีการปกครองแบบประชาธิปไตยแล้ว จะใช้วินิจฉัยได้ก็เพียงกล่าวว่า เป็นสภาพความเข้าใจประชาธิปไตยของคนในประเทศนั้นและใช้เป็นฐานสำหรับแก้ไขปรับปรุงความเข้าใจต่อไปเท่านั้น ในแง่ของพระพุทธศาสนาก็เช่นเดียวกัน เป็นที่ทราบกันดีอยู่แล้วว่าพระพุทธศาสนาเป็นศาสนาประเภทประกาศคำสอนให้ศึกษาแล้วเลือกปฏิบัติ ไม่ใช่ศาสนาประเภทกำหนดข้อบังคับอันจะต้องเชื่อให้ปฏิบัติ หลักธรรมต่าง ๆ จึงต้องอาศัยการศึกษาให้เข้าใจ และการสืบต่อความเข้าใจที่ถูกต้องก็จะต้องอาศัยระบบที่มีการตามให้การศึกษาอยู่เสมอ ในกรณีนี้ ความเข้าใจและการประพฤติปฏิบัติที่กระจายออกมาถึงระดับชาวบ้านและที่ชาวบ้านเองนำสืบ ๆ กันมา โดยไม่มีผู้คอยสอบทานซักซ้อมให้ ย่อมมีโอกาสมากที่จะเหลืออยู่ในรูปที่เลือนลาง หรือเป็นเพียงบางแง่บางส่วนของความเข้าใจที่สมบูรณ์ ถ้าศึกษาเพียงให้ทราบสภาพความเข้าใจของชาวบ้านเกี่ยวกับหลักธรรมนั้น ก็เรียนต่อจากชาวบ้านได้เป็นการเพียงพอ แต่ถ้าจะทำการใดยิ่งกว่านั้นหาพอไม่

สภาพที่เป็นอยู่คือ ความรู้เกี่ยวกับค่านิยมต่าง ๆ ของนักวิชาการนั้น เป็นความรู้ที่เรียนต่อจากชาวบ้านเท่านั้น พูดได้เพียงว่าชาวบ้านเชื่อถือปฏิบัติกันอย่างนี้ แต่ไม่สามารถพูดลึกลงไปว่า หลักความเชื่อเดิมแท้ในเรื่องนี้มีดังนี้ และชาวบ้านได้เชื่อถือปฏิบัติอยู่อย่างนี้ แต่ตามที่ปรากฏ นักวิชาการมักพูดรวบเข้าเป็นสิ่งเดียวกัน ชาวบ้านเชื่อถืออันใด หลักธรรมสอนไว้ก็อันนั้น นับเป็นความผิดพลาดอย่างสำคัญ แต่ที่เป็นข้อเสียหายในทางปฏิบัติก็คือ เรื่องกลายเป็นว่า นักวิชาการ บัณฑิต หรือผู้ได้รับการศึกษาแล้ว มีความรู้ในเรื่องที่ชาวบ้านเชื่อถือประพฤติปฏิบัติเพียงเท่าที่เรียนต่อมาจากชาวบ้าน ซึ่งหมายความด้วยว่าน้อยลงไปกว่าชาวบ้านเสียอีก ถ้าชาวบ้านรู้ผิดแล้ว บัณฑิตจะรู้พลาดสักเพียงไหน เมื่อรู้น้อยกว่าเขาจะไปแนะนำเขาได้อย่างไรจริงอยู่ นักวิชาการและผู้ที่จะเข้าไปแก้ปัญหานั้น อาจจะรู้วิชาการอื่น ๆ มากมาย ซึ่งชาวบ้านไม่รู้เลย แต่ความรู้ที่ไม่สัมพันธ์กับปัญหา มิใช่เรื่องที่จะนำมาใช้ประโยชน์ได้ในกิจนั้น หานับเป็นความรู้ในกรณีนี้ไม่ โดยสรุปคือ ไม่รู้จักสิ่งที่เป็นปัญหา หรือรู้ตัวปัญหานั้นน้อยกว่าประชาชน จึงเรียกว่าเป็นปัญหาจากความไม่รู้ของนักวิชาการหรือบัณฑิต

ในทางที่ควรนั้น ผู้ที่จะเข้าไปแก้ปัญหา แก้ไขปรับปรุงความเชื่อถือปฏิบัติของประชาชน ซึ่งเป็นขั้นเข้าไปเกี่ยวข้องกับชีวิตจริงของเขา จะต้องรู้เข้าใจและทำได้อย่างเขา ร่วมกิจกรรมต่าง ๆ กับเขาได้ ซึ่งเป็นขั้นรู้เข้าใจชีวิตความรู้สึกนึกคิดจิตใจของเขา ซึ่งเขาเห็นว่าเป็นมิตรสนิทกับเขาได้จริง และศึกษาให้รู้ลึกซึ้งจริงจังกว่าชาวบ้าน จนรู้ว่าความเชื่อถือ การประพฤติปฏิบัตินั้นมีมาอย่างไร มีการแปรรูปอย่างไรคลาดเคลื่อนผิดพลาดอย่างไร หลักที่ถูกคืออย่างไร ถ้าสามารถพูดกับเขาได้หมดอย่างที่เขารู้ ทำได้หมดอย่างที่เขาทำ แล้วยังบอกต่อไปได้อีกเลยจากที่เขารู้ รู้ดีกว่าเขาในสิ่งที่เขารู้ อันเป็นเรื่องเกี่ยวกับการดำเนินชีวิตของเขา ถึงขั้นนี้จึงจะเป็นขั้นที่เขาจะยอมตาม เพราะเชื่อถือไว้วางใจสนิทแล้ว จะแก้ไขปรับปรุงจูงเขาได้ เขาจะทำตามเอง เรียกว่านำเขาออกมาได้ ถ้าไม่ทำอย่างนี้ ก็ได้เพียงการโจมตีกัน คือบอกว่าชาวบ้านถือค่านิยมผิด ๆ อย่างนั้น ๆ ทำให้ไม่เจริญก้าวหน้า เหมือนอยู่ในที่อีกแห่งหนึ่งเป็นคนละที่ไกลจากเขาแล้วร้องว่าติเตียนเขา จะให้เขากระโดดมาอยู่กับตนอย่างไร ภาษิตที่ควรอ้างในที่นี้คงจะได้แก่

"อนฺโธ ยถา โชติมธิฏฺเจหยฺย"
ขาดตาปัญญาเสียแล้ว ก็เหมือนคนตาบอด
เหยียบลงไปได้ แม้กระทั่งไฟที่ส่องทาง

บันทึกที่ ๕ ปัญหาเกี่ยวกับการสร้างสรรค์รากฐานของความเจริญที่แท้

ความเจริญแบบสมัยใหม่ของไทย ถือว่าเริ่มขึ้นเมื่อเริ่มรับอารยธรรมตะวันตกในสมัยรัชกาลที่ ๔ และ ๕ สังคมไทยได้เรียนรู้และนำเอาระบบการต่าง ๆ ของสังคมตะวันตกมาใช้ ซึ่งเรียกง่าย ๆ ว่า พยายามทำตามอย่างความเจริญของตะวันตก และพร้อมกับการรับความเจริญอย่างใหม่นั้นเอง ปัญหาใหม่ ๆ ก็เกิดขึ้นในสังคมไทยด้วย เป็นปัญหาที่เกิดจากการปรับตัวไม่ดี หรือการเอาอย่างโดยไม่ได้ปรับตัวให้เข้ากับสิ่งที่จะเอา และไม่ได้ปรับสิ่งที่จะเอาให้เข้ากับตัว ปัจจุบันนี้ แม้จะมีการพูดว่าจะไม่ตามฝรั่ง ไม่เอาอย่างฝรั่งอย่างนั้นอย่างนี้ แต่ตามสภาพที่ปรากฏอยู่ ก็ต้องยอมรับอยู่นั่นเองว่า สังคมไทยยังพยายามทำตามอย่างสิ่งที่เรียกว่าความเจริญในสังคมตะวันตก และปัญหาที่เกิดขึ้นก็เป็นปัญหาเดิม คือไม่สามารถทำตามได้จริงอย่างเขาหรือปรับตัวไม่ถูกต้อง

เราหวังว่า ถึงแม้เราจะเป็นผู้ตามเขา ในด้านความเจริญแบบสมัยใหม่ แต่ในแง่หนึ่งเราก็ได้เปรียบเขา เพราะเมื่อเห็นเขาเดินล่วงหน้าไป เรามีโอกาสเรียนรู้ความสำเร็จและข้อผิดพลาดของเขา นอกจากจะรับความเจริญแล้วยังจะได้บทเรียนจากความผิดพลาดของเขาด้วย เราจึงน่าจะเดินไปได้ดีกว่าเขา เพราะส่วนที่ดีของเขาเราก็รับได้ ส่วนที่เขาพลาดเราก็หลีกพ้น แต่การที่จะทำอย่างนั้นได้ เราจะต้องเข้าถึงความหมายที่แท้จริงของสิ่งที่จะทำตามเสียก่อน แนวความคิด ระบบ ตลอดจนการกระทำใด ๆ ก็ตามที่จะรับเอาเข้ามา จะต้องพยายามให้มั่นใจที่สุดว่าได้รู้เข้าใจถึงแก่นแท้ พร้อมทั้งเหตุปัจจัยที่สัมพันธ์อยู่ด้วยอย่างถ่องแท้ ความรู้ความเข้าใจย่อมเป็นรากฐานของความเจริญที่แท้ เพราะเป็นหลักประกันว่าสิ่งที่นำมาทำตามนั้นเป็นตัวถูกตัวแท้ของมัน มิใช่เป็นเพียงสิ่งที่มีรูปร่าง ลักษณะอาการภายนอกพ้องกันเท่านั้น การเพียงทำตามหรือรับเอามา หรือมีเหมือนเขา ไม่เป็นเครื่องหมายว่าได้มีความเจริญนั้นขึ้นแล้วแต่อย่างใดเลย เป็นได้เพียงภาพลวงของความเจริญที่ผิวเผินเลื่อนลอย อาการแสดงออกภายนอกที่คล้ายกันอาจมาจากสาระที่ตรงข้ามกันก็ได้ ความนิ่งเฉยของคนไม่รู้อาจเหมือนความนิ่งเฉยของบัณฑิตก็ได้ จนกว่าจะถึง

จังหวะที่ต้องแสดงความรู้หรือความไม่รู้นั้นออกมา การมีรถยนต์ของคนหนึ่ง อาจหมายถึงการมีโอกาสปฏิบัติหน้าที่การงานได้สะดวกขึ้น แต่สำหรับอีกคนหนึ่งอาจหมายถึงการเที่ยวแสวงหาความสุขสำราญได้มากขึ้น การมีเครื่องรับวิทยุ สำหรับคนหนึ่งหรือคนส่วนมากในพวกหนึ่ง อาจมีคุณค่าในทางช่วยให้รับฟังข่าวสารต่าง ๆ ได้กว้างขวางรวดเร็วขึ้น แต่สำหรับอีกคนหนึ่งหรือคนส่วนมากในอีกพวกหนึ่ง อาจมีความหมายเพียงการจะได้มีโอกาสฟังรายการบันเทิงสนุกสนานมากขึ้นสะดวกขึ้น

ตามที่สังเกตดู มีพฤติการณ์หลายอย่างในสังคมไทยที่ชวนให้สงสัยว่า การทำตามอย่างตะวันตก จะเป็นเพียงการรับเอามาแต่รูปแบบภายนอกที่ผิวเผิน อย่าว่าแต่จะเข้าถึงความหมายที่แท้จริงของเขาเลย แม้เพียงความตระหนักในความสำคัญของการที่จะต้องรู้ต้องเข้าใจเนื้อหาสาระที่แท้จริง ก็ยังไม่มีด้วยซ้ำไป ถ้ายังอยู่ในสภาพเช่นนี้ต่อไปแล้ว อย่าว่าแต่จะเดินหน้าไปได้ดีกว่าเขาเลย แม้เพียงจะเดินไปให้ดีเท่าเขาในส่วนที่เขาผ่านไปแล้ว ก็จะทำไม่ได้ มีแต่จะสร้างความวุ่นวายสับสน ความเสื่อมโทรม และปัญหาให้แก่ตนมากยิ่งขึ้น ความจริงบทเรียนแห่งความผิดพลาดเก่า ๆ ก็มีมามากพออยู่แล้ว ไหน ๆ จะเปลี่ยน

แปลงปรับปรุงกันใหม่อีก ก็ควรให้รอบคอบจริงสักที หัดสำรวจดูเรี่ยวแรง และการใช้แรงของตัวให้ชัดเจนเสียบ้าง อย่ามัวแต่ทิเทียนมือและเปลี่ยนเครื่องมืออยู่เลย ถ้าไม่ปรับปรุงการกระทำของตัว ถึงจะเปลี่ยนเครื่องมือแล้วๆ เล่าๆ หรือถึงจะได้เครื่องมือดีมาใหม่ ก็คงไม่สำเร็จ วนเข้ารูปเดิม

ในที่นี้จะยกตัวอย่างการกระทำสักสองสามอย่าง ที่ในทัศนะของผู้เขียนบทความนี้ เห็นว่าได้เข้าสู่สภาพ หรือน่ากลัวว่ากำลังจะเข้าสู่สภาพของการกระทำตามอย่างเผิวเผิน ไม่เข้าถึงความหมายที่แท้จริงของการกระทำเดิม ตัวอย่างที่ยกมานี้ นอกจากแสดงถึงการทำตามอย่างผิวเผิน ไม่เข้าถึงความหมายที่แท้จริงแล้ว ยังแสดงถึงการกระทำที่เอียงสุด คือ เปลี่ยนจากการกระทำเดิมที่ผิดพลาด ไปสู่การกระทำอีกอย่างหนึ่ง ในทิศทางตรงข้ามซึ่งผิดพลาดเช่นเดียวกัน กรณีเช่นนี้ เป็นเครื่องเตือนสติให้ระมัดระวังไว้ว่า การกระทำที่ต่างออกไปหรือตรงข้ามกับสิ่งเดิมที่ผิด ไม่จำเป็นต้องเป็นการกระทำที่ถูก อาจเป็นเพียงการกระทำที่ผิดอีกแบบหนึ่งเท่านั้น ไม่พึงถูกหลอกให้เขวไป เพียงเพราะเห็นความแตกต่าง แล้วคลาดจากจุดที่ถูกต้องไปเสีย

๑. ลักษณะอย่างหนึ่ง ที่เห็นกันว่าเป็นบุคลิกของคนไทย และเป็นอุปสรรคขัดขวางถ่วงการพัฒนาได้แก่ ความเฉื่อยชา การดำเนินชีวิตที่ปล่อยเรื่อยไปตามสบาย ขาดการตั้งเป้าหมาย ทำให้ขาดความกระตือรือร้น เมื่อปัญหาเป็นเช่นนี้ การที่จะแก้ไขก็ต้องสร้างแรงเร้าการกระทำให้เกิดความขวนขวายริเริ่มทำการต่าง ๆ เมื่อมองดูสังคมตะวันตกก็เห็นว่า คนมีลักษณะบุคลิกที่ตรงข้าม คือเต็มไปด้วยความกระตือรือร้น การดำเนินชีวิตมีการตั้งเป้าหมายและการวางแผน เร้าให้ขวนขวายกระทำเพื่อเข้าถึงจุดหมายนั้น จึงจับจุดเอามาว่า ที่ชาวตะวันตกเป็นเช่นนั้นก็เพราะตัวเร้าคือความอยากได้ ทำให้ตั้งเป้าหมายและกระตือรือร้นทำการงาน ยังผลให้เกิดความเจริญก้าวหน้า สรุปเอาว่าจะต้องสร้างแรงเร้าให้คนไทยเกิดความอยากได้ขึ้นมาบ้าง จึงจะแก้ปัญหาสำเร็จ แต่เมื่อนำมาทำเข้าจริง กลับไม่ได้ผลอย่างนั้น ความอยากได้เกิดขึ้นจริง แต่ความกระตือรือร้นในการกระทำหรือการลงแรงทำงานสร้างสรรค์ ไม่เกิดขึ้นด้วย กลับกลายเป็นส่งเสริมให้เกิดการหาทางลัดเพื่อให้ได้ คืออยากได้แต่ไม่อยากทำ และเกิดค่านิยมชอบบริโภคมากกว่าชอบผลิต เป็นค่านิยมแบบต้องการสนองตัณหา ทำให้เกิดปัญหาสังคมมากยิ่งขึ้น

ที่เป็นเช่นนี้เพราะจับจุดผิด ความเฉื่อยชา ปล่อยชีวิตเรื่อยตามสบาย ดูเผิน ๆ ว่าเป็นลักษณะตรงข้ามกับความอยากได้ และดูเหมือนว่าความอยากได้กับความกระตือรือร้นจะเป็นสิ่งมาด้วยกัน แต่ความจริงเป็นเพียงลักษณะตรงข้ามที่ผิดทั้งคู่ และเอียงสุดไปคนละฝ่ายเท่านั้น ความเฉื่อยชาไม่จำเป็นต้องเป็นเพราะไม่อยากได้ และความอยากได้ไม่จำเป็นต้องทำให้เกิดความกระตือรือร้น อาจเกิดความกระตือรือร้น แต่เป็นความกระตือรือร้นเพื่อจ้องที่จะได้ ไม่ใช่กระตือรือร้นที่จะทำ ยิ่งถ้าสภาพสังคมอำนวยคือไม่บีบบังคับให้จำต้องทำเพื่อให้ได้ก้วยแล้ว ก็จะเป็นการเปิดช่องทางให้แก่การสนองความอยากได้โดยทางลัด คือให้ได้โดยไม่ต้องทำมากยิ่งขึ้น

จุดที่พลาด คือ ในแง่บุคลิกของคนไทย ที่มีความเฉื่อยชานั้น ขาดความอยากได้ก็จริง แต่การขาดความอยากได้นั้นอาจเป็นส่วนดีด้วยซ้ำไป ส่วนที่ขาดไปซึ่งทำให้เกิดผลเสียคือการขาดความใฝ่ผลสัมฤทธิ์ที่ดีต่างหาก ส่วนดีนี้มีอยู่ในบุคลิกของสังคมตะวันตกด้วย และเป็นแกนแห่งความเจริญก้าวหน้าของเขาตลอดมา ความอยากได้ก็มีอยู่อย่างแรงในบุคลิกของชาวตะวันตกเช่นกัน แต่ในแง่การสร้างความเจริญแล้ว ความอยากได้นี้เป็นเพียงส่วน

ช่วยเสริม ในเมื่อความใฝ่ผลสัมฤทธิ์นั้นมีอยู่แล้ว ทำให้ความใฝ่ผลสัมฤทธิ์นั้นแรงยิ่งขึ้น ในระยะยาวความอยากได้นี้เป็นตัวก่อให้เกิดปัญหาด้วยซ้ำไป ตรงข้าม ถ้าขาดความใฝ่ผลสัมฤทธิ์เป็นแกนเสียแล้ว จะไม่สามารถสร้างความเจริญก้าวหน้าได้สำเร็จ

ความใฝ่ผลสัมฤทธิ์คืออะไร ความใฝ่ผลสัมฤทธิ์ คือ การอยากเห็นงานที่ทำบังเกิดความสำเร็จ คืออยากเห็นความสำเร็จของงาน หรืออยากเห็นผลงานนั่นเอง ยิ่งสำเร็จอย่างดี อย่างเรียบร้อยเท่าไร ก็ยิ่งดี แต่ไม่ได้เล็งไปถึงผลตอบแทนด้วย ส่วนความใฝ่ผลสัมฤทธิ์ที่ดี หมายถึงความใฝ่ที่จะสร้างประโยชน์สุขแก่ตนและสังคม และความต้องการที่จะเห็นประโยชน์สุขนั้นเป็นผลสำเร็จเกิดขึ้น ภาวะนี้มีความหมายผูกพันไปถึงปัญญาด้วย โดยต้องให้ถามว่า อะไรคือประโยชน์สุขของตนและสังคม ประโยชน์สุขนั้นจะเกิดมีขึ้นได้อย่างไร จึงเป็นเรื่องของความรู้ความเข้าใจ ไม่ใช่เพียงสักว่าอยากได้อย่างเดียว ความหมายที่แฝงอยู่ เล็งไปถึงการแสวงหาความรู้ความเข้าใจหรือตัวปัญญาด้วย เมื่อจะพูดให้เต็มจึงต้องว่าความใฝ่ผลสัมฤทธิ์ที่ดีนั้นคือ ความใฝ่แสวงปัญญาที่จะช่วยให้สร้างสรรค์ประโยชน์สุขแก่ตนและสังคมได้สำเร็จ เป็นสิ่งตรงข้ามกับความอยากได้ ซึ่งเป็นการใฝ่สนองตัณหาหรือการหาความปรนปรือเฉพาะหน้า ความใฝ่ผลสัมฤทธิ์ที่ดีนี้ เป็นการใฝ่สนอง

ทางปัญญา ทำให้เกิดความต้องการที่จะเข้าถึงตัวแท้ของสิ่งทั้งหลาย และความต้องการที่จะทำให้เห็นผลจริงจังตามที่มองเห็นด้วยปัญญา เป็นการสนองความต้องการทางปัญญา โดยอาการที่เรียกว่าความอยากทำ ซึ่งในคำบรรยายข้างต้นเรียกว่า ธรรม-ฉันทะ ถ้าเรียกให้เต็มก็ว่า กุศลธรรมฉันทะ จะเรียกสั้นเป็นกุศลฉันทะก็ได้ แต่ในที่นี้เรียกว่า *ธรรมฉันทะ* ซึ่งให้ความหมายสั้น ๆ ว่า ความใฝ่ที่จะเข้าถึงตัวแท้ตัวจริงของสิ่งทั้งหลาย เท่ากับความใฝ่ปัญญานั่นเอง และเล็งไปถึงความอยากทำคือ การอยากทำให้เห็นผลจริงจังตามที่เล็งเห็นไว้ด้วยปัญญา

ได้กล่าวไว้ว่า ธรรมฉันทะ หรือ กุศลฉันทะนี้ มีอยู่ในบุคลิกของสังคมตะวันตก และได้เป็นแกนกลางแห่งการสร้างสรรค์ความเจริญก้าวหน้าตลอดมา สังคมตะวันตกมีลักษณะได้เปรียบอย่างไร จึงทำให้กุศลฉันทะนี้เกิดขึ้น โดยที่ลักษณะนี้เป็นส่วนที่ด้อยหรือขาดไปในสังคมตะวันออกส่วนใหญ่

ธรรมดาธรรมชาติของมนุษย์เมื่ออยู่สบาย ไม่มีเหตุจำเป็น ไม่มีสิ่งขัดแย้ง-ภัยอันตราย หรือสิ่งกดดันบีบคั้น มักเกิดความเพลิน และปล่อยตัวไปเรื่อย ๆ ไม่เปลี่ยนแปลงปรับปรุงตัว ไม่เร่งขวนขวายตระเตรียมการป้องกันต้านทาน หรือพยายามเอา

ชนะ นาน ๆ เข้าก็มีลักษณะเป็นความเฉื่อยชาและความเพิกเฉยละเลย เรียกว่าตกอยู่ในความประมาท ตรงข้าม ถ้ามีภัยอันตรายหรือสิ่งขัดแย้งกดดันบีบคั้น คอยคุกคามอยู่ในอัตราพอประมาณที่ไม่ถึงกับทำให้ยอมเสียก่อน ก็ทำให้เกิดความระมัดระวัง การตระเตรียมตัวสู้ และการแก้ไขปรับปรุงตัวอยู่เรื่อย ๆ เป็นอาการที่เรียกว่าความไม่ประมาท แต่เป็นความไม่ประมาทประเภทเป็นไปตามธรรมชาติ ถ้าสามารถตั้งสติเตือนตนเอง สร้างภาวะกระตือรือร้นเตรียมพร้อมและปรับปรุงตัวขึ้นได้ แม้ในยามสุขสบายตามปกติ ก็กลายเป็นคุณธรรมซึ่งเป็นสิ่งพิเศษที่มีอยู่เฉพาะในหมู่มนุษย์ และแม้ในหมู่มนุษย์นั้นเอง ก็หาได้ยาก การคุกคามบีบคั้นที่มีอยู่ต่อเนื่อง และทำให้เกิดการระมัดระวังเตรียมตัวปรับตัวอยู่ตลอดเวลาติดต่อกันนาน ๆ จะทำให้พฤติกรรมไม่ประมาทนั้นกลายเป็นระบบพฤติกรรมของสังคม และรักษาตัวคงทนอยู่ได้ต่อไปอีกนานในลักษณะที่เป็นรูปแบบ อนุชนของสังคมนั้นอาศัยการศึกษาโดยการถ่ายทอดทางวัฒนธรรม ก็จะพลอยมีระบบพฤติกรรมเช่นนั้นไปด้วย และช่วยรักษาระบบนั้นไว้ต่อไปอีกในลักษณะที่เป็นรูปแบบ ทำให้ระบบพฤติกรรมไม่ประมาทนั้นเป็นประโยชน์แก่สังคมนั้นตลอดเวลายาวนาน

โดยทั่วไป การคุกคาม ขัดแย้งและบีบคั้น มักเป็นไปในรูปของการแย่งชิงผลประโยชน์และการข่มไว้ในอำนาจ เช่น ประเทศใกล้เคียงที่มีเหตุขัดแย้ง คอยรุกรานรังแกกัน หรือชนชาติที่คอยเข้าครอบครอง ตลอดจนภัยธรรมชาติที่ขัดขวางบั่นทอนการดำรงชีวิตอยู่อย่างมีความสุข ทั้งหมดนี้รวมเรียกว่าการกดขี่บีบคั้นทางตัณหา อารยธรรมตะวันตกนอกจากจะได้ประสบกับความกดขี่บีบคั้นทางตัณหาอย่างกว้างขวางมากมายมาโดยตลอดแล้ว ยังได้ประสบกับความกดขี่บีบคั้นอีกด้านหนึ่งเป็นส่วนพิเศษ กล่าวคือความกดขี่บีบคั้นทางปัญญา ประวัติอารยธรรมตะวันตกตลอดเวลานับพันปี เต็มไปด้วยการบีบบังคับและข่มเหงในทางความคิด ความเชื่อถือ และการจำกัดเสรีภาพในทางปัญญา โดยเฉพาะในระยะเวลาประมาณ ๑๐ ศตวรรษแห่งสมัยกลางที่ศาสนาคริสต์รุ่งเรือง สามารถใช้อำนาจปิดกั้นการใช้ความคิด และกำจัดผู้คิดเขวจากความเชื่อถือในศาสนาอย่างรุนแรงที่สุด การจำกัดบีบคั้นและปิดกั้นในทางความคิดนี้ อย่างน้อยก็เป็นเครื่องเร้าความสนใจให้พุ่งไปหากิจกรรมทางปัญญามากขึ้น และกลายเป็นการให้ความสำคัญแก่สิ่งต้องห้ามนั้นไปด้วย การบีบคั้นอย่างรุนแรง จึงเป็นปัจจัยอย่างหนึ่งที่ทำให้สังคมตะวันตก

สมัยต่อมา รู้จักคุณค่าและบูชาเสรีภาพเป็นอย่างยิ่ง นอกจากนั้น ในการทำความพยายามเพื่อชักจูงและบีดล้อมคนไว้ในวงจำกัดของความคิดความเชื่อถือของตน สถาบันศาสนาคริสต์เองก็ต้องหาทางคิดเหตุผลมาอธิบายคำสอนให้น่าเชื่อ มีหลักประกันความมั่นคงของคำสอนมากยิ่งขึ้น ส่วนคนที่ต้องการเสรีภาพในทางความคิด เมื่อถูกบีดกั้นจำกัด ก็ยิ่งดิ้นรนอยากรู้และใฝ่แสวงมากยิ่งขึ้น ทำให้เกิดการทนสู้และดึงดัน จนถึงยอมสละชีวิตถูกเผาทั้งเป็นก็มี และในขั้นสุดท้ายก็นำไปสู่ความเบื่อหน่ายต่อระบบความคิดที่อยู่ในวงจำกัดทั้งหมด ก้าวออกไปสู่ช่องทางใหม่ที่เห็นว่าอาจเบิดทางไปสู่ปัญญา สนองความใฝ่รู้ได้ ระยะเวลายืดยาวหลายศตวรรษแห่งการดิ้นรนทางปัญญานี้ นานพอที่จะสร้างจิตใจซึ่งมีความสนใจใฝ่รู้ และมีลักษณะแสวงปัญญาอย่างแท้จริง และนานพอที่จะสร้างระบบพฤติกรรมตลอดจนบุคลิกที่นิยมคุณค่าทางปัญญาให้แก่สังคมได้ ซึ่งต่อมาภายหลัง แม้ว่ายุคแห่งการกดขี่บีบคั้นทางปัญญาจะผ่านไปนานแล้ว ระบบความคิดและพฤติกรรมต่าง ๆ ก็ยังคงยั้งยืนอยู่ต่อมา เป็นรูปแบบทางวัฒนธรรมที่หล่อหลอมคนในสังคมตะวันตก ให้ได้รับผลสืบทอดมาโดยลำดับ

ความใฝ่ผลสัมฤทธิ์ ที่มีต้นเค้ามาจากความใฝ่รู้หรือการแสวงปัญญา หรือการใฝ่สนองความต้องการทางปัญญานี้ต่างหากที่เป็นแกนกลางแห่งการสร้างสรรค์ความเจริญก้าวหน้าของตะวันตก หาใช่ความใฝ่สนองตัณหาที่ควบอยู่ด้วยไม่ คนไทยที่ว่าเฉื่อยชานั้น ไม่แน่เลยว่าจะขาดความอยากได้หรือมีความใฝ่สนองตัณหาน้อย ตรงข้าม ความเฉื่อยชาอาจเป็นเพียงตัณหาในรูปของการติดเพลินในความสุขสบายที่ตนมีอยู่ในท่ามกลางสภาพแวดล้อมที่เอื้ออำนวยเท่านั้นเอง แต่สิ่งที่น่าจะขาดแน่ก็คือ ความใฝ่รู้หรือความใฝ่สนองความต้องการทางปัญญานี้เอง การจะก้าวออกจากความเฉื่อยชาด้วยการเร้าความอยากได้หรือเร้าตัณหาขึ้นจึงเป็นการผิดพลาดซ้ำสอง หรือการก้าวจากความผิดพลาดที่เอียงสุดข้างหนึ่งไปสู่ความผิดพลาดที่เอียงสุดอีกด้านหนึ่งเท่านั้น เป็นการจับจุดที่พลาด ไม่ได้เนื้อหาสาระที่จะนำมาสร้างสรรค์ความเจริญอย่างแท้จริง และน่าจะเป็นตัวการสำคัญที่ทำให้งานพัฒนาที่ผ่านมาต้องล้มเหลวไปเป็นอันมาก

ความใฝ่สนองตัณหา กับความใฝ่สนองปัญญานี้เป็นคนละอย่าง แม้ว่าทั้งสองอย่างอาจมาปะปนกันและช่วยเสริมกัน บุคคลผู้หนึ่ง ด้วยความใฝ่สนองตัณหา ต้องการความมั่งคั่งและอำนาจ

อาจมีความเพียรพยายามยกกองทัพไปรบ ยังดินแดนแสนไกล บุคคลอีกผู้หนึ่ง ต้องการตอบคำถามที่ข้องใจอยู่เพียงข้อเดียว อาจลงทุนเดินทางฝ่าความยากลำบากไปยังดินแดนห่างไกล เพื่อแสวงหาความรู้แท้จริงที่เป็นคำตอบปัญหานั้น หรืออาจลงทุนดำเนินการค้นคว้าทดลองด้วยความยากลำบากตลอดเวลานานปี เพื่อให้ได้ความรู้ หรือให้ได้เห็นผลจริงในเรื่องนั้น จริงอยู่ บุคคลนั้นอาจมีความต้องการชื่อเสียงด้วย แต่ถ้าไม่มีความใฝ่รู้ใฝ่เห็นจริงในเรื่องนั้นเป็นแกนอยู่แล้ว เขาคงจะไม่ลงทุนลงแรงด้วยความยากลำบาก เพื่อยุติลงด้วยการได้ชื่อเสียงอย่างเดียว สำหรับคนเช่นนี้ ความอิ่มใจและชื่นชมที่ได้เห็นผลสำเร็จแห่งตัวงานนั้นเป็นจริงจังขึ้นมา เป็นเรื่องยิ่งใหญ่กว่าการได้ชื่อเสียงเสียอีก

ความใฝ่สนองตัณหานั้นเรียกง่าย ๆ ว่าความอยากได้ คืออยากมีสิ่งที่ปรนปรือตัวตน ซึ่งการได้นั้น อาจเกี่ยวข้องกับการกระทำ คือต้องผ่านการกระทำหรือไม่ก็ได้ แต่ถ้าเป็นไปได้ได้โดยไม่ต้องทำย่อมตรงจุดหมายที่สุด ส่วนความใฝ่สนองปัญญาเรียกง่าย ๆ ว่า อยากรู้และอยากทำ หรือใฝ่รู้และใฝ่ทำ คืออยากเข้าไปถึงความจริงหรือตัวจริงตัวแท้ของสิ่งนั้น ๆ และอยากทำการเพื่อให้เห็นสิ่งนั้น ๆ มีผลเป็นจริงเป็นจังขึ้นมาตามที่รู้

พูดอีกอย่างว่า อยากรู้ความจริง และอยากทำให้เป็นจริง เรียกเป็นศัพท์ว่า กุศลธรรมฉันทะ และกัตตุกัมยตาฉันทะ เรียกในที่นี้ให้สั้นว่า *กุศลฉันทะ* บ้าง *ธรรมฉันทะ* บ้าง

จะเห็นว่า ธรรมฉันทะนั้น แสดงออกใน ๒ ด้าน คือ ความรู้กับการกระทำ แต่ถ้าวิเคราะห์ให้ลึกซึ้งลงไปอีก จะเห็นว่าทั้ง ๒ ด้านนี้รวมลงเป็นอันเดียวกัน คือ ความใฝ่ในธรรม หรือใฝ่ธรรม หมายถึงอยากเข้าถึงตัวธรรม คือตัวแท้ตัวจริง ความหมายที่แท้ เนื้อหาสาระที่เป็นแก่นแท้ ตลอดจนความดีงามที่เป็นคุณค่าอันแท้จริงของสิ่งนั้น ๆ การเข้าถึงนั้นย่อมเข้าถึงได้ ๒ ด้าน คือ ด้วยความรู้และการทำ จึงแยกเป็น ๒ ด้านเป็น *ใฝ่รู้* และ *ใฝ่ทำ* ว่าที่จริงแล้วคือ *ใฝ่ธรรม* นั่นเอง

เมื่อนำมาใช้ในทางจริยธรรมโดยเฉพาะในด้านการศึกษาเพื่อฝึกอบรมบ่มนิสัย และใช้ศัพท์สมัยใหม่ ก็อาจจะเรียกธรรมฉันทะนี้เป็นค่านิยมอย่างหนึ่ง เป็นค่านิยมแห่งธรรม มีลักษณะเป็นความซื่อตรงต่อกฎธรรมชาติ เมื่อเรียนก็ต้องการเรียนเพื่อรู้ความจริงและเพื่อทำให้ได้จริง เมื่อทำงานก็ต้องการทำเพื่อผลสำเร็จของตัวงาน ตรงไปตรงมา หน้าที่สำคัญอย่างหนึ่งของการศึกษา คือ จะต้องสร้างค่านิยมธรรมฉันทะนี้ขึ้นมาให้ได้

หรือถ้าว่าให้ถูก มีการศึกษาที่แท้เมื่อใด ค่านิยมนี้ก็เกิดมีขึ้นเองเมื่อนั้น

การฝึกสอนให้มีธรรมฉันทะนั้น เริ่มได้ตั้งแต่เด็กเล็ก ๆ ตามปกติพ่อแม่จะคอยสร้างค่านิยมให้แก่เด็กอยู่แล้ว ในแง่ฉันทะนี้ ก็จะเป็นไปในรูปกามฉันทะ (ตัณหา) หรือธรรมฉันทะ อย่างใดอย่างหนึ่ง เด็กไปไหน เห็นอะไร ๆ อยากจะรู้ทั้งนั้น เด็กจะถามด้วยความอยากรู้ว่านั่นอะไร ๆ คือเด็กประสบความติดขัดบีบคั้นขึ้นมาแล้ว ต้องการความแจ่มแจ้งทางปัญญา ผู้ที่แนะนำเด็กในขณะนั้นก็จะมี ๒ แบบ ที่ปรากฏในสังคมไทยจำนวนมาก มักจะแนะนำในแง่ปลุกกามฉันทะว่า อันนั้นสวยกว่า อันนี้ดีกว่า น่าเอากว่า เอาอันนี้ดีกว่า เป็นต้น ไม่ค่อยชี้แจงในแง่ความรู้เป็นการเร้าความอยากได้ ทำให้อยากได้ต่อไปเรื่อย ในระยะยาวก็เป็นการสร้างค่านิยมแห่งความอยากได้และการชอบบริโภคมากกว่าผลิต ขาดความใฝ่รู้ ที่จริงพื้นของเด็กมีอยู่แล้ว ที่ต้องการปัญญา แต่การแนะนำอบรมที่ผิด ชักให้เขวเสีย ธรรมฉันทะหดหายไป กามฉันทะเพิ่มขึ้น ถ้าเป็นการศึกษา ก็เรียกว่าเป็นการศึกษาที่ผิด ในทางที่ถูกนั้น เมื่อเด็กถามด้วยความอยากรู้แล้ว ควรแนะนำในแนวทางส่งเสริมธรรมฉันทะว่า นั่นคือสิ่งนั้น

เรียกชื่อว่าอย่างนั้น ใช้เพื่อประโยชน์อย่างนั้น ทำมาจากนั้น เราใช้มันอย่างนั้น ๆ ทำให้เกิดปัญญาความรู้แจ้ง และความรู้สัมพันธ์ที่ให้อยากรู้ยิ่ง ๆ ขึ้นไป หรืออย่างในการรับประทานอาหาร ก็ควรชี้แจงชักจูงให้สนใจและคิดเลือกอาหารตามคุณค่าต่อสุขภาพยิ่งกว่าจะชักจูงให้เพ่งไปแต่ในแง่ความอร่อย หรือความตกแต่งสวยงาม ในการใช้ปัจจัยสี่อย่างอื่น ๆ และอุปกรณ์เครื่องใช้ต่าง ๆ ก็พึงแนะนำในแง่คุณค่าในทางการใช้ประโยชน์ของสิ่งนั้น ๆ มากกว่าจะชักจูงให้ติดอยู่กับสภาพที่ผิวเผินฉาบฉวยของสิ่งนั้น ๆ การศึกษาในแง่นี้สื่อมวลชนโดยเฉพาะกิจการโฆษณา ทำหน้าที่ได้มาก ทั้งในแง่ปลูกธรรมฉันทะ และปลุกกามฉันทะ

๒. ในระยะที่กำลังตื่นตัวเรื่องประชาธิปไตยกันมากอย่างเช่นเวลานี้ รู้สึกกันว่าความกล้าแสดงออก จะเป็นคุณสมบัติสำคัญอย่างหนึ่งของคนในสังคมประชาธิปไตย เพราะเป็นทั้งอาการและเป็นทั้งเครื่องหมายของการมีเสรีภาพในทางความคิด ซึ่งเป็นองค์ประกอบสำคัญของระบบประชาธิปไตย และก็รู้สึกกันว่า ความกล้าแสดงออกนี้ เป็นคุณสมบัติสำคัญที่จะต้องปลูกฝังแก่เด็กและเยาวชน ที่กำลังจะเติบโตขึ้นมาดำรงชีวิตอยู่และร่วมสร้างสรรค์สังคมประชาธิปไตย บางคราวการแสดงออกต่าง ๆ ก็ชวนให้

เห็นไปว่าเราได้รวบเอาความกล้าแสดงออกกับความเป็นประชาธิปไตยเข้าเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน หรือความกล้าแสดงออกนั้นเป็นเนื้อตัวทั้งหมดของประชาธิปไตย หรือทำนองว่า เพียงความกล้าแสดงออกแล้ว ก็เป็นอันได้มีประชาธิปไตยขึ้นมาแล้วเสร็จสิ้นบริบูรณ์ ดูเหมือนว่าเราจะยกเอาความกล้าแสดงออกนี้ขึ้นเป็นสูตรสำเร็จของประชาธิปไตย โดยไม่ต้องคำนึงว่า มันมีตำแหน่งอยู่ตรงไหนในระบบสังคมประชาธิปไตย มีความสัมพันธ์กับองค์ประกอบอื่น ๆ ของประชาธิปไตยอย่างไร อะไรเป็นคุณค่าของมันต่อความเป็นประชาธิปไตย ตลอดจนว่ามันมีขอบเขตความหมายและความสำคัญต่อประชาธิปไตยแค่ไหน เพียงไร

ความกล้าแสดงออกนั้น ในฐานะที่เป็นอุปกรณ์สำคัญของเสรีภาพในทางความคิด ย่อมมีคุณค่าในแง่ที่เป็นช่องทางนำเอาสติปัญญาความคิดเห็นของสมาชิก แต่ละบุคคล ออกมาใช้ให้เป็นประโยชน์แก่สังคม หรือเป็นส่วนประกอบที่มาสมทบช่วยกันกับสติปัญญาของสมาชิกอื่น ๆ ในการร่วมกันหาลู่ทางไปสู่การแก้ปัญหาของสังคมนั้น ในแง่ของตัวบุคคลเอง ความกล้าแสดงออกย่อมเป็นอุปกรณ์ในการแสวงปัญญา เป็นบันไดที่ช่วยให้เขาก้าวคืบหน้าไปสู่ความเจริญ ด้วยการเสาะหาและแลกเปลี่ยนความรู้

ความคิดเห็น มันเป็นเครื่องมือสำหรับแสดงความรับผิดชอบของบุคคลต่อสังคมของตนด้วย และเป็นเครื่องประกันสิทธิของเขาที่จะให้สังคมรับฟังความต้องการของเขาด้วย แต่การแสดงออกที่จะมีคุณค่าดังต้องการอย่างนี้ได้ ก็ต้องมีรากฐาน รากฐานนั้นคือ *ความใฝ่ธรรม* ได้แก่ ความต้องการที่จะเข้าถึงความจริง ความถูกต้องดีงาม หรือธรรมฉันทะนั่นเอง ลำพังความกล้าแสดงออกไม่จำเป็นต้องหมายความว่าจะมีรากฐานถูกต้องเสมอไป และความกล้าแสดงออกที่ขาดรากฐานอันถูกต้อง ย่อมเป็นสิ่งไร้คุณค่า หาใช่สิ่งที่ดีไม่ กลับจะเกิดโทษได้ และไม่จำเป็นต้องเกี่ยวข้องกับความเป็นประชาธิปไตย หรือการเตรียมสร้างคนสำหรับสังคมประชาธิปไตยเสมอไป อาจเป็นเพียงการกระทำที่เลื่อนลอย หลงผิดและเกิดโทษแก่สังคมอย่างร้ายแรงก็ได้ ถ้าผู้ฝึกนั้นขาดความเข้าใจที่เป็นรากฐาน ทึกทักเอาความกล้าแสดงออกว่าเป็นตัวประชาธิปไตย

ความกล้าแสดงออกที่ขาดรากฐาน ก็คือความผิดพลาดที่เอียงสุดอีกด้านหนึ่ง ตรงข้ามกับความนิ่งงำไม่กล้าขัดแย้งและว่าตาม ๆ กัน ธรรมดาของคนส่วนมาก เมื่อไม่พอใจสิ่งใดสิ่งหนึ่ง เห็นว่าสิ่งนั้นผิดพลาดไม่ถูกต้องแล้ว พอมองเห็นอีกสิ่งหนึ่งที่ต่าง

ออกไปหรือตรงข้ามกับสิ่งนั้น ก็มักหลอกตัวเองหรือวินิจฉัยโดยผลีผลามว่า สิ่งใหม่นั้นคือสิ่งที่ถูกต้องหรือเป็นสิ่งที่กำลังต้องการ โดยมิได้ตรวจดูเนื้อหาสาระให้ชัดเจนก่อน จึงมักมีการผิดพลาดซ้ำเข้าอีก ความกล้าแสดงออกและความนึงงำว่าตาม ๆ กัน ถ้าขาดรากฐานแล้ว ก็เป็นการกระทำด้วยโมหะได้ด้วยกันทั้งคู่ จริงอยู่ การชอบสงวนท่าทีสงบเสงี่ยม เกรงใจ ไม่ชอบโต้แย้ง และว่าตาม ๆ กัน โดยเฉพาะตามผู้ใหญ่นั้น ในระยะยาวจะเป็นค่านิยมที่มีทางเหนี่ยวรั้งความคิด หน่วงการใช้ปัญญา ทำให้เฉื่อยชาในทางความคิดได้มาก และก็เห็นกันว่าอาการอย่างนี้เป็นบุคลิก-ลักษณะของคนในสังคมไทย ที่ถูกสร้างมาตามระเบียบสังคมเดิม ซึ่งเป็นสิ่งที่เสียหายจะต้องแก้ไข และเป็นตัวก่อปฏิกิริยาให้หันไปนิยมความกล้าแสดงออกเพิ่มมากขึ้น แต่ที่ถูกแล้วก่อนจะล้มล้างสิ่งหนึ่ง รับสิ่งหนึ่ง ควรวิเคราะห์สิ่งทั้งสองให้ชัดเจนก่อน ในลักษณะเดิมที่ว่าไม่ดีนั้น มีเค้าส่วนดีแฝงอยู่ด้วย คือ การเคารพความคิดเห็นของผู้อื่น และการเคารพต่อประสบการณ์ แต่เพราะขาดรากฐานคือความใฝ่รู้ จึงทำให้เป็นผู้ไม่รู้จักคิดด้วยตนเองและมีความคิดเฉื่อยชา อาศัยปัจจัยอื่น ๆ ทางสังคมประกอบเข้าด้วย ในระยะยาวลักษณะที่เป็นส่วนดี ก็กลับเป็นส่วนเสริม

ของลักษณะที่ไม่ดีไปเสีย กลายเป็นการว่าตาม ๆ กัน แล้วแต่ผู้ใหญ่ ไม่กล้าขัดแย้ง ไม่รู้จักคิดเอง ส่วนความกล้าแสดงออกดูเหมือนเป็นลักษณะตรงข้าม เป็นค่านิยมที่ช่วยกระตุ้นการใช้ความคิด เร้าให้ใช้ปัญญา ว่องไวในทางความคิดได้มาก แต่ที่จะให้ได้ผลดีจริงอย่างนั้น จะต้องไม่ใช่เป็นเพียงลำพังตัวความกล้าแสดงออกลอย ๆ จะต้องมีรากฐานด้วย คือ ถ้าเป็นการฝึกเด็ก จะต้องมีธาตุแห่งความใฝ่รู้เป็นพื้นอยู่ในเด็กนั้นอยู่แล้ว หรือผู้ฝึกตระหนักดีอยู่แล้วถึงความมุ่งหมายในการที่จะปลุก และปลูกความใฝ่รู้นี้ขึ้นแก่เด็ก การฝึกแต่เพียงภายนอก โดยขาดสติไม่ตระหนักถึงรากฐานที่อยู่ภายใน เป็นการเสี่ยงต่อการที่จะสร้างลักษณะร้ายที่ไม่พึงประสงค์ขึ้นมามากกว่า ลักษณะเช่นว่านั้น คือ ความโอ้อวด หยิ่ง ลำพองตน รุกราน ชอบแสดงเด่น ความไม่เอื้อเฟื้อต่อระเบียบวินัย ตลอดจนการแสดงออกเพื่อให้เขาเห็นว่ารู้ มากกว่าจะแสดงออกเพื่อหาความรู้ ลักษณะเหล่านี้มิใช่เครื่องหมายแห่งความใฝ่แสวงปัญญา หรือเป็นนิมิตแห่งความเจริญก้าวหน้าแต่ประการใดเลย ผู้ใฝ่รู้ใฝ่แสวงปัญญานั้น เป็นผู้อ่อนน้อมถ่อมตน มีความเคารพต่อสิ่งที่เพิ่มเติมเสริมปัญญา และเป็นผู้พร้อมจะรับความรู้ มิใช่ผู้พองลมท่วมล้นต้องเที่ยวพ่นเบ่า

ใส่ผู้อื่น โดยไม่มีช่องที่รับเข้า บุคคลิกที่ต้องการนั้นคือลักษณะสองด้านที่เสมือนตรงข้าม แต่ความจริงกลับเสริมกัน ได้แก่ความเคารพความคิดเห็นของผู้อื่น ความเคารพต่อประสบการณ์ ความพร้อมที่จะแสดงออกด้วยความสุภาพ เอื้อเฟื้อ กับความใฝ่รู้แกล้วกล้ามั่นคงในการแสวงปัญญา ภายในแฝงเอาความคิดค้นแสวงธรรมเข้าไว้ ภายนอกมีความอ่อนน้อมถ่อมตนทำให้พร้อมที่จะนำภูมิปัญญาที่มีอยู่แล้วออกมาต่อเอาภูมิปัญญาใหม่เข้าไปเพิ่ม ระหว่างบุคคลผู้มีเพียงความกล้าแสดงออก ทำความอาจหาญให้ปรากฏในที่ชุมนุมชน กับบุคคลผู้กล้าสู้ทนบุกฝ่าความลำบากตรากตรำ ยอมนอนกลางดินกินกลางทรายแม้นานปีได้ เพียงเพื่อแสวงคำตอบเล็กน้อยมาช่วยเสริมปัญญาของมนุษย์ บุคคลประเภทหลังเป็นผู้ที่สังคมไทยยังขาดแคลนมากกว่า และเป็นบุคคลที่พึงต้องการมากกว่า ในการสร้างสรรค์สังคมที่ดีงามต่อไป

ไหน ๆ ก็จะสร้างสรรค์ใหม่กันให้ดีที่สุดทั้งที และมีโอกาสเพราะถึงยุคแห่งความเปลี่ยนแปลงแล้ว ก็ควรจะทำอย่างที่ให้แน่ใจที่สุด ถ้าเชื่อว่าวิธีการแห่งปัญญาดีที่สุด ก็ควรจะใช้สติปัญญากันให้ถึงที่สุด มิใช่จะผละทิ้งอย่างหนึ่งไปหาอีกอย่างหนึ่ง เพียงเพราะไม่พอใจอย่างหนึ่ง แล้วพอใจอีกอย่างหนึ่งด้วยสักว่าเห็น

รูปร่างตรงข้ามหรือต่างออกไป ซึ่งทำให้หนีไม่พ้นจากค่านิยมที่ผิวเผินฉาบฉวยและได้รับผลแห่งความเปลี่ยนแปลงเพียงสลับจากรสชาติของยานอนหลับ มาเป็นยาปลุกประสาท ซ้ำร้ายเป็นยาพิษไปเสียเลย ภารกิจของคนไทยที่จะสร้างสรรค์สังคมใหม่ โดยเฉพาะผู้มีหน้าที่รับผิดชอบ หรือตั้งตัวขึ้นมารับผิดชอบสังคมในขณะนี้นั้น เป็นภารกิจที่หนักยิ่งนัก และเป็นข้อสำคัญที่จะต้องตระหนักถึงความหนักนี้ไว้เป็นอย่างสูง เพื่อมิให้ถือเอาเป็นเพียงการหาทางเล่นสนุกจากเรื่องที่น่าตื่นเต้น แม้แต่ถ้าจะนำเอาคุณค่าหรือระบบอะไรสักอย่างในสังคมอื่น มาสร้างขึ้นในสังคมไทย สิ่งที่จะต้องทำในสังคมไทยก็ยากและซับซ้อนกว่า การเพียงแต่ทำตามอย่างเท่าที่เขาทำอยู่แล้วในสังคมนั้นหาเพียงพอไม่ เช่น การฝึกความกล้าแสดงออกเป็นต้น ในสังคมของเขาการฝึกเพียงแค่ภายนอก ก็เป็นการเพียงพอ เพราะสังคมได้ผ่านช่วงเวลาแห่งการสร้างรากฐานมาจนถึงขั้นเกิดสภาพรูปแบบขึ้นแล้ว การฝึกก็เป็นเพียงการรับถ่ายทอดหรือทำให้คุ้นกับระบบ พฤติกรรมของสังคมนั้นจะคอยกำกับวิถีพฤติกรรมของบุคคล ให้อยู่ในแนวของสาระที่เป็นรากฐานเองในตัว แต่การฝึกจากภายนอกอย่างเดียวในสังคมไทย เป็นการเสี่ยงอย่างยิ่งต่อการเขวออกไป ทำให้ได้เพียงรูปแบบที่เทียบคล้าย แต่มีสาระเป็นอย่างอื่น งาน

สร้างรากฐานจึงเป็นภารกิจสำคัญเพิ่มพิเศษ ในสังคมที่กำลังสร้างสรรค์ใหม่ นี่เป็นเพียงตัวอย่างอันหนึ่งเท่านั้น ของการที่จะต้องมีสติตระหนักเช่นนี้

ช่วงเวลาแห่งความเปลี่ยนแปลงนี้ เป็นช่วงเวลาแห่งความหวัง แต่ก็ควรเป็นช่วงเวลาแห่งความห่วงใยด้วย เพราะเมื่อโอกาสเปลี่ยนแปลงมาถึง ก็ยังมองเห็นแต่สิ่งที่ทำให้คลางแคลงใจ อย่างน้อยก็ทำให้ต้องตั้งคำถามว่า มีอะไรที่ทำให้เกิดความมั่นใจได้ว่า สังคมได้ใช้โอกาสนี้อย่างดีแล้ว เพื่อบรรลุจุดหมายที่พึงประสงค์ สังคมพ้นแล้วหรือไม่จากการที่จะแล่นจากความผิดพลาด ณ สุดทางข้างหนึ่ง ไปสู่ความผิดพลาดอีกสุดทางหนึ่ง ดูเหมือนว่า สังคมเก่า ก็มีแต่ความหลับใหล ลุ่มหลง มัวเมา ไม่สนใจจะแก้ไขปรับปรุงอะไร แต่เมื่อตื่นขึ้น จะสร้างสังคมใหม่ ก็ดูเหมือนว่าจะมัวแต่ตื่นเต้นกันอยู่ ชอบรุมสนใจกันก็แต่เรื่องที่ถูกยกขึ้นปรุงแต่งสีสรรรสชาติให้น่าตื่นเต้น เรื่องอื่น ๆ หรือแง่อื่น ๆ ของเรื่องเดียวกัน แม้จะมีอีกมากมายและสำคัญกว่า แต่เงียบเฉยจืดชืด ก็ถูกปล่อยปละละเลยทอดทิ้งไม่มีใครสนใจคิดไตร่ตรองพิจารณา แม้เรื่องที่ปรุงแต่งรสชาติวาดลวดลายจนแตกตื่นกันมาดูแล้วนั้น เมื่อการชุมนุมมุงดูผ่านพ้นไป จะมีใครสักกี่

คนหรือมีสักคนบ้างหรือไม่ ที่จะใส่ใจศึกษาดูให้ลึกซึ้งลงไปอีกว่าสิ่งนั้นเป็นอย่างไรกันแน่ มีรายละเอียดปลีกย่อยอะไรยิ่งกว่านั้นอีกบ้าง ส่วนที่ยกขึ้นมาร้องชวนให้รุมดูกันนั้น มีเหตุผลที่มาที่ไปซับซ้อนสัมพันธ์ต่อเนื่องมาอย่างไร เราพร้อมที่จะผ่านช่วงเวลาแห่งความตื่นเต้น ไปสู่ระยะเวลาของการเรียนรู้และลงมือทำอย่างจริงจังด้วยความอดทนหรือยัง มีวี่แววแห่งความหวังบ้างหรือไม่ว่า เราได้มีองค์ประกอบต่าง ๆ ที่เป็นหลักประกันสำหรับสร้างสรรค์สังคมที่ดีงามขึ้นแล้ว แม้แต่ความเป็นนักศึกษาที่แท้จริง

ถ้าจะยกพุทธภาษิตมาเตือนสติ ก็คงจะได้แก่กึ่งคาถาว่า

โยนิโส วิจิเน ธมฺมํ ปญฺญายตฺถํ วิปสฺสติ

พึงวิจัยธรรมให้ถึงต้นตอ จึงจะเห็นความหมายชัดแจ้งด้วยปัญญา

ปัญหาเบ็ดเตล็ด

ถาม : ถ้าทุกคนมุ่งสวรรค์ชั้นต่ำ แต่ท่านอาจารย์สอนให้มุ่งในงานและผลงาน เราจำเป็นต้องอยู่กับคนที่มุ่งสวรรค์ชั้นต่ำ เราควรจะปฏิบัติตัวอย่างไรจึงจะให้จิตใจของเรามั่นคงต่อผลงานเสมอ

ตอบ : มันอยู่ที่ฐานของจิตใจของเรามีฉันทะ มีความรักในงานนั้นหรือไม่ ถ้าเรารักงานนั้นอย่างจริงจังแล้ว แม้แต่ความสุขของเราก็จะเกิดจากการเห็นผลงานนั้นเอง จุดแรกต้องแยกให้ได้ก่อนว่า ตัวเรามีเพียงการยึดมั่นในอุดมคติ หรือมีอุดมคติที่ฝังอยู่ภายในเป็นเนื้อแท้แห่งจิตใจ ความยึดมั่นในอุดมคติกับการมีอุดมคติอยู่ในใจตนเอง ไม่เหมือนกัน คนหนึ่งอาจจะทำการด้วยความยึดมั่นในอุดมคติ อาจทำด้วยพลังปลุกอันร้อนแรง เช่นนักศึกษาที่ออกไปเผยแพร่ประชาธิปไตยโดยการยึดมั่นในอุดมคติ ไม่มีอุดมคติเป็นพื้นฐานอยู่ในใจของตนเอง ความสุขที่จะได้ก็เป็นเพียงความสุขทางอ้อม คือได้รับความกระตุ้นเร่งเร้าในทางการปลุกใจ เป็นต้น เป็นไปได้ชั่วกำลังส่งของแรงปลุกใจนั้น แล้วได้ความสุขตอบแทน เช่นว่าได้รับความชื่นชม คนเห็นแล้วพอใจ รู้สึกมีเกียรติ โก้ เป็นต้น อย่างนี้เรียกว่าทำด้วยความยึดมั่นในอุดมคติ ยึดมั่นโดยที่ไม่ได้เกิดจากรากฐานในจิตใจของตนเอง มันไปไม่ได้ยั่งยืน ถ้าจะให้ยั่งยืนก็ต้องเป็นความรู้ความเห็นชัดแจ้งในจิตใจของตน ถ้าทำเช่นนั้นแล้วเราก็ได้รับความสุขความพอใจในตัวเอง โดยไม่ต้องไปรอฟังคำสรรเสริญเยินยอของใครเลย และเรามีความสุขความพอใจในการดำรงชีวิตอย่างสามัญ

ที่ไม่มีเครื่องปรนปรือฟุ่มเฟือย มีความพร้อมเป็นรากฐานอยู่ในใจด้วย ถ้าอย่างนี้แล้วจึงจะมั่นคง แม้นักศึกษาที่ไปเผยแพร่ประชาธิปไตยหรือทำอะไรกันนี้ ถ้าระยะยาวเขาเป็นเพียงยึดมั่นในอุดมคติแบบนี้ละก้อ ต่อไปเขาก็ต้องการเป็นอยู่อย่างสะดวกสบายฟุ่งเฟือ การอยู่อย่างเสียสละ ก็เป็นความฝืนใจ อุดมคติที่ยึดมั่นไว้กับรากฐานในใจ มันขัดกันก็ไปไม่ตลอด พอไปเป็นข้าราชการหรือไปทำงานอะไรก็น่ากลัวอีก พอเข้าระบบแล้วก็จะไปไม่รอด ฉะนั้น ถ้าจะสร้างระยะยาวต้องเข้าถึงอันนี้ให้ได้ ถ้าอยู่ในพื้นใจแล้วไม่เป็นไร ถึงอย่างไรเรามีความสุขอยู่ในตัว เรามีความพอใจเกิดขึ้นจากผลงานนั่นเอง มันมั่นคงยั่งยืน ส่วนที่ว่าเมื่ออยู่กับผู้อื่นแล้ว ถ้าใจของเราเป็นอย่างนี้ มีรากฐานอยู่ในตัวก็จะสามารถคิดหาทางปรับตัวได้เอง ดีกว่าคนที่สักแต่ว่ายึดมั่นในอุดมคติ

ถาม : คนที่มีทางไปอยู่แล้ว เช่น มีอาชีพ มีเงินบ้าง (ชนชั้นกลาง) การทำดีหรือนึกถึงคนอื่นคงจะทำได้บ้าง แต่พวกกรรมกร คนยากจนไม่มีจะกินเลยพวกนี้ ก็ต้องนึกถึงปากถึงท้องของตัวเองแน่ และจะไปโทษคนพวกนี้ว่าเห็นแก่ตัวจะถูกหรือ และใครจะแก้ไข

ตอบ : อันนี้ต้องแยกว่าที่พูดไปแล้วนั้น เป็นการแก้ปัญหาระยะยาว เช่นเรื่องการศึกษาเป็นต้น คือสร้างค่านิยมในทางที่ทำให้คนไม่เริ่มการอันใดเพียงด้วยเห็นแก่ประโยชน์ส่วนตน แต่ให้มุ่งไปสู่ผลสำเร็จของตัวงาน หรือจุดมุ่งหมายของสิ่งนั้นเอง การกระทำใดก็ควรเป็นไปเพื่อจุดหมายโดยตรงของสิ่งนั้น การได้ผลประโยชน์หรือได้เงินไม่ใช่จุดหมายโดยตรงของงาน แต่เป็นจุดหมายอ้อม เป็นจุดหมายที่เรายกให้แก่การกระทำนั้นอีกทีหนึ่งไม่ใช่จุดหมายของการกระทำนั้นเอง ในระยะยาวเราต้องมุ่งไปที่การแก้ปัญหาแบบนั้น คือสร้างค่านิยมด้วยการศึกษาเป็นต้น

ทีนี้ ระยะสั้นเฉพาะหน้า สำหรับกรรมกร คนยากจนจะไปนึกถึงคนอื่นได้อย่างไร ในกรณีนี้ก็ไม่ได้ว่าเป็นคนเห็นแก่ตัว แต่มีอยู่อันหนึ่งเป็นค่านิยมที่สร้างได้ คือ แม้แต่เป็นกรรมกรก็นึกถึงผลสำเร็จของงานที่ตัวทำ เช่นอย่างเมื่อกี้บอกว่าถ้าเป็นคนกวาดถนน ใจเขาจะรักอยากเห็นถนนราบเรียบ ไม่มีเศษของ ขยะ ถ้าเป็นพนักงานประปาก็อยากเห็นน้ำไหลดี เห็นท่อเรียบร้อยไม่มีที่ไหนผุพัง อะไรอย่างนี้ คนที่ใจนึกอย่างนี้ เรียกว่าเขามี ธรรมฉันทะ ใฝ่ในทางที่จะแก้ไขปัญหาต่าง ๆ ให้ลุถึงความดีงามและเป็นสิ่งที่สร้างได้ คนสร้างได้ไม่ใช่สร้างไม่ได้ และคนจำนวน

ไม่น้อยมีนิสัยอย่างนี้ ผิดอบรมได้ แต่ที่นี้ไปเป็นเสียอีกอย่างหนึ่ง คือ เวลาทำอะไรเพียงแต่นึกถึงผลประโยชน์ตอบแทนอย่างเดียว การนึกแบบนี้นำไปสู่การที่ว่าอยากจะลัดต่อไปคือ ทีแรกต้องทำอันนี้มันจึงจะได้อันนั้น ทำงานนี้จึงจะได้เงินนั้น ก็ยังดีที่งานเป็นสะพานไปสู่เงิน ถึงอย่างไรก็ยังได้งานเพราะต้องการเงิน แต่ต่อไปล่ะเขาอาจต้องการไม่ต้องทำงานแต่ให้ได้เงิน หรือพอให้เห็นว่าได้ทำงานแล้วทั้ง ๆ ที่ตัวเองไม่ได้ทำจริงทำจัง หรือให้ได้เงินมาก ทำงานแต่น้อย อะไรทำนองนี้ ก็ต้องหาทางหลบเลี่ยงทางลัดก็เกิดขึ้น ให้เห็นว่างานสำเร็จโดยที่ไม่ได้ทำเสร็จจริงจัง ไม่ได้ผลดีเท่าที่ควร เพราะเราต้องการเงินก้อนนั้น แต่เราไม่ได้ต้องการผลงานนั้น มันเสร็จแล้วก็แล้วกัน

สิ่งที่เราจะต้องทำให้ได้ ก็คือเมื่อจะทำงานอะไรให้มุ่งไปที่ผลสัมฤทธิ์ของงานนั้นเป็นสำคัญ แม้เป็นกรรมกรก็ทำได้ คือว่าทำงานอะไรใจมันก็อยู่ที่งานนั้นอยู่แล้ว เมื่อทำอาชีพคือทำงานของเขา ก็มุ่งไปที่จุดหมายของตัวงานนั้นเอง ให้มันดีที่สุด เมื่อทำได้อย่างนี้ก็เข้าสู่จุดหมาย ส่วนเรื่องปากเรื่องท้องมันแน่นอนไม่ได้ขัดอะไร มันต้องมีปัจจัยสี่ ชีวิตต้องอาศัย แต่คนที่มีค่านิยมอย่างนี้เป็นพื้นฐานแล้วจะทำงานอะไรก็ได้ ย่อมปูรากฐาน

ที่ดีของสังคมได้ตลอดเวลา ช่วยได้ไม่มากก็น้อย อย่างน้อยก็ปฏิบัติตนนั้นไว้ในตัวเอง ส่วนที่ตัวทำก็ไม่เสีย และไม่มีส่วนที่จะไปประกอบเพิ่มเติมให้ส่วนรวมต้องทรุดลงไป ส่วนที่ว่าใครจะแก้ไขนั้น ทุกคนมีส่วนช่วยแก้ไขทั้งนั้น โดยเฉพาะใครสำนึกใครตระหนัก คนนั้นต้องลงมือทำ เริ่มแต่ตัวผู้ทำงานเองนั้นไป ส่วนผู้อื่นที่รับผิดชอบมากที่สุด คือผู้ที่รับหน้าที่จากสังคมมาหรือตั้งตัวเป็นผู้รับผิดชอบ เช่นทำงานสังคมสงเคราะห์ คนเหล่านี้จะแก้ไขได้ดีที่สุด ถ้าเป็นคนมีธรรมฉันทะ คือ ทำงานแก้ปัญหาสังคม เพื่อให้สังคมหมดปัญหาจริง ๆ ไม่ใช่เพื่อมุ่งอย่างอื่นที่อ้อม ๆ

ถาม : การให้มีค่านิยมจะมิกลายเป็นส่งเสริมภวตัณหาหรือ

ตอบ : ขณะนี้เราเอาศัพท์สมัยใหม่มาใช้ คำว่า ค่านิยมแบบนี้หมายถึงสิ่งที่เทิดค่าพอใจเชิดชูกันในหมู่ชน หรือสิ่งที่นิยมยึดถือเป็นแนวทางความประพฤติปฏิบัติโดยปกตินิสัย หมายความว่าลักษณะความคิดจิตใจมันโน้มที่จะเป็นไป หรือถือตามอย่างนั้น ถ้าเป็นอย่างนี้แล้วมันตรงกับสังขารมากกว่าเป็นตัณหา หรือเป็นภพ หรือเป็นภวตัณหา จริงอยู่เมื่อค่านิยมเป็นสังขาร ก็ย่อมนำไปสู่ภพได้ แต่ข้อนั้นเป็นธรรมดาวิสัยของปุถุชน และปุถุชนก็

อาศัยสังขารฝ่ายดีนั่นเอง ในการปฏิบัติเพื่อพ้นจากภพ เหมือนอย่างเมื่อก็บอกว่าเราไปทำอะไรโดยเพียงยึดมั่นในอุดมคติ บอกว่าฉันมีอุดมการณ์นั้น เขาปลุกใจก็แล่นไป อย่างนี้มันก็เป็นสังขารที่นำไปสู่ภวตัณหาอย่างชัดเจน อย่างนี้ก็ทุกข์ละทุกข์มาแต่ต้น มันไม่ยั่งยืน มันเป็นไปพร้อมด้วยชาติ ชรา มรณะแตกสลาย เรายึดมั่นในอุดมการณ์ ยึดด้วยแรงปลุกใจ พอแรงปลุกใจพลังที่สร้างมันไว้หมดไป มันก็หมดแรง ถ้ามีกิเลสอยากได้ยินคำเยินยอสรรเสริญเพิ่มขึ้นมา หากไม่ได้มาก็เป็นทุกข์ ตรงข้ามจากนี้ถ้าทำด้วยความรู้ความเข้าใจ คือเรารู้ว่าอะไรควรเป็นอะไร ทำด้วยความรู้ความเข้าใจ ด้วยความใฝ่ในสิ่งที่ถูกต้องดีงาม อย่างที่เรียกว่าธรรมฉันทะแล้ว ก็หมายความว่าเป็นเพียงค่านิยมแห่งปัญญาหรือการที่จะทำอะไรต้องอาศัยปัญญานั่นเอง สังขารอย่างนี้ไม่ใช่เรื่องภวตัณหา แต่เป็นไปเพื่อทำลายภวตัณหา ไม่ใช่ค่านิยมที่เรามายึดมั่น แต่เป็นเรื่องของการสร้างลักษณะจิตใจที่วินิจฉัยและทำการด้วยปัญญา ถึงอย่างไรเราก็ต้องสร้างคนให้มีนิสัยอย่างใดอย่างหนึ่ง ซึ่งเรียกว่าค่านิยมอยู่ดี ถ้ามันไม่ออกในค่านิยมนี้ก็เป็นค่านิยมนั้น สำหรับชาวโลกนี้ เราต้องสร้างในแบบใดแบบหนึ่งอยู่แล้ว เราต้องทำให้เขามีค่านิยมอยู่แล้ว อยู่ที่เรา

จะเลือกค่านิยมแบบไหนเท่านั้นเอง เพราะฉะนั้นถึงอย่างไรเขาก็ต้องมีค่านิยมอยู่แล้ว เราก็ให้เขามีค่านิยมที่ดีเท่านั้นเอง มันช่วยไม่ได้ที่จะไม่สร้างค่านิยม เป็นสิ่งที่จะต้องสร้าง เพราะฉะนั้นถ้าสร้างแล้วก็สร้างเสียให้มันดีที่สุด

ถาม : การที่เราคิดทำความดีเฉพาะตัวเราเอง ไม่คิดช่วยเหลือสังคมเลยจะถูกต้องหรือไม่

ตอบ : อันนี้มันอยู่ที่การตีความด้วย การที่เราคิดทำแต่ความดีเฉพาะตัวเราเอง คล้าย ๆ กับว่าเป็นการเห็นแก่ตัวเอง ความดีคือทำอะไร ตามปกติถึงจะทำความดีเฉพาะตัวเรา ความดีมันก็ต้องสัมพันธ์กับผู้อื่น แต่ความดีบางอย่างมันเป็นไปเพื่ออัตตาหรือประโยชน์ตนก็มี เช่นว่า เราพยายามขยันเล่าเรียนศึกษาเพื่อจะทำให้เกิดประโยชน์ตน คือเราจะมีความก้าวหน้าในสติปัญญา ถ้าเป็นประโยชน์ที่แท้อย่างนี้ไม่ใช่ความเห็นแก่ตัว ในแง่นี้เรามองสั้น ๆ ว่าเรามุ่งความดีเฉพาะตัว แต่ความจริงแม้แต่เป็นความดีเฉพาะตัว มันเป็นประโยชน์แก่ส่วนรวมอยู่ในตัวด้วย เพียงแต่เราประพฤตินั้นมันก็เป็นประโยชน์แก่สังคมในตัวอยู่ด้วย ในการที่ไม่ทำให้คนอื่นเดือดร้อน เป็นต้น แต่มันก็ยังน้อยไป

เราขยันหมั่นเพียรเอาใจใส่ในการศึกษาค้นคว้า มันก็ได้ความดีในระยะยาว ในเมื่อเราได้ศึกษาค้นคว้า ค้นพบสิ่งที่ดีงามเป็นประโยชน์ ก็เป็นประโยชน์แก่สังคมได้มากขึ้นแง่หนึ่ง แต่ถ้าหากจะคิดให้กว้างแล้ว การทำความดีแม้ในระยะเวลาใดเวลาหนึ่ง ถ้าเป็นผู้มีปัญญารู้จักหลักธรรมที่เรียกว่า ธรรมของสัตบุรุษ หรือสัปปุริสธรรม ก็หมายความว่า ต้องพิจารณาให้เหมาะด้วย คือรู้แม้แต่ในการทำความดีว่า ในสภาพการณ์อย่างนี้ ในการดำรงชีวิตอย่างนี้ เราควรทำความดีแก่เราเองแค่ไหน เราควรเกื้อกูลแก่สังคมแค่ไหน ไม่ใช่มุ่งแต่ตัวเองอย่างเดียว จริงอยู่ว่าเราทำความดีเฉพาะตัวเราเองก็เป็นประโยชน์แก่สังคมไปด้วย ไม่น้อยก็มาก ไม่ระยะสั้นก็ระยะยาว แต่ในทางที่ควรแล้ว ควรเป็นความดีที่เกื้อกูลทั้งสองฝ่าย เพราะตามหลักแล้วท่านให้บำเพ็ญตามหลักสัปปุริสธรรม สัปปุริสธรรมนั้นเป็นไปทั้งสองฝ่ายในการดำรงชีวิตที่ดี เพราะฉะนั้นที่ถามในแง่ว่าถูกต้องหรือไม่ ทำได้หรือไม่ บอกว่าได้ เป็นประโยชน์หรือไม่ บอกว่าเป็น แต่ถ้าว่าควรจะทำอย่างไร ก็ตอบว่าควรทำให้กว้างกว่านี้หน่อย

ถาม : ทางสายกลางในพุทธศาสนา จะเป็นการถ่วงหรือขัดขวางความเจริญก้าวหน้าในด้านต่าง ๆ หรือไม่ ท่านมีความ

เห็นอย่างไร ในการนำคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าเรื่องทางสายกลาง มาใช้กับการพัฒนาประเทศหรือความเจริญของโลก

ตอบ : ถามอย่างนี้ก็คล้ายกับว่ายอมรับความหมายของทางสายกลางกันอยู่แล้ว แต่ความจริงนั้นเรายังไม่ทราบชัดว่าเข้าใจกันดีหรือยัง ฉะนั้น ก่อนที่จะก้าวไปสู่ตัวปัญหา จะต้องมาพูดกันเสียก่อนว่า ทางสายกลางคืออะไร ปัจจุบันมีปัญหาขึ้นแล้วว่า ทางสายกลางคืออะไร เห็นหนังสือพิมพ์บางฉบับเคยลงแสดงทัศนะ บางท่านบอกว่าทางสายกลาง มัชฌิมาปฏิปทานั้นเป็นทางนำไปสู่พระนิพพาน ว่าเป็นโลกุตตรธรรม นำมาใช้สำหรับชาวบ้านไม่ได้ จะไปกันใหญ่ อันที่จริงที่ว่านำไปสู่พระนิพพานนั้นถูก แต่นิพพานในทัศนะของท่านผู้นั้น ก็ไม่ใช่เรื่องของคนธรรมดาที่จะไปอีกนั่นแหละ เลยเถิดไปอีกทิศหนึ่งเลย กลายเป็นใช้กับคนสามัญไม่ได้ ทางสายกลางคืออะไร ทางสายกลางคือทางที่ถูกต้อง เพราะเมื่อไปเทียบกับทางที่เป็นสุดโต่ง ๒ ทาง คือทางที่มุ่งหาความสุขปรนเปรออย่างเดียว ลุ่มหลงจนเกินไปอย่างหนึ่ง กับทางที่ทรมานตนเองจนเกินไปอีกอย่างหนึ่ง เมื่อไปเทียบกับ ๒ อย่างนี้ เลยกลายเป็นทางสายกลางไป ที่จริงคือทางที่ถูกต้องนั่นเอง

ทางสายกลางนั้นเนื้อแท้อยู่ที่ไหน ฐานมันอยู่ที่ปัญญา ยอมรับไหมว่าปัญญาเป็นตัวแก้ปัญหาที่ถูกต้อง ถ้ายอมรับตัวนี้แหละคือทางสายกลาง ทางสายกลางมีสัมมาทิฏฐิ ความเห็นถูกต้องเป็นฐาน สัมมาทิฏฐิคือปัญญา เพราะฉะนั้นทางสายกลางคือทางที่มีปัญญาเป็นฐาน เดินไปโดยใช้ปัญญา และนำไปสู่ความเจริญแห่งปัญญา เพื่อการสำเร็จผลคือพ้นจากปัญหา อันนี้คือทางสายกลาง เพราะฉะนั้นเรื่องทางสายกลางก็ตอบได้แค่นี้ ถ้าเรายอมรับว่าการแก้ปัญหาต้องเริ่มต้นจากการมีปัญญา มีความเข้าใจถูกต้อง ก็ต้องพยายามสร้างปัญญาให้เพิ่มขึ้น ต้องใช้ปัญญาและสำเร็จการพ้นปัญหาด้วยปัญญา นี้ก็คือทางสายกลางนั่นเอง จำกัดความง่าย ๆ อย่างนี้ เมื่อบอกว่าจะนำทางสายกลางมาใช้ในการพัฒนาประเทศหรือความเจริญของโลก ก็อยู่ที่ว่าเรายอมรับไหมว่าตัวแก้ปัญหาที่แท้อยู่ที่ปัญญาเป็นฐาน การใช้ปัญญานั้นมีหลักอย่างไร ก็มีศีลมาประกอบ ศีลคืออะไร ? ศีลคือความประพฤติทางกายวาจา และสัมมาชีพ โดยมากเราลืม เวลาเราพูดถึงศีลเรามักตกคำว่าสัมมาชีพไปตัวหนึ่ง ที่จริงศีลนั้นต้องมีสัมมาชีพด้วย และต้องสัมพันธ์กับสมาธิ สมาธิคืออะไร ? สมาธิคือการมีสติ การมีความเพียรพยายามและการมีความตั้งใจมั่น สมาธิประ-

กอบด้วยหลักใหญ่ ๆ ๓ ประการเป็นสำคัญ จากนี้เราจะไปขยายออกอย่างไรก็แล้วแต่ ทางสายกลางนี้เป็นเพียงหลักใหญ่ๆ ซึ่งจะต้องนำไปประยุกต์ในกรณีเฉพาะเป็นกรณี ๆ ไป ดังนั้นอาตมภาพเห็นจะไม่ต้องตอบโดยตรงว่าจะนำมาใช้ในการพัฒนาประเทศหรือความเจริญทางโลกได้หรือไม่ เพราะตัวของทางสายกลางอยู่ที่ปัญญา ปัญหาอยู่ที่เรายอมรับการแก้ปัญหาด้วยปัญญาหรือไม่

ถาม : ในสถาบันใดก็ตามที่มีหัวหน้าดีแต่แนะนำหรือสั่งสอนอนุชน แต่ในทางปฏิบัติ ท่านผู้นั้นกลับไม่เป็นตัวอย่างที่ดีเข้าทำนอง "จงทำอย่างฉันพูด แต่อย่าทำอย่างฉันทำ" อย่างนี้จะมีวิธีแก้ไขหรือไม่ อย่างไร และทำไมในสถาบันนั้นจึงมีหัวหน้าอย่างนั้น

ตอบ : ระยะยาวต้องแก้ปัญหาให้ได้ ไม่เช่นนั้นหัวหน้าคนต่อไปก็คงจะได้อย่างนั้นอีก เพราะหัวหน้าคนนี้ไม่ดี ดีแต่พูดแนะนำคนอื่น แล้วเมื่อเปลี่ยนได้หัวหน้าคนใหม่ก็ได้อย่างนั้นอีก จะทำอย่างไร ก็ต้องเปลี่ยนกันเรื่อยไป อันนี้ถ้าแก้ปัญหาระยะสั้นก็คือ แก้ที่หัวหน้านั้นอย่าให้เป็นคนดีแต่พูด ต้องทำด้วยปฏิบัติอย่างนั้นด้วย ก็แก้ที่ตัวบุคคล ถ้าแก้ไม่สำเร็จในระยะยาวก็คงมีการเปลี่ยนแปลงรุนแรง แต่ในระยะยาวนั้นทำอย่างไรจะ

ให้หัวหน้าที่จะมีต่อๆไปได้อย่างที่เราต้องการด้วย อันนี้สำคัญกว่าไม่อย่างนั้นแล้ว หัวหน้าคนนี้อาจจะดีทางปฏิบัติ แต่คนใหม่ต่อ ๆ ไปอาจจะไม่ดีอีกแล้ว เพราะฉะนั้นต้องแก้ที่ระบบสถาบันนั้นด้วย จึงจะได้ผลระยะยาว ไม่ใช่แก้เฉพาะตัวคนนั้น จะไปแก้ปัญหาเฉพาะตัวผู้นำไม่ได้ แสดงว่าต้องแก้ที่สถาบันนั้นเลย สถาบันนั้นคงจะมีช่องว่างเกี่ยวกับการสร้างคนในระบบของตัว ที่ทำให้ได้ผู้นำที่มีคุณภาพอย่างนี้

ถาม : อยากจะรู้ว่าชีวิตคนไทยในอนาคตจะเป็นอย่างไร เนื่องจากกระผมมีอายุมากแล้ว และเข้าใจว่าจะอยู่ไปก็ไม่นาน ถ้าไม่ตายเสียก่อนก็ไม่พ้นใน ๕ ปี ๑๐ ปีนี้ พระคุณเจ้ามีหูตากว้าง ถ้ารู้ว่าสังคมไทยในอนาคตจะเป็นอย่างไร เราก็จะได้ให้อนุชนรุ่นหลังของเราเตรียมตัวไว้เสียก่อน ที่จะแก้ไขหรือดัดแปลงแก้ไขให้สังคมนั้นมีความสุขความเจริญต่อประเทศชาติ กระผมยังนึกไม่ออกว่าสังคมไทยของเราในระยะ ๕๐ ปีนี้จะเป็นอย่างไร

ตอบ : ขอเจริญพร ในเรื่องของการทำนายสังคมในภายหน้านี้เป็นเรื่องยากอยู่ การทำนายภายหน้าก็ต้องอาศัยมูลฐานหรือเหตุปัจจัยที่สร้างขึ้นจากปัจจุบัน ว่าเราได้สร้างอะไรขึ้น ถ้าหากปัจจุบันนี้ เราได้หาทางสร้างเหตุปัจจัยที่จะนำไปสู่สภาพที่ดีงาม

เราก็ย่อมจะหวังได้ว่า มันจะเป็นไปในรูปที่ดีงาม แต่ถ้าหากเราปล่อย เห็นว่ามีปัญหาเกิดขึ้นแล้วเราไม่แก้ปัญหา หรือแก้ปัญหาไม่ถูกต้อง ก็แน่นอนว่ามันต้องเป็นไปในรูปที่ไม่ดีไม่งามแน่ อาจถึงแก่หายนะก็ได้ เพราะฉะนั้นใน ๕๐ ปีข้างหน้าเราก็ต้องดูจากปัจจุบันว่าเราทำอะไรบ้าง ในกิจกรรมทุกอย่างของสังคมมนุษย์ที่เราร่วมกันทำนี้ อย่างเมื่อสักครู่ ถ้าเรายอมรับว่าค่านิยมของสังคมปัจจุบัน ส่วนใหญ่เป็นแบบมุ่งสวรรค์ชั้นต่ำ ถ้าเป็นอย่างนี้เรื่อยไป ๕๐ ปีข้างหน้าก็เห็นว่าจะเป็นสังคมที่เต็มไปด้วยความเสื่อมโทรมต่างๆ มากมาย และก็ไม่แน่ใจว่าจะอยู่ถึง ๕๐ ปีข้างหน้าหรือไม่ มันจะต้องมีเหตุอะไรวุ่นวายมากกว่านี้ แต่ทีนี้ถ้าเราแก้ปัญหาทันในปัจจุบันนี้ โดยมีความตระหนักหรือมีความเข้าใจในปัญหาในสาเหตุแล้ว พยายามแก้ไขปรุงแต่งเหตุปัจจัยให้ดี ก็คิดว่าใน ๕๐ ปีข้างหน้ามันอาจจะดีก็ได้ ถ้าหากว่าสร้างธรรมฉันทะให้เกิดขึ้นได้ บ้านเมืองไทยในอนาคตอาจเป็นบ้านเมืองที่เจริญ เต็มไปด้วยความมีระเบียบเรียบร้อย มีความสุขก็ได้ เจริญพร เห็นว่าทำนายได้แต่ว่าเราจะทำอะไรในปัจจุบันนี้แค่นี้เอง

ถาม : ผมอยากเรียนถามว่าถ้าเราจะเอาสังคมคอมมูนิสต์เข้ามาในประเทศไทย จะเหมาะสมเพียงไรกับสังคมปัจจุบัน

ตอบ : อาตมภาพยังไม่รู้จักชัดว่าสังคมคอมมูนิสต์เป็นอย่างไรบ้าง เห็นจะทำนายยาก คือเราไม่รู้จักตัวแท้ของมันว่าสังคมคอมมูนิสต์เป็นอย่างไร อย่างไรก็ตาม ตอนนี้มีปัญหายากลำบากเกิดขึ้นในสภาพที่เราไม่ได้ดำรงอยู่แต่ผู้เดียว และในการที่เราจะเกี่ยวข้องกับสังคมอื่นนั้น ยังมีเจตนาที่จะนำเอาระบบเข้าไปก้าวก่ายแทรกแซงกันอีกด้วย ถ้าอย่างนี้มันก็ต้องคิดเตรียมเหมือนกันว่า ถ้าเข้ามาอย่างนั้นจะเป็นอย่างไร แต่อาตมภาพเชื่อว่าถ้าเรามีหลักที่ดีแล้ว เราสามารถดำรงสังคมของเราได้ ปัจจุบันนี้แม้เป็นสังคมพุทธ แต่เรามีจุดอ่อนให้เขาโจมตีได้ไม่ใช่หรือ เขาจึงมีช่องทาง ถ้าเราพยายามแก้ไขปรับปรุงตัวเองให้เราเข้าสู่สภาพของเราที่แท้จริง ให้มันถูกต้องจนเรามั่นใจแล้ว เราก็ไม่ต้องกลัวเหมือนกัน มันไม่มีช่องเข้ามา แต่ปัจจุบันนี้เราต้องยอมรับจุดอ่อนของเราว่าบกพร่องจากอุดมการณ์มากเหมือนกันด้วย จึงเป็นช่องให้เขาแทรกเข้ามาได้ เวลาเขาจะแทรกเข้ามา ย่อมเป็นธรรมดาที่เขาจะเผยแพร่อุดมการณ์ และอุดมสภาวะที่เขาเองก็อยากเข้าถึงมาให้เรารับรู้ ส่วนสภาพที่เป็นจริงในทางปฏิบัติ เขาจะเข้า

ถึงและบกพร่องจากอุดมการณ์และอุดมสภาวะนั้นเพียงใด เราก็ไม่เห็น แต่สำหรับเรา เวลามองเทียบ เรามองดูตัวเราที่สภาพซึ่งเป็นจริงอยู่ในทางปฏิบัติ และมองดูเขาที่สภาพในอุดมการณ์และอุดมสภาวะ เราย่อมเสียเปรียบเป็นธรรมดา เพราะฉะนั้นถ้าหากว่าเราไม่รู้ว่าคอมมูนิสต์ดีแค่ไหน หรือไม่ดีแค่ไหน ถ้าเรามั่นใจว่าของเราดีจริง เราก็ไม่กลัว แต่สำหรับปัจจุบันนี้ เราไม่มั่นใจ หรือเรามั่นใจในสิ่งที่เป็นอุดมคติ แต่ในทางปฏิบัติเรายังทำไม่ได้ เรามีจุดอ่อนเราก็ไม่มั่นใจตนเอง จึงอยู่ที่ว่าเราต้องรีบแก้ปัญหาแต่ต้น ถ้าเราแก้ปัญหาให้เราทำได้อย่างอุดมคติของเราที่วางไว้จนเรามั่นใจแล้ว อาตมภาพเห็นว่าไม่น่ากลัว ถึงเขาจะดีไม่ดี ถ้าเขาดีก็เข้ากันได้ ถ้าเขาไม่ดี เราไม่ยอมรับเอง เราทั้งหมดไม่ยอมรับ แต่ที่เขามาได้เพราะมีช่องให้บางคนไปยอมรับมันก็ยุ่ง เหมือนอย่างพุทธศาสนาบอกว่าอยู่ได้ด้วยบริษัท ๔ นี่แหละบริษัท ๔ นั่นแหละทำให้ถูก คนอื่นมาก็ไม่สำคัญเท่าไร ถ้าคนอื่นมาก็หมายความว่าทำบริษัท ๔ นี้ให้เสียไปได้ก่อน ถ้าไม่เสียก็ไม่เป็นไร ต้องมีจุดอ่อนภายใน เพราะฉะนั้นอยู่ที่ทำตัวเราให้มั่นคง เจริญพร อาตมภาพไม่รู้สึกว่าต้องตอบโดยตรง

ถาม : ถ้าท่านอาจารย์เป็นผู้มีสิทธิทุกอย่างที่จะทำอะไรก็ได้ จะทำให้สังคมไทยมีอุดมคติ จะทำอย่างไรโดยลำดับ

ตอบ : ปัญหานี้ยิ่งใหญ่เหลือเกิน คล้าย ๆ กับว่าจะให้เป็นผู้นำ เห็นจะต้องให้มีผู้นำที่ดีด้วยเป็นลำดับแรก ที่นี้เราต้องตกลงกันก่อน หนึ่ง ต้องคิดกันให้ตกว่าเราจะเอาอะไรเป็นอุดมคติของสังคมไทย สิ่งแรกที่จะทำนี้ยังไม่ตกลงกันเลย จะไปกำหนดขั้นตอนว่า จะทำอย่างไรบ้างให้สังคมไทยไปสู่อุดมคติ จะขอตอบเพียงเท่านี้ก่อน เพราะถ้าไม่รู้อุดมคตินั้น ก็วางขั้นตอนไม่ถูกด้วย แต่ถ้าตกลงเอาตามอุดมคติที่อาตมภาพพูดไปแล้ว ก็ได้กำหนดขั้นตอนในการกระทำไว้คร่าว ๆ แล้วเช่นเดียวกัน ในการบรรยายและตอบคำถามทั้งหมดนี้

บทบาทของพระสงฆ์ในสังคมไทยปัจจุบัน

ชื่อเรื่องนี้ กำหนดให้บรรยายข้อเท็จจริงเกี่ยวกับภารกิจต่าง ๆ ที่พระสงฆ์ปฏิบัติอยู่ พร้อมทั้งความมีส่วนร่วมและฐานะของพระสงฆ์ อันเป็นที่ยอมรับในสังคมไทยสมัยปัจจุบัน คำว่าพระสงฆ์ในที่นี้ จำกัดเฉพาะพระสงฆ์ไทยในพระพุทธศาสนานิกายเถรวาท อันเป็นที่นับถือของประชาชนไทยส่วนใหญ่เท่านั้น การบรรยายตามแนวนี้ ต้องอาศัยความรู้เกี่ยวกับข้อเท็จจริง และ

หมายเหตุ : บรรยายในการสัมมนาเรื่อง "พุทธศาสนากับสังคมไทยปัจจุบัน" ณ สยามสมาคมในพระบรมราชูปถัมภ์ ๙ สิงหาคม ๒๕๑๒ ตีพิมพ์ในบันทึกการสัมมนาดังกล่าว จัดพิมพ์เป็นของชำร่วยในการที่พระเทพเมธี (กี มารชิโน) ป.ธ. ๙ เจ้าอาวาสวัดทองนพคุณ ได้รับพระราชทานเลื่อนสมณศักดิ์เป็นพระธรรมเจดีย์ เมื่อวันที่ ๕ ธันวาคม ๒๕๑๔.

ประสบการณ์ในภาวการณ์ที่กำลังเป็นไปอยู่เป็นสำคัญ และก็มีผลเป็นเพียงการรวบรวมผลงานขึ้นไว้เป็นหลักฐานและเผยแพร่ต่อไปเท่านั้น

อย่างไรก็ดี เมื่อพิจารณาเจตนารมณ์ของผู้ตั้งชื่อเรื่อง เห็นว่า ได้เพ่งเล็งในแง่ของคุณค่าด้วยว่า บทบาทของพระสงฆ์ที่เป็นอยู่ปัจจุบันนี้ มีคุณโทษอย่างไร ทั้งแก่ตัวพระสงฆ์เอง แก่คณะสงฆ์ แก่พระพุทธศาสนา แก่สังคมไทยส่วนรวม มีความควรและไม่ควรอย่างใด ตลอดถึงว่าควรจะเป็นอย่างไรต่อไปด้วย การอภิปรายตามแนวนี้ จะรวบรวมเพียงข้อเท็จจริง และประเมินผลงานในปัจจุบันเท่านั้น ไม่เพียงพอ ต้องกล่าวถึงหลักคำสอนในพระพุทธศาสนา ที่เป็นรากฐานแห่งบทบาทนั้น สภาพของสถาบันคณะสงฆ์อันเป็นแหล่งของบทบาทนั้น และพื้นภาพทางประวัติศาสตร์ด้วย จึงจะช่วยให้ความเข้าใจในภาวการณ์ที่เป็นอยู่ชัดเจนยิ่งขึ้น และช่วยเสริมสร้างทัศนคติให้ถูกต้องสมบูรณ์ยิ่งขึ้น

บทความนี้ จึงจะได้บรรยายและแสดงทัศนะ โดยแยกเป็นหัวข้อย่อยตามลำดับ เริ่มแต่บทบัญญัติเกี่ยวกับหน้าที่ทางสังคมของพระสงฆ์เป็นต้นไป

หน้าที่และความผูกพันโดยหลักธรรม

คำสั่งสอนในพระพุทธศาสนา ทั้งฝ่ายธรรมและฝ่ายวินัย ได้กำหนดให้ชีวิตของพระสงฆ์ เกี่ยวเนื่องและผูกพันอยู่กับสังคม โดยพื้นฐานที่เดียว ชีวิตสังคมของพระสงฆ์นี้ อาจแยกได้เป็น ๒ ส่วน คือ ความสัมพันธ์ภายในสังคมสงฆ์ ระหว่างพระสงฆ์ด้วยกันเอง และความสัมพันธ์ในสังคมส่วนรวม ระหว่างพระสงฆ์กับคฤหัสถ์

ในด้านความสัมพันธ์ระหว่างพระสงฆ์ด้วยกัน ชีวิตสังคมเป็นข้อผูกพันและสำคัญเพียงไร จะเห็นได้ชัดเจนจากบทบัญญัติต่าง ๆ ในวินัยของสงฆ์ มีการอยู่ร่วมกันเป็นวัด การกำหนดเขตสีมาอุโบสถ การปวารณา การกรานกฐิน พุทธบัญญัติที่ให้สงฆ์เป็นใหญ่ในกิจการต่าง ๆ ซึ่งเรียกว่าสังฆกรรม มีการอุปสมบท การระงับอธิกรณ์ เป็นต้น ตลอดถึงข้อกำหนดเกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล มีการเคารพกันตามอาวุโสเป็นต้น ซึ่งในที่นี้ ไม่มีความจำเป็นจะต้องชี้แจงแต่อย่างใด

ส่วนในด้านความสัมพันธ์กับคฤหัสถ์นั้น พระสงฆ์ถูกกำหนดให้ต้องฝากชีวิตความเป็นอยู่ไว้กับคฤหัสถ์ เริ่มแต่อาหาร ซึ่งพระสงฆ์เป็นอยู่ด้วยบิณฑบาต คืออาหารที่คฤหัสถ์ถวาย ตลอด

ถึงปัจจัย ๔ อย่างอื่น ๆ และความเป็นอยู่ที่ต้องอาศัยคฤหัสถ์เป็นประจำ เป็นข้อบังคับอยู่ในตัวให้ชีวิตของพระสงฆ์ผูกพันอยู่กับสังคมของคฤหัสถ์ ความผูกพันนี้ มิได้มีกำหนดแต่ในฝ่ายวินัยอย่างเดียวเท่านั้น แม้ในทางธรรม ก็มีพุทธพจน์ตรัสสอนและเตือนพระสงฆ์ให้ระลึกเสมอในภาวะนี้ เพื่อให้เกิดความสำนึกในการปฏิบัติหน้าที่ และความรู้สึกรับผิดชอบของตน เช่น

"บรรพชิตพึงพิจารณาเนือง ๆ ว่า ความเป็นอยู่ของเราเนื่องด้วยผู้อื่น.....วันคืนล่วงไป ๆ บัดนี้ เราทำอะไรอยู่"[๑]

"ภิกษุทั้งหลาย สมัยที่ไม่เหมาะสมสำหรับบำเพ็ญเพียร มี ๕ อย่างดังนี้ คือ.....

อีกประการหนึ่ง สมัยที่มีทุพภิกขภัย ข้าวเสียหาย หาบิณฑบาตได้ยาก ไม่สะดวกที่จะยังอัตภาพให้เป็นไปด้วยการแสวงหาบิณฑบาต นี้เป็นสมัยที่ไม่เหมาะสำหรับบำเพ็ญเพียรข้อที่สาม

อีกประการหนึ่ง สมัยที่มีภัย มีการก่อความกำเริบในป่าดง ชาวชนบทพากันขึ้นยานอพยพหนีไป นี้เป็นสมัยที่ไม่เหมาะสำหรับบำเพ็ญเพียรข้อที่สี่"[๒]

---

๑. องฺ.ทสก. ๒๔/๔๘/๖๒.

๒. องฺ.ปญฺจก. ๒๒/๕๔/๗๕.

หน้าที่ทางสังคมของพระสงฆ์ เกิดขึ้นเพราะความผูกพันในด้านความเป็นอยู่นี้เป็นสำคัญส่วนหนึ่ง นอกจากนั้น เมื่อกล่าวในแง่คุณธรรม พระสงฆ์ก็ย่อมมีหน้าที่จะต้องช่วยเหลือผู้อื่นให้พ้นจากความทุกข์ ด้วยอาศัยเมตตาและกรุณาธรรมของตน พุทธพจน์ที่ตรัสสอนเกี่ยวกับหน้าที่ทางสังคมของพระสงฆ์ มีอยู่มาก พระพุทธเจ้าได้ตรัสสอนหน้าที่นี้ ตั้งแต่ทรงเริ่มประกาศพระศาสนาที่เดียว ดังจะเห็นได้จากพุทธพจน์ ในการส่งพระสาวกออกประกาศพระศาสนา เป็นต้น เช่น

"ภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายจงจาริกไป เพื่อประโยชน์และความสุขของชนหมู่มาก เพื่ออนุเคราะห์ชาวโลก เพื่อประโยชน์เกื้อกูลและความสุขแก่ทวยเทพและมนุษย์ทั้งหลาย"[๑]

"ภิกษุทั้งหลาย พราหมณ์และคฤหบดีทั้งหลาย เป็นผู้มีอุปการะมากแก่เธอทั้งหลาย บำรุงเธอทั้งหลายด้วยจีวร บิณฑบาต เสนาสนะ และคิลานปัจจัยเภสัชบริขาร

แม้เธอทั้งหลาย ก็จงเป็นผู้มีอุปการะมาก แก่พราหมณ์และคฤหบดีทั้งหลาย จงแสดงธรรมอันงามในเบื้องต้น งามในท่ามกลาง งามในที่สุด จงประกาศแบบการครองชีวิตอัน

---

๑. วินย. ๓/๔๒/๓๙.

ประเสริฐ พร้อมทั้งอรรถ พร้อมทั้งพยัญชนะ บริสุทธิ์ บริบูรณ์สิ้นเชิง แก่พราหมณ์และคฤหบดีเหล่านั้นเถิด

ภิกษุทั้งหลาย คฤหัสถ์และบรรพชิตทั้งหลาย ต่างอาศัยกันและกัน ด้วยอามิสทาน และธรรมทาน อยู่ประพฤติพรหมจรรย์นี้ เพื่อต้องการสลัดโอฆะ เพื่อทำความสิ้นทุกข์โดยชอบ ด้วยอาการอย่างนี้"[๑]

"ภิกษุทั้งหลาย เพราะเหตุนั้นแล เธอทั้งหลายพึงศึกษาอย่างนี้ว่า เราบริโภคจีวร บิณฑบาต เสนาสนะ และคิลานปัจจัยเภสัชบริขารของชนเหล่าใด (เราจักทำให้) ปัจจัยของชนเหล่านั้น เป็นของมีผลมาก มีอานิสงส์มาก และการบรรพชาของเราจักไม่เป็นหมัน จักมีผล มีกำไร เธอทั้งหลายพึงศึกษาอย่างนี้แล

อนึ่ง เธอทั้งหลายพึงศึกษาอย่างนี้ว่า เมื่อพิจารณาเห็นประโยชน์ของตน ควรแท้ทีเดียว ที่จะทำประโยชน์นั้นให้สำเร็จด้วยความไม่ประมาท เมื่อพิจารณาเห็นประโยชน์ของผู้อื่น ก็ควรแท้ทีเดียว ที่จะทำประโยชน์นั้น ให้สำเร็จด้วยความไม่ประมาท หรือเมื่อพิจารณาเห็นประโยชน์ของทั้งสองฝ่ายก็ควรแท้ทีเดียว

---

๑. ขุ.อิติ. ๒๕/๒๘๗/๓๑๔.

ที่จะทำประโยชน์ทั้งสองฝ่ายนั้นให้สำเร็จ ด้วยความไม่ประมาท"[๑]

"ดูก่อนคฤหบดีบุตร สมณพราหมณ์ผู้เป็นทิศเบื้องบน พึงได้รับการบำรุงจากกุลบุตร โดยฐานะ ๕ คือ

๑) ด้วยกายกรรมประกอบด้วยเมตตา

๒) ด้วยวจีกรรมประกอบด้วยเมตตา

๓) ด้วยมโนกรรมประกอบด้วยเมตตา

๔) ด้วยความเป็นผู้ไม่ปิดประตู (คือเต็มใจต้อนรับ)

๕) ด้วยจัดหาอามิสทานถวาย

สมณพราหมณ์ผู้เป็นทิศเบื้องบน เมื่อได้รับการบำรุงจากกุลบุตรโดยฐานะ ๕ อย่างแล้ว ย่อมอนุเคราะห์กุลบุตรโดยฐานะ ๖ คือ

๑) สอนให้ละเว้นจากความชั่ว

๒) แนะนำให้ตั้งอยู่ในความดี

๓) อนุเคราะห์ด้วยน้ำใจอันงาม

๔) สอนสิ่งที่ยังไม่เคยได้สดับเล่าเรียน

๕) ชี้แจงให้เข้าใจชัดเจน ในสิ่งที่ได้สดับเล่าเรียนแล้ว

---

๑. องฺ.สตฺตก. ๒๓/๖๕/๑๓๗.

๖) บอกทางสวรรค์ให้ (แนะนำวิธีครองชีวิต ให้ได้รับผลดีและความสุข)"[๑]

นอกจากนี้ ในวินัยยังมีบทบัญญัติสำหรับรักษาความสัมพันธ์ระหว่างพระสงฆ์กับประชาชน ให้อยู่ในสภาพที่ถูกต้องและมั่นคง ให้สถาบันคณะสงฆ์อยู่ในฐานะมีเกียรติ เป็นที่เคารพเทิดทูน ทำการอนุเคราะห์ประชาชนด้วยคุณธรรม หวังประโยชน์สุขแก่ประชาชนอย่างแท้จริง มิใช่เพ่งอามิสหรือกลายเป็นการคลุกคลีกับคฤหัสถ์ เช่น ไม่ให้ภิกษุประจบคฤหัสถ์ ด้วยการยอมตัวลงรับใช้เขาในกิจการต่าง ๆ[๒] ไม่ให้เป็นคนมักขอ[๓] ซึ่งทำให้คนเสื่อมศรัทธาและความเคารพจากสถาบันสงฆ์และพระศาสนา ให้มีการลงโทษผู้ทำลายความสัมพันธ์อันดีนี้ ไม่ว่าจะเป็นฝ่ายภิกษุหรือคฤหัสถ์ เช่นบัญญัติให้สงฆ์พิจารณาลงปฏิสาราณีย-กรรมแก่ภิกษุผู้ทำความผิดต่อคฤหัสถ์ หาทางกำจัดผลประโยชน์ของเขา ทำให้เขาเดือดร้อน ยุแหย่ให้คฤหัสถ์แตกแยกกัน หรือรับคำกับเขาแล้วไม่ทำจริง เป็นต้น โดยลงโทษให้ไปขอขมาต่อ

---

๑ ที.ปา. ๑๑/๒๐๔/๒๐๕.

๒. วินย. ๑/๖๒๒/๔๒๑.

๓. วินย. ๒/๕๓/๓๖ ; ๕๘/๔๑ ; ๖๒/๔๖ ; ๖๖/๕๑ ฯลฯ.

คฤหัสถ์นั้น[๑] และในทำนองเดียวกัน สำหรับคฤหัสถ์ที่ทำผิดต่อสงฆ์ ในความผิดที่คล้ายคลึงกันนั้น ก็มีบทบัญญัติให้สงฆ์ลงโทษคว่ำบาตร[๒] ได้เช่นเดียวกัน

กล่าวโดยสรุป หน้าที่และความผูกพันทางสังคมของพระสงฆ์ เกิดจากองค์ประกอบ ๓ ประการคือ

๑. การดำรงชีวิตของพระสงฆ์ ต้องอาศัยปัจจัย ๔ ที่ชาวบ้านถวาย

๒. สภาวะและเหตุการณ์ในสังคม ย่อมมีผลเกี่ยวข้องกับการบำเพ็ญสมณธรรม

๓. โดยคุณธรรมคือ เมตตา กรุณา จะต้องช่วยเหลือผู้อื่นให้พ้นจากทุกข์

ยังมีพุทธพจน์อีกเป็นอันมากที่ตรัสสอนเกี่ยวกับชีวิตทางสังคมของพระสงฆ์ ขอยกมาแสดงเป็นตัวอย่างอีกจำนวนหนึ่ง ดังนี้

"ความเป็นผู้มีมิตรดี (กัลยาณมิตร) มีสหายดี มีเพื่อนดี เท่ากับชีวิตพรหมจรรย์ทั้งหมดทีเดียว"[๓]

---

๑. วินย. ๖/๑๕๔/๖๘.

๒. วินย. ๗/๑๑๓/๔๒.

๓. สำ.ม. ๑๕/๕/๔.

"ประการหนึ่ง ภิกษุเป็นผู้ขยัน ไม่เกียจคร้าน ในกิจที่ควรจัดควรทำทั้งหลาย ทั้งงานสูง งานต่ำ ของเพื่อนพรหมจรรย์ทั้งหลาย ประกอบด้วยปัญญาสำหรับพิจารณา รู้อุบายในกิจนั้น ๆ สามารถจัด สามารถทำได้.....นี้ก็เป็นนาถกรณธรรมข้อหนึ่ง"[๑]

"ภิกษุพึงเป็นผู้ประพฤติปฏิสันถาร พึงเป็นผู้ฉลาดในอาจาระ เป็นผู้มากด้วยปราโมทย์ เพราะความประพฤติในปฏิสันถาร และความเป็นผู้ฉลาดในอาจาระนั้น จักทำความสิ้นทุกข์ได้"[๒]

"ปฏิปทาที่อิงอาศัยลาภเป็นอย่างหนึ่ง ปฏิปทาที่ให้ถึงนิพพาน เป็นอีกอย่างหนึ่ง ทราบดังนี้แล้ว ไม่พึงเพลิดเพลินในสักการะ พึงพอกพูนวิเวกเนือง ๆ"[๓]

"ภิกษุพึงเสพการนั่งผู้เดียว การนอนผู้เดียว ไม่เกียจคร้าน เที่ยวไปผู้เดียว พึงเป็นผู้ยินดีในเขตป่า"[๔]

"ภิกษุทั้งหลาย ถ้าเธอทั้งหลาย จะไม่เข้ามาเกยติดฝั่งโน้น ฝั่งนี้ ไม่จมเสียในระหว่างทาง ไม่เกยบก ไม่ถูกมนุษย์หรือ

---

๑. องฺ.ทสก. ๒๔/๑๗/๒๖.

๒. ขุ.อิ. ๒๕/๓๕/๖๖.

๓. ขุ.อิ. ๒๕/๑๕/๒๔.

๔. ขุ.อิ. ๒๕/๓๑/๕๕.

อมนุษย์ฉุดเอาไว้ ไม่ถูกน้ำวนดูดไว้ ไม่เน่าภายใน เธอทั้งหลายก็จักโน้มเอียงมุ่งดิ่งไปสู่นิพพาน

ก็มนุษย์ผู้ฉุดเอาไว้นั้นคืออะไร กล่าวคือ ภิกษุในธรรมวินัยนี้ เป็นผู้คลุกคลี เพลิดเพลิน โศกเศร้าอยู่กับพวกคฤหัสถ์ เมื่อเขาสุขก็สุขด้วย เมื่อเขาทุกข์ก็ทุกข์ด้วย ย่อมนำตนเข้าไปวุ่นในกิจการที่เกิดขึ้นของเขา นี่แล เรียกว่ามนุษย์ฉุดเอาไว้"[๖]

พุทธพจน์เหล่านี้ หลายข้อดูคล้ายขัดกับชีวิตสังคม และแย้งกันอยู่ในตัว ลักษณะที่ดูเผิน ๆ ว่าขัดกันนี้ มีทั่วไปในคำสอนทางพระพุทธศาสนา เพราะเป็นคำสอนที่เพ่งความคนละแง่ แล้วกลับมาเสริมกันให้สมบูรณ์ ในกรณีนี้ พุทธพจน์ที่ยกมาแสดงทั้งหมดนั้น เป็นกรอบสำหรับกำหนดขอบเขตชีวิตทางสังคมของพระสงฆ์ ให้อยู่ในสภาพที่พอเหมาะพอดีและถูกต้อง ช่วยรักษาผลประโยชน์ที่จะเกิดจากการปฏิบัติธรรมให้คงอยู่ ช่วยรักษาสถาบันสงฆ์ให้มั่นคง และรักษาความสัมพันธ์ทางสังคม ระหว่างพระสงฆ์กับประชาชนให้พอเหมาะพอดี และจะเป็นเกณฑ์สำหรับกำหนดขีดความสัมพันธ์ทางสังคมระหว่างพุทธบริษัททั้งสองฝ่ายนี้ต่อไป

---

๑. สำ.สฬ. ๑๘/๓๒๓/๒๒๔.

บทบาทในอดีต

ประวัติการประดิษฐานพระพุทธศาสนาในประเทศไทยนี้ยังไม่ปรากฏละเอียดชัดเจน พอที่จะให้ทราบถึงบทบาทของพระสงฆ์ในยุคเริ่มแรกทีเดียวว่าเป็นอย่างไร แต่ถ้าจะถือตามอย่างประวัติการประดิษฐานพระพุทธศาสนาในชมพูทวีป ของพระพุทธเจ้า และพระสาวกรุ่นแรก ๆ แล้ว ก็จะต้องอนุมานว่าพระเถระผู้เผยแพร่พระพุทธศาสนาในครั้งแรก ต้องใช้ความเพียรพยายามอย่างมาก ในการใช้วิธีการเผยแผ่แบบต่าง ๆ จาริกสั่งสอน เพื่อนำธรรมให้เข้าถึงประชาชน หรือนำประชาชนให้เข้าถึงพระศาสนา อาจเรียกระยะแรกนี้ว่า *ระยะออกไปหาประชาชน*

ต่อมา เมื่อการเผยแผ่เป็นผลสำเร็จกว้างขวาง พระพุทธศาสนาประดิษฐานลงมั่นคงแล้ว เกิดมีสถาบันวัดและพระสงฆ์ขึ้นเป็นหลักฐาน วัดและพระสงฆ์มีบทบาทเกี่ยวข้องกับความเป็นอยู่ทุกอย่าง และในทุกระยะแห่งชีวิตของประชาชน วัดก็กลายเป็นส่วนหนึ่งของสังคม และเป็นส่วนศูนย์กลางของสังคมทีเดียว คนไทยทุกคนเกิดมาเป็นชาวพุทธโดยไม่รู้ตัว โดยไม่ต้องประกาศ รู้จักวัดในฐานะเป็นศูนย์กลางของสังคม รู้จักพระสงฆ์ในฐานะเป็นบุคคลที่ตนต้องเคารพเชื่อถือ ภาวะนี้ เป็นสิ่งที่กลมกลืน

แทรกอยู่ในชีวิตความเป็นอยู่ของประชาชนโดยไม่รู้ตัว ในระยะนี้ บทบาทของพระสงฆ์ก็เปลี่ยนไป แทนที่จะต้องออกไปเผยแพร่ธรรมให้เข้าถึงประชาชน ก็เพียงคอยรออยู่ที่วัด คอยอนุเคราะห์ประชาชนซึ่งเป็นชาวพุทธอยู่แล้ว และมาวัดเพื่อขอรับบริการในฐานะที่วัดเป็นศูนย์กลางบริการต่าง ๆ ของสังคมของตน ท่าทีของพระสงฆ์เปลี่ยนมาเป็นการคอยรอรับพิจารณาปัญหาและเรื่องราวต่าง ๆ ที่เขาจะนำมาถามและปรึกษาที่วัด คอยรอรับอาราธนาจากชาวบ้านผู้ศรัทธาอยู่แล้วที่จะมาหา กระบวนการที่จะให้เกิดภาวะนี้ได้ คงต้องอาศัยระยะเวลานานพอสมควร แต่ภาวะเช่นนี้ก็ได้มีในสังคมไทยมาเป็นเวลานานหลายร้อยปีแล้ว อาจเรียกระยะนี้ว่า *ระยะรอรับอาราธนา* ระบบความเชื่อถือ และวิธีปฏิบัติต่าง ๆ ตามความเชื่อถือนั้น ถูกทำสืบต่อกันมาจนวางเป็นแบบฉบับกลายเป็นพิธีกรรมที่ต้องยึดถือตายตัว เพื่อคุณค่าในทางความศักดิ์สิทธิ์และความงามเป็นต้น เช่น พิธีการเทศน์ ที่ต้องขึ้นนั่งบนธรรมาสน์ ถือคัมภีร์ มีคนอาราธนา และติดกัณฑ์เทศน์เป็นต้น โดยที่ภาวะเช่นนี้ดำเนินสืบเนื่องมาไม่ขาดสาย โดยไม่มีอะไรมากระทบหรือขัดขวาง จึงกลายเป็นระยะแห่งความเฉื่อยนิ่ง ไม่มีการเปลี่ยนแปลง

ตลอดระยะนี้ สังคมไทยทุกหน่วยย่อย เช่น แต่ละหมู่บ้านต่างมีวัดประจำหมู่บ้านของตนเป็นศูนย์กลาง และต่างก็มีความยึดถือในวัดนั้นว่าเป็นวัดของตน เป็นสมบัติร่วมกันของคนทั้งหมู่บ้านนั้น วัดแต่ละวัดจึงเป็นเครื่องรวมสังคมย่อยหนึ่ง ๆ เข้าให้เป็นหน่วยเดียวกัน บทบาทของวัดในฐานะศูนย์กลางของสังคมในระยะนี้ นอกจากอบรมสั่งสอนศีลธรรมแก่ประชาชนแล้ว พอสรุปได้ดังนี้

๑. เป็นสถานศึกษา สำหรับชาวบ้านส่งกุลบุตรมาอยู่รับใช้พระ รับการฝึกอบรมทางศีลธรรม และเล่าเรียนวิชาการต่าง ๆ ตามที่มีสอนในสมัยนั้น

๒. เป็นสถานสงเคราะห์ ที่บุตรหลานชาวบ้านที่ยากจนได้มาอาศัยเลี้ยงชีวิตอยู่และศึกษาเล่าเรียนด้วย ตลอดถึงผู้ใหญ่ที่ขัดสนมาอาศัยเลี้ยงชีพ

๓. เป็นสถานพยาบาล ที่แจกจ่ายบอกยาและรักษาผู้เจ็บป่วยตามภูมิรู้ของคนสมัยนั้น

๔. เป็นที่พักคนเดินทาง

๕. เป็นสโมสร ที่ชาวบ้านมาพบปะสังสรรค์ หย่อนใจ หาความรู้เพิ่มเติม

๖. เป็นสถานบันเทิง ที่จัดงานเทศกาล และมหรสพต่าง ๆ สำหรับชาวบ้านทั้งหมด

๗. เป็นที่ไกล่เกลี่ยข้อพิพาท เป็นที่ปรึกษา แก้ปัญหาชีวิตครอบครัวและความทุกข์ต่าง ๆ

๘. เป็นศูนย์กลางศิลปวัฒนธรรม ที่รวบรวมศิลปกรรมต่าง ๆ ของชาติ ตลอดจนเป็นเสมือนพิพิธภัณฑ์

๙. เป็นคลังพัสดุ สำหรับเก็บของใช้ต่าง ๆ ซึ่งชาวบ้านจะได้ใช้ร่วมกันเมื่อมีงานที่วัด หรือยืมไปใช้เมื่อตนมีงาน

๑๐. เป็นศูนย์กลางการบริหารหรือปกครอง ที่กำนันหรือผู้ใหญ่บ้านจะเรียกลูกบ้านมาประชุมกันบอกแจ้งกิจการต่าง ๆ (ในยามสงคราม อาจใช้เป็นที่ชุมนุมทหารด้วย)

๑๑. เป็นที่ประกอบพิธีกรรม หรือให้บริการด้านพิธีกรรมอันเป็นเรื่องผูกพันกับชีวิตของทุกคนในระยะเวลาต่าง ๆ ของชีวิต[๑]

กล่าวได้ว่า วัดเป็นทุกอย่างของสังคม เป็นศูนย์กลางที่รวมจิตใจของประชาชน ส่วนพระสงฆ์ ซึ่งเป็นตัวแทนของวัดใน

---

๑. ดูบทความเรื่อง "พระสงฆ์ในสังคมปัจจุบัน" ของผู้เขียนบทความนี้ และบทความเรื่อง "พุทธศาสนากับสังคมไทยปัจจุบัน" ของ แสง จันทร์งาม ในสังคมศาสตร์ปริทัศน์ ปีที่ ๖ ฉบับที่ ๓

บทบาทเหล่านี้ ก็กลายเป็นผู้นำทางจิตใจของประชาชน เป็นศูนย์รวมแห่งความเคารพเชื่อถือและการร่วมมือ โดยนัยนี้ วัดก็กลายเป็นหลักประกันความมั่นคงของประเทศชาติ ในฐานะเป็นที่ยึดเหนี่ยวประชาชนให้มีความสามัคคี และให้รวมตัวกันเข้าเป็นหน่วยหนึ่ง ๆ ได้

นอกจากการช่วยให้เกิดความสามัคคี ความเป็นระเบียบเรียบร้อย และการประพฤติศีลธรรมในสังคมหมู่บ้านแล้ว ฐานะของพระสงฆ์ที่ได้รับความเคารพนับถือ น่าจะมีบทบาทสำคัญในการควบคุมทางสังคมระดับประเทศด้วย เพราะความเป็นที่เคารพนับถือของพระสงฆ์นั้น เป็นไปอย่างกว้างขวาง ทั่วทุกส่วนทุกชั้นของสังคม นับแต่พระมหากษัตริย์ลงมา

ในสังคมที่ผู้ปกครองมีอำนาจสิทธิขาดผู้เดียว ถ้าผู้ปกครองขาดคุณธรรมแล้ว ความยุ่งยากเดือดร้อนย่อมเกิดขึ้นได้อย่างรุนแรง และโดยสามัญวิสัยของมนุษย์ แม้คนดีมีเหตุผล เมื่อขาดเครื่องยับยั้งและมีโอกาสเต็มที่ที่จะทำอะไรตามใจตน ถ้าไม่หนักแน่นจริง ก็อาจละเมิดความยับยั้งชั่งใจของตน ละเมิดเหตุผล ลุอำนาจกิเลสสามัญ ทำการเพื่อสนองความต้องการส่วนตัวได้ จึงเป็นความจำเป็นที่จะต้องมีเครื่องยับยั้งหรือควบคุมในรูปใดรูป

หนึ่ง ในสังคมไทยสมัยโบราณ แม้ว่าพระมหากษัตริย์จะทรงอำนาจสมบูรณ์สิทธิขาดพระองค์เดียว แต่พระสงฆ์ซึ่งเป็นที่เคารพนับถือของประชาชน ก็เป็นที่เคารพนับถือขององค์พระมหากษัตริย์ด้วย บางท่านอาจเป็นครูอาจารย์ของพระมหากษัตริย์มาแต่เดิม พระสงฆ์เหล่านี้จึงมีบทบาทเป็นพระอาจารย์หรือเป็นที่ปรึกษา หรืออย่างน้อยเป็นที่เคารพนับถือ เป็นที่ตั้งแห่งความละอาย ช่วยยับยั้งการกระทำบางอย่างขององค์พระมหากษัตริย์และผู้มีอำนาจ และเป็นผู้นำเสียงประชาชนเข้าถึงผู้บริหารประเทศ ในเวลาเดียวกันฐานะของพระสงฆ์ ก็ดำรงอยู่ได้ด้วยความเคารพนับถือของประชาชน ซึ่งอาศัยความบริสุทธิ์และการประพฤติปฏิบัติที่ถูกต้อง เสียงและศรัทธาของประชาชน จึงเป็นกรอบความประพฤติของพระสงฆ์ได้อีกต่อหนึ่ง ส่วนประชาชนเอง ก็มีสถาบันการปกครองของประเทศ และสถาบันศาสนาเป็นเครื่องควบคุมความประพฤติอีกชั้นหนึ่ง นับว่าเป็นระบบการควบคุมทางสังคมที่รัดกุมแบบหนึ่ง

ในสังคมประชาธิปไตยที่สมบูรณ์ สิ่งที่ควบคุมความประพฤติของชนชั้นปกครอง ก็คือเสียงของประชาชน ซึ่งหมายถึงประชาชนที่ได้รับการศึกษาดีแล้ว แต่ถ้าประชาชนยังด้อยการ

ศึกษาอยู่ และสถาบันอื่นที่เคยช่วยทำหน้าที่นี้หมดความหมายไป ระบบการควบคุมก็เกิดช่องโหว่ จึงอาจเป็นสภาพที่เสี่ยงภัยก็ได้

การที่วัดกลายเป็นศูนย์กลางของสังคม ทำให้พระสงฆ์กลายเป็นผู้นำทางจิตใจ และเป็นศูนย์รวมความร่วมมือนั้น อาจเกิดจากปัจจัยหลายอย่าง เช่น การเป็นที่ประกอบพิธีกรรม หรือให้บริการในด้านนี้เป็นต้น แต่สิ่งเหล่านั้นไม่ใช่ข้อสำคัญ ปัจจัยสำคัญนั้นอยู่ที่ความรู้สึกว่าพระสงฆ์เป็นผู้ประพฤติธรรม มีความบริสุทธิ์อย่างหนึ่ง เป็นผู้เสียสละบำเพ็ญตนเพื่อผลประโยชน์ของประชาชนโดยบริสุทธิ์ใจอย่างหนึ่ง และที่น่าจะสำคัญที่สุด คือ ความรู้สึกว่าพระสงฆ์เป็นผู้มีสติปัญญารอบรู้วิชาการต่างๆทุกอย่างเหนือกว่าพวกตน สามารถเป็นที่ปรึกษาแนะนำชาวบ้านในปัญหาต่าง ๆ ได้ทั่วไป อันเป็นความรู้สึกในฐานะศิษย์กับอาจารย์ เป็นเครื่องรักษาความเคารพเชื่อถือได้ยั่งยืนมั่นคงยิ่ง รวมปัจจัยสำคัญ ๓ อย่าง ที่เชิดชูฐานะของพระสงฆ์ในสังคม คือ ความบริสุทธิ์ ความเสียสละบำเพ็ญประโยชน์ และความเป็นผู้นำทางสติปัญญา

๑. บริสุทธิ์

๒. เสียสละ

๓. นำทางสติปัญญา

บทบาทที่สูญเสียไป

บทบาทของวัดและพระสงฆ์ดังกล่าวข้างต้น มีความเป็นมาอันมั่นคงเป็นเวลานาน จนกระทั่งเมื่อความเจริญแบบตะวันตกเข้าสู่ประเทศไทยเมื่อประมาณ ๗๐–๘๐ ปีมานี้ จึงเกิดความเปลี่ยนแปลงขึ้น และเป็นการเปลี่ยนแปลงอย่างมาก ถึงอาจให้บทบาทที่กล่าวมานั้นสูญสลายไปทั้งหมดก็ได้

ความเปลี่ยนแปลง และสูญสลายแห่งบทบาทนี้ เริ่มจากเมืองหลวงก่อนแล้วขยายเข้าสู่สังคมแบบตัวเมือง ที่เจริญตามกันขึ้นในท้องถิ่นต่าง ๆ และโดยที่สังคมชนบททั้งหลายก็กำลังขยายตัว ไปในทางที่จะก้าวขึ้นมาเป็นสังคมแบบตัวเมืองด้วยกันทั้งนั้น จึงเป็นที่น่าวิตกว่า บทบาทของพระสงฆ์จะค่อยสูญสลายไปจนหมดสิ้น

มูลเหตุของความเปลี่ยนแปลงและสูญสลายของบทบาทเหล่านี้ เท่าที่มองเห็น คือ

๑. ความเจริญแบบตะวันตก นำสถาบันต่าง ๆ แบบใหม่เข้ามารับเอาบทบาทเดิมของวัดไปดำเนินการเสียหมด เช่น มีโรงเรียนตามระบบการศึกษาของชาติมาแทนบทบาทที่ ๑ มีกิจการสงเคราะห์ของรัฐบาลแทนบทบาทที่ ๒ มีโรงพยาบาล โรงแรม

สโมสร โรงมหรสพ สถานเริงรมย์ อย่างบาร์ ไนท์คลับ ระบบการศาล ฯลฯ มารับบทบาทข้ออื่น ๆ ต่อไป แยกกระจายบทบาททางสังคมของวัดเดิมออกไปทั้งหมด แต่ข้อนี้เป็นสาเหตุเพียงเผิน ๆ ไม่สู้สำคัญ เพราะการดำรงฐานะของวัดและพระสงฆ์ไม่ขึ้นอยู่กับบทบาทเหล่านี้ทั้งหมด บทบาทบางอย่างเป็นเพียงส่วนประกอบหรือฝากไว้ และบางอย่างถึงคงไว้ก็ควรเปลี่ยนรูปได้

๒. การไม่เข้าไปพิจารณาต้อนรับความเจริญอย่างใหม่ร่วมกัน กล่าวคือ เมื่ออารยธรรมแบบตะวันตกเข้ามานั้น พระสงฆ์กับประชาชนซึ่งสัมพันธ์กันอยู่เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน มาผละออกจากกันเสีย พระสงฆ์ไม่ยอมรับรู้และเกี่ยวข้องกับผู้มาใหม่ พยายามยึดถือและฝืนเอาสภาพเดิมให้คงอยู่ในท่ามกลางสังคมที่เปลี่ยนแปลงนั้นให้จงได้ ปล่อยให้ประชาชนออกไปสัมพันธ์กับผู้มาใหม่โดยโดยลำพัง ปรับตัวเข้าหาและรับความเจริญแบบใหม่นั้นโดยลำพัง ขาดการเหนี่ยวรั้งจากพระสงฆ์ซึ่งเคยเป็นผู้แนะแนวทางมาแต่เดิม

๓. การสูญเสียภาวะผู้นำทางปัญญาของพระสงฆ์ สิ่งหนึ่งที่สำคัญยิ่งซึ่งความเจริญแบบใหม่นำเข้ามา คือวิชาการสาขาต่าง ๆ อันเป็นที่มาของความเจริญแบบใหม่นั้น สังคมคฤหัสถ์ตื่นเต้นที่

จะเข้ารับศึกษาวิชาการเหล่านี้ ส่วนสังคมพระสงฆ์นั้นตรงข้าม มิได้มองดูวิชาการเหล่านั้นในฐานะความรู้ต่าง ๆ ที่สร้างเสริมสติปัญญามนุษย์ให้รู้จักสิ่งที่อยู่แวดล้อมตนดีขึ้น หรือในฐานะอุปกรณ์สำหรับช่วยให้มนุษย์ดำเนินชีวิตอยู่ในโลก และมีความสัมพันธ์ต่อกันได้สะดวกยิ่งขึ้น มิได้เห็นวิชาการเหล่านั้นในฐานะสิ่งที่จะนำเอามารองรับเสริมส่งหลักธรรมในพระศาสนา กลับเห็นเป็นของประหลาดอันพึงรังเกียจ ทั้งที่วิชาการเหล่านี้ ก็เป็นวิชาการพวกเดียวกับความรู้เดิมที่ท่านเคยรู้ เคยใช้ทำประโยชน์และแนะนำชาวบ้านมาแล้วนั่นเอง เป็นแต่มีระเบียบแบบแผนและกว้างขวางแปลกรูปออกไปอีกเท่านั้น และต่อมาพระสงฆ์เองก็ยอมรับและยินดีบริโภคใช้สอยวัสดุอุปกรณ์และบริการต่าง ๆ อันเป็นผลิตผลของวิชาการเหล่านั้น และยังได้พอใจที่จะอาศัยความรู้อันเป็นชั้นส่วนเล็กน้อยเกี่ยวกับวิชาการเหล่านั้น มาเป็นเครื่องมือประกอบในการบริโภคใช้สอยอุปกรณ์และบริการเหล่านั้นด้วย

ดังได้กล่าวแล้วข้างต้นว่า ความเชื่อถือของประชาชนต่อพระสงฆ์นั้นเกิดจากความเป็นผู้นำทางปัญญา เพราะแต่ก่อนพระสงฆ์รู้วิชาการต่าง ๆ กว้างขวางยิ่งกว่าชาวบ้าน เป็นผู้สอนวิชาการเหล่านั้นแก่ชาวบ้าน และพระสงฆ์รู้สภาพความเป็นไปต่าง ๆ ใน

สังคม เข้าใจความรู้สึกนึกคิดจิตใจของชาวบ้านทั้งหมด มองเห็นภาพสังคมของชาวบ้านทั่วถึงชัดเจน เหมือนคนยืนบนที่สูง มองเห็นภาพความเป็นไปภายล่างทั้งหมด คำพูดชี้แจงแนะนำต่าง ๆ ของพระสงฆ์จึงมีค่าสูง ยิ่งเมื่อรวมเข้ากับความบริสุทธิ์ของพระสงฆ์ซึ่งชาวบ้านเห็นว่า ท่านเป็นผู้มีคุณธรรม พูดด้วยหวังประโยชน์อย่างเดียวแล้ว ความเชื่อถือก็ยิ่งมั่นคงกลายเป็นความเคารพเชื่อฟังวางใจสนิททีเดียว

การที่พระสงฆ์ไม่ยอมรับรู้ ไม่ยอมเกี่ยวข้องกับวิชาการที่มากับความเจริญแบบใหม่ทั้งที่ความจริงก็เกี่ยวอยู่นั้น ทำให้เกิดการผืนแบบที่อ ๆ ต่อสภาพการเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ ทำให้ไม่มีการปรับปรุงระบบการศึกษาหรือแม้แต่ส่วนประกอบภายในระบบการศึกษาของตน ไม่เข้าใจสภาพปัจจุบันของสังคม และมองไม่เห็นภาพของตนเองภายในวงล้อมของสังคมว่าเป็นอย่างไร นอกจากนี้ มีผลตามมาอีกอย่างน้อย ๒ ประการ คือ

๑. เมื่อเวลาผ่านไป สังคมคฤหัสถ์ที่ไปสัมพันธ์กับผู้มาใหม่และเรียนรู้วิชาการใหม่ ๆ นั้น ยิ่งเห็นห่างกันออกไป หันมาดูสังคมสงฆ์ที่อยู่ในวงล้อมของตน เห็นเป็นของแปลกประหลาดคร่ำครึ ไม่สามารถเข้าใจ เหมือนผู้ที่เกิดอยู่คนละยุคคนละสมัย

หรือใช้ภาษาพูดคนละภาษา พระสงฆ์ขาดความรู้อันเป็นสื่อกลางที่รู้ร่วมกัน สำหรับชักนำคนเหล่านั้นเข้าหาหลักธรรมทางศาสนาที่เขายังไม่รู้ จึงหาทางเข้าสัมพันธ์กันไม่ได้ ยิ่งห่างเหินจากกันและไม่เข้าใจกันมากขึ้น ยิ่งกว่านั้นยังเข้าใจผิด กล่าวร้ายต่อกันอีกด้วย เสียงที่ว่าพระสงฆ์ไม่ทำงาน เอาเปรียบชาวบ้าน ฯลฯ ก็เกิดขึ้นโดยนัยนี้

๒. สังคมทั่วไปเห็นว่า วิชาการแผนใหม่เป็นความรู้ของผู้เจริญแล้ว ผู้ใดไม่รู้ก็เป็นคนคร่ำครึ เมื่อพระสงฆ์ไม่รู้วิชาการเหล่านี้ ฐานะของพระสงฆ์ในความรู้สึกของคนรุ่นใหม่ก็ลดต่ำลง เห็นไปว่า พระสงฆ์เป็นผู้ด้อยทางสติปัญญา ไม่เกิดความระลึกถึงด้วยความรู้สึกศรัทธานิยมนับถือ ไม่เห็นเหตุชักจูงให้อยากเข้ามาเกี่ยวข้อง นอกจากนั้นยังเห็นว่าวิชาการที่พระสงฆ์เล่าเรียนกันอยู่ ไม่สามารถนำไปใช้ประโยชน์ในการดำเนินชีวิตและช่วยเหลือสังคมได้ เกียรติ ฐานะ และคุณค่าของการศึกษาพระปริยัติธรรมก็ลดต่ำลง ผู้สำเร็จการศึกษาออกไปไม่ได้รับการยกย่อง กลับถูกเหยียดหยาม ไม่กล้าประกาศตน เห็นสถาบันสงฆ์กลายเป็นสิ่งที่ไม่มีความหมาย

ข้อคิดบางประการที่ควรพิจารณาก่อน

เกี่ยวกับการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงกิจการต่าง ๆ ในยุคที่บ้านเมืองก้าวเข้าสู่ยุคใหม่ รับกับความเจริญแบบตะวันตกนั้น ความจริงก็มิใช่ว่าพระสงฆ์จะไม่มีการเคลื่อนไหวบทบาทเสียเลย แรกทีเดียวคณะสงฆ์ก็มีเค้าว่าจะมีการเปลี่ยนแปลงครั้งใหญ่เหมือนกัน ที่เห็นชัดคือ พระบรมราโชบายของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเจ้าเกล้าอยู่หัว ที่จะให้พระสงฆ์เป็นกำลังสำคัญในการจัดการศึกษาแบบใหม่ของชาติ กิจการสำคัญที่ทรงริเริ่มขึ้นในด้านการคณะสงฆ์ ขอกล่าวถึงในที่นี้ ๓ อย่าง คือ

๑. การเริ่มการศึกษาแผนใหม่ โดยการตั้งโรงเรียนขึ้นในวัด อาราธนาพระเป็นผู้สอนและเป็นผู้ดำเนินการ เริ่มแต่มูลศึกษาและประถมศึกษา และทรงฝากความหวังไว้เป็นอันมาก ที่จะให้พระสงฆ์เอาธุระและเป็นกำลังสำคัญในการนี้[๑]

๒. การออกพระราชบัญญัติลักษณะปกครองคณะสงฆ์ ร.ศ. ๑๒๑ ซึ่งนอกจากมีจุดมุ่งหมายที่จะจัดการปกครองสังฆ-

---

๑. ดู "เอกสารเรื่องจัดการศึกษาในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว" ที่รวบรวมจัดพิมพ์ เนื่องในโอกาสครบร้อยปีนับแต่เสวยราชย์ ๑ ตุลาคม ๒๕๑๑ หน้า ๕ และ ๒๓๖ เป็นต้น

มณฑลให้เป็นแบบแผนเรียบร้อย คู่กันกับการปกครองฝ่ายพระราชอาณาจักรที่ได้แก้ไขจัดไว้ก่อนแล้ว หลักการที่สำคัญยิ่งก็คือจะให้พระสงฆ์ได้มีหน้าที่ดูแลรับผิดชอบการศึกษาอย่างจริงจัง ทำให้การศึกษาที่ทรงริเริ่มจัดไว้แล้ว สอดคล้องและได้กำลังจากสายการปกครอง เป็นแบบแผนยิ่งขึ้น ข้อนี้เห็นได้ชัดจากบทบัญญัติมาตราต่าง ๆ ใน พ.ร.บ. นั้น ไม่ว่ามาตราใดที่ว่าด้วยเรื่องหน้าที่เจ้าคณะระดับต่าง ๆ จะต้องกำหนดหน้าที่ในการดูแลจัดการศึกษาไว้ด้วย[๑] กรณีเช่นนี้นับเป็นลักษณะอย่างหนึ่งของ พ.ร.บ. นี้ ที่แตกต่างจาก พ.ร.บ. คณะสงฆ์ฉบับต่อ ๆ มา

๓. การทรงสถาปนาสถาบันการศึกษาชั้นสูงของคณะสงฆ์ขึ้น ๒ แห่ง คือ ทรงสถาปนามหามกุฏราชวิทยาลัยขึ้นเพื่อเป็นอนุสรณ์แด่พระราชบิดา และทรงสถาปนามหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยขึ้น เพื่อเป็นที่เฉลิมพระเกียรติของพระองค์เอง[๒]

การที่ทรงตั้งสถาบันทั้ง ๒ นี้ขึ้น มีหลักฐานแน่ชัดว่า ทรงมุ่งหมายจะปรับปรุงระบบการศึกษาปริยัติธรรมให้พระสงฆ์ได้เล่า

---

๑. ดู พ.ร.บ. ที่อ้างถึง มาตรา ๑๓, ๒๔, ๒๖, ๓๑ และ ๓๗ และดูประกาศใช้ พ.ร.บ.ลักษณะปกครองคณะสงฆ์ วันที่ ๑๔ กรกฎาคม ร.ศ. ๑๒๑ ประกอบด้วย

๒. ดู ประกาศพระราชปรารภในการก่อพระฤกษ์สังฆเสนาสน์ราชวิทยาลัย ในราชกิจจานุเบกษาเล่ม ๑๓ รศ. ๑๑๕ หน้า ๒๖๓–๒๖๔

เรียนวิชาการแผนใหม่ด้วย ดังจะเห็นได้จากข้อความในประกาศพระราชปรารภในการก่อพระฤกษ์สังฆเสนาสน์ ฯ ว่า "เพื่อเป็นที่เล่าเรียนพระปริยัติสัทธรรม และวิชาชั้นสูงสืบไปภายหน้า" คำว่าวิชาชั้นสูงในที่นี้ ตามที่ปรากฏในหลักฐานการใช้ในสมัยนั้น ตรงกับคำว่าอุดมศึกษา[๑] และที่ชัดยิ่งกว่านั้นคือ มีระบุไว้ในโครงการศึกษา พ.ศ. ๒๔๔๑ ด้วยว่า จะให้สถาบันทั้ง ๒ นี้ เป็นวิทยาลัยหนึ่ง ๆ อยู่ในรัตนโกสินทรสากลวิทยาลัย[๒]

อย่างไรก็ตาม บทบาทของพระสงฆ์ในการจัดการศึกษาตามข้อที่ ๑ และ ๒ นั้น ไม่ปรากฏว่าได้เจริญก้าวหน้าเป็นหลักฐานมั่นคงยั่งยืน กลับปรากฏว่าบทบาทนี้ค่อย ๆ ลดน้อยลงเรื่อย ๆ จนเกือบจะไม่เหลือเลย[๓]

ส่วนบทบาทในข้อ ๓ ก็เป็นเพียงโครงการ ไม่ได้จัดดำเนินการขึ้นเป็นรูปแท้จริง ตลอดเวลา ๕๐ ปี นับแต่เริ่มตั้งขึ้นมา ความเป็นเช่นนี้ อาจเกิดจากสาเหตุข้อใดข้อหนึ่งต่อไปนี้ หรือทุกข้อประกอบกัน คือ

---

๑. ดู ประวัติกระทรวงศึกษาธิการ ๒๔๓๕–๒๕๐๗ หน้า ๑๗๑

๒. ดู ประวัติกระทรวงศึกษาธิการ ๒๔๓๕–๒๕๐๗ หน้า ๑๒๐

๓. บทบาทที่คงเหลืออยู่ในระยะสุดท้ายคือเป็นผู้อุปถัมภ์โรงเรียน เช่น เป็นผู้นำในการสร้าง เป็นต้น และการช่วยสอนบ้างเล็กน้อย

๑. ไม่สามารถแก้ทัศนคติเดิมของพระสงฆ์ต่อวิชาการสมัยใหม่ได้ พระสงฆ์จึงไม่สนใจ ไม่เอาธุระจริงจังในงานนี้ เป็นเหตุให้งานไม่ก้าวหน้าเท่าที่ควร

๒. นโยบายการศึกษาในรัชกาลต่อมา คือสมัย ร.๖ เป็นไปในทางแยกการศึกษาออกจากวัด ซึ่งจะเห็นได้จากการแยกการศึกษาฝ่ายปริยัติธรรม และการศึกษาฝ่ายบ้านเมืองออกจากกัน ย้ายกรมธรรมการไปสังกัดกระทรวงวัง เปลี่ยนกระทรวงธรรมการเดิมเป็นกระทรวงศึกษาธิการ เมื่อได้แยกการศึกษาสำหรับพระสงฆ์โดยเฉพาะออกไปต่างหากแล้ว นโยบายการศึกษาของชาติที่ปรากฏในโครงการและแผนการศึกษาชาติต่อมาทุกฉบับ ก็ได้กำหนดไว้เฉพาะการศึกษาสำหรับราษฎรอย่างเดียว ไม่กำหนดการศึกษาฝ่ายสงฆ์เข้าไว้ด้วย ปล่อยให้แยกออกไปอยู่ในความรับผิดชอบของคณะสงฆ์ดำเนินการเป็นเอกเทศ ไม่อยู่ในแผนการศึกษารวมของชาติ และแม้ในด้านการศึกษาสำหรับราษฎรที่เคยให้พระสงฆ์มีบทบาทในการเข้าเรียน สอนและดำเนินการได้ ถึงคราวนี้ ก็ไม่กล่าวถึงบทบาทของพระสงฆ์ไว้ในแผนการศึกษาชาติอีกเลย

๓. นโยบายการศึกษาใหม่ มุ่งจัดการศึกษาในทางแผนเส้นราบ ตามคติว่า "ไม่ต้องปั้นเทวดาก็ได้ เมื่อยกมนุษย์ขึ้นทั้งกระบิ ก็ได้เทวดาเอง"[๑] นโยบายนี้ อาจทำให้แรงมุ่งหมายในการจัดการศึกษาขั้นอุดมศึกษาหย่อนกำลังลงก็ได้

การไม่ยอมรับรู้ในวิชาการสมัยใหม่ ทำให้ระบบการศึกษาของพระสงฆ์ด้อยความสำคัญลง และเกียรติของสถาบันสงฆ์ต่ำด้อยลงอย่างไรนั้น จะเห็นได้ชัดโดยการเทียบเกียรติและฐานะของผู้สำเร็จการศึกษาปริยัติธรรม เมื่อเริ่มจะมีการศึกษาแผนใหม่กับสมัยปัจจุบัน เมื่อระยะ ๕๐–๗๐ ปีมาแล้ว พระสงฆ์ที่ได้เป็นเปรียญแม้เพียงชั้นต้น ก็จะเป็นที่สนใจ เป็นที่รู้จัก และนิยมนับถือของประชาชนทั่วไป หากลาเพศไป ก็จะเป็นผู้มีเกียรติในสังคม ได้รับการยกย่องเชื้อเชิญให้ดำรงฐานะ หรือตำแหน่งงานอันสูง (ขอให้ดูสถิติเปรียญรัชกาลที่ ๕ ข้างล่าง) แต่พร้อมกับที่สังคมภายนอกก้าวไปข้างหน้า และสังคมสงฆ์หยุดนิ่งอยู่กับที่ ฐานะของผู้สำเร็จการศึกษาปริยัติธรรมก็ถูกลดต่ำลง ๆ จนเห็นได้ชัดในขณะนี้ว่า แม้แต่ผู้สำเร็จการศึกษาปริยัติธรรมชั้นสูงสุดในปัจจุบัน ก็ไม่มีเกียรติเท่าผู้สอบได้ชั้นต่ำสุดในสมัยก่อนโน้น ถึง

---

๑. ดู ประวัติกระทรวงศึกษาธิการ ๒๔๓๕–๒๕๐๗ หน้า ๒๗๑ และ ๓๓๕

ยังดำรงเพศอยู่ก็ไม่เป็นที่รู้จักสนใจ ยิ่งถ้าละเพศไป ก็ยิ่งไม่ปรากฏ กลับจะเป็นที่เพ่งมองไปในทางหยามด้วย ถึงกับมักหาทางปิดบังประวัติเดิมของตน กลัวคนอื่นจะรู้ว่าไปจากสถาบันสงฆ์ ฐานะของบุคคลที่ไปจากสถาบันสงฆ์ ย่อมเป็นเครื่องหมายฐานะของตัวสถาบันเองด้วย เมื่อเป็นเช่นนี้ เกียรติและฐานะของสถาบันสงฆ์ จึงไม่มีความหมายสำคัญอะไรต่อสังคม แม้แต่ชื่อตัว ระบบการศึกษาเอง ก็หาคนเข้าใจได้ยาก

ความรู้สึกอย่างหนึ่ง ที่คอยต้านทานการเข้าไปเกี่ยวข้องกับวิชาการสมัยใหม่ ก็คือความรู้สึกว่า พระสงฆ์ที่เรียนรู้วิชาการแบบใหม่แล้วจะสึก หรือกำลังเรียนเพื่อเตรียมตัวหาทางออกไปประกอบอาชีพในเพศคฤหัสถ์ ซึ่งเป็นความรู้สึกของผู้ชอบเป็นอยู่ด้วยสักแต่ว่าความรู้สึก ไม่ยอมรับผิดชอบในการคิดหาเหตุผลและมองสภาพความจริงในสิ่งใดๆ ความจริงการเล่าเรียนวิชาการไม่ว่าแบบเก่า แบบใหม่ หรือแบบใดก็ตาม จะถูกต้องเหมาะสมหรือไม่ ก็อยู่ที่การตั้งเจตนาของผู้นั้น หากมุ่งหน้าเอาเพศบังแอบหาประโยชน์ตนถ่ายเดียว ก็ไม่เหมาะสม ควรตำหนิทั้งสิ้น แต่หากเล่าเรียนด้วยจิต เป็นกลางตามเหตุผล ถึงจะสึกจะอยู่ในภายหลัง ก็เป็นเรื่องธรรมดาสามัญสำหรับสังคมไทยที่ได้สร้าง

ประเพณีบวชเรียนขึ้นมาเพื่อเตรียมคนให้แก่สังคมของตน และยังไม่ได้ยกเลิกประเพณีนั้น

ความจริงเรื่องการบวชสึกของผู้มีความรู้ หรือไม่มีความรู้เป็นเรื่องสามัญเสมอกันมาโดยตลอด ผู้พูดส่วนมากมักพูดตามความรู้สึก มากกว่าที่จะได้พิจารณาหลักฐานข้อเท็จจริง ในแง่หนึ่งผู้มีความรู้ลาเพศไป คนก็รู้สึก ในเวลาเดียวกัน ผู้ไม่มีความรู้หรือรู้ไม่ถึงขั้นที่คนสนใจ สึกไปมากมาย แต่ไม่สะกิดความรู้สึกของคน อีกแง่หนึ่ง ในการศึกษาปริยัติธรรมระบบเก่าด้วยกันเอง สมัยก่อนนี้ลาสิกขามากมายอย่างไร คนก็ลืมนึกถึง แต่เพ่งปัจจุบันนี้ถ่ายเดียว และอีกแง่หนึ่ง เมื่อในปัจจุบันนี้มีการศึกษาพระพุทธศาสนาในระบบใหม่แล้ว คนก็เพ่งอีกว่าผู้เรียนแบบใหม่เรียนจบแล้วสึก โดยไม่ได้พิจารณาว่าผู้ศึกษาจบระบบเก่าเป็นอย่างไร

ในที่นี้ จะแสดงสถิติการลาสิกขา เทียบระหว่างผู้ศึกษาตามแบบเก่าด้วยกัน แต่ต่างสมัย คือครั้งโบราณ กับปัจจุบันนี้อย่างหนึ่ง และเทียบระหว่างผู้ศึกษาตามแบบเก่ากับแบบใหม่ในสมัยปัจจุบันนี้ด้วยกันอีกอย่างหนึ่ง

ในสมัยรัชกาลที่ ๕ ระหว่าง พ.ศ. ๒๔๑๓ ถึง ๒๔๓๓ รวม ๒๐ ปี มีการสอบพระปริยัติธรรมรวม ๕ ครั้ง จากการสำรวจเมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๓[๑] คือ ๓๐ ปีต่อมา ได้สถิติเกี่ยวกับการลาสิกขาดังนี้

พระภิกษุสามเณรสอบได้เป็นเปรียญทั้งหมด	๒๔๖ รูป[๒]
ลาสิกขา	๑๔๗ รูป
คงอยู่	๙๙ รูป[๓]
ผู้ลาสิกขาคิดเป็น	๕๙.๗ %

สถิติผู้สอบ ป.ธ. ๙ ได้ ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๖๙ ถึง ๒๔๗๗ ดังนี้

ผู้สอบได้ ป.ธ. ๙ ทั้งหมด	๗๗ รูป
ลาสิกขา	๔๖ รูป
คงอยู่	๓๑ รูป
ผู้ลาสิกขาประมาณ	๕๙.๘ %

---

๑. เก็บข้อมูลจากหนังสือ "เปรียญรัชกาลที่ ๕ ภาค ๑" ของหอสมุดแห่งชาติ พ.ศ. ๒๔๖๓

๒. ไม่นับจำนวนเปรียญรามัญ ๑๐ รูป

๓. ในจำนวนผู้ยังคงอยู่ ๙๙ รูปนี้ เป็นผู้ที่ไม่ทราบแน่ว่าลาสิกขาหรือไม่ เพราะยังสอบต่อไปอีก ๓๐ รูป

สถิติผู้สอบ ป.ธ. ๙ ได้ ตามระบบการศึกษาปริยัติธรรมแบบเดิม และผู้จบการศึกษาพุทธศาสตร์บัณฑิต ตามระบบการศึกษาแบบใหม่ ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๙๘ ถึง ๒๕๑๒ มีตัวเลขเทียบกันดังนี้

ป.ธ. ๙	สำเร็จ	๘๘ รูป	ลาสิกขา ๔๔ รูป
	คงอยู่	๔๓ รูป	= ลาสิกขา ๕๐.๖ %
พธ.บ.	สำเร็จ	๒๘๘ รูป	ลาสิกขา ๑๓๗ รูป
	คงอยู่	๑๕๑ รูป	= ลาสิกขา ๔๗.๖ %

ในด้านเกียรติของผู้สำเร็จการศึกษาปริยัติธรรมในสมัยก่อนสูงเพียงไร พึงดูจากสถิติเปรียญ ๒๔๖ ท่าน ระหว่าง พ.ศ. ๒๔๑๓–๒๔๓๓ ซึ่งสำรวจเมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๓[๑] ดังนี้

ฝ่ายพระสงฆ์		ฝ่ายคฤหัสถ์	
เป็นสมเด็จพระสังฆราช	๑ ท่าน	เป็นเจ้าพระยา	๑ ท่าน
สมเด็จพระราชาคณะ	๓ ,,	พระยา	๘ ,,
พระราชาคณะเจ้าคณะรอง	๕ ,,	พระ	๖ ,,

๑. สำรวจจากหนังสือ "เปรียญรัชกาลที่ ๕ ภาค ๑" พึงทราบว่าจำนวนตำแหน่ง และฐานันดรศักดิ์ ในสถิตินี้ สำรวจตามที่เป็นจริงใน พ.ศ. ๒๔๖๓ เท่านั้น ในภายหลัง มีผู้เลื่อนตำแหน่งสูงขึ้นไปอีก หรือได้รับตำแหน่งใหม่ก็มี แต่ไม่อาจสำรวจทั่วถึง จึงยุติเพียง พ.ศ. ๒๔๖๓ เท่านั้น

พระราชาคณะชั้นธรรม	๗ ท่าน	หลวง	๑๐ ท่าน
พระราชาคณะชั้นเทพ	๔ ,,	ขุน	๑๓ ,,
พระราชาคณะชั้นราช	๑ ,,	อธิบดี (มจ.)	๑ ,,
พระราชาคณะชั้นสามัญ	๑๕ ,,	ดร.	๑ ,,
พระครู	๖ ,,	กำนัน	๑ ,,
		ผู้ใหญ่บ้าน	๑ ,,

เกี่ยวกับเรื่องการลาสิกขาของพระสงฆ์นี้ ควรได้รับการพิจารณามากว่ามีผลดีผลเสียอย่างไร และสภาพที่เป็นไปอยู่มีมูลเหตุมาอย่างไร เพราะเป็นเรื่องที่ได้รับการวิพากษ์วิจารณ์ อยู่ในความสนใจของคนมาก และเป็นเรื่องสำคัญต่อความมั่นคงของสถาบันสงฆ์และพระศาสนา ในการพิจารณาเรื่องนี้ จะถือเอาความพอใจหรือความอยากให้เป็นอย่างนั้นอย่างนี้ในใจของตนเองมาเป็นเกณฑ์ไม่ได้ จะต้องคำนึงถึงข้อเท็จจริงและพิจารณาเหตุผลโดยรอบคอบ และหากจะคิดแก้ไขเปลี่ยนแปลงระบบการนี้อย่างไร ก็จะต้องกระทำด้วยความเข้าใจในเหตุผลและข้อเท็จจริงอย่างดีที่สุด

เมื่อพิจารณาจากการปฏิบัติที่ผ่านมา เห็นว่าประเพณีการสึกได้ตามพอใจ มีผลดีเหลือคุ้มผลเสียเป็นอันมาก ซึ่งจะได้

พิจารณาต่อไป แต่เบื้องแรกนี้ พึงทราบทัศนคติในทางพระพุทธศาสนาที่มีต่อการสึกเสียก่อน

ตามหลักพระพุทธศาสนา ชาวพุทธมี ๔ ประเภท คือ ภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก อุบาสิกา หรือรวมเข้าเป็น ๒ พวกใหญ่ คือ บรรพชิต กับ คฤหัสถ์ การเป็นชาวพุทธไม่จำต้องเป็นภิกษุ ผู้ที่บวชเป็นภิกษุนั้นหมายถึงผู้ที่ต้องการปฏิบัติข้อบัญญัติต่าง ๆ อย่างมุ่งมั่นแข็งขันจริงจังโดยเต็มที่ เพื่อเข้าถึงจุดหมายของศาสนาให้ทันใจตน ข้อปฏิบัตินี้ย่อมเป็นของยากสำหรับคนทั่วไป ถ้าผู้เข้าบวชแล้วเห็นเหลือกำลังตน ไม่สามารถทำได้ ก็ย่อมต้องถอยคือละเพศออกมาเป็นคฤหัสถ์ตามเดิม ซึ่งก็ยังเป็นชาวพุทธอยู่ตามเดิม การบวชและสึก ไม่ใช่การเข้าสู่ศาสนาหรือออกจากศาสนา และไม่ใช่การแสดงออกว่าศาสนาดีหรือไม่ดี แต่เป็นการแสดงความสามารถของบุคคลนั้นเองว่า ทำได้หรือไม่ได้ ยังสู้ต่อไปหรือยอมแพ้ เหมือนการปีนต้นไม้ขึ้นเก็บผลไม้ที่ต้องการ ซึ่งรู้ว่าดีอยู่แล้ว การปีนขึ้นเก็บผลไม้ได้หรือไม่ได้ ไม่แสดงว่าผลไม้นั้นดีหรือไม่ดี แต่แสดงถึงความสามารถของบุคคลนั้นเอง

ทัศนคตินี้ มีพุทธพจน์ยืนยันตามเสียงสรรเสริญของคนนอกศาสนาว่า

"สาวกของพระสมณโคดมเหล่าใด แม้บาดหมางกับเพื่อน พรหมจรรย์แล้ว ลาสิกขาสึกไป สาวกเหล่านั้นก็ยังคงกล่าวสรรเสริญคุณพระศาสดา พระธรรม และพระสงฆ์อยู่ เป็นแต่ติเตียนตนเอง ไม่ติเตียนผู้อื่นว่า เรานี้ถึงจะได้มาบวชในธรรมวินัยที่พระผู้มีพระภาคตรัสไว้ดีแล้วอย่างนี้ แต่ก็ไม่สามารถประพฤติพรหมจรรย์ให้บริสุทธิ์บริบูรณ์จนตลอดชีวิตได้ เป็นคนไม่มีบุญมีบุญน้อยเสียแล้ว สาวกของพระสมณโคดมเหล่านั้น ถึงจะ (สึกไป) เป็นอารามิกก็ดี เป็นอุบาสกก็ดี ก็ยังคงประพฤติมั่นอยู่ในเบญจศีล"[๑]

ในด้านผลดีของประเพณีนี้ พอยกตัวอย่างได้ดังนี้

๑. ข้อที่ปรากฏชัดเจนอยู่แล้ว ก็คือ เป็นการปฏิบัติตามหลักพระพุทธศาสนา ที่ให้เสรีภาพในการปฏิบัติธรรมโดยสมัครใจ การสึกของบางคนอาจช่วยให้เขาบรรลุธรรมได้ง่ายขึ้น เพราะให้เกิดประสบการณ์ที่ชักนำเข้าสู่การเข้าใจธรรมได้ดีขึ้น ถ้าไม่สึกอาจเป็นผลเสีย กลายเป็นเสื่อมจากผลที่ต้องการก็ได้ ในสมัยพุทธกาลก็มีตัวอย่าง ผู้บวช ๆ สึก ๆ ถึง ๗ ครั้ง และบรรลุอรหัตตผลในที่สุด

---

๑. ม.ม. ๑๓/๓๑๘/๓๑๖

๒. การบวชแล้วสึกได้ตามสมัครใจ โดยที่ยังคงได้รับความนับถือยกย่องตามควรนั้น เป็นเครื่องรักษาความบริสุทธิ์และเสถียรภาพของสถาบันสงฆ์ในประเทศไทยให้คงอยู่ได้ถึงบัดนี้ เพราะการบวชอยู่ได้นั้น ต้องขึ้นกับกำลังศรัทธา และความสามารถของผู้บวชเองดังกล่าวแล้ว การสึกมิได้หมายความว่าบุคคลผู้สึกเป็นคนไม่ดี แต่หมายถึงการคลายความเพียร หมดกำลังความสามารถที่จะทำความดีทางสมณเพศให้ยิ่ง ๆ ขึ้นไป แล้วยอมรับและประกาศความไม่สามารถของตนโดยเปิดเผย หยุดยั้งการทำความดีทางสมณเพศไว้เพียงนั้น มีโอกาสออกมาทำความดีทางฆราวาสวิสัยต่อไป แต่ถ้าหมดกำลังความสามารถในทางสมณปฏิบัติแล้ว ยังจำใจ หรือถูกบีบบังคับให้ฝืนครองเพศอยู่อีก ทั้งที่ใจน้อมไปในฆราวาสวิสัยแล้ว ตนเองก็จะไม่ก้าวหน้าในสมณปฏิบัติต่อไป ทั้งจะคอยหาโอกาสทำการต่าง ๆ ที่ตนปรารถนาในฆราวาสวิสัย ชักนำความเสื่อมเสียมาสู่สถาบันสงฆ์ส่วนรวมด้วย

ในประวัติศาสตร์ชาติไทย ได้ให้โอกาสแห่งเสรีภาพเช่นนี้แก่ผู้บวชตลอดมา พระสงฆ์ที่มีความสามารถในกิจของฆราวาส เช่น การรบเป็นต้น ก็ได้รับโอกาสให้ออกมารับใช้บ้านเมืองในกิจการที่ตนสามารถนั้น และได้รับการต้อนรับเป็นอย่างดี แม้มี

ความสามารถ ปรารถนาบริหารประเทศชาติให้ก้าวหน้า ก็อาจลาสิกขา ออกมาดำเนินงานนั้นในเพศฆราวาสได้ โดยนัยตรงข้าม ถ้าท่านเหล่านั้น ต้องฝืนทนครองเพศอยู่ ก็จะต้องหาทางดึงบทบัญญัติต่าง ๆ ทางธรรมวินัยลงมา หรือตีความให้เข้ากับความปรารถนาของตน และในเมื่อมีอำนาจก็จะทำได้ง่าย ด้วยอาศัยกาลเวลายาวนาน การพระศาสนาก็จะเสื่อมทรุดลงโดยลำดับ เหมือนอย่างสภาพที่เกิดขึ้นแล้วแก่พระพุทธศาสนาในหลายประเทศ ซึ่งถึงกับเข้าไปครอบงำกิจการของบ้านเมือง และพระสงฆ์มีชีวิตความเป็นอยู่เยี่ยงชาวบ้านก็มี นับว่าประเพณีนี้ ได้ช่วยให้พระพุทธศาสนาในประเทศไทย คงความบริสุทธิ์อยู่ได้ โดยการไม่เข้าไปก้าวก่ายในการเมืองเป็นต้น

อย่างไรก็ดี ถ้ามีความจำเป็น หรือมีความปรารถนาอย่างจริงจังที่จะแก้ไขสภาพนี้ ให้พระสงฆ์บวชแล้ว ต้องครองเพศไปโดยตลอดให้ได้ ข้อที่จะพึงแก้ไขนั้นจะต้องไม่ใช่แก้ที่การสึก แต่จะต้องแก้ไขที่การบวช โดยแก้ไขเปลี่ยนแปลงประเพณีการบวช หรือถ้าเป็นไปได้ ต้องห้ามผู้ที่คิดจะสึก หรืออาจจะสึกไม่ให้บวช

๓. ประเพณีการบวชเรียนแล้วสึกได้ เป็นเครื่องรักษาดุลย์แห่งปริมาณของพระสงฆ์ และช่วยให้มีพระสงฆ์ที่มีความรู้

ความสามารถคอยรับช่วงครองวัด และช่วยเหลือกิจการพระศาสนาอยู่สืบต่อกันมาได้ โดยที่สังคมไทยมีประเพณีส่งเสริมการบวช โดยถือว่าเป็นบุญทั้งผู้บวช และผู้จัดการให้บวช ในกรณีนี้ ถ้าสึกไม่ได้ นอกจากจะเกิดผลเสียดังกล่าวในข้อ ๒ แล้ว จำนวนผู้บวชจะต้องลดประเทศแน่ แต่เพราะมีการสึกได้เช่นกัน จำนวนพระสงฆ์จึงเป็นไปโดยสมดุลย์ แต่ในกรณีนี้ ระยะการอยู่ในสมณเพศของผู้บวชแต่ละคนอาจสั้นมาก จนไม่สามารถรู้จักเข้าใจพุทธศาสนา ไม่สามารถช่วยตนเอง ไม่สามารถทำกิจศาสนา รักษาศาสนา และบำเพ็ญประโยชน์แก่สังคมได้ การบวชเรียนคือ บวชแล้วได้ศึกษาเล่าเรียนทั้งวิชาการทางศาสนาและทางโลก ได้ช่วยกระตุ้นให้มีการบวชมากขึ้น ในเวลาเดียวกัน ก็ช่วยยืดเวลาอยู่ในสมณเพศออกไป ซึ่งอาจจะช่วยหน่วงเหนี่ยวให้บวชอยู่ตลอดไป หรืออย่างน้อยก็ให้มีผู้อื่นได้ศึกษาเล่าเรียนพอสมควรแล้วมาสืบต่อหน้าที่ต่อไป ทำให้มีพระสงฆ์ที่มีความรู้ความสามารถอยู่ครองวัด ปฏิบัติศาสนกิจ และบำเพ็ญประโยชน์แก่สังคมได้

หลักการนี้สำคัญมากเพียงไร จะเห็นได้ชัดจากสภาพที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน เกี่ยวกับจำนวนวัดและพระสงฆ์ทั่วประเทศ และคุณวุฒิของพระสงฆ์ที่อยู่ประจำวัดเหล่านั้น ขณะนี้ มีวัดทั่วประเทศ

กว่า ๒๐,๐๐๐ วัด แต่วัดจำนวนมากขาดพระสงฆ์อยู่ประจำ หรือมีจำนวนน้อยไม่พอแก่ประโยชน์ และที่มีอยู่ก็มักเป็นผู้บวชใหม่มีพรรษาน้อยยิ่งนัก ทั้งมีวุฒิทางการศึกษาต่ำ หรือไม่มีวุฒิเลย สภาพเช่นนี้เกิดขึ้นในขณะที่ฐานะแห่งระบบการศึกษาของพระสงฆ์ ซึ่งไม่ได้รับการปรับปรุงนั้น ด้อยเกียรติลง จึงหมดหรืออ่อนแรงกระตุ้นให้ประชาชนนิยมการบวชเรียน และซ้ำร้ายระบบการศึกษาที่มีอยู่นั้นยังจำกัดวงแคบ ไม่แพร่หลายทั่วถึง ทั้งไม่ช่วยผู้ศึกษาในการอยู่ด้วยดี หรือเพียงอยู่รอดในสังคมอีกด้วย สภาพจึงยิ่งเสื่อมทรามลงอีกตามกัน

การบวชสึกตามข้อ ๒ นั้น มีลักษณะแง่หนึ่ง เหมือนการร่อนสิ่งที่มีค่า ส่วนการบวชสึกตามข้อ ๓ นี้ มีลักษณะคล้ายการปลูกต้นไม้ ซึ่งมีส่วนหนึ่งที่จะคงไว้ใช้ทำพืชพันธุ์ ส่วนอื่น ๆ ก็นำไปใช้ประโยชน์อย่างอื่น ๆ ต่อไป ตามควรแก่กรณี เหมือนผู้บวชส่วนหนึ่งที่จะเหลือคงอยู่ตลอด สำหรับทำหน้าที่สืบศาสนาโดยสมบูรณ์ ส่วนอื่น ๆ ก็นำไปเป็นกำลังของประเทศชาติในเพศคฤหัสถ์ตามความเหมาะสมต่อไป หากมีความจำเป็นหรือปรารถนาจะแก้ไขให้ผู้บวชแล้วต้องคงอยู่ในเพศตลอดไปให้จงได้แล้ว ในกรณีนี้ จะต้องหาวิธีการอย่างอื่นที่ดีกว่ามาทดแทน เพื่อจะให้

ได้พระสงฆ์ที่มีคุณภาพจำนวนพอเพียงมาอยู่ประจำ เพื่อปฏิบัติหน้าที่ได้ครบถ้วนจำนวนวัดทุกท้องถิ่นทั่วประเทศ หรือมิฉะนั้นจะต้องเปลี่ยนรูปแบบของสถาบันคณะสงฆ์ใหม่ทั้งหมด[๑]

ในเรื่องนี้ มีข้อควรกล่าวถึงไว้เป็นเครื่องประกอบการพิจารณาอีก ๒ ประการ คือ

๑. ผู้บวชตามประเพณีบวชเรียนนั้น มักบวชแต่อายุยังน้อย โดยที่ตนเองยังไม่เข้าใจเรื่องการบวชและจุดมุ่งหมายในการบวช มิได้ตัดสินใจด้วยตนเอง แต่มีผู้ใหญ่ เช่น บิดามารดา เป็นผู้กำหนดหรือเลือกทางให้เดิน นับว่าผู้บวชเหล่านี้เป็นผลิตผลแห่งประเพณีของสังคม การถูกบีบบังคับให้ต้องบวชอยู่ก็ดี ไม่ให้ได้รับการศึกษาที่ควรได้รับตามสิทธิแห่งสมาชิกในสังคมเพื่อการดำเนินชีวิตด้วยดีในสังคมก็ดี ต้องถือว่าเป็นการบีบคั้นกลั่นแกล้งของสังคม อันไม่เป็นการยุติธรรม

๒. การศึกษาวิชาการต่าง ๆ ที่ควรศึกษาตามระบบการศึกษาของรัฐ เป็นสิทธิทางสังคมที่ผู้บวชตามประเพณีนี้พึงได้รับหรือไม่ รัฐควรรับผิดชอบในเรื่องนี้ด้วยหรือไม่ ควรกำหนดไว้

---

๑. ดูสถิติต่าง ๆ เกี่ยวกับสภาพของสถาบันคณะสงฆ์ ในหัวข้อต่อไป

ในแผนการศึกษารวมของชาติ หรือตัดแยกขาดออกเป็นเอกเทศ ข้อนี้อาจเป็นปัญหาที่ควรได้รับการพิจารณา อย่างไรก็ตาม สิ่งที่กล่าวยืนยันได้แน่นอน ก็คือ การศึกษาวิชาการสมัยใหม่ ย่อมเป็นประโยชน์แก่พระสงฆ์นั้นเอง ในการที่จะเข้าใจโลกและชีวิต แล้วสะท้อนไปสู่การเข้าใจธรรม ช่วยให้การศึกษาธรรมได้ผลดียิ่งขึ้น ในเมื่อมีวิธีการศึกษาที่ถูกต้อง ประการหนึ่ง เป็นเครื่องช่วยพระสงฆ์นั้น ให้ดำรงชีวิตอยู่ด้วยดี และมีเกียรติในสังคม ไม่ว่าจะอยู่ในสมณเพศหรือลาสิกขาไปก็ตาม ประการหนึ่ง เป็นประโยชน์แก่สังคมในเมื่อพระสงฆ์นั้นสามารถช่วยทำงานให้แก่สังคมนั้นได้ในรูปใดรูปหนึ่ง ไม่ว่าจะอยู่ในเพศบรรพชิตหรือคฤหัสถ์ เป็นประโยชน์แก่รัฐในฐานะเป็นผู้เพิ่มกำลังในการผลิตได้ ไม่ไปเป็นภาระของสังคมในฐานะผู้ด้อยการศึกษา หรือเพิ่มปัญหาสังคมในฐานะผู้ว่างงาน เป็นต้น และเป็นประโยชน์แก่ตัวศาสนาเอง ในฐานะเป็นพระสงฆ์ที่มีความสามารถน่าเคารพนับถือ หรือเมื่อลาสิกขาไปแล้วก็อยู่ในฐานะผู้ได้รับการศึกษาอบรมดีแล้ว ทั้งในด้านวิชาการและความประพฤติ เป็นตัวแทนเชิดชูสถาบันสงฆ์ได้

ส่วนในด้านผลเสีย ก็ย่อมมีด้วยอย่างแน่นอน เช่น ถ้าระบบการบริหารควบคุมและการศึกษาไม่ดีพอ สถาบันสงฆ์ก็จะมีภิกษุสามเณรที่มากโดยปริมาณแต่ด้อยในคุณภาพ วัดจะกลายเป็นแหล่งแอบอิงหาผลประโยชน์ส่วนตัว เช่นที่คนของสังคมภายนอกจะเข้ามาอาศัยรับบริการ (ทั้งจากสงฆ์และจากสังคม) โดยไม่สามารถทำหน้าที่ให้บริการแก่สังคมอย่างได้ผล ความประพฤติย่อหย่อนและความเสื่อมโทรมต่าง ๆ จะเป็นไปอย่างแพร่หลาย พูดง่าย ๆ ว่าจะมีแต่การบวชแต่ไม่มีการเรียน สถาบันสงฆ์จะอ่อนแอแม้ว่าจะมีจำนวนภิกษุสามเณรมากมายก็ตาม นอกจากนั้น ก็เป็นเหตุให้การปฏิบัติเพื่อมุ่งตรงที่จุดหมายสูงสุดของพระศาสนาเลือนลางไปได้โดยง่าย ภิกษุสามเณรจะเหินห่างจากอุดมคติและอุดมการณ์ของพระธรรมวินัย อย่างไรก็ตาม เมื่อกล่าวโดยสรุป สิ่งสำคัญที่สุดที่จะต้องระลึกไว้คือ การบวชเรียนหรือการบวชเข้ามารับการศึกษาในวัด เพื่อเตรียมตัวให้พร้อมที่จะกลับเข้าไปอยู่และเข้าไปเป็นผู้นำในสังคม หรืออาจเรียกว่าการบวชและการเรียนแล้วมีเรือนนี้ เป็นประเพณีที่สังคมไทยได้สร้างขึ้นและได้ใช้ประโยชน์สืบต่อมาหลายศตวรรษ เมื่อเวลาผ่านไป ประเพณีนี้อาจ

ไม่เหมาะสมกับกาลสมัยและสภาพสังคมที่เปลี่ยนแปลงไป จึงอาจต้องมีการแก้ไขปรับปรุงเปลี่ยนแปลงหรือถึงกับล้มเลิกเสียก็ได้ ถ้าหากเวลาที่จะต้องแก้ไขหรือล้มเลิกเช่นนั้นมาถึงแล้ว คนในสังคมไทยควรทำการนี้ด้วยสติสัมปชัญญะ โดยมีความเข้าใจทั้งอุดมคติของพระศาสนาและสภาพความเป็นจริงของสังคม อย่างน้อยต้องรู้ว่า ประเพณีการบวชเรียนนี้ยังกุมชะตากรรมของคนจำนวนมากมายผู้ร่วมอยู่ในสังคมเดียวกับตน และคนเหล่านั้นแทบทั้งหมดล้วนเป็นผู้อยู่ในฐานะด้อยโอกาสหรือเสียเปรียบ ซึ่งเข้าอาศัยประเพณีนี้โดยไม่ได้รับแจ้งไม่รู้เนื้อรู้ตัวว่าจะมีการแก้ไขเพื่อล้มเลิกประเพณีลงไป การปฏิบัติในเรื่องนี้จะต้องกระทำด้วยความรอบคอบ ไม่ว่าจะปฏิบัติอย่างใดก็ตาม จะต้องคำนึงเสมอถึงการช่วยปลดเปลื้องความต่ำต้อยอับจนและไม่ทับถมคนเหล่านั้น แม้แต่การติเตียนหรือประณามคนเหล่านั้น เช่นว่า เข้ามาอาศัยวัดเรียนวิชาออกไปประกอบอาชีพ ถ้ากล่าวว่าคลุมไปโดยมิได้ศึกษาความเป็นมาของบุคคล ก็เป็นการกระทำที่ควรถูกติเตียน เพราะเป็นการกล่าวว่าของคนที่มองเหตุผลด้านเดียว และเป็นการกระทำที่ขาดความรับผิดชอบ แม้ถ้าเขาจะยกหลักการทางธรรม

มาอ้างยืนยันคำกล่าวของตนอย่างถูกต้อง ก็ควรถูกตำหนิว่าเป็นการอ้างหลักการอันชอบธรรมโดยบุคคลที่ไม่มีน้ำใจเป็นธรรม หากคิดว่าจะแก้ปัญหาสังคม การทำเช่นนี้ก็เป็นการขัดขวางการแก้ปัญหาหรือทำปัญหาสังคมให้ซับซ้อนยิ่งขึ้นด้วยความรู้เท่าไม่ถึงการณ์มากกว่า ไม่เป็นทางแก้ปัญหาสังคมได้แต่อย่างใดเลย หนำซ้ำจะเป็นตัวอย่างที่คอยพ้องถึงการขาดความลึกซึ้ง ขาดความจริงจัง และขาดความรู้จักตนเอง ที่ทำให้การพัฒนาและการแก้ปัญหาของสังคมเท่าที่เป็นมาไม่อาจสำเร็จผลสมความมุ่งหมาย

ฐานะและสภาพปัจจุบันของสถาบันสงฆ์

การที่จะเข้าใจบทบาทในปัจจุบันได้ชัดเจน และกำหนดบทบาทที่ควรจะเป็นไปในอนาคตได้เหมาะสมนั้น จะต้องทราบสภาพและสถานการณ์ของสถาบันสงฆ์ในปัจจุบันก่อน โดยเฉพาะในการกำหนดบทบาทที่ควรจะมีต่อไปนั้น ความรู้ตัวในเรื่องนี้เป็นสิ่งจำเป็นอย่างยิ่ง เพื่อจะได้ทราบกำลังของตนว่าพร้อมที่จะทำอะไรได้แค่ไหนเพียงไร และควรปรับปรุงแก้ไข เพิ่มกำลังในส่วนใด

ตามสถิติจำนวนวัดและพระสงฆ์ทั่วประเทศ พ.ศ. ๒๕๐๗ มีตัวเลขดังนี้

วัด ๒๓,๕๓๙ วัด

พระภิกษุสามเณร ๒๓๗,๗๗๐ รูป

ตามสถิตินี้ เฉลี่ยจำนวนพระภิกษุสามเณรได้วัดละ ๑๐ รูป และเฉลี่ยจำนวนพระภิกษุสามเณร ๑ รูปต่อประชากรไทย ๑๐๐ คน

แต่ตัวเลขนี้ เป็นตัวเลขลวงตา ไม่อาจให้ภาพที่แท้จริงได้ เพราะฐานะของพระสงฆ์เมื่อพิจารณาในทางสังคม จะต้องแยกโดยหน้าที่และบทบาททางสังคมด้วย ในประเทศไทย มีประเพณีให้ชายหนุ่มบวชชั่วคราวประมาณ ๓ เดือน เพื่อรับการศึกษาอบรมระยะสั้นจากสถาบันสงฆ์ ผู้บวชสามเดือนนี้ไม่ใช่ผู้ที่จะปฏิบัติหน้าที่และบทบาทของพระสงฆ์ต่อสังคม ต้องจัดเป็นบทบาทของประชาชนที่เข้ามารับบริการจากสถาบันสงฆ์ และแยกตัวเลขออกไป แต่น่าเสียดายว่า ยังไม่สามารถหาตัวเลขแน่นอนของจำนวนพระบวชใหม่ชั่วคราวเหล่านี้ได้ แต่โดยประมาณอย่างต่ำน่าจะไม่น้อยกว่า ๖๐% ของตัวเลขภิกษุสามเณรทั้งหมด เมื่อถือประมาณนี้ จะได้ตัวเลขพระบวชใหม่ประมาณ ๙๑,๑๓๘ รูป

เมื่อหักตัวเลขนี้ออกจากจำนวนพระภิกษุสามเณรทั้งหมดแล้ว จะได้ตัวเลข ดังนี้

พระภิกษุ	๖๑,๓๗๒ รูป
สามเณร	๘๕,๒๖๐ รูป
รวม	๑๔๖,๖๓๒ รูป

อีกประการหนึ่ง การกระจายของตัวเลขนี้ ไม่สม่ำเสมอ ส่วนมากจำนวนมารวมแออัดอยู่ในเมืองหลวงและตัวเมือง เมื่อว่าโดยบทบาท จำนวนสามเณรทั้งหมด และพระภิกษุส่วนมาก โดยเฉพาะพระพรรษาน้อยในเมืองหลวงและตัวเมือง เป็นนักศึกษาและนักเรียน พระภิกษุอีกจำนวนหนึ่งในเมืองหลวงและตัวเมือง และพระภิกษุนอกตัวเมือง เป็นผู้มีบทบาททางสังคมโดยการสัมพันธ์กับประชาชน และในจำนวนหลังนี้ มีผู้ที่มีตำแหน่งบริหารการคณะสงฆ์และผู้เป็นครูอาจารย์ซึ่งบริหารหรือให้การศึกษารวมอยู่ด้วย เป็นการยากที่จะแยกจำนวนพระสงฆ์เหล่านี้ให้เห็นชัดเจน เพราะงานสถิติเกี่ยวกับสถาบันสงฆ์ยังมีน้อย และบทบาทของพระสงฆ์มักจะหลวม ๆ และปะปนแยกไม่ออก เช่นการเป็นนักศึกษา อาจมีความหมายเพียงการเข้าสอบปีหนึ่ง ๆ

และอาจมีบทบาทอีกหลายอย่าง เช่น เป็นนักศึกษา นักเทศน์ นักเผยแผ่ เป็นพระสังฆาธิการ และเป็นครูสอนปริยัติธรรมด้วย ในขณะเดียวกัน ทั้งนี้ เพราะไม่มีระบบการแบ่งงานเป็นแบบแผน

ตามที่ได้เคยศึกษาและทดลองแยกประเภทพระภิกษุสามเณร ตามจำนวนที่ประมาณไว้ ๑๔๖,๖๒๓ รูปนั้น ได้ดังนี้

พระสังฆาธิการ (ชั้นอื่นจากเจ้าอาวาส)	๕,๕๓๐ รูป
เจ้าอาวาส	๒๓,๓๒๒ รูป
ครูปริยัติธรรมฝ่ายบาลี	๑,๙๓๔ รูป
ครูปริยัติธรรมฝ่ายนักธรรม	๑๔,๑๘๔ รูป
นักศึกษาบาลี	๑๗,๗๔๘ รูป
นักศึกษาธรรม	๖๗,๙๑๑ รูป
นิสิตนักศึกษามหาวิทยาลัยสงฆ์	๑,๖๕๗ รูป
อื่น ๆ	๑๔,๓๓๗ รูป

ประเภทอื่น ๆ ตามรายการนี้ รวมถึงรองเจ้าอาวาส ผู้ช่วยเจ้าอาวาส นักเทศน์ นักเผยแผ่ พระนักปฏิบัติสมถะวิปัสสนา ตลอดจนพระบวชในวัยชราเป็นต้นด้วย และดังได้กล่าวแล้ว ตัวเลขเหล่านี้มีไม่น้อยที่ซ้ำบุคคลกัน เพราะบุคคลผู้เดียวทำหน้าที่หลายอย่าง

ข้อที่ควรพิจารณานอกจากนี้ยังมีอีกหลายประการ เช่น วุฒิและอายุพรรษาของพระภิกษุสามเณร จำนวนพระสงฆ์แยกตามสภาพสังคม และสถิติพระสงฆ์ในวัดนอกเมือง เป็นต้น เพราะข้อมูลเหล่านี้จะฉายให้เห็นภาพ และกำลังที่แท้จริงของสถาบันสงฆ์ ขณะนี้ ยังไม่สามารถรวบรวมตัวเลขมาไว้ได้เต็มตามต้องการ จึงขอแสดงพอเป็นตัวอย่างเท่านั้น

จังหวัดขอนแก่น มหาสารคาม และร้อยเอ็ด ซึ่งเป็นเขตที่มีจำนวนพระภิกษุสามเณรมากที่สุด และมีการศึกษาพระปริยัติ-ธรรมเจริญมากที่สุดเขตหนึ่ง มีสถิติที่น่าศึกษาใน พ.ศ. ๒๕๐๙ –๒๕๑๑ ดังนี้[๑]

ในหลายจังหวัด สภาพการณ์อยู่ในรูปน่าวิตกกว่านี้ แต่ยังไม่สามารถสำรวจเก็บสถิติได้ทั่วถึง และสถิติที่เก็บได้ บางครั้งก็เป็นคนละแง่กัน ลงตารางเดียวกันไม่ได้ แต่อาจช่วยประกอบกันให้เห็นภาพชัดขึ้นอีกมุมหนึ่ง เช่น สถิติที่ได้จากจังหวัด

---

๑. รวบรวมจากหนังสือรายงานการศาสนาประจำปี ๒๕๐๙ และสำรวจจากตัวเลขดิบ ปี ๒๕๑๑ ที่ได้รับความเอื้อเฟื้อจากเลขานุการเจ้าคณะภาค ๙ จำนวนเจ้าอาวาสในช่องวุฒิและพรรษานั้น ไม่ครบจำนวนวัด เพราะตัวเลขเกินจากนี้ ไม่ทราบชัดบ้าง เป็นวัดที่ไม่มีเจ้าอาวาสบ้าง

จังหวัด	ภิกษุ สามเณร	ผู้สอบเปรียญได้	จำนวนวัด	วัดร้าง	วุฒิเจ้าอาวาส			เจ้าอาวาสโดยพรรษา*		
					เปรียญ	นักธรรม	ไม่มีวุฒิ	๑–๕	๖–๑๐	เกิน ๑๐
ขอนแก่น	๑๐,๘๐๖	๑๘๘	๑,๐๗๒	๒๓	๕๗	๗๑๙	๒๘๒	๓๘๗	๒๓๙	๓๗๔
มหาสารคาม	๖,๔๐๑	๑๙	๗๘๒	๒๒	๓๐	๔๒๓	๒๙๙	๓๔๗	๑๓๒	๒๖๓
ร้อยเอ็ด	๗,๔๑๐	๒๗	๑ ,๐๓๖	๔๑	๑๗	๔๙๘	๔๒๘	๔๖๒	๑๖๘	๓๕๙

๑. พึงทราบว่า เจ้าอาวาสที่มีพรรษาต่ำกว่า ๕ นั้น อยู่ในฐานะผู้รักษาการเท่านั้น และในจำนวนนี้พึงสังเกตเป็นพิเศษด้วยว่า **เจ้าอาวาสพรรษาเดียว** มีจำนวนมาก คือ ขอนแก่น ๗๔ รูป มหาสารคาม ๑๐๗ รูป ร้อยเอ็ด ๑๔๕ รูป นอกจากนี้ ในด้านอายุก็ควรพิจารณาด้วย เช่น ในตัวเลขของจังหวัดร้อยเอ็ด มี**เจ้าอาวาสอายุ ๗๐ ขึ้นไป** ถึง ๗๘ รูป

อุทัยธานี ซึ่งเป็นจังหวัดหนึ่งในภาคกลาง ได้ตัวเลขบางอย่าง คือ จำนวนวัด ๑๒๙ วัด เป็นวัดที่ไม่มีพระอยู่กว่า ๑๐ วัด มีพระภิกษุสามเณรจำพรรษาทั้งจังหวัด ๑,๑๕๔ รูป มีพระเปรียญทั้งจังหวัด ๙ รูป มีสำนักเรียนบาลีทั้งหมด ๒ แห่ง นักเรียน ๒๕๐ รูป[๑] ถ้ามีโอกาสจะได้จัดทำสถิติให้สมบูรณ์ต่อไป

สถาบันต่าง ๆ ของคณะสงฆ์ที่พึงทราบ คือ

๑. **การปกครอง** คณะสงฆ์ไทยได้รับมอบอำนาจปกครองตนเองเป็นอิสระภายในความอุปถัมภ์ของบ้านเมือง โดย พ.ร.บ. คณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๕๐๕ ตาม พ.ร.บ. นี้ การปกครองคณะสงฆ์ส่วนกลางเป็นอำนาจหน้าที่ของมหาเถรสมาคม ซึ่งมีสมเด็จพระสังฆราชทรงเป็นประธานโดยตำแหน่ง มีสมเด็จพระราชาคณะเป็นกรรมการโดยตำแหน่ง และมีพระราชาคณะ ที่สมเด็จพระสังฆราชทรงแต่งตั้งอีกจำนวน ๔–๘ รูป เป็นกรรมการเพื่อดำรงตำแหน่งคราวละ ๒ ปี ปัจจุบันกรรมการมหาเถรสมาคมประกอบด้วยพระเถระกรรมการจำนวน ๑๑ ได้แยกเขตการปกครองอยู่ในความรับผิดชอบของเจ้าคณะใหญ่ ๕ คือ เจ้าคณะใหญ่หนกลาง เจ้าคณะใหญ่หนเหนือ เจ้าคณะใหญ่หนตะวันออก เจ้าคณะใหญ่

---

๑. ตัวเลขได้จากเลขานุการเจ้าคณะจังหวัดอุทัยธานี พ.ศ. ๒๕๑๒

หนใต้ และเจ้าคณะใหญ่คณะธรรมยุต และแบ่งเขตการปกครองคณะสงฆ์ส่วนภูมิภาคออกเป็น ภาค จังหวัด อำเภอ ตำบล อยู่ในความรับผิดชอบของ เจ้าคณะภาค เจ้าคณะจังหวัด เจ้าคณะอำเภอ เจ้าคณะตำบล และมีเจ้าอาวาสเป็นผู้ดูแลรับผิดชอบวัดแต่ละวัดในขั้นสุดท้าย

ตามสถิติ พ.ศ. ๒๕๐๙ มีวัดมหานิกาย ๒๒,๙๘๒ วัด วัดธรรมยุต ๑,๐๒๓ วัด รวม ๒๔,๑๐๕ วัด มีพระสมณศักดิ์ทั้งหมด ๒,๗๖๙ รูป และมีพระสังฆาธิการ คือ

เจ้าคณะภาค	๒๑ รูป
เจ้าคณะจังหวัด	๑๐๙ รูป
เจ้าคณะอำเภอ	๕๕๙ รูป
เจ้าคณะตำบล	๓,๖๓๖ รูป
เจ้าอาวาส	๒๔,๑๐๕ รูป
รวมทั้งสิ้น	๒๘,๔๓๐ รูป

๒. การศึกษา การศึกษาพระปริยัติธรรมของคณะสงฆ์ที่ดำเนินการมาตามประเพณี แบ่งเป็น ๒ สาย คือ

(๑) พระปริยัติธรรมแผนกธรรม (น.ธ. สำหรับภิกษุสามเณร และ ธ.ศ. สำหรับคฤหัสถ์)

(๒) พระปริยัติธรรมแผนกบาลี (คือเปรียญธรรม สำหรับภิกษุสามเณรโดยเฉพาะ)

การศึกษาพระปริยัติธรรม ๒ แผนกนี้ มีโครงรูปดังนี้

ประถมบีที่ ๔ < น.ธ. ตรี→น.ธ. โท→น.ธ. เอก
ประโยค ๑–๒[๑] →ป.ธ. ๓→ป.ธ. ๔→ป.ธ. ๕
→ป.ธ. ๖→ป.ธ. ๗→ป.ธ. ๘→ป.ธ. ๙

พระปริยัติธรรมสายที่ ๑ อาจศึกษาเป็นอิสระได้ แต่สายที่ ๒ ต้องมีสายที่ ๑ เป็นพื้นฐาน หลักสูตรที่ใช้ ได้คงรูปอยู่ตามประเพณีตลอดมา (หลักสูตรนักธรรมมีอายุ ๑ ศตวรรษ หลักสูตรเปรียญธรรมมีอายุ ๒ ศตวรรษ) การเปลี่ยนแปลงมีเพียงข้อปลีกย่อย เช่นสับแบบเรียนจากชั้นหนึ่ง ไปชั้นหนึ่ง เป็นต้น แสดงให้เห็นชัด ดังนี้

ก. นักธรรม มีชั้นละ ๔ วิชา

(๑) เรียงความแก้กระทู้ธรรม

(๒) ธรรม

(๓) พุทธประวัติ (รวมทั้งศาสนพิธี)

(๔) วินัย (รวมทั้ง พ.ร.บ. คณะสงฆ์ใน น.ธ. เอก ด้วย)

---

๑. เพิ่มให้มีการสอบตั้งแต่ พ.ศ. ๒๕๑๑

ข. บาลี มีชั้นละไม่เกิน ๔ วิชา แยกประเภทได้ดังนี้

(๑) บุรพภาค (ความรู้เกี่ยวกับการใช้ภาษาไทย) เฉพาะ ป.ธ. ๓

(๒) ไวยากรณ์บาลี เฉพาะ ประโยค ๑–๒ และ ป.ธ. ๓

(๓) วากยสัมพันธ์ เฉพาะ ป.ธ. ๓

(๔) แปลบาลีเป็นไทย มีทุกชั้น ต่างโดยกำหนดคัมภีร์สำหรับแปลตามชั้น

(๕) แปลไทยเป็นบาลี ตั้งแต่ ป.ธ. ๔ ถึง ป.ธ. ๙ กำหนดคัมภีร์ต่างไปตามชั้น

(๖) แต่งฉันท์บาลี เฉพาะ ป.ธ. ๘

(๗) แต่งไทยเป็นบาลี เฉพาะ ป.ธ. ๙

นับแต่มีการสอบบาลีด้วยข้อเขียน เมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๙ ถึง พ.ศ. ๒๕๑๑ มีสถิติผู้สอบได้เปรียญธรรมดังนี้

ป.ธ. ๓ = ๒๐,๒๙๑ รูป	ป.ธ. ๔ = ๑๓,๕๑๖ รูป
ป.ธ. ๕ = ๗,๔๖๐ รูป	ป.ธ. ๖ = ๓,๑๔๔ รูป
ป.ธ. ๗ = ๗๖๙ รูป	ป.ธ. ๘ = ๓๕๐ รูป
ป.ธ. ๙ = ๑๖๔ รูป	

ฐานะของผู้สอบ ป.ธ. ๙ ได้ ถือว่าเป็นการจบการศึกษาชั้นสูงสุดของพระสงฆ์ไทย และไม่อาจเทียบได้กับการศึกษาทางโลก เพราะเป็นวิชาการคนละสาย แต่กระนั้นในทางบ้านเมืองก็มีการเทียบสำหรับผู้ลาสิกขาไปแล้วที่จะเข้ารับราชการ เดิมฐานะที่ยอมรับนั้นสูงมาก และได้ลดต่ำลงตามลำดับกาลเวลา ถึงปัจจุบันถือว่าอยู่ในระดับชั้นอนุปริญญา[๑] มีตัวเลขน่าสนใจเกี่ยวกับ ป.ธ. ๙ น้ำ ดังนี้

๑) จำนวนผู้สมัครสอบทั้งหมดตั้งแต่ต้นมี ๑,๐๘๑ สอบได้ ๑๖๔ รูป[๒]

๒) ในจำนวน ๑๖๔ รูป ผู้สอบได้อายุต่ำสุด ๒๑ ปี สูงสุด ๕๐ ปี อายุเฉลี่ย ๒๖–๓๑ ปี

๓) กำหนดเวลาเรียนตามหลักสูตร ๙ ปี เวลาเรียนจริงเฉลี่ยรูปละ ๑๕ ปี

๔) ในจำนวนผู้เริ่มศึกษาภาษาบาลี ๔,๐๐๐ รูป จะมีผู้สามารถศึกษาจนจบได้ ป.ธ. ๙ = ๕ รูป หรือประมาณ ๐.๑๒ %

---

๑. ใน พ.ศ. ๒๕๒๗ กำหนดให้มีวิทยฐานะเป็นปริญญาตรี

๒. เฉลี่ยสอบได้ ปีละ ๓.๗ รูป ต่อผู้เข้าสอบ ๒๗ รูป เฉพาะปี ๒๕๑๒ สอบ ๑๐๒ รูป ได้ ๔ รูป

๔) เงินลงทุนผลิตผู้สำเร็จ ป.ธ. ๙ รูปละประมาณ ๒๒๐,๐๐๐.๐๐ บาท[๑]

สำหรับสถิติจำนวนครูปริยัติธรรมและนักศึกษา ได้แสดงไว้แล้วในหน้า ๒๓๘

ต่อมาเมื่อ วันที่ ๗ พฤษภาคม ๒๕๐๗ มหาเถรสมาคมได้ประกาศใช้หลักสูตรการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกบาลีตามที่ได้ปรับปรุงใหม่ขึ้น เรียกกันเป็นสามัญว่าบาลีแผนใหม่ แบ่งการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกบาลีเป็น ๓ ขั้น คือ

๑) เปรียญตรี ๓ ปี

๒) เปรียญโท ๓ ปี

๓) เปรียญเอก ๔ ปี

รวม ๑๐ ปี

การศึกษาบาลีแผนใหม่นี้ มีหลักการให้มีการศึกษาภาษาบาลีควบคู่กันกับวิชาการสมัยใหม่ และการฝึกอบรมในภาคปฏิบัติขยายขอบเขตหลักสูตรให้กว้างขวางขึ้น เรียกว่า บาลีศึกษา สามัญ

---

๑. คิดเฉพาะตัวเลขงบประมาณที่นับได้แน่นอนของส่วนกลาง ไม่นับการลงทุนของสำนัก และเอกชนต่าง ๆ (ทุนที่ลงไปนั้นส่วนใหญ่เป็นตัวเลขเกิดจากความสูญเปล่า เพราะสอบไม่ได้เท่านั้นเอง ไม่ใช่การลงทุนในการศึกษาที่แท้จริง การลงทุนในการศึกษาแท้ ๆ มีน้อยอย่างยิ่ง)

ศึกษา และปริทัศนศึกษา ในฝ่ายบาลีศึกษา โดยส่วนใหญ่คงหลักสูตรตามรูปเดิมอย่างสายเปรียญธรรมถึง ป.ธ. ๙ แต่ในปีที่ ๑๐ เพิ่มการค้นคว้าพระไตรปิฎก ฝ่ายสามัญศึกษา เทียบเท่าชั้นประโยคประถมศึกษาตอนปลาย ชั้นประโยคมัธยมศึกษาตอนต้น–ปลาย และชั้นอุดมศึกษา (สายอักษรศาสตร์ สาขาภาษาไทย ภาษาอังกฤษ และประวัติศาสตร์ ขั้นปริญญาตรี) ส่วนปริทัศน-ศึกษา มีการฝึกอบรมภาคปฏิบัติและวิชาประกอบทางศาสนา โบราณคดี จิตวิทยา และปรัชญา

การศึกษาบาลีแผนใหม่นี้ มิได้ล้มเลิกการศึกษาบาลีตามระบบเดิม แต่ใช้เรียนควบคู่กันไปได้ ตามสถิติเมื่อ พ.ศ. ๒๕๐๘ มีสำนักเรียนที่ได้รับอนุมัติจากมหาเถรสมาคมให้เปิดการศึกษาบาลีแผนใหม่แล้ว ๓๐ สำนักเรียน เมื่อถึง พ.ศ. ๒๕๑๒ มีผู้สอบได้ถึงชั้นปีที่ ๒ ของเปรียญตรีแล้ว ๗ รูป จัดเป็นการศึกษาขั้นแรกเริ่มดำเนินการ[๑]

---

๑. การศึกษาบาลีแผนใหม่ได้สลายตัวหมดไปเองประมาณ พ.ศ. ๒๕๑๕ เพราะเป็นระบบที่ซับซ้อนและเกินกำลังของผู้เรียนและผู้บริหารที่จะให้เป็นไปได้ ต่อมา พ.ศ. ๒๕๑๔ เกิดมี ร.ร. ปริยัติธรรมแผนกสามัญศึกษา ซึ่งตั้งขึ้นตามระเบียบกระทรวงศึกษาธิการ โดยความเห็นชอบของคณะสงฆ์ และใน พ.ศ. ๒๕๑๕ มี ร.ร. ศึกษาผู้ใหญ่สำหรับพระภิกษุสามเณรแพร่หลายถึง ๑๐๒ โรงเรียน

การศึกษาอีกประเภทหนึ่ง ที่พระสงฆ์ได้ดำเนินงานมาแล้วเป็นเวลานาน คือการศึกษาแบบมหาวิทยาลัยสงฆ์ ซึ่งมี ๒ แห่ง คือ สภาการศึกษามหามกุฏราชวิทยาลัย และมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย สถาบันทั้ง ๒ นี้ ตั้งขึ้นโดยพระบรมราชโองการ ของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อ พ.ศ. ๒๔๓๖ และ พ.ศ. ๒๔๓๙[๑] ตามลำดับ แต่เพิ่งเริ่มดำเนินการศึกษาในรูปมหาวิทยาลัยสงฆ์เมื่อ พ.ศ. ๒๔๘๙ และ พ.ศ. ๒๔๙๐ และได้รับคำสั่งมหาเถรสมาคม รับเป็นการศึกษาของคณะสงฆ์ เมื่อวันที่ ๑๖ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๑๒

สภาการศึกษามหามกุฏราชวิทยาลัย แบ่งการศึกษาเป็น ๓ ระดับ คือ

๑. ชั้นบุรพศึกษา ๑ ปี
๒. ชั้นเตรียมศาสนศาสตร์ ๓ ปี
๓. ชั้นอุดมศึกษา ๓ สาขา ๆ ละ ๔ ปี

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย แบ่งการศึกษาออกเป็นแผนกต่าง ๆ คือ

๑. กิจการอุดมศึกษา ๓ คณะ ๆ ละ ๔ ปี
๒. วิทยาลัยครูศาสนศึกษา ๒ ปี

---

๑. ตั้งขึ้นเดิม พ.ศ. ๒๔๓๒ แต่ได้รับช่อปัจจุบัน พ.ศ. ๒๔๓๙

๓. โรงเรียนบาลีเตรียมอุดมศึกษา ๒ ปี

๔. โรงเรียนบาลีอบรมศึกษา ๒ ปี

๕. โรงเรียนบาลีสาธิตศึกษา ๖ ปี

ผู้เข้าศึกษาในมหาวิทยาลัยสงฆ์ ตามปกติต้องได้ ป.ธ. ๔ มาแล้ว และใช้เวลาศึกษาต่อ ๗–๘ ปี จึงจบการศึกษาขั้นปริญญาตรี ถึงปัจจุบันนี้มหาวิทยาลัยสงฆ์ทั้ง ๒ ได้ผลิตพระสงฆ์ผู้สำเร็จการศึกษาขั้นปริญญาตรีแล้ว ๕๑๖ รูป คือ

สภาการศึกษามหามกุฏราชวิทยาลัย ๒๒๘ รูป

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๒๘๘ รูป

ในปีการศึกษา ๒๕๑๒ มหาวิทยาลัยสงฆ์ทั้ง ๒ มีสถิตินิสิตนักศึกษา ดังนี้

สภาการศึกษามหามกุฏราชวิทยาลัยทุกชั้นประมาณ ๔๐๐รูป

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ทุกชั้น ทุกแผนก ๑,๐๙๑ รูป

นอกจากการศึกษาสำหรับพระภิกษุสามเณรแล้ว มหาวิทยาลัยสงฆ์ทั้ง ๒ แห่ง ได้ดำเนินงานอบรมจริยศึกษาแก่เด็กและเยาวชนในรูป โรงเรียน หรือศูนย์ศึกษาพุทธศาสนาวันอาทิตย์ด้วย ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๕๐๑ เป็นต้นมา รับนักเรียนตั้งแต่ชั้นประถมศึกษาถึงขั้นมหาวิทยาลัย มีสถิตินักศึกษานักเรียน พ.ศ. ๒๕๑๑ รวมทุกชั้น คือ

ของมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย (ตั้ง ๑๓ ก.ค. ๒๕๐๑) ๑,๓๒๑ คน

ของสภาการศึกษามหามกุฏราชวิทยาลัย (ตั้ง ๓๑ ธ.ค. ๒๕๐๔) ๑,๑๖๙ คน

ในช่วงเวลา ๑๒ ปี แต่เริ่มมีกิจการโรงเรียนพุทธศาสนาวันอาทิตย์ขึ้นนี้ ได้มีผู้นิยมจัดตั้งโรงเรียนพุทธศาสนาวันอาทิตย์ขึ้น ทั้งในพระนคร ธนบุรี และต่างจังหวัดทั่วประเทศ ประมาณ ๖๐ แห่ง มีจำนวนนักเรียน รวมทั้งสิ้น ขณะนี้ประมาณ ๒๐,๐๐๐ คน

นอกจากงานด้านการศึกษาโดยตรงแล้ว มหาวิทยาลัยสงฆ์ได้ดำเนินงานโครงการพิเศษอื่น ๆ เช่น พระภิกษุผู้สำเร็จการศึกษาชั้นปริญญา นอกจากจะให้ช่วยสอนในมหาวิทยาลัยบางส่วน หรือให้ไปศึกษาต่อต่างประเทศบางส่วนแล้ว ก็ได้ส่งไปช่วยปฏิบัติศาสนกิจสนองงานของคณะสงฆ์จังหวัดต่าง ๆ ในส่วนภูมิภาค มีการสอนนักธรรม บาลี บาลีแผนใหม่ โรงเรียนราษฎร์ โรงเรียนรัฐบาล โรงเรียนพุทธศาสนาวันอาทิตย์ งานเผยแผ่ งานพัฒนา เป็นต้น เริ่มแต่ พ.ศ. ๒๕๐๖ เป็นต้นมา ถึงขณะนี้เป็นเวลา ๗ ปี ส่งพระพุทธศาสตร์บัณฑิต และศาสนศาสตร์

บัณฑิตไปปฏิบัติงานแล้วเป็นจำนวนมาก เฉพาะพระพุทธศาสตร์บัณฑิต ๑๑๐ รูป

นอกจากจะส่งพระภิกษุจากส่วนกลางออกไปแล้ว มหาวิทยาลัยสงฆ์ทั้งสองได้ร่วมกัน รับพระภิกษุ เจ้าอาวาส เจ้าคณะพระสังฆาธิการ และพระสงฆ์ที่ปรารถนาจะบำเพ็ญประโยชน์ เข้ามารับการอบรมตามโครงการอบรมพระภิกษุ เพื่อส่งเสริมการพัฒนาท้องถิ่นที่มหาวิทยาลัยด้วย เพื่อให้ท่านกลับไปดำรงฐานะเป็นผู้นำทางจิตใจในท้องถิ่นเดิมของตนอย่างมีผลดียิ่งขึ้น ได้เริ่มงานมาแต่ พ.ศ. ๒๕๐๙ มีพระสงฆ์ท้องถิ่นผู้จบการอบรมไปแล้ว ๑๐๐ รูป

งานอื่นนอกจากนี้ เป็นงานเผยแผ่ภายใน เช่น ธรรมวิจัย การศึกษาบาลีภาคพิเศษสำหรับคฤหัสถ์ เป็นต้น ซึ่งเกินที่ควรจะกล่าวถึงในที่นี้ทั้งหมด

การดำเนินงานในด้านการศึกษานอกจากที่กล่าวมาแล้ว ยังมีผู้ริเริ่มจัดขึ้นอีกหลายแห่ง แต่เป็นส่วนเอกชน ไม่ได้รับการยอมรับแน่นอน หรืออยู่ในระยะแรกดำเนินงาน ยังไม่เป็นหลักฐานมั่นคง จึงงดกล่าวถึง

๓. การเผยแผ่และสงเคราะห์ ในระยะ ๔–๕ ปีมานี้ มีส่วนราชการและเอกชนต่าง ๆ ริเริ่มงานด้านนี้กันขึ้นมาก เป็นการเคลื่อนไหวตื่นตัวที่น่าสังเกตอย่างหนึ่ง เช่น

๑) งานพระธรรมทูต จัดเป็นกองงานหนึ่งของคณะสงฆ์ เริ่มแรกกรมการศาสนาได้ริเริ่มเสนอขึ้น ดำเนินงานจริงจังตั้งแต่ พ.ศ. ๒๕๐๘ ปัจจุบันแบ่งงานออกเป็น ๙ สาย ส่งพระธรรมทูตไปจาริกเผยแผ่ และสงเคราะห์ประชาชนชั่วคราว ประมาณ ๑–๓ เดือนในระยะฤดูแล้ง ซึ่งมหาวิทยาลัยสงฆ์ทั้งสองมีส่วนร่วมอยู่ด้วย

๒) งานพระธรรมจาริก ซึ่งกรมประชาสงเคราะห์เป็นผู้อุปถัมภ์ เริ่มแต่ พ.ศ. ๒๕๑๐ โดยส่งพระธรรมจาริก ซึ่งมีพระนิสิต นักศึกษา นักเรียน ในมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เป็นกำลังหนุนแก่พระภิกษุวัดเบญจมบพิตร และพระภิกษุสามเณรในท้องถิ่นภาคเหนือ ออกไปอบรมสั่งสอนและสงเคราะห์ชาวเขาเผ่าต่าง ๆ ในภาคเหนือ และภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ประจำปีชั่วคราวประมาณ ๒–๓ เดือนในฤดูแล้ง*

๓) อบรมจริยธรรมนักเรียนตามโรงเรียนต่าง ๆ ซึ่ง ศนธ. กรมการศาสนาได้เป็นศูนย์กลางประสานงาน ระหว่างโรงเรียนต่าง ๆ กับสถาบันเผยแผ่เช่น พุทธสมาคม มหาวิทยาลัยสงฆ์ นำวิทยากรไปอบรมนักเรียนตามโรงเรียนต่าง ๆ เริ่มประมาณ พ.ศ. ๒๕๐๙

---

*ระยะต่อมา เมื่อมีพระภิกษุสามเณรชาวเขาเพิ่มขึ้น ก็ให้ท้องถิ่นรับผิดชอบตนเองมากขึ้น จนไม่ต้องส่งพระธรรมจาริกเป็นคณะไปจากส่วนกลาง

๔) การเผยแผ่ทางวิทยุและโทรทัศน์ นอกจากการจัดให้มีพระธรรมเทศนาในวันพระโดยทางราชการแล้ว ในระยะ ๒–๓ ปีนี้ ได้มีสถาบันและเอกชนต่าง ๆ จัดรายการเผยแผ่ทางวิทยุกระจายเสียงมากขึ้น ในกรณีของเอกชน ปรากฏในขณะนี้ว่าเริ่มเกิดปัญหาขึ้นแล้ว เพราะขาดการควบคุม ปัจจุบันมีรายการวิทยุสัปดาห์ละประมาณ ๒๙๐ ครั้ง รายการโทรทัศน์ประมาณ ๕ ครั้ง ที่ถึงจัดเป็นสถานีประจำก็มี คือ ยานเกราะ ๗๘๕ ของมูลนิธิอภิธรรมมหาธาตุวิทยาลัย

๕) วารสารและนิตยสารเผยแผ่ธรรม มีสถาบันและหน่วยงานต่าง ๆ จัดทำออกเผยแผ่เป็นจำนวนมากหลายฉบับ แต่ส่วนมากเป็นที่สนใจอยู่ในหมู่ผู้ศึกษาธรรมอยู่แล้ว ไม่แพร่หลายเข้าถึงประชาชนแท้จริง แต่ระยะใกล้ ๆ นี้ อาจกำลังเริ่มมีนิตยสารหรือวารสารบางฉบับจัดได้ดีเป็นที่สนใจกว้างขวางขึ้น

๖) งานเผยแผ่นอกประเทศ ความเคลื่อนไหวและตื่นตัวในงานด้านนี้มีเพิ่มขึ้นโดยลำดับ และเป็นงานที่รัฐเคยเข้าไปมีส่วนส่งเสริมอุปถัมภ์ด้วยเป็นอันมาก เริ่มแต่การตั้งวัดไทยพุทธคยาในอินเดีย วัดเชตวัน ในกัวลาลัมเปอร์ วัดพุทธประทีป ในกรุงลอนดอน จนถึงมีการตั้งโครงการอบรมพระธรรมทูตไปต่างประเทศในปี พ.ศ. ๒๕๐๙ และการเคลื่อนไหวในระยะใกล้ ๆ นี้

เช่น การรับนิมนต์ไปก่อสร้างวัดไทย ในสหรัฐอเมริกา* และการส่งพระธรรมทูตไปอินโดนีเซีย เป็นต้น งานเหล่านี้ส่วนมากเป็นกิจการริเริ่มของเอกชนก่อน แล้วจึงขยายออกถึงขั้นการรับทราบและการอุปถัมภ์ของทางราชการ ข้อสังเกตประการหนึ่ง คืองานนี้ส่วนมากเป็นการริเริ่มจากฝ่ายผู้อยู่ในประเทศเจ้าถิ่นก่อนซึ่งอาจเป็นลักษณะที่ดีประการหนึ่งของงานนี้

๗) งานพัฒนาและสงเคราะห์ นอกจากโครงการอบรมพระภิกษุ เพื่อส่งเสริมการพัฒนาท้องถิ่นของมหาวิทยาลัยสงฆ์ดังกล่าวแล้ว ยังมีการอบรมพระภิกษุของโครงการพัฒนาทางจิตของมูลนิธิอภิธรรมมหาธาตุวิทยาลัย ซึ่งได้เริ่มมาแต่ พ.ศ. ๒๕๐๘ และแสดงตัวเลขว่าได้อบรมพระภิกษุไปแล้ว ๔ รุ่น จำนวน ๑,๑๔๒ รูป แต่โครงการนี้มุ่งหนักไปทางด้านเผยแผ่ และเจ้าของงานก็ได้จัดไว้เช่นนั้น

อนึ่ง ในด้านงานพัฒนานี้ ส่วนราชการต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับงานพัฒนา ได้เห็นความสำคัญของพระสงฆ์ในท้องถิ่น และได้พยายามประสานงานกับทางฝ่ายพระสงฆ์อยู่ด้วยหลายส่วน

งานสังคมสงเคราะห์ทั่วไป ยังไม่ปรากฏเป็นรูปชัดเจน มี

---

*ใน พ.ศ. ๒๕๒๗ มีวัดไทยในสหรัฐ ฯ รวมทั้งสิ้นประมาณ ๒๐ วัด ในจำนวนนี้ที่เป็นหลักฐานดีแล้วประมาณ ๑๒–๑๕ วัด

แต่กิจกรรมสงเคราะห์เป็นคราว ๆ เช่นกรณีน้ำท่วมใหญ่ทางจังหวัดหนองคายเป็นต้น ซึ่งเป็นแต่เรื่องเฉพาะราย และงานสงเคราะห์เล็กน้อยที่พ่วงไปกับงานเผยแผ่ เช่น การแจกยาของพระธรรมทูต ซึ่งยังไม่จัดเรียกสมแก่ชื่อแท้ และการสงเคราะห์ชาวเขา ของพระธรรมจาริก ซึ่งพอจัดเข้าได้ส่วนหนึ่ง ต่อไปภาวะของสังคมอาจทำให้เกิดความจำเป็นที่คณะสงฆ์จะต้องสนใจงานด้านนี้มากขึ้นก็ได้

ในระยะ ๔–๕ ปีที่ผ่านมานี้ ในต่างจังหวัด โดยเฉพาะบางจังหวัดในภาคเหนือ และหลายจังหวัดในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ พระสงฆ์ได้ริเริ่มฟื้นฟูและขยายบทบาทในทางการศึกษาเผยแผ่ การพัฒนาและการสงเคราะห์มากขึ้นเป็นที่น่าสังเกต การริเริ่มนี้เป็นไปในรูปการจัดประชุมฝึกอบรมพระสงฆ์ ที่เป็นครูสอนปริยัติธรรมบ้าง ที่เป็นพระเจ้าอาวาสและพระสังฆาธิการระดับอื่น ๆ บ้าง ในจังหวัดนั้น ๆ โดยจัดเป็นหลักสูตรอบรมระยะสั้น ๆ ๗ วัน ๑๕ วัน หรืออย่างมาก ๑ เดือน มุ่งให้พระสงฆ์ได้รับความรู้เพิ่มเติมทั้งในทางพระศาสนา และความรู้ที่จำเป็นสำหรับชนบทที่กำลังอยู่ในยุคพัฒนา เป็นการช่วยให้พระสงฆ์เตรียมปรับตัว และนำชาวชนบทปรับตัวเข้ากับรูปสังคมแบบใหม่ ข้อที่น่าสังเกตก็คือ งานนี้แม้จะเป็นงานระดับคณะ

สงฆ์จังหวัด แต่ก็มิใช่งานสายคณะสงฆ์โดยตรง พร้อมกันนั้น หลายจังหวัดในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ได้พยายามตั้งศูนย์งานเหล่านี้ขึ้น ให้เป็นแหล่งประสานงานในเขตจังหวัดเหล่านั้นรวมกัน และในการริเริ่มงานเหล่านี้ พระสงฆ์ผู้ใหญ่หัวแรงในจังหวัดนั้นๆ โดยมากได้พระภิกษุผู้สำเร็จการศึกษาจากมหาวิทยาลัยสงฆ์ไปเป็นกำลังสำคัญ อนึ่ง ในระยะหลัง ๆ นี้ คณะสงฆ์ระดับภาคก็ได้เริ่มจัดการประชุมสงฆ์ในเขตต่าง ๆ ในรูปที่คล้ายกัน ซึ่งมีในภาคกลางด้วย แต่มุ่งในงานปกครองเป็นสำคัญ

๘) งานเกี่ยวกับเยาวชน ในขณะที่ปัญหาเยาวชนกำลังเป็นที่สนใจอย่างมากในปัจจุบัน องค์การทางศาสนาก็หันมาดำเนินงานด้านนี้กันมากขึ้น นอกจากงานโรงเรียนพุทธศาสนาวันอาทิตย์* และงานอบรมจริยธรรมนักเรียนที่กล่าวแล้ว ก็ยังมีงาน นพก. ของกรมการศาสนา งานของยุวพุทธิกสมาคมอีก เป็นต้น นอกจากปัญหาเยาวชนแล้ว ความตระหนักในความสำคัญของเยาวชน ที่นอกจากจะเป็นอนาคตของชาติแล้ว ยังเป็นอนาคตของศาสนาด้วย ข้อนี้มีทางที่จะให้องค์การและสถาบันต่าง ๆ ทางศาสนา เพิ่มความสนใจในงานด้านนี้มากขึ้นเรื่อย ๆ

---

*พ.ศ. ๒๕๒๗ มีโรงเรียนพุทธศาสนาวันอาทิตย์ทั่วประเทศประมาณ ๓๐๐ โรงเรียน

๔. **งานค้นคว้าวิจัย** เมื่อเทียบกับงานด้านอื่น ๆ แล้ว งานค้นคว้าวิจัยอาจเป็นงานที่ถูกลืมบ่อยกว่างานอื่น และมีการจัดทำน้อย การผลิตสิ่งตีพิมพ์ทางศาสนาส่วนใหญ่ เป็นเพียงหนังสือเผยแพร่ศีลธรรมทั่ว ๆ ไปเป็นส่วนมาก ตำรับตำราทางศาสนาใหม่ ๆ น้อยนักที่จะมีใครทำเพิ่มขึ้น แม้จะมีการริเริ่มบางอย่าง เช่น หน่วยวิจัยทางพุทธศาสนา ที่เป็นของกรมการศาสนาเดิม แล้วมาสังกัดในกองบาลีในปัจจุบัน และการริเริ่มของสถาบันอื่นๆ บ้าง ก็ยังไม่แข็งขัน และอยู่ในวงจำกัด แต่เมื่อการศึกษาพุทธศาสนาในประเทศเพิ่มขึ้นก็ดี การสนใจค้นคว้าของชาวต่างประเทศปรากฏชัดยิ่งขึ้นก็ดี ก็คงจะเป็นแรงผลักดันความสนใจในด้านนี้ให้จำเป็นต้องเพิ่มขึ้น

ข้อควรพิจารณาบางประการสำหรับกำหนดแนวทาง ของบทบาท

๑. ความขาดแคลนพระสงฆ์ในท้องถิ่นห่างไกล ในชนบทถึงขนาดชาวบ้านต้องใช้วิธีการคล้ายจ้างพระไปอยู่ นี้เป็นสภาพที่ปรากฏแล้ว บางถิ่นพระที่อยู่ต้องละถิ่นไป เพราะชาวบ้านแร้นแค้น ไม่มีกำลังอุปถัมภ์พระ ความขาดแคลนพระสงฆ์บางแห่งเกิดจากมีผู้บวชน้อย และผู้บวชไม่อยากอยู่ ณ ที่นั้น ซึ่งมีเหตุสืบเนื่องมาจากความไม่มีโอกาสศึกษาและหรือก้าวหน้าในชีวิต

๒. สภาพความเปลี่ยนแปลงทางสังคมอันเกิดจากปัจจัยทางเศรษฐกิจ มีผลกระทบกระเทือนต่อสถาบันสงฆ์ยิ่งขึ้น เช่น

ก. คนบวชเรียนอยู่จำพรรษาน้อยลง เปลี่ยนเป็นบวชระยะสั้น ๗ วัน ๑๕ วัน หรือ ๑ เดือน เหตุเพราะการหาเลี้ยงชีพ เช่น ชาวบ้านจะทำแต่นาอย่างเดียวก็ไม่พอ ต้องทำงานอย่างอื่นด้วย ผู้ทำการค้าก็เร่งรีบหาโอกาสในธุรกิจเพิ่มขึ้น

ข. ในสังคมหมู่บ้านต่าง ๆ แม้แต่คนเฒ่าชราก็ไปทำบุญไปรักษาศีลอยู่วัดน้อยลง เพราะจะต้องเฝ้าบ้าน ในขณะลูกหลานไปทำงานในนาในไร่ ฤดูหยุดพักงานอย่างเดิมไม่มี นาก็อาจต้องทำปีละ ๒ หน หรือต้องเฝ้าบ้านเพราะมีโจรขโมยมาก เป็นต้น

ฉะนั้น สถาบันสงฆ์จะมีการเปลี่ยนแปลงปรับปรุงตนเองหรือไม่ก็ตาม สภาพการเปลี่ยนแปลงในสังคมก็จะต้องมีผลต่อสถาบันสงฆ์อยู่นั่นเอง

๓. ความสนใจที่พุ่งไปด้านหนึ่งมาก เช่น การเพ่งมองถึงความสนใจของชาวต่างชาติ การเผยแผ่ในต่างประเทศ ฯลฯ อาจทำให้เผลอลืม หรือกลบความสนใจต่อสภาวการณ์ภายในอันเป็นพื้นฐานสำคัญ เช่นสภาพการศึกษาต่ำ ความเป็นอยู่ยากแค้นของพระในชนบท ความขาดแคลนพระสงฆ์ เป็นต้น จึงจำเป็นต้องมองปัญหารอบด้าน และไม่ประมาทเสมอ

๔. ความรู้สึกและความเข้าใจที่ว่า พระพุทธศาสนาในประเทศไทยเจริญรุ่งเรืองที่สุด และเลยไปถึงว่า การศึกษาทางพระพุทธศาสนาในประเทศไทยจะต้องเจริญที่สุดด้วยนั้น ยังมีแพร่หลายทั่วไปในชาวต่างประเทศ ทั้งชาวประเทศพระพุทธศาสนาด้วยกัน และชาวยุโรปอเมริกัน ข้อนี้ทำให้เกิดผลความเคลื่อนไหวหลายประการ คือชาวต่างประเทศเข้ามาศึกษาพระพุทธศาสนากันมากขึ้น ทั้งชนิดที่เข้ามาสอบถาม ในเมื่อแวะเยือนเมืองไทย ที่ศึกษาระยะยาว และที่เลื่อมใสหรืออ้างว่าเลื่อมใสบวชเป็นพระก็มีเพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ ในแง่นี้ ผลอย่างหนึ่งที่เริ่มเกิดขึ้นแล้ว คือความเปลี่ยนแปลงในทัศนคติที่ว่า พระไม่ควรเรียนวิชาการสมัยใหม่ กลายเป็นส่งเสริมเพราะเห็นประโยชน์ที่จะชี้แจงชาวต่างประเทศได้

อีกแง่หนึ่ง ผู้ที่ต้องการมาศึกษาวิจัย ทำปริญญาต่อในขั้นโทและเอก ในสาขาพระพุทธศาสนามีเพิ่มมากขึ้น แต่ต้องผิดหวังเพราะการศึกษาพระพุทธศาสนาตามระบบสากลในประเทศไทย ที่ถือว่าเป็นขั้นปริญญาโท–เอก ได้ยังไม่มี แม้แต่ขั้นปริญญาตรี ก็ยังไม่เข้มแข็งแพร่หลายดี* อาจให้เกิดผลเป็นความ

---

* มหาวิทยาลัยสงฆ์ ๒ แห่งพึ่งได้รับฐานะเป็นการศึกษาของคณะสงฆ์ ในพ.ศ. ๒๕๑๒ และพึ่งมี พ.ร.บ. กำหนดวิทยฐานะขั้นปริญญาตรีใน พ.ศ. ๒๕๒๗

ด้อยเกียรติลงแห่งพระพุทธศาสนาในประเทศไทย ในด้านหนึ่ง และการที่ฝ่ายไทยต้องเร่งรัดจัดการศึกษาอย่างนี้ให้มีขึ้นจงได้อีกด้านหนึ่ง

อีกแง่หนึ่ง ในการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับพื้นฐานของสังคมไทย อันกำลังเป็นที่สนใจของนักสังคมวิทยาจากต่างประเทศ โดยเฉพาะในยุคที่ดินแดนแถบนี้มีความสำคัญทางด้านการเมืองมากขึ้นนั้น ขณะนี้นักวิจัยชาวฝรั่งหันมาสนใจทางด้านสถาบันศาสนามากขึ้น เพราะตระหนักว่า พระพุทธศาสนาเป็นรากฐานของวัฒนธรรมไทย จึงปรากฏว่าในระยะ ๑–๒ ปีนี้* มีฝรั่งเข้ามาทำการศึกษาวิจัยด้านนี้กันมาก และอาจเป็นไปโดยคนส่วนมากไม่ได้สังเกต ขณะนี้มีผู้ที่กำลังศึกษาฐานะและสภาพของสถาบันสงฆ์อยู่อย่างจริงจัง ในไม่ช้าการศึกษาสภาพและฐานะของสถาบันสงฆ์ไทย เช่นตัวเลขและสถิติต่าง ๆ จะต้องอาศัยฝรั่งท่านเหล่านี้เหมือนเรื่องของไทยหลายเรื่องที่ต้องอาศัยฝรั่งมาแล้วอีกกระมัง

๕. ในยุคนี้ พระสงฆ์รุ่นใหม่สนใจในการศึกษามาก ความสนใจใคร่ศึกษาเล่าเรียนมีแพร่หลายเช่นเดียวกับในสังคมไทยส่วนรวม พระที่ไปศึกษาต่างประเทศก็มีจำนวนเพิ่มอย่างน่าสังเกต ปัญหาการศึกษาของพระจึงไม่อยู่ที่ ทำอย่างไรจะให้พระรุ่นใหม่

---

* ถึงบัดนี้ คือ เกือบ ๒๐ ปี

สนใจในการศึกษาเล่าเรียน แต่อยู่ที่ทำอย่างไรจะจัดบริการการศึกษาให้เพียงพอ และทำความต้องการศึกษากับสิ่งที่ต้องการให้ศึกษามาบรรจบกันได้

๖. เสียงตำหนิว่าพระสงฆ์ประพฤติไม่ดีมีมากขึ้น อาจเกิดจากการกระทำของคนไม่ดีส่วนน้อย แต่การสื่อสารที่ทั่วถึงในสมัยปัจจุบันช่วยกระพือความไม่ดีไปได้ง่าย แม้ว่าสภาพทั่วไปที่แท้จริงอาจไม่เสื่อมทรามไปกว่าสมัยก่อน ๆ แต่ก็ควรได้รับการพิจารณาเอาใจใส่ เกี่ยวกับประสิทธิภาพของระบบการปกครองสงฆ์ระดับต่าง ๆ และการแก้ไขปรับปรุงเพื่อรักษาความดีงามไว้ให้ดีที่สุด

๗. ศรัทธาของประชาชนที่มีต่อพระศาสนาและพระสงฆ์ในความเห็นของบางฝ่ายว่ายังดีอยู่ บางฝ่ายว่าเสื่อมทรามลงน่าวิตก น่าจะเป็นที่สนใจพิจารณาให้รู้ชัดว่า ชนพวกไหนยังศรัทธาดีอยู่ พวกไหนเสื่อมถอย และศรัทธาเป็นไปในแง่ใด ควรพอใจหรือไม่ ปรับปรุงอย่างไร ถ้าศรัทธามีอยู่ในคนรุ่นเก่าที่จะหมดไป ๆ อย่างเดียวแล้ว ก็เป็นสภาพที่น่าวิตก ตามที่สังเกตศรัทธาที่ดีอยู่เป็นของคนรุ่นเก่า ส่วนคนรุ่นใหม่ที่ห่างเหินไปมีมาก อย่างไรก็ดี การห่างเหินไปนี้ อยู่ในขั้นของความไม่แน่ใจมากกว่าจะเป็นขั้นความคิดเป็นปฏิปักษ์ การดึงคนรุ่นใหม่เหล่านี้

กลับเข้ามาจึงยังมีทางทำได้ไม่ยากนัก ถ้าจะทำ*

๘. น่าสังเกตว่า ในปัจจุบันทั้งที่วิทยาการก้าวหน้า แต่ประชาชนส่วนมากกลับศรัทธาเชื่อถือในเรื่องของขลังสิ่งศักดิ์สิทธิ์มากขึ้นและดูจะมีกิจกรรมด้านนี้เพิ่มขึ้น สนองความต้องการของคนเหล่านั้นมากขึ้นตามกัน ภาวะเช่นนี้น่าจะได้รับการพิจารณาว่า ควรส่งเสริมสนับสนุนหรือไม่เพียงใด เป็นสิ่งถูกต้องเหมาะสมหรือไม่ที่จะฝากศาสนาไว้ในความอุปถัมภ์ของความเชื่อถือแบบนี้ มองในแง่หนึ่ง ภาวะความเชื่อถือเช่นนี้ มักเกิดขึ้นในระยะที่บ้านเมืองเกิดความเดือดร้อนเพราะการรุกรานรบพุ่ง แย่งชิง และเบียดเบียนกัน ประชาชนไม่มีโอกาสใช้ความคิดในเรื่องลึกซึ้ง จึงแสวงหาที่พึ่งที่พอจะเข้ายึดเกี่ยวเกาะไว้ได้ ภาวะนี้จะแสดงความเป็นไปดังกล่าวนั้นหรือไม่

๙. ลักษณะความสนใจและการแสดงบทบาทในพระพุทธศาสนาของคนสมัยปัจจุบันมีหลายแบบ เช่น แบบชอบศึกษาหลักธรรมชั้นสูงในแง่ปรัชญา สำหรับเป็นอาหารของปัญญา นำ

---

* ในช่วง ๑๕ ปีที่ผ่านมา นับแต่เขียนถึงบัดนี้ ได้เกิดมีสำนักเผยแพร่ใหม่ ๆ ที่สามารถดึงดูดความสนใจของคนสมัยใหม่จำนวนมาก แต่ก็ได้เกิดมีปัญหาใหม่ ๆ คือ บางสำนักตั้งตัวแข็งขืนต่อสถาบันสงฆ์ และมีความขัดแย้งด้านทิฏฐิระหว่างสำนักต่าง ๆ เด่นชัดมาก

มาถกเถียงกัน ปลีกตนออกไม่เอาธุระกับสังคมบ้าง แบบบำเพ็ญศีลบำเพ็ญทาน สั่งสมบุญเพื่อชีวิตมีความสุขในชาติหน้าบ้าง แบบศีลธรรมแบบแผนประเพณีบ้าง แบบหาทางนำหลักธรรมชั้นสูงเข้าสู่ชีวิตประจำวันของสังคมบ้าง เป็นต้น ควรพิจารณาว่าแบบใดจะเป็นประโยชน์ในการดำเนินชีวิตของมนุษย์ ช่วยสังคมมนุษย์ได้แท้จริง พระพุทธศาสนาและสถาบันสงฆ์ ควรจะดำรงอยู่ด้วยท่าทีแบบใด ทุนและกำลังงานที่ได้ใช้ไปแล้ว ได้ทุ่มเทไปในแบบใดมาก และจะเป็นประโยชน์เพียงใด

๑๐. มีข้อสังเกตว่า กิจการทางพระศาสนาที่ได้รับการอุปถัมภ์บำรุงจากประชาชนนั้น ส่วนมากได้แก่การก่อสร้างถาววัตถุ และปูชนียสถานต่าง ๆ และที่น่าจะได้รับความสนใจน้อยที่สุดคือการศึกษา สภาพความนิยมนี้น่าจะสืบเนื่องมาจากคติโบราณโดยไม่เจตนา กล่าวคือ ในสมัยโบราณการก่อสร้างเป็นความจำเป็นของถิ่น ซึ่งต้องการทุนและการร่วมกำลังกันมาก ส่วนการศึกษาสมัยโบราณยังไม่มีในรูปองค์การ หรือสถาบัน เป็นภารกิจของพระสงฆ์ที่เป็นอาจารย์ จะพึงสั่งสอนอบรมศิษย์ที่มาอยู่วัดกับตนตามความเหมาะสม เป็นกิจกรรมที่แฝงในวัดทุกวัด โดยไม่ต้องการทุนและการรวมกำลังอะไรเป็นพิเศษ ประชาชนจึงรู้จักการทำบุญ บำรุงศาสนาแต่ในรูปการก่อสร้าง อีกประการหนึ่ง สิ่ง

ก่อสร้างเป็นวัตถุมองเห็นผลปรากฏได้ง่าย และอาจเกี่ยวกับแรงจูงใจด้านอื่น เช่น ชื่อเสียงที่จะได้เป็นต้นด้วย กิจการอีกอย่างหนึ่งที่ได้รับความใส่ใจบำรุงมากในปัจจุบัน คือ ลัทธิลึกลับต่าง ๆ ซึ่งเกี่ยวด้วยผลประโยชน์ของผู้อุปถัมภ์นั้นโดยตรง เช่น การรักษาทางเวทมนต์ เครื่องราง เป็นต้น กิจการ ๒ ประเภทนี้ได้รับความสนใจและอุปถัมภ์ ไม่แต่จากประชาชนเท่านั้น ยังได้จากนักการเมือง และบุคคลชั้นสูง เศรษฐีคหบดีด้วย ซึ่งรู้จักพระพุทธศาสนาเช่นเดียวกับที่ศาสนิกของศาสนาอื่นรู้จักศาสนาของเขา และให้ความอุปถัมภ์บำรุง เพราะเพ่งเล็งผลประโยชน์ส่วนตนมากกว่าจะเห็นแก่กิจการพระศาสนา หรือประโยชน์ส่วนรวม ด้วยเหตุนี้ พระสงฆ์ที่ถนัดทางด้านทั้งสองนี้ จึงง่ายที่จะปรากฏและมีกำลังสนับสนุน ตรงข้ามกับพระสงฆ์ที่มุ่งการศึกษามุ่งปริยัติและปฏิบัติธรรม ซึ่งต้องอาศัยความคุ้มครองและกำลังจากพระสงฆ์ประเภทที่กล่าวข้างต้น กลายเป็นเพียงผู้อาศัย แต่ข้อนี้ก็เป็นความจริงสมตามพุทธดำรัส และมีส่วนที่ดีอยู่ คือ ผู้ที่จะทำงานเพื่อพระศาสนาอย่างแท้จริงจะต้องเป็นผู้มีความเสียสละอย่างจริงจัง ซึ่งเป็นคุณสมบัติอันจำเป็นที่จะรักษาคุณค่าของงานนี้ไว้ได้

๑๑. ข้อน่าสังเกตอีกอย่างหนึ่ง คือ ความดำรงอยู่ในด้าน

วัตถุ อันได้แก่การอุปถัมภ์บำรุงต่างๆนั้น ส่วนมากพระสงฆ์ได้รับจากประชาชนทั่ว ๆ ไป ที่มีความนับถือพุทธศาสนาอย่างศาสนาอื่น ๆ ในฐานะเป็นสิ่งสนองความต้องการทางพิธีกรรม เครื่องนำบุญมาให้แก่ตน หรือเป็นทางไปสวรรค์ เป็นต้น มักไม่ได้รับจากบัณฑิตชน ซึ่งคอยเรียกร้องความบริสุทธิ์แห่งการปฏิบัติของพระสงฆ์ และเรียกร้องคำสอนที่ถูกต้องจากศาสนา อย่างไรก็ตาม บัณฑิตชนเหล่านี้ ก็ควรอยู่ในความสนใจของนักการศาสนาเป็นอย่างยิ่ง ในเมื่อคำนึงถึงความมั่นคงของศาสนาในระยะยาว

๑๒. มีข้อควรระวังมากอย่างหนึ่งว่า ในเมื่อความรู้สึกนิยมของประชาชนในการบำรุงศาสนาตามแบบเดิมยังคงอยู่ พร้อมกับที่การมองเห็นความสำคัญของการศาสนศึกษากำลังเกิด และเพิ่มขึ้นนั้น หากผู้ชำนาญในการแสวงหาการอุปถัมภ์บำรุงแบบเดิม หันมาสนใจและเข้ามาเกี่ยวข้องในการศาสนศึกษาขึ้น ถ้าผู้นั้นทำด้วยกุศลเจตนาแท้จริง โดยวิธีสนับสนุนผู้อื่นที่เข้าใจเรื่องการศึกษาจริง ๆ หรือนำบุคคลประเภทนั้นมาร่วมให้รับผิดชอบในงานของตน ก็จะเป็นประโยชน์มาก แต่ตรงข้าม ถ้าการศึกษาเพียงถูกยกขึ้นไว้ในเบื้องหน้า สำหรับการกระทำที่มุ่งผลประโยชน์อย่างอื่น โดยไม่คำนึงถึงความหมายที่แท้จริง และปราศจากความรับผิดชอบพร้อมทั้งความรู้แท้จริงในการศึกษานั้น การ

กระทำนั้นก็คงจะได้รับความสนับสนุนอย่างดี แต่จะกลับเป็นการทำลายคุณค่าและความมั่นคงของการศาสนศึกษา ลงในภายหลัง

๑๓. ปัจจุบัน มักปรากฏข่าวว่า มีชาวต่างประเทศ โดยเฉพาะฝรั่งมาสนใจพุทธศาสนาบ้าง เลื่อมใสขอบวชบ้าง มีการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในประเทศตะวันตกหลาย ๆ แห่งบ้าง ทำให้ผู้หนักในศรัทธาจริตตื่นเต้นยินดีกันมาก ซึ่งความจริงก็ควรแก่การยินดี เพราะสิ่งที่เราเคารพนับถือ มีผู้รู้จักและมองเห็นคุณค่ามากขึ้น มีคนรู้จักของดีมากขึ้น และอาจใช้เป็นเครื่องประกอบ สำหรับยืนยันคุณลักษณะของพระพุทธศาสนาได้อย่างหนึ่ง แต่กระนั้นก็ควรมีการเหนี่ยวรั้งความคิดเพื่อป้องกันความเพลินหลงตัวเอง และความประมาทไว้บ้าง โดยพิจารณาจำนวนของผู้มาสนใจเลื่อมใส เทียบกับจำนวนประชาชนทั่วไป ลักษณะของความสนใจตลอดถึงฐานะและประเภทของผู้ที่มาสนใจเลื่อมใส และข้อที่สำคัญที่สุดก็คือ พวกชาวต่างประเทศด้วยกันนั่นเอง ฝ่ายที่ตำหนิติเตียนพระพุทธศาสนา ก็น่าจะได้รับความสนใจเป็นพิเศษว่ามีที่ใดบ้าง เขาตำหนิติเตียนเข้าใจผิดว่าอย่างไร เพื่อจะได้หาทางป้องกันแก้ไข เพราะความจริงคนพวกนี้ก็มีอยู่ไม่น้อย โดยเฉพาะพวกที่เข้าใจผิด นำไปเขียนในตำราและเอกสารต่าง ๆ

เผยแพร่ความรู้ความเข้าใจผิดกว้างขวางออกไปนั้น มีอยู่จำนวนมาก ที่ถึงปรากฏข่าวในเมืองไทยดังที่เคยทราบกันก็มี แต่ส่วนที่ไม่เกิดกรณีอื้อฉาวอย่างนั้น จึงไม่รู้และไม่สนใจกันยังมีอีกมาก โดยเฉพาะสถาบันสงฆ์เองแทบจะไม่ได้มีส่วนรับรู้เอาเลย นอกจากนั้น วิธีที่เราปฏิบัติต่อรายที่อื้อฉาวนั้น ยังเป็นไปในแบบการปัดออกไปจากความรับรู้เสียเลย มากกว่าจะเป็นวิธีแก้ไขชี้แจงให้ความจริงความถูกต้องปรากฏ หากเป็นอยู่ในรูปนี้นานไปจะกลายเป็นทำนองการปิดตาตัวเอง ทั้งที่ผู้อื่นเขาหาช่องทำลายเราไว้ได้เป็นอันมาก จะมีทางสูญเสียไม่พอที่ได้หรือได้ไม่ถึงที่ควร ในกรณีนี้การคอยติคอยเตือนคอยบอกกันเองไว้บ้าง จะดีกว่านอนรอคอยภัยที่ไม่รู้สึกตัวจากภายนอก อย่างไรก็ดี อาจเป็นด้วยหลักธรรมในศาสนาของเราเป็นของจริงแท้ เหมือนทองแท้ถึงฝังจมดินอยู่ไม่มีประโยชน์แก่คนใช้ ก็ยังคงเป็นทองอยู่ จึงทำให้เราพอใจที่จะรักษาความประมาทกันไว้ได้นาน ๆ

ข้อสรุปเกี่ยวกับบทบาทในปัจจุบัน

ดังได้กล่าวแล้วว่า การสูญเสียบทบาทของพระสงฆ์ เริ่มจากสังคมเมืองหลวงไปก่อน และค่อย ๆ ขยายสู่สังคมเมือง และ

สังคมชนบทต่อ ๆ ไป โดยนัยนี้ การที่บทบาททั้งหมดสูญสิ้นไปนั้น จะต้องกินเวลานานมาก และปัจจุบันรูปสังคมแผนเก่าก็ยังเหลืออยู่อีกมาก ในสังคมชนบทเช่นนั้น บทบาทของพระสงฆ์แบบเดิมจึงยังคงเหลืออยู่ มากบ้างน้อยบ้าง สุดแต่ว่าสังคมนั้นได้เปลี่ยนแปลงไปแล้วเพียงใด ในท้องถิ่นห่างไกลมาก ๆ พระสงฆ์ยังมีบทบาทหลายอย่างเหมือนเดิม บทบาทที่เพี้ยนไป เช่น เมื่อเลิกเป็นครูสอนและดำเนินงานของโรงเรียนแล้ว ก็เปลี่ยนมาเป็นผู้อุปถัมภ์โรงเรียน เป็นผู้นำในการชักชวนชาวบ้านสร้างโรงเรียน เป็นผู้แนะแนวทางการศึกษา นำเด็กบ้านนอกมาเข้าเรียนในกรุง ส่วนวัดในกรุงก็ทำหน้าที่เป็นอย่างหอพักที่มีการควบคุมและฝึกหัดอบรมความประพฤติไปด้วย เมื่องานพัฒนาเข้าไปถึงหมู่บ้าน พระสงฆ์จำนวนมากก็เข้าร่วมงาน เป็นผู้นำในการเสนอความคิด ริเริ่ม เป็นที่ปรึกษา และเป็นศูนย์รวมเรียกความร่วมมือ ในการสร้างสาธารณสมบัติและสิ่งสาธารณูปโภค เช่น บ่อน้ำ สะพาน เขื่อน ทำนบ ถนน ศาลา โรงประชุม เป็นต้น และเป็นผู้ให้ความเห็นชอบในการกำหนดงานต่าง ๆ ในขณะเดียวกัน ในสังคมเมือง บทบาทของวัดก็เพ่งมาในด้านเป็นที่รักษาศิลปกรรมของชาติ เป็นที่ท่องเที่ยว เป็นพิพิธภัณฑ์

บทบาทส่วนใหญ่ของพระสงฆ์ในวัดในเมือง ก็เป็นไปในด้านการประกอบพิธีกรรมตามประเพณี การทำบุญต่าง ๆ งานศพ เป็นต้น นอกจากนี้ก็มีการปกครอง เพราะตำแหน่งบริหารส่วนใหญ่อยู่ในเมือง การเป็นนักเรียนนักศึกษา และการสงเคราะห์คนรุ่นเก่าที่มาถือศีลฟังธรรมในวัด

การที่สังคมได้ก้าวเข้าสู่ความเจริญแบบใหม่ โดยที่พระสงฆ์ไม่มีส่วนร่วมในการเหนี่ยวรั้ง และช่วยแนะแนวทาง ดังกล่าวในหัวข้อก่อนแล้วนั้น เมื่อเกิดปัญหาต่าง ๆ ขึ้นในสังคมอย่างมากมาย พระสงฆ์ซึ่งอาศัยสังคมอยู่ ก็รู้สึกถึงปัญหาข้อนี้ด้วย และอาศัยความสัมพันธ์ที่มีอยู่เป็นพื้นฐานเดิม จึงเกิดความสำนึกในความรับผิดชอบที่จะต้องช่วยเหลือสังคมขึ้นอีก[๑] การเริ่มบทบาทใหม่ ๆ ของพระสงฆ์จึงตั้งต้นขึ้นอีกครั้ง บทบาทของพระสงฆ์ในสังคมเมือง เช่น การตั้งโรงเรียนพุทธศาสนาวันอาทิตย์ เป็นต้น ก็จัดเข้าในประเภทบทบาทใหม่แบบนี้ เมื่อพระสงฆ์ในสังคมเมืองเริ่มบทบาทนี้ขึ้นแล้ว สังคมนอกออกไปก็ถือแบบอย่างตาม จัดได้ว่าเป็นบทบาทในยุคใหม่และมีข้อสังเกตควรพิจารณาในเรื่องนี้บางประการ คือ

---

๑. เหตุผลอื่นจากนี้ก็คงมีด้วยเป็นแน่

๑. สำหรับบทบาทแบบเก่า ท่าทีของพระสงฆ์ในสังคมเมืองกับสังคมหมู่บ้านอาจต่างกัน กล่าวคือ ในเมืองเป็นรูปดึงบทบาทที่หมดไปแล้วหรือกำลังจะหมดไปกลับเข้ามา แต่ในชนบทเป็นแบบรักษาไว้ ส่วนบทบาทใหม่สังคมเมืองเป็นผู้ริเริ่มและสังคมชนบทปรับตัวตาม

๒. ทัศนคติที่ถูกต้องในปัจจุบัน มิใช่การที่จะผืนคงบทบาทเดิมไว้ทุกอย่างในท่ามกลางสังคมที่เปลี่ยนแปลง เพราะเป็นสิ่งที่เป็นไปไม่ได้ เป็นแต่คงหลักการไว้ และพิจารณาปรับปรุงว่าจะดำเนินต่อไปในรูปใด

๓. ทัศนคติเดิมที่เป็นมานาน เนื่องจากบทบาทของพระสงฆ์ที่คงอยู่ในรูปการรอรับปัญหา และเป็นที่ปรึกษาอยู่ที่วัดติดต่อกันมาเป็นระยะนานดังกล่าวในข้อบทบาทในอดีต ความเคยชินต่อท่าทีนี้ อาจเป็นอุปสรรคหรือถ่วงการเริ่มบทบาทใหม่บ้าง เพราะไม่คุ้นกับการที่จะใช้ความคิดออกสำรวจสภาพและความเป็นไปในสังคมข้างนอก ตลอดจนไม่ถนัดในการทำงานนอกกำแพงวัด

๔. การรู้สึกตัวนี้เป็นไปอย่างไม่พร้อมกัน เป็นจุด ๆ หย่อม ๆ การดำเนินไปของบทบาทจึงอาจเปะปะไม่ประสานกัน มีสิ่งผิดแปลก ตลอดถึงข้อเสียหายเกิดขึ้นได้ไม่น้อย เพราะเป็น

การต่างคนต่างทำ ไม่มีการวางแผนรวมเตรียมรับการเปลี่ยนแปลง ขาดระบบกลาง

บทบาทต่อไปควรเป็นอย่างไร

เบื้องต้นพึงกำหนดก่อนว่า ศาสนาต่าง ๆ ไม่เฉพาะพระพุทธศาสนาจะยังคงมีความหมายต่อไปในสังคม แม้จะถูกกระทบกระเทือนหรืออ่อนกำลังลงบ้าง ในเมื่อยังมีสภาพต่อไปนี้ในสังคม คือ

๑. ชีวิตมนุษย์ไม่อาจเป็นอยู่ได้และมีความหมายด้วยวัตถุอย่างเดียว แม้จะสามารถสร้างวัตถุสนองความต้องการได้ทุกสิ่ง แต่ก็จะต้องเหนื่อยหน่ายเพราะความไม่รู้จักจบสิ้น และไม่สามารถสนองความต้องการได้เต็มจริง คุณค่าทางจิตใจจะต้องยังคงมีความหมายอยู่ต่อไป

๒. มนุษย์ยังไม่สามารถสร้างระบบการควบคุมทางสังคมในด้านความประพฤติให้ได้ผลแท้จริง โดยไม่ต้องอาศัยเครื่องยึดเหนี่ยวควบคุมจิตใจ ไม่ว่าจะเป็นกฎหมาย ระบบการศาล ตำรวจ หรือคุกตะราง เป็นต้น ก็ตาม

๓. มนุษย์ยังไม่มีความรู้จริงถึงที่สุดเกี่ยวกับธรรมชาติโดยเฉพาะชีวิตของตน แม้ว่าจะเจริญด้วยวิทยาศาสตร์มากมาย

สำหรับพระพุทธศาสนา มีองค์ประกอบที่ช่วยการดำรงอยู่ได้ข้ออื่น ๆ อีก เช่น

๑. เมื่อสังคมขยายกว้างขึ้น ต้องการการรวมตัวกันในขอบเขตกว้างขวาง พระพุทธศาสนาไม่เป็นเหตุขัดขวางสภาวการณ์นี้ ด้วยเรื่องความรังเกียจกันทางเชื้อชาติ การแบ่งแยกเพราะความเชื่อถือ หรือการขัดขวางทัศนะแบบเสรี เป็นต้น กลับเป็นเครื่องสนับสนุนอีกด้วย

๒. เมื่อพระสงฆ์ดำรงตนในขอบเขตความสัมพันธ์ระหว่างพระสงฆ์กับฆราวาส พอเหมาะพอดีตามหลักธรรม ก็จะไม่เข้าไปแทรกแซงก้าวก่ายกิจการของรัฐ ไม่ขัดกับการปกครองประเทศ

๓. การค้นพบต่าง ๆ ทางวิทยาศาสตร์ ไม่กระทบกระเทือนหลักพระพุทธศาสนา ในเมื่อสังคมถูกครองด้วยเหตุผลและมีเสรีภาพทางความคิดมากขึ้น กลับเข้ากับหลักพุทธศาสนาได้ดี

หลักธรรมในพระพุทธศาสนานั้น มีหลักการเพื่อความรับผิดชอบและปฏิบัติตามหน้าที่ เป็นไปเพื่อการดำรงชีวิตอยู่ด้วยดี

ของผู้ปฏิบัติตามสภาพชีวิตนั้น ๆ มุ่งให้เกิดประโยชน์ทั้งแก่ตนและบุคคลอื่น การที่มีเสียงว่า หลักธรรมบางอย่างขัดขวางความเจริญก้าวหน้าของสังคมนั้น ย่อมต้องเกิดจากความเคลื่อนคลาดบางประการ ซึ่งอาจจะเป็นความเข้าใจเคลื่อนคลาดของผู้กล่าวนั้นเอง หรือความเคลื่อนคลาดในการประพฤติปฏิบัติของบุคคล หรืออาจถึงกับเป็นความเคลื่อนคลาดในการประพฤติปฏิบัติของสังคมที่เชื่อถือสืบต่อกันมาก็ได้ เพราะความเคลื่อนคลาดในการประพฤติปฏิบัติ อาจเกิดจากการตีความหมายธรรมผิด ซึ่งสืบเนื่องมาจากเหตุหลายอย่าง เช่น

๑. ความไม่รู้จริงเพราะขาดการศึกษา หรือศึกษาไม่พอ

๒. สภาพความเป็นอยู่ ผลักดันให้นำมาเป็นเหตุผลอ้างให้ประพฤติเช่นนั้น

๓. ผู้สอนหรือผู้เผยแผ่สอนให้เคลื่อนคลาดเพื่อผลประโยชน์ของตนเอง

๔. การยึดติดแต่เพียงแง่ใดแง่หนึ่งของหลักธรรม

๕. การเห็นแก่ความง่าย ตีความให้เข้ากับความต้องการของประชาชน

๖. สนองความต้องการของผู้มีอำนาจ

๗. ยอมผ่อนตามอิทธิพล ความเชื่อถือเดิม หรือตามหลักลัทธิศาสนาอื่น ๆ

จึงจำเป็นจะต้องพยายามช่วยกันศึกษาความหมายของหลักธรรม ให้ถูกต้องชัดเจน ควรศึกษาว่า เพราะเหตุใด คำสอนเรื่องกรรม ซึ่งมีหลักการให้มีความรู้สึกรับผิดชอบ กลับกลายเป็นเหตุอ้างสำหรับปัดความรับผิดชอบ เพราะเหตุใด สันโดษซึ่งมีหลักการให้รวมกำลังงานทุ่มเทลงในการปฏิบัติหน้าที่เพื่อเข้าถึงจุดหมายที่ตั้งไว้ จึงกลับกลายเป็นข้ออ้างสำหรับความเกียจคร้านเฉื่อยชา ไม่เอาธุระในกิจของส่วนรวม ดังนี้เป็นต้น

ข้อที่ว่า พระสงฆ์ควรมีบทบาทอย่างไรต่อไปนั้น คงอยู่ที่หลักการอันมีอยู่ในคำสอนของพระพุทธเจ้าแล้ว คือในฝ่ายตนเองก็มีหน้าที่ในการศึกษาและปฏิบัติ คือศึกษาเพื่อให้ตนปฏิบัติได้ถูกต้อง พร้อมทั้งสามารถแนะนำแก่ผู้อื่นต่อไปได้ด้วย และปฏิบัติคือประพฤติตามหลักธรรมเพื่อความบริสุทธิ์ของตนเอง และของสถาบันสงฆ์ ในฝ่ายความสัมพันธ์กับสังคมคฤหัสถ์ ก็มีหน้าที่ในการให้การศึกษา การเผยแผ่ และ การสงเคราะห์ การให้การศึกษาย่อมหมายถึงการอบรมสั่งสอนแนะนำผู้อื่นให้ดำรงชีวิตอยู่ได้ด้วยดี ซึ่งอาจต้องอาศัยความรู้ทั้งทางโลกและทางธรรม

การเผยแผ่ ย่อมหมายถึงการช่วยให้มีการประพฤติปฏิบัติธรรมเป็นประโยชน์แผ่ออกไปในสังคมอย่างกว้างขวาง และการสงเคราะห์ย่อมอยู่ในขอบเขตแห่งคุณธรรมที่หวังประโยชน์ อนุเคราะห์แก่ประชาชนโดยบริสุทธิ์ใจ พร้อมกับการปฏิบัติหน้าที่ทางสมณเพศของตน รักษาเกียรติและความบริสุทธิ์ของสถาบันสงฆ์ไว้ด้วย[๑]

เท่าที่ได้พิจารณามา บทบาทของพระสงฆ์ในสังคมเท่าที่มีอยู่ในปัจจุบันมี ๒ แบบ คือ

๑. บทบาทที่สืบเนื่องมาจากสังคมแบบเดิม

๒. บทบาทที่เกิดจากความรู้สึกตัวของพระสงฆ์ แล้วเริ่มต้นขึ้นใหม่

ในสังคมเมืองนั้น บทบาทอย่างเดิมกล่าวได้ว่าหมดสิ้นไปแล้ว แต่เมื่อพระสงฆ์รู้ตัวแล้วจะทำอย่างไร ควรดึงบทบาทเดิมกลับมาหรือไม่ เมื่อพิจารณาแล้วเห็นว่าการจะกลับไปดึงบทบาทเดิมคืนมานั้นไม่เป็นการสมควร เพราะบทบาทบางอย่าง เช่น การแพทย์ การพยาบาล การมหรสพเริงรมย์ ไม่เป็นของจำเป็น

---

๑. บทความนี้ เขียนชะงักไว้เพียงเท่านี้ ข้อความต่อจากนี้ไป ดัดแปลงจากคำบรรยายในเวลาสัมมนา

หรือสมควรจะดึงกลับมา การที่ว่าจะเริ่มมีบทบาทช่วยเหลือสังคมอีก ไม่ได้หมายความว่าจะต้องไปดึงเอาบทบาทเดิมคืนมา

แม้แต่ในสังคมชนบทที่พระสงฆ์ยังมีบทบาทเดิม เมื่อสังคมยังคงสภาพเดิมก็ต้องพยายามรักษาบทบาทเดิมไว้นั้นแง่หนึ่ง แต่เมื่อหมู่บ้านนั้นกำลังเจริญขึ้นเป็นสังคมแบบตัวเมือง ก็ไม่จำเป็นต้องฝืนรักษาบทบาทเดิมไว้ทั้งหมด เพราะเมื่อมีความเจริญแบบใหม่เข้าไปแล้ว เราก็ไม่จำเป็นต้องไปทำบทบาทบางอย่าง เช่น การแพทย์ เป็นต้น ผู้อื่นมีหน้าที่มีความชำนาญโดยตรงทำหน้าที่ได้ ก็ให้รับไปได้ เพราะเดิมก็ไม่ใช่บทบาทโดยหน้าที่อยู่แล้ว เป็นทำนองช่วยไว้ก่อนในเมื่อเขายังทำเองไม่ได้เท่านั้น ควรจะคิดในแนวทางที่จะเริ่มบทบาทใหม่ หรือปรับปรุงบทบาทที่มีอยู่แล้วให้เข้ากับสภาพใหม่อย่างไร

อันที่จริง การที่มีสถาบันอื่น ๆ มารับภาระเอาบทบาทที่พระสงฆ์เคยทำอยู่เดิมไปนั้น ก็ไม่ใช่เรื่องสำคัญ เพราะบทบาทที่พระสงฆ์จะไปช่วยประชาชนได้มีเพียงเท่านั้นหรือ ถ้าหากมีเพียงเท่านั้น ถ้าอย่างนั้น ความเจริญแบบใหม่เข้ามาช่วยได้แล้ว พระสงฆ์ก็ไม่มีประโยชน์อะไร ไม่ต้องเอาไว้ก็ได้ หากไม่มีเพียงเท่านั้น ถึงเสียบทบาทเดิมไปก็ยังทำประโยชน์อย่างอื่นได้อีกประโยชน์อย่างนั้นมีหรือไม่ ก็เห็นว่ามี การสงเคราะห์ยังมีมากกว่านั้น

จึงยุติได้ว่า พระสงฆ์ควรตระหนักมั่นอยู่เสมอในหน้าที่เดิมแท้ของตนตามธรรมวินัย และจากฐานนี้จึงเริ่มบทบาทใหม่ หรือปรับปรุงบทบาทเก่าขึ้นในรูปใหม่ให้เหมาะกับสภาพสังคมที่เปลี่ยนแปลงไป แทนที่จะดึงหรือหวงแหนหน่วงเหนี่ยวบทบาทเดิมไว้และเท่าที่มองเห็นในปัจจุบัน พระสงฆ์ก็โน้มเอียงไปในทางที่จะทำเช่นนั้น ส่วนการที่ว่าจะเริ่มบทบาทใหม่ หรือปรับปรุงบทบาทเก่าขึ้นในรูปใหม่อย่างไรบ้างนั้น ก็รวมอยู่ในหลักการเดิม ๓ อย่างที่กล่าวแล้ว คือ การศึกษา การเผยแผ่ และการสงเคราะห์ สิ่งที่ควรพิจารณาต่อไปก็คือ จะนำหลักการเหล่านี้ไปทำบทบาทอะไรบ้าง มีวิธีการอย่างไร และมีผลดีผลเสียอย่างไร ซึ่งคงไม่มีโอกาสพิจารณาในที่นี้ได้ทั้งหมด จะพูดถึงเฉพาะส่วนที่ควรสังเกตเป็นพิเศษตามที่พอนึกได้เท่านั้น

ในด้านการศึกษานั้น การศึกษาสำหรับพระสงฆ์เอง ไม่ขอพูดถึง แต่เฉพาะในด้านการศึกษาสำหรับประชาชน ซึ่งหมายเอาเยาวชนเป็นสำคัญนั้น น่าจะพิจารณาถึงความควรหรือไม่ควรก่อน ในกรณีนี้ ก็มองเห็นแง่ดีบางอย่าง เช่น

๑. พระสงฆ์มีหน้าที่ในการให้การศึกษาอยู่แล้ว อย่างน้อยเมื่อไม่พูดถึงวิชาการอย่างอื่น ก็ต้องทำการสอน ทำการอบรมในด้านศีลธรรม และสัจธรรมอยู่เป็นประจำ หากให้พระร่วมใน

การศึกษา ก็เท่ากับสนับสนุนให้ท่านได้ปฏิบัติหน้าที่มากยิ่งขึ้น หากไม่ให้พระมีส่วนในการศึกษาเลย ก็เท่ากับว่าตัดพระออกจากหน้าที่ส่วนหนึ่งด้วยเหมือนกัน

๒. แง่ดีอีกอย่างหนึ่งก็คือ พระมีเวลาทำงานเต็มที่ เพราะนอกจากการบำเพ็ญปฏิบัติสมณธรรมต่าง ๆ โดยหน้าที่ของท่านในทางประโยชน์ส่วนตนแล้ว พระก็มีหน้าที่โดยข้อผูกมัดทางสังคมที่พระพุทธเจ้าตรัสไว้ว่าจะต้องอนุเคราะห์ประชาชนด้วยการให้ธรรมทานแก่เขาด้วย เวลาที่เหลือจากการปฏิบัติสมณกิจ ก็เป็นเวลาว่างที่จะใช้ประโยชน์ได้เต็มที่ ไม่มีภาระเรื่องอื่น ๆ ที่เป็นส่วนตัวมากมาย สละเวลาได้เต็มที่ แม้แต่การที่พระเป็นผู้ไม่มีครอบครัว ปราศจากกังวล ก็เป็นส่วนหนึ่งที่ทำให้พระจะทำงานในเรื่องที่จะช่วยเหลือประชาชนได้มากขึ้นด้วย หมายความว่าเป็นบุคคลที่เป็นสมบัติของส่วนรวม เป็นของกลาง ไม่เป็นของผู้ใด ซึ่งประชาชนก็รู้สึกกันอย่างนั้น

๓. แง่ดีอย่างต่อไปก็คือ พระนั้นมีความจำเป็นจะต้องประพฤติปฏิบัติให้ดีกว่าชาวบ้านอยู่แล้ว การให้การศึกษาอบรมนั้นไม่ใช่ให้แต่ความรู้อย่างเดียว นี่เป็นหลักการศึกษาทั่วไป ไม่ว่าจะใช้ศัพท์แสงต่างไปอย่างไร ก็มีความหมายว่าต้องให้มีความประพฤติ

ดีงามด้วย พระซึ่งมีความประพฤติปฏิบัติโดยหน้าที่ที่จะต้องดีงามอยู่แล้ว ก็จะเป็นตัวอย่างที่ดีแก่เด็กแก่เยาวชน เพราะเหตุนั้น ความรู้สึกในฐานครูกับศิษย์ก็จะเกิดขึ้นได้ คือมีความรู้สึกมีทัศนคติในฐานเคารพนับถืออย่างจริงจัง ซึ่งเป็นเรื่องสำคัญเหมือนกันที่จะให้การศึกษาได้ผลสมความมุ่งหมายอีกแง่หนึ่ง

๔. อีกแง่หนึ่ง การศึกษาที่พระสงฆ์จัดทำนั้นลงทุนน้อย ที่ว่าลงทุนน้อยเพราะพระอยู่ตัวคนเดียว ชาวบ้านเลี้ยงอยู่แล้ว และไม่ต้องเลี้ยงใครด้วย อาหารก็สองมื้อเท่านั้น ผ้านุ่งห่มก็ใช้เพียงจีวร สบง สังฆาฏิ อย่างละผืน อาจจะมีผ้าประกอบเล็กๆ น้อย ๆ การที่จะแสวงหาความเริงรมย์อะไรก็ไม่ต้องมี ถ้าปฏิบัติจริง ๆ ตามสมณวิสัยก็ไม่มีรายจ่ายอะไรมากมาย เรียกว่าความเป็นอยู่ถูกมาก เดือนหนึ่ง ๆ พระก็ใช้ปัจจัยไม่กี่บาท เมื่อพระไม่มีความจำเป็นในด้านความเป็นอยู่ ในด้านการหาเลี้ยงชีพบีบบังคับในแง่หนึ่ง ก็สามารถทำงานได้เต็มที่ ในแง่หนึ่งก็ไม่ต้องมาคอยคิดที่จะหาสิ่งที่จะมาปรนเปรอตนเอง แล้วก็รู้สึกสำนึกในหน้าที่ว่าประชาชนเลี้ยงตนอยู่ จะต้องช่วยเหลืออนุเคราะห์ประชาชนเหล่านั้น เมื่อพระไม่ต้องมีรายจ่ายมากมาย ก็เป็นการลงทุนน้อย เป็นแง่ดีอย่างหนึ่งที่พระสงฆ์จะช่วยประเทศชาติได้

อาจมีข้อแย้งว่า ถ้าพระไม่มีข้อผูกพันในทางเงินเดือน ที่จะเป็นเครื่องผูกมัดให้ปฏิบัติหน้าที่ พระก็จะไม่ตั้งใจปฏิบัติการงาน เพราะไม่มีเครื่องบังคับ ไม่มีอำนาจผลักดันให้ต้องทำงาน แต่เท่าที่ได้ทำงานมาแล้วในทางสงฆ์ เห็นว่าการทำงานด้วยศรัทธานั้น ได้ผลดีกว่าทำด้วยเหตุบีบบังคับโดยอำนาจหรืออะไรก็ตาม ถ้าหากมีอุดมคติของตนเอง หากเปิดโอกาสให้พระได้ทำงานด้วยจิตใจมุ่งเสียสละเพื่อประโยชน์ส่วนรวมตามที่ท่านมีอุดมคติดีแล้ว ก็จะทำงานได้ดียิ่งกว่า ไม่ต้องไปติดอยู่กับอามิส หรืออย่างที่ว่า เอ อันนั้นยังไม่มาเราจะทำงานไปทำไม ดังนี้เป็นต้น เพราะฉะนั้น ถึงจะมีหรือไม่มีก็ทำงานกันไปได้ ขอให้อยู่ในอุดมคติก็แล้วกัน การทำงานแบบนี้ได้ผลดีกว่า ส่วนการที่ว่าจะให้ทำงานได้จริงหรือไม่ ก็อยู่ที่ว่าเราจะต้องวางระบบการบริหารให้ดี ให้รัดกุม

เพื่อให้เห็นตัวอย่าง จะกล่าวถึงการศึกษาที่จัดอยู่แล้ว หากจะเห็นว่าเป็นการยกย่องตนเอง ก็ขอประทานอภัย กล่าวคือ เรื่องการจัดการศึกษาของพระสงฆ์อย่างที่เรียกว่าเป็นมหาวิทยาลัยสงฆ์ การศึกษาแบบนี้ เท่าที่จัดทำมาตามประสบการณ์ ก็เห็นว่าได้ผลพอสมควร แต่การลงทุนนั้นเห็นว่าน้อยมาก มหาวิทยาลัย

สงฆ์ทั้งสองแห่ง คือมหาจุฬาฯ และมหามกุฏฯ ได้รับงบประมาณแผ่นดินประจำปี แห่งละ ๑๕๐,๐๐๐ บาทเท่ากัน มหาจุฬาฯ มีพระสงฆ์เล่าเรียนอยู่ ๑,๐๙๑ รูป แบ่งเป็นคณะเป็นโรงเรียนเป็นแผนกต่าง ๆ เฉพาะชั้นอุดมศึกษาอย่างเดียว ก็มีประมาณ ๒๐๐ รูป มีผู้สำเร็จปริญญาปีละประมาณ ๓๕–๔๐ รูป แม้จะไม่อยู่ด้วยงบประมาณหนึ่งแสนห้าหมื่นบาทอย่างเดียว จะมีศาสนสมบัติกลางช่วยทางหนึ่ง และมูลนิธิอาเซียอุปถัมภ์อีกทางหนึ่ง รวมเงินก็ราว ๕๕๐,๐๐๐ บาท กิจการที่มหาจุฬาฯ จัดทำนอกจากให้การศึกษาแก่พระสงฆ์แล้ว ก็ยังมีงานเผยแผ่ต่าง ๆ พระธรรมทูต พระธรรมจาริก การส่งพระที่จบการศึกษาไปอยู่ต่างจังหวัด โรงเรียนพุทธศาสนาวันอาทิตย์ เป็นต้น รายจ่าย ๕๕๐,๐๐๐ บาท ส่วนมากก็ใช้เป็นค่าสมนาคุณอาจารย์ฆราวาส เพราะอาจารย์ฆราวาสก็ต้องมาช่วยสอนในวิชาการบางอย่าง มาช่วยอนุเคราะห์ แต่ความเป็นอยู่ของฆราวาสจะทำอย่างพระไม่ได้ ก็ต้องมีสมนาคุณ แต่ว่าท่านอาจารย์ฆราวาสเหล่านั้น ก็มักจะมีศรัทธา คือรับปัจจัยในราคาที่ต่ำกว่าปกติ ไม่เท่าทั่วๆ ไป อย่างเช่นอัตรา ๕๐ บาท ก็รับเพียง ๓๐–๔๐ บาท เป็นต้น หรือบางท่านก็สละให้ทั้งหมด ส่วนพระสงฆ์เองที่ทำงานเป็น

เจ้าหน้าที่ ครูอาจารย์ ชั้นไหนก็แล้วแต่ อยู่ด้วยปัจจัย ๒๕๐–๔๐๐ บาท ก็พอเป็นค่าอาหารบ้าง ค่าพาหนะไปสอนบ้าง ถึงจะเป็นชั้นผู้ใหญ่แค่ไหนก็ตาม เรียกว่าอยู่แถว ๆ ๔๐๐–๕๐๐–๖๐๐ บาทเดือนหนึ่ง ๆ มีอาหาร ๒ มื้อ บางทีก็ไปบิณฑบาตได้ แต่เดี๋ยวนี้บิณฑบาตไม่ค่อยได้ ก็อาจอาศัยโดยวิธีอื่นบ้างตามสมควร ด้วยเหตุนี้ มหาวิทยาลัยสงฆ์ถึงแม้ได้รับปัจจัยน้อย ก็ดำเนินงานไปได้ เป็นตัวอย่างอันหนึ่งแสดงให้เห็นว่าเป็นสิ่งที่เป็นไปได้ มิใช่ว่าพระสงฆ์ไม่มีข้อบังคับทางเงินเดือนแล้ว จะไม่อยู่ในระเบียบ จะไม่ทำงานอะไรอย่างนั้นเป็นอันตัดไปได้ ทำได้โดยต้องมีอุดมคติของตนเอง คือหวังว่าจะทำประโยชน์เพื่อส่วนรวมแท้จริง[๑]

---

๑. มีเรื่องที่ควรพูดเพิ่มเติมไว้ในที่นี้เล็กน้อย คือ เคยมีผู้กล่าวทำนองว่า พระสงฆ์ที่มาบวชเล่าเรียนศึกษาวิชาการต่าง ๆ แล้วอยู่บ้างสึกไปบ้างนั้น เป็นการเอาเปรียบสังคม ผู้พูดเช่นนี้น่าจะมุ่งให้เข้าใจเหตุผลว่า การบวชเป็นพระนั้นมีความเป็นอยู่และได้ศึกษาเล่าเรียนอย่างสะดวกสบาย และผู้ที่จะบวชนั้นราวกับว่าเป็นผู้มีอภิสิทธิ์เหนือคนอื่น ๆ จึงเข้ามาบวชได้ ซึ่งเป็นการเคลื่อนคลาดความจริงถึงตรงข้าม ที่จริงแล้ว ต้องมองในทางกลับกันว่า พระสงฆ์ที่เข้ามาบวชนั้นต้องสละความเป็นอยู่ที่สะดวกสบาย ยอมงดความสุขสำราญต่าง ๆ แม้จะมีประเภทที่ควรถูกกล่าวหาเช่นนั้นอยู่บ้าง แต่เมื่อกล่าวโดยส่วนรวม โดยเฉพาะที่เป็นพระนักเรียนนักศึกษา ส่วนมากที่สุดจะมีความเป็นอยู่ขาดแคลนขัดสนอย่างมาก และการที่จะได้ศึกษาเล่าเรียนวิชาการอย่างทเขายอม

ถ้าพิจารณาด้วยใจเป็นกลาง ก็จะเห็นชัดอีกอย่างว่า การดำเนินงานมหาวิทยาลัยสงฆ์ ซึ่งจะเล็ก–ใหญ่แค่ไหนก็ตามอย่างที่เป็นอยู่นี้ โดยใช้ทุนดำเนินงานเท่านี้ ไม่มีทางที่จะเป็นไปได้เลย หากใช้วิธีการและผู้ดำเนินงานอย่างที่ทำกันทั่ว ๆ ไป เพราะทุนนั้นน้อยเพียงไร หากจะให้เห็นเป็นรูปชัด ลองเทียบดู อย่างเช่นกับงบประมาณของจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย งบประมาณที่ใช้ในมหาวิทยาลัยนี้ ๑ วัน ก็มากกว่าที่ใช้ในมหาวิทยาลัยสงฆ์ ๑ ปี หรือถ้าเอางบประมาณของจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ให้มหาจุฬาฯ ฝ่ายสงฆ์ ก็ใช้ไปได้ ๑,๐๐๐ กว่าปี เป็นตัวเลขความจริงที่มีอยู่

๕. แง่สุดท้ายที่นึกได้ขณะนี้ เป็นลักษณะพิเศษอย่างหนึ่งของพระพุทธศาสนาแบบเถรวาทของไทย คือ การที่ว่า เมื่อพระสงฆ์มีส่วนในการจัดการศึกษาแล้ว จะไม่ข้ามเลยไปถึงการเข้าไปก้าวก่ายหรือครอบงำกิจการของรัฐ อย่างที่เคยเป็นมาแล้ว

รับกันและที่เป็นไปโดยชอบ ก็ยากหนักหนา กลายเป็นถูกสังคมเอาเปรียบเสียเป็นส่วนมาก และการบวชนั้นก็มิใช่เป็นอภิสิทธิ์อันใด สถาบันสงฆ์ต้อนรับทุกคนที่เต็มใจจะเข้ามาบวชโดยเสรี หากผู้ใดเห็นว่าการบวชเรียนเป็นการได้เปรียบ ก็น่าจะเข้าบวชเสียเองทีเดียว มองในแง่ของรัฐ การศึกษาในเพศพระยิ่งน่าจะเป็นที่พอใจมาก ตรงตามนโยบาย เพราะเป็นการช่วยการศึกษาของรัฐ รัฐได้ผล มีผู้ได้รับการศึกษา โดยรัฐไม่ต้องลงทุน หรือลงทุนแต่น้อยที่สุด

ในหลายประเทศอื่น ทั้งนี้ เพราะมีบทบัญญัติทางวินัยและคำสอนทางธรรม ให้พระสงฆ์ต้องพึ่งอาศัยฆราวาสในการเลี้ยงชีพ เป็นอยู่ด้วยศรัทธาของชาวบ้าน ให้สละ ไม่สะสมโลกียสมบัติ ไม่แสวงอำนาจ ถึงอยู่ท่ามกลางสังคมก็ให้ดำรงตนเป็นอิสระ ไม่เข้าไปคลุกคลี และเหตุผลที่เป็นลักษณะเฉพาะของไทย คือ ประเพณีการรักษาความบริสุทธิ์ของสถาบันสงฆ์ไว้ โดยยอมให้มีการถ่ายเทระบายสมาชิกอย่างเสรีและเปิดเผย เป็นเครื่องประกันไม่ให้บทบัญญัติและคำสอนถูกดึงลงมาหาผลประโยชน์จนเสียหลัก

บทบาทหลักต่อไป คือ การเผยแผ่ บทบาทนี้ หากเปรียบเทียบกับบทบาทด้านอื่น ก็นับว่าเป็นบทบาทที่คณะสงฆ์จัดทำมากที่สุด มากกว่าอย่างอื่น แต่ถ้าจะพิจารณากันว่าเป็นอย่างไร ได้ผลหรือไม่เพียงใด ก็จะต้องพูดถึงรายละเอียดเป็นอันมาก และก็ไม่ค่อยเกิดปัญหาในการที่จะริเริ่มดำเนินงานเหมือนอย่างบทบาทอื่น จึงจะขอข้ามไปก่อน ไม่พิจารณา

ในด้านการสงเคราะห์ งานส่วนที่พระสงฆ์จะทำได้โดยตรงก็คือการสงเคราะห์ทางจิตใจเป็นหลัก ส่วนการสงเคราะห์ทางวัตถุก็มีได้โดยอ้อมด้วยการแนะนำชักจูงผู้อื่นให้กระทำหรือนำสิ่งหรือบริการที่ได้รับจากผู้อื่นมาเฉลี่ยแบ่งปันให้เป็นประโยชน์กว้างขวาง

ออกไป ส่วนที่ว่าการสงเคราะห์ควรมีอะไรบ้าง อย่างไรนั้น ย่อมสุดแต่ความเหมาะสมกับกาลเทศะ เช่นสภาพและระดับความเจริญของสังคมนั้น ๆ เป็นต้น บทบาทที่ควรนำมากล่าวมีตัวอย่าง เช่น

๑. การให้คำแนะนำทางจิตใจ เป็นที่ปรึกษาเกี่ยวกับปัญหาชีวิตต่าง ๆ

๒. การเป็นที่พึ่งให้ความร่มเย็นทางจิตใจ ด้วยความประพฤติเป็นตัวอย่าง ตลอดจนสถานที่ของวัดวาอารามที่สงบร่มรื่น เป็นองค์ประกอบสำหรับหล่อเลี้ยงจิตใจของสังคมอย่างหนึ่ง

๓. การให้คำแนะนำปรึกษาด้านอื่น ๆ เท่าที่ทำได้ เช่นในทางวิชาการเป็นต้น ที่ผู้ปรึกษาสะดวกใจและสนิทใจ

๔. ในสังคมชนบทที่กำลังพัฒนา เมื่อชาวบ้านยังไม่พร้อมที่จะช่วยตนเอง ในการพัฒนานั้นได้ พระซึ่งเป็นผู้นำในท้องถิ่นอยู่แต่เดิมแล้ว หากได้ท่านเป็นศูนย์กลาง และท่านได้มีโอกาสเตรียมตัวพร้อม ก็อาจจะเป็นผู้บีดช่องว่างที่มีอยู่ในงานพัฒนา และจะเป็นผู้นำชี้ช่องทางในการที่ท้องถิ่นจะรับความเจริญใหม่ ๆ

ได้ บทบาทนี้อาจประกอบด้วยการเสนอแนะ ให้ความคิดริเริ่มว่า ในถิ่นนั้นมีอะไรที่จะทำให้เกิดประโยชน์แก่ส่วนรวม ทำให้ชีวิตความเป็นอยู่ดีขึ้น แล้วเป็นศูนย์รวมชักชวนประชาชนมาทำงานนั้น หรืออาจเป็นที่ปรึกษาที่ชาวบ้านมาขอความเห็นว่า จะทำสิ่งนั้นสิ่งนี้ขึ้นในถิ่น - จะควรหรือไม่ควร ถ้าพระมีความรู้ก็แนะนำได้ เป็นการให้ความอุ่นใจแก่ประชาชน

๔. การสงเคราะห์ทางจิตใจอีกอย่างหนึ่ง ซึ่งเป็นสิ่งสามัญในศาสนาทั้งหลาย และยังเป็นสิ่งจำเป็นอยู่สำหรับประชาชนทั่วไปแม้ที่เป็นพุทธศาสนิกชน ในฐานะเป็นเครื่องปลอบประโลมใจ สืบเนื่องมาจากความเร้นลับของชีวิต อย่างที่บางท่านเรียกว่าการบำรุงขวัญ ข้อนี้ได้แก่บทบาทประเภทพิธีกรรมต่าง ๆ

การที่พระสงฆ์จะปฏิบัติงานต่าง ๆ มีบทบาทในทางสังคมประการใดนั้นก็ยึดเอาหลัก ๓ ประการ คือ การศึกษา การเผยแผ่ และการสงเคราะห์ แล้วตั้งตนอยู่ในคุณสมบัติ ๓ ประการ คือ ความบริสุทธิ์ ความเสียสละ และความมีความรู้มีสติปัญญา เป็นผู้นำทางจิตใจของประชาชนได้ เมื่อประกอบด้วยคุณสมบัติเช่นนั้

แล้ว ก็ดำเนินงานได้ และความจริงพระสงฆ์ในปัจจุบัน ท่านก็ได้เริ่มและกำลังทำงานในบทบาททั้ง ๓ อย่างนั้นอยู่แล้วมากบ้างน้อยบ้าง ตามประเภทงาน ตามกาลเทศะ และตามคุณสมบัติของตัวท่าน ในการนี้มีคุณธรรมอยู่ข้อหนึ่ง ที่จะช่วยให้พระสงฆ์สร้างและรักษาคุณสมบัติ ๓ ประการที่กล่าวแล้วไว้ และปฏิบัติหน้าที่ตามบทบาทของตนได้ คือความสันโดษ ความสันโดษนั้นเป็นธรรมสำคัญที่จะช่วยให้ทำงานได้ เพราะความสันโดษ หมายถึงการไม่คอยใฝ่แสวงหาสิ่งต่าง ๆ มาปรนเปรอความสุขของตน มีความเป็นอยู่ทางด้านวัตถุแต่พอควร เท่าที่ชีวิตจะดำเนินไปโดยผาสุก แล้วสงวนกำลังงานที่จะพึงสูญเสียไปเพราะการแสวงหาความสุขสำราญนั้นไว้ เอาแรงงานทั้งหมดเท่าที่มีอยู่ของตน มาทุ่มเทลงในการปฏิบัติหน้าที่ของตนและบำเพ็ญประโยชน์ส่วนรวมโดยเต็มที่ สันโดษมีหลักการอย่างนี้ พระพุทธเจ้าทรงต้องการอย่างนี้ คือสันโดษเพื่อปฏิบัติหน้าที่ ไม่ใช่สันโดษเพื่ออยู่นิ่ง ๆ หรือเฉื่อยชาเป็นหลักที่คิดว่าจะทำให้พระสงฆ์ทำงานได้เต็มที่ เท่าที่พูดมาก็มากพอสมควร ขอโอกาสยุติไว้แต่เพียงเท่านี้

พระพุทธศาสนาในสถานการณ์ปัจจุบัน*

พระมหาเถรานุเถระที่เคารพนับถือ ท่านสหธรรมิกผู้เป็นนักศึกษา เจริญพรท่านสาธุชนผู้มาร่วมประชุมในที่นี้

การอภิปรายในวันนี้ ในฐานะที่ผู้พูดในขณะนี้เป็นพระ และมีฌาติโยมฝ่ายอุบาสกมาอภิปรายอยู่ด้วย ๒ ท่าน ก็นึกว่าอยากจะให้ฌาติโยมได้พูดมาก ๆ และตนเองเป็นฝ่ายฟัง โดยเฉพาะในที่นี้เป็นที่ประชุมของพระสงฆ์ การที่พระสงฆ์จะได้ฟังอุบาสกผู้เป็นฌาติโยมอุปถัมภ์มาพูดให้ฟัง แสดงทัศนะของท่านนั้น นับว่าเป็นโอกาสที่ดี เพราะฉะนั้น น่าจะได้รับฟังฝ่ายฌาติโยมมากกว่า ในฝ่ายกระผมผู้เป็นพระสงฆ์ด้วยกัน ว่าจะสงวนตัวพูดให้น้อยสักหน่อย นอกจากนั้นก็มีข้อที่ควรขอประทานอภัยในที่นี้ด้วยคือ ได้เข้าใจชื่อเรื่องอภิปรายผิดไป เป็นความผิดของตนเอง แต่ก็ผิดพลาดเพียงเล็กน้อยคือ จนกระทั่งก่อนที่จะเริ่มอภิปรายนี้เอง จำชื่อเรื่องที่จะอภิปรายเป็นว่า "พระสงฆ์ใน

หมายเหตุ : คำอภิปราย ณ สภาการศึกษามหามกุฏราชวิทยาลัย วันที่ ๑๗ สิงหาคม ๒๕๑๘ (พิมพ์ครั้งแรกใน อนุสรณ์งานมอบประกาศนียบัตร ศูนย์ศึกษาพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์ วัดยานนาวา ๑๔ ธันวาคม ๒๕๑๘)

สถานการณ์ปัจจุบัน" หมายความว่าจำชื่อเรื่องแคบเกินไป ซึ่งความจริงนั้นชื่อเรื่องที่จะอภิปรายบอกว่า "พระพุทธศาสนาในสถานการณ์ปัจจุบัน" เป็นอันว่าในที่นี้จะต้องขยายขอบเขตการพูดให้กว้างขวางออกไป ทีนี้ตามหัวข้อเรื่องที่พูดนั้น เราเอาพระพุทธศาสนามาสัมพันธ์กับสถานการณ์ปัจจุบัน ก็ทำให้หัวข้อเรื่องนี้เป็นที่ควรแก่การสนใจ และเป็นเรื่องที่เหมาะสมกับสภาวการณ์เป็นอย่างยิ่ง อย่างที่ท่านอาจารย์สมพรพูดไปแล้ว เพราะว่า

ประการที่ ๑ คำว่า สถานการณ์ปัจจุบันเป็นเรื่องที่เราเข้าใจได้ง่าย มีความเกี่ยวข้องใกล้ชิดกับตัวเราทุก ๆ คน เป็นเรื่องเดี๋ยวนี้ เป็นเรื่องเฉพาะหน้า เป็นเรื่องที่เราเผชิญอยู่และต้องเผชิญ จึงเป็นเรื่องน่าสนใจอยู่ในตัว

ประการที่ ๒ ยิ่งสถานการณ์ปัจจุบัน เป็นสถานการณ์ในยุคในสมัยที่สังคมเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว มีความระส่ำระสาย มีความไม่สงบ มีความเดือดร้อน การดำรงชีวิตโดยทั่วไปรู้สึกว่าไม่สู้ปลอดภัย และสถาบันต่าง ๆ ที่เป็นส่วนประกอบของสังคมนี้ ก็รู้สึกว่ามีความไม่มั่นคงด้วย สถานการณ์เช่นนี้เป็นสถานการณ์ที่ควรตื่นเต้น และความตื่นเต้นนั้นก็จะก่อให้เกิด

ความสนใจยิ่งขึ้นไปอีก เพราะฉะนั้นการที่นำเอาพระพุทธศาสนามาสัมพันธ์เข้ากับสถานการณ์ปัจจุบันนี้ จึงเป็นเรื่องที่เหมาะที่ควรทำให้เกิดความสนใจเป็นอย่างมาก

ความสัมพันธ์ระหว่างสถาบันศาสนากับศาสนธรรม

ที่นี้หันมาพูดถึงพระพุทธศาสนาบ้าง พระพุทธศาสนานั้นเราอาจจะพูดได้เป็น ๒ แง่ด้วยกัน คือ

ในแง่ที่ ๑ ศาสนธรรม หรือเนื้อหาคำสอนของพระพุทธเจ้า

ในแง่ที่ ๒ สถาบัน ในที่นี้ขอรวมเอาพระสงฆ์ ศาสนวัตถุ วัดวาอาราม ขนบธรรมเนียมประเพณี วัฒนธรรมต่าง ๆ เข้าอยู่ในประเภทสถาบัน

แง่ทั้ง ๒ นี้มีความสัมพันธ์กัน ศาสนธรรมนั้นเป็นเนื้อหาสาระหรือตัวแท้ตัวจริง เป็นสิ่งที่จะทำให้สถาบันมีความหมายและมีความสำคัญขึ้นมา หมายความว่า หลักธรรมคำสอนในพระพุทธศาสนานี้แหละเป็นตัวแกนกลางหรือเป็นตัวสาระ ทำให้สถาบันคือพระสงฆ์ วัดวาอาราม ขนบธรรมเนียมประเพณี วัฒนธรรมต่าง ๆ ที่พ่วงมากับพระพุทธศาสนา เป็นสิ่งที่เกิดมีความสำคัญขึ้น ถ้าหากว่าศาสนธรรมหมดความหมายไปเสียแล้ว

พระสงฆ์ วัดวาอารามต่าง ๆ ตลอดจนขนบธรรมเนียม ประเพณี วัฒนธรรม ก็จะหมดความหมายหมดความสำคัญไปด้วย อย่างไรก็ตาม ศาสนธรรมก็ต้องอาศัยสถาบันคือพระสงฆ์และวัดวาอาราม ในการที่จะดำรงคงอยู่ สืบต่อ และแสดงตัวออกมาให้ปรากฏแก่หมู่มนุษย์ เพราะฉะนั้นสถาบันก็เป็นสิ่งสำคัญในแง่ที่เป็นสื่อสำหรับนำเอาศาสนธรรมมาแสดงให้เห็นความหมาย และความสำคัญเป็นที่ปรากฏและให้เกิดประโยชน์แก่ชาวโลก เป็นไปตามวัตถุประสงค์คือ เพื่อประโยชน์เพื่อความสุขแก่พหูชน อันเป็นจุดมุ่งหมายในการประกาศพระศาสนา

เมื่อเราพูดถึงพระศาสนาในสถานการณ์ปัจจุบันนี้ ย่อมหมายความว่า เรากำลังนำเอาพระพุทธศาสนาเข้ามาเกี่ยวข้องกับเหตุการณ์เฉพาะหน้า ซึ่งเป็นที่น่าสนใจอย่างยิ่ง ที่นี้การที่เข้ามาอยู่ในสถานการณ์ปัจจุบัน โดยเข้าไปเกี่ยวข้องมีบทบาทแสดงออกและทำภารกิจต่าง ๆ นั้น ก็จะทำให้เกิดสภาวะอย่างหนึ่งที่ปัจจุบันเขาเรียกว่าภาพพจน์ แต่คำว่าภาพพจน์นี้ สำหรับกระผมเองไม่เห็นด้วยที่จะใช้ เพราะตามความจริงนั้น คำว่า ภาพพจน์นี้ แต่เดิมมาเป็นคำในทางวรรณกรรม เป็นวิธีใช้ถ้อยคำแสดงความหมายให้เด่นชัดหรือกินใจอย่างหนึ่ง มันมีความหมายไปอีก

อย่างหนึ่ง เดี๋ยวนี้เรามาใช้ภาพพจน์ในความหมายใหม่ที่คลาดเคลื่อนออกไป และใช้กันจนกระทั่งว่าเป็นธรรมดาไปเสียแล้ว ถ้าจะให้ตรงความหมายน่าจะใช้ว่าภาพพิมพ์ใจหรืออะไรทำนองนั้น แต่ในที่นี้จะขอใช้เป็นแต่ภาพธรรมดาก็แล้วกัน คือว่าเมื่อพระพุทธศาสนาเข้ามาอยู่ในสถานการณ์ปัจจุบัน พระพุทธศาสนาก็แสดงตัวให้ปรากฏ หรือมีอาการปรากฏรูปขึ้นในจิตใจของคนที่เพ่งมองว่าเป็นภาพ ทีนี้ภาพที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนาในสภาวการณ์ปัจจุบันนั้น เราอาจจะพิจารณาหรือวิเคราะห์ได้หลายแง่ด้วยกัน

ภาพที่พระพุทธศาสนาถูกมอง

แง่ที่ ๑ คือภาพที่พระพุทธศาสนาถูกมอง หมายความว่าพระพุทธศาสนาในปัจจุบันนี้ถูกคนในสังคมมองอย่างไรบ้าง เขาเห็นพระสงฆ์เป็นอย่างไร มองเห็นธรรมะในพระพุทธศาสนาเป็นอย่างไร อย่างที่ท่านอาจารย์สมพรได้พูดมาเมื่อกี้นี้ จะเห็นได้ว่าศาสนธรรมคือคำสอนในพระพุทธศาสนา ได้ถูกคนจำนวนมากมองไปในแง่ที่ว่า เป็นคำสอนที่ไม่สามารถนำมาใช้ให้เหมาะสมกับสังคมในปัจจุบัน ไม่สามารถที่จะช่วยเหลือสังคมนี้ให้พ้น

จากภาวะที่เขาเรียกว่า การกดขี่ไปสู่ความรอดพ้น อันนี้ก็หมายความว่าภาพของพระพุทธศาสนาในแง่ศาสนธรรมนั้น ถ้าเป็นอย่างนี้ก็เป็นภาพที่ไม่สู้ดี เป็นภาพที่ไม่ทำให้เกิดความหมายและความสำคัญขึ้นมา เช่น การที่มีผู้อ้างถึงหลักกรรมว่าเป็นคำสอนในทางที่ทำให้คนยอมรับสถานะที่เป็นอยู่ ทำให้ไม่คิดปรับปรุงตนให้ก้าวหน้า ไม่แก้ไขสภาพความเป็นอยู่ให้ดีขึ้น

ถ้ามองไปในแง่สถาบันคือพระภิกษุสงฆ์ก็เช่นเดียวกัน พระภิกษุสงฆ์จะถูกเพ่งมองในแง่ความสัมพันธ์กับสังคมในด้านต่าง ๆ จนเกิดมีภาพในจิตใจของคนในสมัยปัจจุบัน ปรากฏออกมาในรูปของข้อกล่าวหาต่าง ๆ เป็นอันมาก ท่านทั้งหลายโดยเฉพาะที่เป็นพระภิกษุสามเณร คงจะเคยได้ยินคำกล่าวเหล่านี้อยู่บ่อย ๆ คำกล่าวเหล่านี้อาจจะสรุปได้ประมาณ ๔ ข้อ

ข้อที่ ๑ เขาจะบอกว่า พระสงฆ์เป็นผู้ที่เอาเปรียบสังคม หรือเป็นกาฝากสังคม เช่น มาเล่าเรียนหนังสืออยู่ในที่นี้ โดยไม่ต้องไปทำมาหาเลี้ยงชีพ ไม่ต้องดิ้นรนขวนขวายให้ลำบาก บ้านก็ไม่ต้องเช่า ข้าวก็ไม่ต้องซื้อ มาเล่าเรียนโดยไม่ต้องลงทุนอะไรอย่างนี้เป็นต้น

ข้อที่ ๒ เขาบอกว่า พระภิกษุหรือสถาบันพระพุทธศาสนา

นั้น เป็นสถาบันที่ทำลายเศรษฐกิจ ทำลายอย่างไร เช่นว่าพระภิกษุสงฆ์ในปัจจุบันนี้ชอบก่อสร้าง และสิ่งต่าง ๆ ที่สร้างขึ้นมานั้น ก็ไม่ได้ใช้ประโยชน์คุ้มค่า สร้างโบสถ์แพง ๆ ชนิดที่ปีหนึ่งใช้ไม่กี่ครั้ง และพระที่ใช้ก็มีจำนวนนิดหน่อย เปลืองเงินทองที่สร้างมากมาย ถ้านำเงินจำนวนนั้นไปใช้ในกิจการอื่น ก็จะเป็นประโยชน์อย่างมหาศาล เช่น นำไปลงทุนในกิจการอุตสาหกรรม เป็นต้น มีผู้พยายามคำนวณโดยทางเศรษฐกิจว่า เงินที่ใช้ในการทำนุบำรุงพระพุทธศาสนาปีหนึ่ง ๆ จะประมาณสักเท่าไร เขาบอกว่าประมาณ ๑ ใน ๓ ของรายได้ของชาวบ้าน ถูกนำมาใช้ทำบุญคือใช้ในการทะนุบำรุงพระพุทธศาสนา เงินจำนวนนี้ถ้าเรานำมาใช้ในการลงทุนอุตสาหกรรม เรียกว่าผันเงินจากการที่จะนำไปทำบุญทำกุศล เอามาใช้ในการที่จะก่อให้เกิดความฟื้นฟูในทางเศรษฐกิจ มันจะได้ผลประโยชน์เป็นอันมาก เราจะได้กิจการอุตสาหกรรมเพิ่มขึ้นมากมาย อย่างรวดเร็วทีเดียว อันนี้ก็เป็นในแง่ของเศรษฐกิจ

ทีนี้ข้อที่ ๓ ต่อไป เขาบอกว่าพระสงฆ์นี้มอมเมาประชาชน มอมเมาอย่างไร คือหลอกประชาชนให้วุ่นวายอยู่กับเรื่องของนรกสวรรค์บ้าง ให้วุ่นวายอยู่กับเครื่องรางของขลังสิ่งศักดิ์สิทธิ์บ้าง

แล้วก็ทำให้จิตใจเขวออกไป ไม่คิดถึงสถานะความเป็นอยู่ของตนเองและปัญหาของสังคม และข้อนี้จะมีความสัมพันธ์กับเศรษฐกิจที่กล่าวมาแล้วด้วย เช่นว่าเมื่อมีความเชื่อถือตามที่พระบอกว่า ทำบุญแล้วจะได้ไปสวรรค์โดยง่าย ก็จะนำเงินมาใช้ในทางพระพุทธศาสนา นำมาก่อสร้างศาสนวัตถุต่าง ๆ ซึ่งไม่ได้ใช้ประโยชน์ ครั้นแล้วเงินเป็นจำนวนมากก็จะต้องสิ้นเปลืองหมดไป อันนี้เป็นการมอมเมาประชาชนทำให้จิตใจวุ่นวายอยู่กับสิ่งเหลวไหลไร้สาระต่าง ๆ และทำให้เกิดผลเสียแก่เศรษฐกิจไปพร้อมกันด้วย อันนี้เป็นเรื่องในแง่ที่ว่ามอมเมาประชาชน

ข้อที่ ๔ ต่อไป เขาบอกว่า พระสงฆ์ประพฤติไม่ดี ไม่งาม มีความเสื่อมเสียเป็นอันมาก ซึ่งชักตัวอย่างสาธยายได้มากมายเหลือเกิน

อันนี้ก็เป็นข้อสรุปซึ่งจัดว่าเป็นส่วนหนึ่งของภาพของพระ-พุทธศาสนาที่มีอยู่ในจิตใจของคนในสมัยปัจจุบัน ที่ว่าเป็นส่วนหนึ่งไม่ใช่ทั้งหมดก็เพราะเป็นการมองเฉพาะในฝ่ายของผู้เพ่งร้าย แต่ถ้าเรามองในแง่ของฝ่ายที่สนับสนุน หรือฝ่ายที่อาจเรียกว่าเข้าข้างพระพุทธศาสนาบ้าง ก็จะได้ภาพในแง่ที่ว่าพระสงฆ์เป็นผู้นำทางจิตใจ เป็นผู้ช่วยให้ประชาชนมีอาหารทางจิตใจ ให้มี

จิตใจเยือกเย็นผ่องใสเป็นสุข ศาสนธรรมก็เป็นเครื่องช่วยให้สังคมมีความสงบสุขอะไรต่าง ๆ เหล่านี้ ภาพทั้ง ๒ ฝ่ายนี้เป็นสิ่งที่เราจะได้ยินได้ฟังอยู่เสมอ ที่นี้ภาพทั้ง ๒ ฝ่าย ทั้งฝ่ายที่โจมตีและฝ่ายที่สนับสนุน อย่างไหนรุนแรงกว่ากัน และอย่างไหนพูดออกมาแล้วควรแก่การรับฟังมากกว่ากัน คนฟังน่าจะเชื่อฝ่ายไหนมากกว่า อันนี้เราจะต้องวิเคราะห์พิจารณา ถ้าแม้ว่าเราทั้งหลายอยู่ในฝ่ายของพระพุทธศาสนา เราจะต้องพิจารณาโดยไม่เข้าข้างตัวว่า การที่เราพูดว่า พระพุทธศาสนาอยู่ในสภาพดีมีประโยชน์เป็นภาพในทางที่งดงามนั้น มันเป็นสิ่งที่งดงามจริงหรือไม่ และถ้างดงามจริงอย่างนั้น การแสดง (ภาพ) นี้ออกไป มันเด่นชัดหรือทำให้น่าเชื่อถืออย่างไรหรือไม่ และในทางตรงข้าม ภาพที่เป็นฝ่ายของผู้โจมตีนั้น เป็นภาพที่ควรแก่การรับฟังหรือไม่ จะต้องเป็นข้อที่ควรนำมาพิจารณา อันนี้เราเรียกว่าเป็นภาพที่พระพุทธศาสนาถูกมองในสถานการณ์ปัจจุบัน

ภาพที่พระพุทธศาสนามองตนเอง

ที่นี้ในแง่ที่ ๒ ก็คือภาพที่พระพุทธศาสนามองตัวเอง โดยเฉพาะก็คือ สถาบันหรือพระสงฆ์นั่นเอง พระสงฆ์มองตัวเอง

อย่างไร มองโดยสอดคล้องกับความเป็นจริงหรือไม่ และมองเห็นตัวเองว่าเป็นสิ่งที่มีค่าเป็นคุณประโยชน์อย่างไรหรือไม่ หรือว่าได้แต่คอยหวั่นไหวไปตามคำที่เขากล่าวโจมตี พระสงฆ์เรานี้ย่อมได้รับฟังคำที่เขากล่าวมาทั้งสองฝ่าย คือทั้งฝ่ายที่สนับสนุนและฝ่ายที่โจมตี ทีนี้พระสงฆ์นั้นมองตัวเองอย่างไร ภาพที่อยู่ในใจของตนเองนั้น อยู่ในสภาพที่ดีหรือไม่ ถ้าวิเคราะห์ออกไปจะเห็นว่าพระสงฆ์จำนวนไม่น้อยทีเดียว ไม่มีความมั่นใจในตนเอง ขาดความเชื่อมั่นในตนเอง มองไม่เห็นคุณค่าและความหมายของตนเองเท่าที่ควร ถ้าหากเป็นอย่างนี้แล้วก็จะเป็นผลร้ายแก่พระพุทธศาสนาเป็นอย่างมาก จะทำให้เกิดความหวั่นไหวไปตามคำที่กล่าวโจมตีนั้น การหวั่นไหวนั้นมีได้ ๒ ประการ

ประการที่ ๑ ถ้าหากว่าเราเข้าข้างตนเองอย่างมืดคติ เราก็เกิดความโกรธโมโหเกลียดชังผู้ที่มากล่าวร้ายโจมตีนั้น และก็จะตอบโต้เพียงด้วยโทสะอย่างเดียว การตอบด้วยโทสะนั้นไม่ใช่ด้วยเหตุผล มุ่งแต่จะปกป้องตัว มุ่งแต่จะแสดงปฏิกิริยา อาจว่าร้ายตอบโต้ใส่เขา กล่าวหากลับไปแบบแก้แค้น ไม่ได้ความจริง ไม่ได้ความชัดเจน ไม่สามารถแสดงภาพของตนเองให้เขามองเห็นอย่างถูกต้อง และอาจให้เกิดความเข้าใจผิดมากยิ่งขึ้น

ประการที่ ๒ อาจเป็นไปในทางตรงข้าม คือ เห็นคล้อยไปตามคำกล่าวหานั้น เพราะไม่มีความเข้าใจตนเองเป็นพื้นฐาน ไม่มีเหตุผลของตนเป็นหลัก พอเขาชี้ส่วนบกพร่องที่โผล่ล้ำออกมา ก็เห็นจริงเห็นจังไปหมด หันมาเป็นปฏิปักษ์เคียดแค้นตนเอง และจับจุดแก้ปัญหาไม่ถูก มักพยายามแก้ปัญหาด้วยวิธีการแบบทำลายอย่างเดียว

ความมั่นใจในตนเอง เกิดจากการเข้าใจตนเองอย่างถูกต้อง เรียกง่าย ๆ ว่ารู้จักตัวเองทั้งแง่ดีแง่ร้าย แต่จับจุดหรือจับหลักถูก มองเห็นคุณค่าของตนเอง มองเห็นประโยชน์และความสำคัญของสถาบันของตน ส่วนที่ผิดพลาดบกพร่องก็ยอมรับและคิดแก้ไขปรับปรุง มองเห็นเหตุปัจจัยของความผิดพลาดบกพร่องนั้น รับฟังผู้อื่นได้ ชี้แจงเหตุปัจจัยแห่งความผิดพลาดบกพร่องให้เขาเข้าใจตนเองอย่างถูกต้องได้ และสามารถใช้สิทธิป้องกันตนเองโดยชอบธรรม

กรณีบางอย่างมีส่วนดีและส่วนเสียอยู่ด้วยกัน เมื่อแยกได้แล้วก็สามารถรับฟังคิดแก้ไขปรับปรุงด้วย สามารถชี้แจงส่วนที่ดีและเหตุปัจจัยของส่วนเสียได้ด้วย ขอยกตัวอย่างการป้องกันตนโดยชอบธรรม โดยหยิบเอาเรื่องแรกที่มีผู้กล่าวโจมตีขึ้นมา

พิจารณา คือ ที่เขาว่าพระเณรเอาเปรียบสังคม เล่าเรียนหนังสือโดยไม่ต้องดิ้นรนขวนขวาย ในเรื่องนี้ควรพิจารณาดังนี้

ปัจจุบันนี้ เรื่องความไม่เสมอภาคทางการศึกษา เป็นปัญหายิ่งใหญ่ของสังคม เป็นปัญหายิ่งใหญ่ของบ้านเมืองก็ว่าได้ และความเสมอภาคทางการศึกษานี้ เป็นเป้าหมายสำคัญที่ว่ารัฐจะต้องพยายามเข้าให้ถึง จะต้องลงทุน พยายามดำเนินงานต่าง ๆ ให้เป็นไปอย่างได้ผลดีที่สุด แต่ว่าความมุ่งหวังนั้นยังมีทางสำเร็จได้น้อย การณ์ปรากฏว่าปัจจุบันเป้าหมายอันนี้เราได้อาศัยคณะสงฆ์นั่นเองช่วยเหลืออยู่ ความจริงคณะสงฆ์เป็นสถาบันการศึกษาสมัยโบราณ ที่สังคมไทยเรายกเลิกไปแล้ว บอกให้พระสงฆ์วางมือ หมดภารกิจในการศึกษา แต่ในทางความเป็นจริงแล้ว หาได้หมดไม่ กลับกลายเป็นว่าคณะสงฆ์ปัจจุบันนี้เป็นสถาบันสำคัญในการศึกษา

ท่านเคยได้ยินไหมว่า พระสงฆ์ในเมืองไทยเรานี้มีจำนวน ๓ แสนรูป จำนวน ๓ แสนรูปนี้ คิดเฉลี่ยต่ออัตราประชากรทั้งหมดประมาณ ๔๐ ล้านคน ได้อัตราส่วนระหว่างพระสงฆ์กับประชากรพระภิกษุสามเณร ๑ รูป ต่อพลเมืองประมาณ ๑๓๐ คน อัตราส่วนนี้เมื่อพิจารณาในแง่การศึกษาจะเห็นความแตกต่างเป็น

อันมาก เมื่อปี ๒๕๑๒ ตัวเลขในทางการศึกษาของรัฐ ตั้งแต่ระดับมัธยมขึ้นไป มีนักเรียน นิสิตนักศึกษาประมาณ ๔๗๐,๐๐๐ คน นี้เป็นสถิติการศึกษาฝ่ายรัฐ ส่วนในฝ่ายพระสงฆ์ที่มีประมาณ ๓ แสนรูป มีพระภิกษุสามเณรเป็นนักเรียน ตามสถิติเข้าสอบประมาณ ๒๓๐,๐๐๐ รูป หมายความว่า ในสถิติการศึกษาของประเทศไทย สถิติของคฤหัสถ์หรือการศึกษาของรัฐทั้งหมดมี ๔๗๐,๐๐๐ คน ของพระ ๒๓๐,๐๐๐ รูป ของพระนี้ประมาณครึ่งหนึ่งของตัวเลขการศึกษาฝ่ายคฤหัสถ์ เมื่อพูดในแง่การศึกษาจึงได้อัตราส่วนพระ ๑ ต่อคฤหัสถ์ ๒ แต่ตัวเลขรวม พระ ๑ ต่อคฤหัสถ์ ๑๓๐ กว่า ก็หมายความว่า ของพระนั้น ตัวเลขส่วนใหญ่เป็นตัวเลขทางการศึกษา และส่วนใหญ่ถ้าพิจารณาในแง่พลเมืองก็คือพลเมืองที่อยู่ในวัยการศึกษา แล้วในบรรดาผู้ที่อยู่ในวัยศึกษาเล่าเรียนระดับมัธยมขึ้นไป (เราถือว่าผู้ที่จะเข้ามาบวชนั้น เป็นผู้สำเร็จประถมศึกษาไปแล้ว) เมื่อจัดเป็น ๓ ส่วน จะเป็นพระเณรเสีย ๑ ส่วน คฤหัสถ์ ๒ ส่วน นี้การศึกษาของประเทศไทยมาอยู่ในวัดเสียเท่านี้ และการศึกษาของพระสงฆ์นั้น รัฐให้เงินทุนประมาณ ๑ ล้าน ๕ แสนบาทต่อปี ในขณะเดียวกับการศึกษาฝ่ายคฤหัสถ์ตั้งแต่มัธยมศึกษาถึงมหาวิทยาลัย เมื่อปี ๒๕๑๒ นั้น ใช้

เงินทั้งหมด ๑,๕๖๔ ล้านบาท สรุปแล้วเงินงบประมาณที่ให้แก่พระสงฆ์นั้น ถ้าคูณด้วย ๒ เพื่อให้จำนวนพระสงฆ์ที่เป็นนักเรียน มีจำนวนเท่ากับนักเรียนฝ่ายคฤหัสถ์ ตัวเลขงบประมาณจะได้ ๓ ล้านบาท หมายความว่ายังน้อยกว่าตัวเลขหลักหน่วยตัวสุดท้ายสำหรับงบประมาณของรัฐเพื่อการศึกษา ในระบบการศึกษาของรัฐบาลประมาณ ๑,๕๖๔ ล้านบาท สำหรับนักเรียน ๔๗๐,๐๐๐ คน ทบทวนอีกครั้งว่า พระสงฆ์ ๒๓๐,๐๐๐ รูป ได้งบประมาณ ๑.๕ ล้านบาท คูณด้วย ๒ เป็น ๔๖๐,๐๐๐ รูป ตัวเลขนักเรียนฝ่ายคฤหัสถ์ ๔๗๐,๐๐๐ คน ก็พอ ๆ กัน แล้วของพระนั้นจะได้งบประมาณ ๓ ล้านบาท ในขณะที่งบของนักเรียนในระบบการศึกษาของรัฐจะได้ถึง ๑,๕๖๔ ล้านบาท นี่คือสภาพการศึกษาในประเทศไทย แล้วก็ในเมื่อการศึกษาของรัฐนี้ ยังไม่สามารถจะให้ความเสมอภาคได้ คือเราไม่สามารถจะจัดโรงเรียนให้แก่ชนบทอย่างทั่วถึง ไม่สามารถให้ผู้มีฐานะเศรษฐกิจต่ำต้อยมาเข้าถึงการศึกษาได้ ผู้ที่ไม่สามารถเข้ามาสู่ระบบการศึกษาของรัฐ ก็เข้าสู่ระบบการศึกษาของวัดต่อไป เอาประเพณีดั้งเดิมเป็นที่พึ่ง คนที่ไม่ชอบก็ได้แต่ด่าว่า ไม่เคยศึกษาเหตุผล จึงแก้ปัญหาไม่ได้

ฉะนั้น สถิติการศึกษาของพระก็เป็นไปในทางที่ตรงกันข้ามกับของคฤหัสถ์ ดังตัวอย่างที่พูดมาแล้ว ซึ่งเราจะพูดไม่ได้เลยว่า พระสงฆ์เอาเปรียบสังคม และการที่พระเณรเรียนหนังสือโดยได้รับความอุปถัมภ์จากประชาชนนั้น ก็เป็นข้อดีที่ว่า การศึกษาของพระสงฆ์เป็นภาระรับผิดชอบของประชาชนโดยตรง ส่วนการศึกษาของนักเรียนฝ่ายคฤหัสถ์นั้น ได้รับผลประโยชน์จากประชาชนโดยอ้อม โดยรัฐบาลไปเก็บภาษีมาแล้วเอามาให้เขาถึงที่ เขาไปเรียนตามโรงเรียน ตามสถาบันการศึกษา ตามมหาวิทยาลัย ถึงเวลาก็ไปรับผลประโยชน์เอาจากภาษีอากรทันที โดยที่ว่ารัฐบาลจัดส่งมาให้เสร็จ โดยไม่ต้องเดินไปหา ส่วนพระนั้น จะไปรับผลประโยชน์จากประชาชนต้องเดินไปรับบิณฑบาตด้วย อันนี้คือข้อแตกต่าง เพราะฉะนั้น จะพูดไม่ได้ว่าพระสงฆ์เอาเปรียบประชาชน

นี้เป็นตัวอย่างอันหนึ่ง ถ้าหากว่าพระสงฆ์มีความเข้าใจในเรื่องนี้พอสมควรแล้ว จะมีความมั่นใจในคุณค่าของตนเอง เชื่อมั่นในสถาบันของตนเองเพิ่มขึ้น และจะกล่าวตอบโต้ออกไปด้วยความมั่นใจในตัวเองและด้วยเหตุผล ความมั่นใจในตนเองนี้เป็นคุณค่าส่วนรากฐานที่จะทำให้เกิดขั้นตอนแห่งการปฏิบัติที่ถูกต้องในการแสดงออก คือจะไม่แสดงด้วยอาการอันหวั่นไหว

การหวั่นไหวที่กล่าวมาแล้วมี ๒ อย่าง คือ

๑. หวั่นไหวโดยลำเอียงเข้าข้างตัวเอง แล้วแสดงอารมณ์โกรธออกไปตอบโต้แบบรุนแรง

๒. หวั่นไหวโดยเอนเอียงเห็นคล้อยไปตามคำที่กล่าวโจมตีนั้น

เพราะฉะนั้น ถ้าหากจะมีท่าทีที่ถูกต้อง ก็ต้องมองเห็นภาพของตนเองอย่างถูกต้อง โดยวิธีนี้พระสงฆ์เราจะมีความมั่นใจตนเอง และกระทำการต่าง ๆ ด้วยเหตุผล เป็นการกระทำที่ดีงาม

ภาพที่อยากให้เขามอง

ภาพต่อไปก็เป็นภาพที่พระพุทธศาสนา โดยเฉพาะพระสงฆ์อยากให้เขามองตนเอง หมายความว่าพระสงฆ์ในปัจจุบันนี้อยากให้ประชาชนมองเห็นตนเองเป็นอย่างไร เรามาพิเคราะห์ดูว่า พระสงฆ์ปัจจุบันนี้ อยากให้เขามองเห็นตนเองเป็นอย่างไร บางท่านก็อยากจะให้สังคมเห็นว่า ฉันนี้เป็นคนบำเพ็ญประโยชน์นะ ฉันได้ช่วยเหลือชาวบ้านก้วยนะ ฉันได้เอาใจใส่ชาวนาด้วยนะ ฉันได้ไปบำเพ็ญสังคมสงเคราะห์ด้วยนะ นี่เป็นภาพที่อยาก

ให้เขามอง หรือว่า บางท่านก็อยากจะให้ประชาชนได้มองในแง่ว่า ฉันเป็นคนเอาใจใส่ในกิจพระศาสนาเป็นอย่างดีนะ ฉันได้พยายามสร้างโบสถ์สร้างศาลา ซ่อมวัดแล้วนะ นี่ก็เป็นภาพที่พระอยากให้เขามอง ภาพที่พระอยากให้เขามองนี้ เป็นสิ่งที่มีความสำคัญ เป็นตัวอิทธิพลเป็นแรงจูงใจที่จะขับไสให้พระทำการต่าง ๆ แสดงบทบาทออกมา เราอยากจะให้เขามองเราว่าเป็นอย่างไร เราก็พยายามแสดงอาการให้เห็นว่าเป็นอย่างนั้น เพราะฉะนั้น พระจำนวนหนึ่งก็จะพยายามขวนขวายในการที่จะบำรุงรักษาซ่อมแซม และสร้างศาสนวัตถุให้มีพรั่งพร้อมขึ้น พระอีกฝ่ายหนึ่งก็จะพยายามบำเพ็ญตนให้เป็นประโยชน์ต่อสังคมส่วนรวม อันนี้ก็เป็นภาพที่เราอยากให้เขามอง ทีนี้ก็ต้องมาพิจารณาว่า ภาพที่อยากให้เขามองเหล่านี้ เป็นภาพที่ถูกต้องแล้วหรือยัง เป็นภาพที่ถูกต้องเหมาะสมตามหน้าที่ตามภาวะภิกษุสงฆ์หรือไม่ ภาพที่อยากให้เขามองนั้น ไม่จำเป็นจะต้องเป็นภาพที่ถูกต้องเสมอไป บางทีเป็นเพียงภาพซึ่งเกิดจากปฏิกริยาต่อการถูกเขาเพ่งมองเท่านั้นเอง ไม่ได้เกิดจากการเข้าใจหลักของตนเองอย่างแท้จริง ฉะนั้น ถ้าเราไม่หันกลับมาวิเคราะห์ดูภาพนี้อยู่เป็นครั้งคราวแล้ว อาจจะเกิดความผิดพลาดไปได้ แต่จะขอผ่านไปก่อน

ภาพที่ควรมีให้เขามอง

ทีนี้ เมื่อพูดถึงภาพที่อยากให้เขามองแล้ว ก็ต้องพูดเลยไปถึงภาพที่ควรมีให้เขามองเรา หรือภาพที่แสดงว่าพระพุทธศาสนาเป็นอย่างไรตามที่มันควรจะเป็น อันนี้แหละคือจุดที่สำคัญที่สุด และจะได้เอามาใช้วินิจฉัยแก้ข้อเมื่อกี้ได้ คือข้อที่ว่า ภาพที่อยากให้เขามองนั้น เป็นสิ่งถูกต้องแล้วหรือยัง เราจะต้องพยายามวินิจฉัยให้ได้ว่า เราควรจะมีภาพอะไรให้เขามอง ถ้าเราวินิจฉัยภาพอันนี้ได้แล้ว จะแสดงตนและทำบทบาททำภารกิจต่าง ๆ ได้โดยถูกต้องสมกับภาวะหน้าที่ของพระ

พระสงฆ์นั้นเป็นสถาบันอันหนึ่งของสังคม สถาบันต่าง ๆ ในสังคมนี้ ย่อมมีอยู่เพื่อประโยชน์สุขแก่ประชาชน แต่ภารกิจของสถาบันต่าง ๆ ที่เป็นส่วนประกอบของสังคมนั้น ย่อมไม่เหมือนกัน ในการที่จะทำประโยชน์สุขแก่สังคมส่วนรวมนั้น สถาบันหนึ่ง ๆ ย่อมมีกิจมีหน้าที่ของตน ถ้าสถาบันต่าง ๆ มีหน้าที่ทำภารกิจเหมือนกันแล้ว ก็ไม่จำเป็นจะต้องมีสถาบันต่าง ๆ กัน ก็รวมเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันเสีย หรือเราก็เปลี่ยนอันหนึ่งไปเป็นอีกอันหนึ่งที่เขาทำอยู่แล้วก็หมดเรื่องไป แต่การที่มีสถาบันต่าง ๆ กัน ก็เพราะว่าแง่มุมที่จะทำหน้าที่ในการสร้างประโยชน์

สุขแก่สังคมนั้นมันไม่เหมือนกัน ในฐานะที่เป็นสถาบันสงฆ์เราก็จะต้องมีภารกิจมีหน้าที่ต่อสังคมอย่างหนึ่ง ซึ่งต่างจากสถาบันอื่น พระสงฆ์เรากำหนดได้หรือไม่ว่า หน้าที่อันเป็นส่วนเฉพาะหรือจะเรียกภาษาสมัยใหม่ว่าเป็น เอกลักษณ์ ของสถาบันของเรานี้ ที่มีต่อสังคมนั้น คือหน้าที่และบทบาทอะไร อันนี้คือจุดสำคัญอันหนึ่งซึ่งสัมพันธ์กับข้อที่ว่า ภาพที่พระสงฆ์ควรจะมีให้เขามองตนเอง

จุดยืนของพระสงฆ์และพระพุทธศาสนา

นี้คือเรื่องราวต่าง ๆ เกี่ยวกับการที่พระพุทธศาสนาเข้ามาสัมพันธ์กับสถานการณ์ปัจจุบัน ซึ่งกระผมได้พูดปะปนกันไป ทั้งในแง่ศาสนธรรม และสถาบัน ทั้งสองสิ่งนี้มีความสำคัญมาก ไม่ว่าจะพิจารณาอะไรต่ออะไรก็ตาม เท่าที่กล่าวมาแล้วทั้งหมด ถ้าเราไม่ลืมจุดสำคัญแต่ต้น หรือจะพูดภาษาสมัยใหม่ว่า จุดยืน ถ้าไม่ลืมจุดยืนเสียแล้ว เราจะพิจารณาตนเองได้ถูกต้อง เราพูดได้ว่าพระพุทธศาสนามีส่วนสำคัญอยู่ ๒ อย่างคือ ศาสนธรรม กับสถาบัน สถาบันจะไม่มีคุณค่าและไม่มีความสำคัญอย่างแท้จริง ถ้าไม่มีศาสนธรรม และศาสนธรรมนั้นจะปรากฏความหมายและ

คุณค่าด้วยดีไม่ได้ ถ้าขาดสถาบันที่มีประสิทธิภาพ ที่นี้เราจะทำอย่างไรให้สิ่งทั้ง ๒ นี้มาสัมพันธ์กันอย่างเหมาะสม ก่อให้เกิดประโยชน์โดยสมบูรณ์ ข้อนี้ก็หมายความว่า สถาบันนั้นจะต้องทำหน้าที่ในการแสดงออกมา ซึ่งศาสนธรรมให้มีความหมายและมีคุณค่า หากประสบความสำเร็จในกิจนี้ก็หมายความว่า พระพุทธศาสนาจะมีความหมายในสถานการณ์ปัจจุบัน มีคุณค่า มีประโยชน์แก่ประชาชนในยุคปัจจุบันนี้ หากทำไม่ได้ ถึงจะไปทำอะไรอื่น ๆ มากมาย ทำให้เกิดความพรั่งพร้อม ความบริบูรณ์ในทางวัตถุอย่างไร ไปขอเอาบทบาทบำเพ็ญประโยชน์ของเขามาทำอย่างไร พระพุทธศาสนาก็จะหาคุณค่าความสำคัญที่แท้จริงไม่ได้ เพราะหลักที่แท้จริงนั้นคือศาสนธรรม ที่นี้ก็มีปัญหาอยู่ว่า ปัจจุบันนี้ ศาสนธรรมนั้นเราได้ทำให้เกิดคุณค่าความหมายที่แท้จริงเพียงพอแล้วหรือยัง หลักธรรมคำสอนในพระพุทธศาสนานั้น เราได้นำมาแสดง ทำให้คนในปัจจุบัน จะเป็นคนที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนา หรือคนที่เราต้องการจะให้เขาได้รับประโยชน์จากพระพุทธศาสนาก็ตาม คนเหล่านั้นสามารถเข้าถึงธรรมที่เรานำไปแสดงหรือไม่ เราสามารถแสดงธรรมในรูปที่จะทำให้เขาเข้าถึง หรือนำธรรมะให้เข้าถึงประชาชนได้หรือไม่ การเข้าถึงนี้ก็หมายความถึงว่า ทำให้เขาเห็นความหมาย ให้เห็น

คุณค่า ให้เห็นความสำคัญ ถ้าหากว่าพระสงฆ์ประสบความสำเร็จในกิจนี้ คือสามารถทำหน้าที่ของตนเอง ในการที่จะแสดงธรรมในรูปที่มีความหมายมีคุณค่าต่อคนในสมัยปัจจุบัน ทำให้เขาเข้าถึงได้ ให้เขาเห็นความสำคัญอย่างที่ท่านผู้ดำเนินการอภิปรายกล่าวมาแล้ว เช่นว่าในทางการเมือง ก็แสดงให้เขาเห็นว่า พระพุทธศาสนานั้นสามารถนำมาใช้เป็นหลักในการปกครองได้เป็นอย่างดี แก้ไขปัญหาสังคมด้านการเมืองได้ ในแง่ของการศึกษา พระพุทธศาสนาก็มีรากฐานที่จะนำมาใช้เป็นปรัชญาการศึกษาของสังคมไทยได้ อย่างนี้เป็นต้น และที่สำคัญที่สุด คุณค่าอะไรที่พุทธศาสนาจะอำนวยให้แก่ชีวิตมนุษย์ได้ ซึ่งไม่มีสถาบันอื่นใดสามารถทำแทน นี่คือการแสดงศาสนธรรมในรูปที่จะทำให้คนในสมัยปัจจุบันเข้าถึง และมองเห็นคุณค่าความสำคัญของพระสงฆ์ ถ้าพระสงฆ์ประสบความสำเร็จในภารกิจนี้ ไม่ต้องกลัว พระพุทธศาสนานั้นจะต้องดำรงอยู่ด้วยดีในสถานการณ์ปัจจุบันได้อย่างแน่นอน

เท่าที่กล่าวมานี้ ได้พูดให้พิจารณาสภาวะของพระพุทธศาสนา ทั้งสถาบันและศาสนธรรมในสภาพสังคมปัจจุบัน และให้ช่วยกันพิจารณาต่อไปว่า เราควรจะทำอะไร และสิ่งที่เราจะทำนั้นจุดสำคัญอยู่ที่ไหน ก็ได้พูดมานานเป็นเวลาพอสมควร คิดว่าจะยุติการพูดในตอนนี้ก่อน

ศาสนจักรกับอาณาจักร
ความสัมพันธ์ระหว่างคณะสงฆ์กับอำนาจการเมือง

คณะสงฆ์เป็นสถาบันใหญ่ในประเทศไทย มีประวัติความเป็นมายาวนาน และมีรายละเอียดมากมาย แต่เท่าที่เป็นมาในเมืองไทยเรานี้ การศึกษาเรื่องในอดีตยังไม่ชัดเจนละเอียดลออเท่าที่ควร ซึ่งเป็นข้อที่น่าพิจารณาอย่างหนึ่ง เรื่องศาสนจักรกับอาณาจักรเป็นเรื่องที่จะต้องมีการศึกษาประวัติให้ทราบกันอีกมาก ความจริงท่านผู้เสนอบทความก็พูดถึงในแง่ประวัติศาสตร์ด้วย แต่

หมายเหตุ : อภิปรายในการสัมมนาเรื่อง "ศาสนจักรกับอาณาจักร : ความสัมพันธ์ระหว่างคณะสงฆ์กับอำนาจการเมือง" ณ สถาบันไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ พิมพ์ครั้งแรกใน **สู่อนาคต** ปีที่ ๒ ฉบับที่ ๑๐๒ ๒๐-๒๖ กุมภาพันธ์, ๒๕๒๖

อาตมภาพมีข้อสังเกตอย่างหนึ่งคือ ความรู้สึกว่าท่านอาจจะเอาสภาพปัจจุบัน เป็นแบบของสถาบันพุทธศาสนาในประเทศไทยทั้งหมดมากไปสักหน่อย อย่างเรื่องระบบการที่รัฐเข้าควบคุมคณะสงฆ์ เช่นโดยสมณศักดิ์เป็นต้น อย่างที่ท่านพูดมานั้น อันนี้ปัจจุบันเราเห็นว่าระบบนี้มันแน่นมาก แต่ถ้าเทียบในอดีตแล้ว อาตมภาพว่าในอดีตไม่เคยแน่นอย่างนี้ เพราะฉะนั้นเราจะนึกว่าในอดีตประเทศไทยเป็นมาอย่างนี้โดยตลอด ก็อาจไม่แน่ใจนัก ที่นี้สภาพปัจจุบันที่ทางรัฐได้มีระบบ ที่เราอาจจะเรียกว่าการควบคุมคณะสงฆ์ในด้านการบริหาร ทั้งสายปกครองและสายสมณศักดิ์แน่นมาก เรื่องเกิดขึ้นได้อย่างไร แน่ละ ปัจจัยอันหนึ่งมาจากอดีต หมายความว่าแนวโน้มในอดีตมีอยู่แล้ว แต่ก็ไม่เด่นมาก ต้องมีปัจจัยด้านอื่นมาประกอบด้วย ในทัศนะอาตมภาพว่า ปัจจัยสำคัญอันหนึ่งก็คือเรื่องการศึกษา ถ้าหากว่าพระสงฆ์ขาดการศึกษา มีการศึกษาน้อย การที่จะต้องพึ่งพิงสถาบันอื่นก็มีมากขึ้น โดยเฉพาะในที่นี้ หมายถึงการพึ่งพิงสถาบันฝ่ายปกครอง เพราะว่าหน้าที่หลักของสถาบันสงฆ์นั้น คือการทำงานไปตามภาวะที่เป็นผู้นำทางสติปัญญา อันนี้เป็นรากฐานเดิม ถ้าขาดสติปัญญาเมื่อไร ไม่มีทางที่จะนำผู้อื่น ก็ต้องเป็นผู้ตาม แล้วก็จะพึ่งพิง

อาศัยเขา ในสภาพปัจจุบันนี้ สำหรับอาตมภาพมีความเห็นว่า พระสงฆ์ได้มีความตกต่ำทางการศึกษามาก เพราะฉะนั้นจึงเป็นเหตุให้การพึ่งพาอาศัยสถาบันทางการเมืองมีมากขึ้น

ถ้าเรามองในแง่หลักการสามเส้า อาจจะพิจารณาเรื่องนี้ได้ชัดเจนยิ่งขึ้น คือในอดีตอาตมภาพเห็นว่า มีสถาบันสามฝ่ายที่เข้ามาอาศัยกัน และในเวลาเดียวกันก็ควบคุมซึ่งกันและกัน ได้แก่สถาบันฝ่ายปกครองคือพระมหากษัตริย์ สถาบันฝ่ายศาสนาคือคณะสงฆ์หรือวัด และอีกด้านหนึ่งก็คือประชาชน สามอันนี้จะควบคุมซึ่งกันและกัน ถ้าเรามองเพียงด้านความสัมพันธ์ระหว่างรัฐกับคณะสงฆ์ ภาพอาจจะไม่เพียงพอ อาจจะไม่ชัด การที่รัฐจะเข้ามาควบคุมคณะสงฆ์ เราก็เห็นอยู่แล้วว่าเพราะรัฐต้องการฐานทางประชาชนด้วย ทำไมรัฐจึงพยายามเอาใจคณะสงฆ์ ข้อนี้เราอาจพิจารณาได้ ๒ ด้าน คือการทำเพื่อประโยชน์สุขของประชาชนอย่างหนึ่ง กับการทำเพื่อผลประโยชน์ของตัวสถาบันนั้นเองอย่างหนึ่ง หมายความว่าพระมหากษัตริย์เข้ามาอุปถัมภ์บำรุง และพยายามควบคุมคณะสงฆ์ ซึ่งไม่ว่าจะควบคุมโดยตรงก็ตาม โดยอ้อมก็ตาม เราพิจารณาได้อีก ๒ แง่ แง่ที่หนึ่ง อาจจะเป็นการกระทำเพื่อประโยชน์สุขของประชาชน หรือในแง่ที่สอง อาจจะ

มองในแง่เพื่อผลประโยชน์ของตน คือความมั่นคงของการดำรงสถานะของตนก็ได้ แต่จะมองในแง่ไหนก็ตาม การที่สถาบันกษัตริย์หรือรัฐเข้ามาควบคุมหรืออุปถัมภ์คณะสงฆ์นั้น ย่อมเป็นเพราะเหตุผลเกี่ยวกับการที่ต้องการเสียงทางด้านประชาชนในสถานหนึ่ง เพราะอะไร เพราะพระสงฆ์มีความใกล้ชิดกับประชาชน และคุมเสียงประชาชนเป็นส่วนใหญ่ แต่พระสงฆ์จะสามารถควบคุมเสียงประชาชนได้อย่างไร พระสงฆ์จะต้องมีการศึกษา มีความรู้ สามารถนำประชาชนได้ และในการที่พระสงฆ์มีอำนาจทางประชาชน พระสงฆ์ก็จะมีอำนาจต่อรองกับรัฐด้วย ฉะนั้น อาตมภาพว่ามิใช่แต่รัฐจะมาควบคุมพระสงฆ์ฝ่ายเดียว ในอดีตนั้นน่าจะเป็นไปได้ว่า พระสงฆ์ได้มีส่วนในการที่จะควบคุมทางฝ่ายรัฐด้วยเหมือนกัน แต่จะมากหรือน้อยเป็นเรื่องที่น่าพิจารณากันต่อไป เรื่องประวัติศาสตร์ชาติไทยในแง่นี้จะต้องศึกษากันอีกมาก มองทั้งแง่ที่รัฐเข้ามาคุมคณะสงฆ์ และคณะสงฆ์ควบคุมรัฐ เมื่อใดที่คณะสงฆ์ขาดการศึกษาและเข้ามาพึ่งพิงรัฐมากเกินไป นั่นแหละความจริงคือตัวความเสื่อมแก่รัฐเองด้วย

ทำไมอาตมภาพจึงว่าเช่นนั้น การที่รัฐควบคุมคณะสงฆ์ไว้มากเกินไป เช่นในระบบอุปถัมภ์เป็นต้น ต่อมาคณะสงฆ์จะ

หวังพึ่งพิงรัฐ เมื่อคณะสงฆ์หวังพึ่งพิงรัฐมาก อะไร ๆ ก็ขึ้นกับรัฐ คณะสงฆ์ก็จะห่างประชาชน เมื่อคณะสงฆ์ห่างจากประชาชนไม่นาน เสียงทางประชาชนก็ขาดไป รากฐานทางประชาชนก็ไม่มี ต่อไปคณะสงฆ์นั่นแหละก็จะไม่เป็นประโยชน์แก่รัฐ เพราะคณะสงฆ์จะเป็นประโยชน์แก่รัฐ ก็ต่อเมื่อคณะสงฆ์สามารถนำประชาชน และช่วยให้รัฐดำรงเสียงทางด้านประชาชนไว้ได้ เมื่อคณะสงฆ์หันมาอยู่กับรัฐ หวังพึ่งรัฐ ไม่เอาใจใส่ประชาชนหรือเข้าไม่ถึงประชาชน ไม่นานเท่าใดคณะสงฆ์ก็จะหมดความหมายต่อประชาชน แล้วก็หมดความหมายต่อรัฐไปเอง เพราะฉะนั้น อาตมภาพว่า ในอดีต การที่คณะสงฆ์รุ่งเรืองอยู่ได้ก็เพราะมีเสียงทางประชาชนอยู่มาก อันนี้เป็นข้อพิจารณาอันหนึ่งที่ต้องศึกษากันต่อไป จะมองในแง่ว่ารัฐมาคุมฝ่ายเดียวไม่ได้ โดยเฉพาะเมื่อมองแต่สภาพปัจจุบัน เราจึงเน้นว่ามันเป็นอย่างนั้น คือรู้สึกว่าคณะสงฆ์ขึ้นต่อรัฐมาก ทั้งในการอุปถัมภ์บำรุงและระบบการบริหารควบคุม การศึกษาก็ตกต่ำ นำประชาชนได้น้อยลง ๆ และต้องหวังพึ่งรัฐมากขึ้น ในสภาพอย่างนี้อาตมภาพว่า คณะสงฆ์เองจะเสื่อมแล้วความหมายต่อรัฐจะหมดไป คณะสงฆ์ก็จะช่วยอะไรรัฐไม่ได้ด้วย เพราะช่วยรัฐทำประโยชน์สุขแก่ประชาชนก็ไม่ได้ ช่วยตรึงเสียงทางด้านประชาชนให้แก่รัฐก็ไม่ได้ เมื่อถึงเวลานั้น รัฐ

ก็จะสูญเสียประโยชน์ที่รัฐพึงได้จากคณะสงฆ์ และรัฐก็จะถอนตัวจากความสัมพันธ์กับคณะสงฆ์ ไม่ต้องใส่ใจเอาใจคณะสงฆ์อีกต่อไป จึงเป็นการสูญเสียด้วยกันทั้งสองฝ่าย คือทั้งแก่รัฐและคณะสงฆ์ ถ้าหากว่าในอดีตรัฐพยายามอุปถัมภ์ควบคุมคณะสงฆ์ และคณะสงฆ์ยังคงอยู่บัดนี้ ก็น่าจะแสดงว่า คณะสงฆ์สมัยก่อนนั้นมีฐานหนักแน่นในหมู่ประชาชน และย่อมสามารถควบคุมรัฐได้ด้วย เพราะฉะนั้นถ้าเอาภาพปัจจุบันเป็นเกณฑ์ทีเดียว ก็อาจจะมองภาพในอดีตไม่ชัดนัก นี่เป็นข้อสังเกตในแง่หนึ่ง

ในแง่ความสัมพันธ์ทางด้านอื่นก็เหมือนกัน กับการที่ว่าคณะสงฆ์ต้องเข้าไปสัมพันธ์กับฝ่ายรัฐนั้น เราจะมองในแง่ผลประโยชน์ก็ได้ หรือมองในแง่ประโยชน์สุขของประชาชนก็ได้ ในแง่ประโยชน์ของประชาชนนั้น เราพบว่าพระสงฆ์มีหน้าที่ตามหลักธรรม ที่จะต้องช่วยให้ประชาชนมีความเจริญงอกงามในทางศีลธรรมเป็นต้น หรือมีความสุขสงบในสังคม ตามปกตินั้น พระสงฆ์จะช่วยประชาชนได้โดยทั่ว ๆ ไประดับหนึ่ง แต่ท่านจะต้องพิจารณาเห็นว่าการที่จะช่วยประชาชนได้แท้จริงนั้น ท่านจะทำไม่สำเร็จ ตราบใดที่ท่านยังไม่สามารถทำให้ผู้ปกครองประพฤติธรรม เพราะผู้ปกครองมีอิทธิพลมากต่อประชาชน ถ้าผู้ปกครองไม่เป็นธรรม ก็ไม่ทำให้สังคมนั้นสงบสุข ประชาชนจะอยู่สงบไม่

ได้ เพราะฉะนั้นถ้าจะทำให้ประชาชนมีความสุขที่แท้จริงได้ ก็ต้องสอนผู้ปกครองให้มีธรรมด้วย โดยหลักการในการสอนธรรมนั่นเอง จึงต้องเข้าถึงผู้ปกครอง เพราะจะมองในแง่ว่าท่านทำอย่างนั้นเพื่อประโยชน์สุขของประชาชนก็ได้ หรือจะมองในแง่ว่าท่านต้องการผลประโยชน์แก่สถาบันของท่าน อันนี้ก็แล้วแต่ ซึ่งความจริงแล้วเรื่องนี้ไม่เป็นไปโดยส่วนเดียว มันต้องเป็นไปทั้งสองอย่าง แม้แต่ตัวพระสงฆ์เอง ก็มีทั้งผู้หวังประโยชน์ส่วนตัวและผู้ที่ทำเพื่อหลักการอุดมการณ์

ปัญหาโยงมาถึงปัจจุบัน เมื่อสักครู่หนึ่ง รู้สึกจะมีอาจารย์ท่านหนึ่งพูดถึงสภาพปัจจุบัน ที่ทางสถาบันสงฆ์หรือสถาบันพระศาสนานี้ช่วยสังคมไม่ค่อยได้มาก อาตมภาพขอโยงเข้ากับสาเหตุที่พูดมาแล้วว่า ในสภาพปัจจุบันนี้ อาตมภาพเห็นว่าพระสงฆ์ขาดการศึกษา มีความอ่อนแอเสื่อมโทรมภายใน จะดำรงสถาบันตนเองแทบไม่ไหว แล้วจะไปช่วยสังคมภายนอกได้อย่างไร อันนี้เรามองกันในแง่หนึ่งที่ท่านไปทำอะไรข้างนอกไม่ได้ เพราะตัวเองท่านก็แย่อยู่แล้ว ในสภาพปัจจุบันนี้ ถ้าเรามองหรือสำรวจในชนบท เราจะเข้าใจภาพนี้ชัดเจนยิ่งขึ้น อันนี้เป็นภาระที่สังคมไทยทั้งหมดจะต้องรับผิดชอบด้วย เวลามองภาพอย่างนี้แล้ว จะมองแต่ว่าสถาบันสงฆ์เป็นอย่างนั้นอย่างนี้อย่างเดียว ไม่ถูกต้อง

ความจริง พวกเราทั้งหมดได้ช่วยกันสร้างสภาพที่ไม่ดีให้เกิดมีขึ้น ถ้าพูดไปก็เป็นเรื่องยาวที่จะต้องศึกษารายละเอียดกันต่อไป

ทำไมพระสงฆ์สามเณรจึงขาดการศึกษา ในปัจจุบันพระเณรส่วนมาก คือ ๙๐% ขึ้นไปเป็นชาวบ้าน หรือชาวชนบทที่ห่างไกล โดยเฉพาะชาวนาที่ยากจน เสียเปรียบในทางสังคมอยู่แล้ว ด้อยโอกาสในทางการศึกษาเป็นอย่างมาก และยิ่งในปัจจุบันนี้ การมาบวชหมายถึงการถูกตัดโอกาสในการศึกษายิ่งขึ้นไปอีก จึงเป็นธรรมดาอยู่เองที่ทำให้พระเณรขาดการศึกษา อีกอย่างหนึ่งคือการที่อารยธรรมตะวันตกเข้ามา เรารับเอาการศึกษาแบบตะวันตก รัฐให้การศึกษาแก่ประชาชน ทำหน้าที่จัดการศึกษามวลชน และทำไม่สำเร็จไม่ทั่วถึง คนที่ด้อยโอกาสทางเศรษฐกิจและในทางภูมิศาสตร์ เข้าไม่ถึงระบบการศึกษาของรัฐ ในเวลาเดียวกัน วัดนี่เป็นสถานศึกษาโบราณ ทางรัฐก็บอกว่าเลิก ไม่ต้องทำหน้าที่ต่อไป แต่ชาวบ้านที่ยากจนไม่มีทางเข้าถึงระบบการศึกษาของรัฐ ก็ไปอาศัยวัดตามประเพณีเดิม เด็กจบประถมสี่ที่ยากจน ถ้าอยากจะเรียนก็ไปอยู่ที่วัด รัฐก็ไม่เอาใจใส่ไม่รับผิดชอบ เพราะถือว่าพระสงฆ์ไม่มีหน้าที่จัดการศึกษาเพื่อมวลชนต่อไป ในที่สุดคนเหล่านี้ก็ถูกทอดทิ้ง คนที่มีลักษณะอย่างนี้เมื่อเข้าไปอยู่ตามวัด ต้องการจะเรียนแล้วไม่ค่อยได้เรียน ตกลงสถาบันสงฆ์

ก็เป็นแหล่งที่คนยากจนด้อยโอกาส พยายามสร้างฐานะทางการศึกษาและสังคมขึ้นมา แต่เมื่อไม่ได้รับการเหลียวแล มันก็ตกเป็นภาระหนักแก่สถาบันสงฆ์ ในเวลาเดียวกันคนยากจนเหล่านั้นก็ต้องการผลประโยชน์แก่ตนเองไปบ้าง แม้ว่าจะเล็กน้อย วัดก็สนองความต้องการของเขา ช่วยเหลือเขาได้บ้าง แต่ในขณะเดียวกันสถาบันสงฆ์ก็ถูกดึงให้ต่ำและอ่อนแอลงไปด้วย สถาบันสงฆ์ในลักษณะเช่นนี้จะไปทำหน้าที่ต่อสังคมได้อย่างไร มีแต่ทรุดลงไปทุกที แต่นี่ก็เป็นการช่วยสังคมอย่างหนึ่ง ถ้าวัดไม่ช่วยคนเหล่านี้ ใครจะช่วยเขา ข้อน่าคิดก็คือ ไหนๆก็ต้องช่วยอยู่แล้ว ก็น่าจะช่วยให้ดีๆ ไม่ใช่ปล่อยซังกะตายโดยไม่ยอมรับความจริงที่มี

เราลองมองดูสังคมต่างจังหวัด ปัจจุบันนี้วัดในประเทศไทยมีประมาณ ๓๐,๐๐๐ วัดแล้ว สถิติเมื่อ ๓–๔ ปีที่แล้ว วัดไม่มีเจ้าอาวาสประมาณ ๔,๐๐๐ กว่าวัด และในปัจจุบันจะมีวัดที่ไม่มีเจ้าอาวาสกี่วัดทั่วประเทศไทย ถ้ามี ๕,๐๐๐ วัด ก็เท่ากับ ๑/๖ ของวัดทั้งหมดในประเทศไทย ไม่มีเจ้าอาวาส เพราะอะไรจึงไม่มีเจ้าอาวาส ก็เพราะไม่มีพระที่มีคุณสมบัติพอที่จะเป็นเจ้าอาวาสได้ บางวัดหน้าแล้งไม่มีพระอยู่เลย หรือบางที่ไม่มีทั้งปี ถึงขนาดเรียกว่าชาวบ้านต้องไปประมูลจ้างพระจากที่อื่นมาไปนิมนต์ท่าน บอกว่าผมจะให้ข้าวสารท่านเท่านั้นกระสอบ ให้

ช่วยมาเป็นเจ้าอาวาสวัดนี้ อะไรทำนองนี้ ไม่มีพระที่จะอยู่ประจำวัด แล้วผู้ที่เข้ามาบวชก็เป็นคนจบประถมสี่ เข้ามาแล้ววัดก็ไม่มีการศึกษาให้ เพราะไม่มีคนเก่าที่เป็นผู้มีความรู้อยู่ เข้ามาแล้วก็ไม่ได้เล่าเรียน ก็ตกเป็นภาระแก่มรรคนายกจะต้องสอนให้พระรู้จักพิธีกรรม จะได้ประกอบพิธีให้ชาวบ้านได้ อย่างนี้เป็นต้น มีคนรู้จักกันไปต่างจังหวัดทางภาคอีสานแถวจังหวัดอุดรขอนแก่นแถวนั้น ก็เห็นสภาพเหล่านี้ว่าเป็นเรื่องที่น่ากลัว เขาบอกว่าไปเจอวัดบางวัดไม่มีพระอยู่เลย มีแต่เณรเล็ก ๓ องค์ เณรเล็ก ๓ องค์ก็กลัวผีไม่กล้านอนที่วัด เลยต้องไปนอนที่บ้านโยม เวลากลางวันจึงจะมาที่วัด แต่กลางคืนเณรไปนอนที่บ้านโยม สภาพอย่างนี้ใครรับผิดชอบ สังคมไทยเราได้สร้างมันขึ้นมา ในเมื่อพระสงฆ์ขาดการศึกษาอย่างนี้แล้ว ความเป็นผู้นำในชนบทก็หมดไป ช่วยอะไรชาวบ้านไม่ได้ เมื่อชาวบ้านเหล่านี้เข้ามาในวัดเพื่อรับการศึกษา คณะสงฆ์เองก็มีผู้ใหญ่ซึ่งมีการศึกษาน้อยอยู่แล้ว ต้องหันไปรับภาระให้การศึกษาแก่คนเหล่านี้ ลำพังตัวเองก็ยังไม่ดี ยังจะสอนผู้อื่นอีก ก็ประคับประคองกันทุลักทุเล มันจึงอยู่ในสภาพที่ว่า สถาบันสงฆ์เองก็ยังย่ำแย่อยู่แล้ว จะมาทำอะไรให้กับสังคม ดีว่าสังคมข้างนอกแย่กว่า จึงพอจะช่วยได้บ้าง

เมื่อเราเห็นสภาพอย่างนี้ แน่นอนเรามักคิดแก้ไข เรื่องนี้เป็นไปตามธรรมดาที่เป็นไปตามเหตุปัจจัย คนจำนวนมากพูดกันบ่นกันง่าย ๆ ถึงปัญหาและสภาพที่ไม่น่าพอใจในสังคม แต่น้อยคนจะใส่ใจศึกษาพิจารณาเหตุปัจจัยที่ซับซ้อนให้ลึกซึ้งลงไป ปัญหาเกี่ยวกับพระสงฆ์เป็นเรื่องหนึ่งที่มีเหตุปัจจัยซับซ้อนมาก โยงกับปัญหาอื่นหลายอย่างของสังคมไทย แม้แต่คนที่รักพระศาสนาหรือคนที่เรียกกันว่านักปฏิบัติ ก็มักขาดความเข้าใจที่ถูกต้อง มักกล่าวถึงบ่นว่าแนะนำอย่างผู้มีทัศนะอันคับแคบ เอาแต่ใจตัว จะให้ดีอย่างใจซึ่งใคร ๆ ก็รู้ว่าอย่างนั้นดี แต่เป็นทัศนะที่มีโทษมากกว่าคุณ เพราะเป็นไปโดยรู้เท่าไม่ถึงการณ์ ในการที่จะแก้ไขนั้น เรื่องสำคัญที่สุดก็คือต้องเข้าใจเหตุปัจจัยของมัน เพราะฉะนั้นจึงต้องศึกษาให้รู้แน่นอน มิฉะนั้นการที่เราแก้ไขก็อาจจะเป็นการทำให้เกิดความผิดพลาดมากยิ่งขึ้น เพียงความปรารถนาที่จะแก้ไขเท่านั้นไม่เพียงพอ ข้อสำคัญที่สุด ก็คือต้องศึกษาเหตุปัจจัยให้เข้าใจชัดเจน เรายังจะต้องศึกษาเรื่องสังคมไทยนี้อีกมาก

สถาบันสงฆ์และความสัมพันธ์กับสังคม*

กระผมขอเรียนถามท่านเจ้าคุณเรื่องปัญหาของสถาบันสงฆ์ในปัจจุบัน เพราะเท่าที่สังเกตเห็นว่า การปฏิบัติในปัจจุบันกับพระธรรมคำสอน มันแตกต่างกันมาก

เราต้องแยกความหมายและคุณค่าเดิม ที่มีอยู่ในพระธรรมคำสอน กับความหมายและคุณค่าของสถาบันสงฆ์ที่มีอยู่จริง ๆ ในปัจจุบัน เมื่อเห็นครบทั้งสองด้านแล้ว จึงจะเข้าใจเรื่องนี้ได้

การที่เราจะทำอะไรให้เหมาะสมให้ถูกต้อง เราต้องเริ่มจากการรู้จักตัวเอง

หมายเหตุ : สัมภาษณ์พิเศษ พิมพ์ครั้งแรกใน ประชาชาติ ๕ มกราคม ๒๕๑๘
พิมพ์ครั้งที่ ๒ ปรัชญาการศึกษาไทย สำนักพิมพ์เคล็ดไทย ๒๕๑๘

เราไม่ค่อยมีความเข้าใจคุณค่าความหมายของพระสงฆ์ในสังคม สังคมของเราในวงกว้าง ไม่รู้จักตัวเอง เรามองดูตัวเองไม่ออก เราจึงคิดไม่แจ่มแจ้ง

ถ้าเราจะเปรียบเทียบสังคมเป็นเหมือนกับตัวเรา สถาบันต่าง ๆ เปรียบเสมือนอวัยวะส่วนต่าง ๆ ที่ประกอบขึ้นมาเป็นตัวเรา ตัวเราจะดำรงชีวิตอยู่ได้อย่างถูกต้องสมบูรณ์ องค์ประกอบแต่ละส่วนก็ต้องทำหน้าที่ให้ถูกต้องตามส่วนของมัน

ในปัจจุบันท่านเจ้าคุณมีความเห็นว่า สถาบันสงฆ์ควรอยู่ส่วนไหนของสังคม เท่าที่เป็นอยู่ทุกวันนี้ ดูเหมือนสถาบันสงฆ์ค่อนข้างจะลอย ๆ อยู่อย่างไรพิกล

ทุกส่วนของสังคมก็ต้องมีความเกี่ยวโยงกัน เท่าที่คนเห็นว่าสถาบันสงฆ์ลอยอยู่นั้น เป็นในแง่บทบาท มันมีหน้าที่พิเศษ บทบาทพิเศษ ซึ่งถ้าจะใช้คำพูดอาจจะเรียกว่าเป็นพลังส่วนหนึ่งที่ช่วยกำกับสังคมในแง่คุณภาพ

ฐานะเดิมของสถาบันสงฆ์ นี่พูดในอดีต สถาบันสงฆ์มีหน้าที่หลักคือเป็นผู้นำทางปัญญา หน้าที่ของพระตามหลักธรรมก็เป็น

หน้าที่ทาง “การแสดงหลักธรรมทั้งหลักความจริงและหลักความประพฤติ”

ความเป็นผู้นำของพระก็คือ การเป็นผู้นำทางปัญญา ซึ่งรวมไปถึงการแนะนำเกี่ยวกับปัญหาในด้านชีวิตประจำวัน แม้แต่ใครจะแต่งงานก็ยังมาปรึกษาขอฤกษ์ยาม หรือคำแนะนำทางจิตใจจากพระที่เคารพนับถือ

แต่ก่อนนี้นักปกครองมีอดีตเป็นลูกศิษย์วัดกันทั้งสิ้น พระก็มีบทบาทสามารถแนะนำสั่งสอนแม้กระทั่งพระมหากษัตริย์

พระแต่ก่อนมีความรู้มีสติปัญญาที่จะแนะนำเขาได้

หน้าที่รองละครับท่าน

เราจะเห็นได้ในสังคมชนบทของเรา วัดเป็นศูนย์กลางของสังคมใช่ไหม เมื่อเป็นผู้นำทางปัญญา ชาวบ้านมีเรื่องอะไรก็ต้องไปปรึกษาทุกอย่าง ในชีวิตประจำวัน แม้เรื่องที่ฆราวาสทะเลาะกัน เมื่อเป็นเช่นนี้วัดก็เป็นสมบัติส่วนรวมของสังคม มีความผูกพันพึ่งพิงกันอย่างใกล้ชิด

ของที่ชาวบ้านจะบริจาคก็บริจาคให้วัด เพราะใครมีงานมีการก็ยืมจากวัดทั้งนั้น คนก็เห็นว่าจะสร้างอะไรก็ต้องสร้างให้วัด

เพราะเป็นของกลาง เด็กก็เรียนที่วัด โตขึ้นก็บวชที่วัด ทุกคนในหมู่บ้านไม่มีใครสามารถพ้นจากวัดได้

แต่มาในสังคมปัจจุบันนี้ หน้าที่บทบาทและสถานภาพของวัดและพระสงฆ์เปลี่ยนไปหมด ความเป็นศูนย์กลางของสังคมหลุดไป สาเหตุคือการศึกษา เพราะการศึกษาหลุดออกไปจากวัดโดยเกือบจะสิ้นเชิงเมื่อการศึกษาตะวันตกแพร่เข้ามา นี่เป็นสภาพที่ควรมอง

แต่ความจริงบทบาทสำคัญยังมีอยู่ แต่คนมองไม่เห็น คือการช่วยให้ความเป็นธรรมแก่สังคม แง่นี้ไม่มีใครมองเห็น

ตามประเพณีนิยม เราเรียกการบวชว่า "บวชเรียน" ใช่ไหม ที่เป็นดังนี้เพราะว่าเวลาเด็กแกโตขึ้นมา พ่อแม่ก็เอาไปฝากวัดให้เรียนหนังสือจนอ่านออกเขียนได้ และกลับไปทำมาหากินต่อไป ส่วนพวกหัวดี หลวงพ่อก็จับบวชเณรและศึกษาต่อไป ถึงพวกที่กลับไปอยู่บ้านแล้ว พออายุครบก็มาบวชพระอีก เมื่ออยู่ในฐานะเป็นพระสงฆ์ ก็มีหน้าที่ทำงานให้แก่วัด ทำงานให้แก่หมู่บ้าน และในวัดนอกจากธรรมวินัยก็มีวิชาการทุกแขนงให้เรียน ตั้งแต่การก่อสร้าง งานศิลป ไปจนถึงการรักษาโรค

ในด้านความเป็นธรรมเราจะเห็นว่า คนในชุมชนไม่ว่าจะฐานะอย่างใดก็มีสิทธิ์ "บวชเรียน" เท่ากันหมด

ต่อมาเมื่อรัฐรับการศึกษาสมัยใหม่เข้ามาจัดในคราวที่รับอารยธรรมตะวันตกเข้ามา ตอนแรกก็ให้ทางวัดช่วย แต่มาตอนหลังวัดก็ลดบทบาทลงมาจนหมด

การจัดการศึกษาตามหลักประชาธิปไตยต้องจัดการศึกษาให้ทั่วถึง แต่เมื่อรัฐจัดการศึกษาไปเรื่อย ๆ ไม่ต้องเอาชั้นสูง แค่การศึกษาขั้นพื้นฐานเพียง ๔ ปีให้อ่านออกเขียนได้ ก็ไม่ค่อยจะทั่วถึงอยู่แล้ว

อีกอย่างหนึ่งระบบการศึกษาของเรา เป็นแบบที่คนจะต้องไต่ขึ้นไปให้สูงสุด เป็นระบบการศึกษาแบบขั้นบันได ไม่มีความสำเร็จประโยชน์พร้อมบริบูรณ์ในแต่ละขั้นแต่ละตอน การหวังความก้าวหน้าในชีวิต จำเป็นต้องเรียนจนถึงขั้นสูง ใคร ๆ ก็แหงนหน้าไปที่มหาวิทยาลัย

ในเมื่อระบบเป็นอย่างนี้ก็ย่อมมีผลเสียอยู่ในตัว คือคนที่มีโอกาสมากกว่าในทางเศรษฐกิจและทางภูมิศาสตร์ ก็สามารถไต่บันไดขึ้นไปได้สูง ส่วนพวกที่อยู่ในชนบท ถ้าต้องการเรียนสูง

ก็ต้องเข้ามาในเมือง จะเรียนต่อก็ต้องเข้าเมืองเข้ากรุงเทพ ฯ ถ้าพ่อแม่ไม่มีเงินก็หมดโอกาส ถึงจะมีหัวดีก็ตาม

ผลจากการวิเคราะห์สถิติออกมา ลูกเกษตรกรในชนบทที่ได้เรียนมหาวิทยาลัยจึงมีไม่ถึง ๖% ทั้ง ๆ ที่เป็นพลเมืองส่วนใหญ่ของประเทศ

รัฐทราบไหมว่าเด็กจำนวนที่ตกหายไปนั้นหายไปไหน คงคิดว่าไปทำไร่ไถนากระมัง แต่ตามความเป็นจริงแล้วประเพณีเก่าในเรื่องการบวชเรียน ยังไม่ลืมเลือนออกไปจากใจชาวบ้าน

อาตมาเคยถามพระที่ลาเพศหลังจากเรียนจบวิชาการชั้นสูงไปแล้ว ว่าตอนจะบวชคิดอย่างไร เขาก็ว่า ตอนจะบวชพ่อแม่บอกว่าจน ไม่มีปัญญาส่งให้เรียน จึงเอาไปฝากวัดบวชจะได้มีทางก้าวหน้าบ้าง

ชาวชนบทเขาคิดอย่างนี้จริงๆ ลูกเขาอาจจะมีทางก้าวหน้าบ้าง ชาวไร่ชาวนาถือตามประเพณีว่าลูกแกเมื่อได้บวชก็จะได้เรียน แต่ในสังคมที่เจริญแล้ว กลับมองว่าวัดไม่มีหน้าที่จัดการศึกษาในฐานะที่ผู้เข้ามาเป็นทั้งพระทั้ง "พลเมือง" แต่จะต้องจัดการศึกษาในฐานะที่เป็นพระอย่างเดียว

แต่ตามความเข้าใจของเด็กที่จะบวช แกต้องการเข้ามาเล่าเรียนในฐานะเป็น "พลเมืองธรรมดา" ด้วย และโดยมากมักมีความเข้าใจในแง่นี้ มากกว่าจะเข้าใจและตั้งใจบวชเพื่อพระศาสนา พ่อแม่แกให้บวชเพื่อได้เรียนแกก็บวช การขัดกันก็เกิดขึ้น คนในถิ่นเจริญมองไปในแง่หนึ่ง คนในชนบทห่างไกลมองไปอีกแง่หนึ่ง เด็กชนบทเข้ามาเรียนหนังสือ คนเมืองมองในแง่ว่าแกเข้ามาเกาะศาสนาเอาเปรียบสังคม ความจริงแล้ว แกเป็น "ผู้เสียเปรียบ" แกตกหล่นจากระบบการศึกษาแบบขั้นบันไดของสังคมไทยเรา ซึ่งไม่ได้เอาใจใส่และไม่เข้าใจแกอย่างถูกต้อง

เชื่อไหม เณรทั่วประเทศมีประมาณแสนสองหมื่นรูป พระหนุ่ม ๆ ที่มาจากเณรอยู่ในวัยเล่าเรียนอีกมากมาย คนไม่เข้าใจก็มองว่าพระไม่ทำอะไร

ในสภาพปัจจุบัน คนที่เราเอาเข้ามาในสถาบันสงฆ์ ส่วนมากจึงเป็นประชาชนที่เข้ามาเพื่อการศึกษา ในฐานะของพลเมือง และเป็นคนที่ตกหล่นจากระบบการศึกษาของรัฐ เมื่อรัฐไม่ยอมรับความจริงในข้อนี้ การเกื้อหนุนการศึกษาทางด้านนี้ก็ไม่มี พระก็ทำไปตามบุญตามกรรม และมักทำไปอย่างไม่ยอมรับความจริงเช่นเดียวกันด้วย

อาตมาเองก็เป็นคนชนบทและได้เข้ามารับการศึกษาในระบบนี้ด้วย

ท่านเจ้าคุณคิดว่าเราควรจะยอมรับความจริงเสียที หรืออย่างไรครับ

เราต้องรู้จักสังคมของเราให้ดีขึ้น ซึ่งเท่ากับเป็นการรู้จักตัวเราเอง

ปีหนึ่ง ๆ รัฐให้งบประมาณสำหรับการศึกษาของพระภิกษุสามเณรโดยถือว่าเป็นงบด้านสาธารณูปการ เมื่อ ๕ ปีที่แล้วให้มาล้านห้าแสนบาท มาระยะหลังนี้ให้ปีละสองล้านห้าแสนบาท

สำนักเรียนต่างจังหวัดได้รับเงินค่าบำรุงเพียงปีละ ๕๐ บาทบ้าง ๓๐ บาทบ้าง ที่พูดนี้ไม่ใช่พูดเพื่อจะให้ได้เงินมากขึ้น อาตมาอยากจะให้สำนึกความจริงกันว่ามันมีอยู่อย่างไร ควรช่วยกันหนุนให้พระท่านตระหนักว่าท่านจะต้องทำสิ่งนี้ หันมาทำงานด้านนี้อย่างจริงจัง เราอาจจะได้เงินมาจากประชาชน การร่วมมือระหว่างวัดกับประชาชนยังดีอยู่ แต่เดี๋ยวนี้เราหันหลังให้ความจริงจึงไม่ได้เอามาใช้ให้เป็นประโยชน์เท่าที่ควร พระท่านเองก็อยากจะทำดี อะไรคือสิ่งที่ดี เมื่อตอบจากความรู้ความเข้าใจไม่ได้ก็ต้องหันไปยึดประเพณีและความนิยม จึงทำได้เพียงการสร้าง

โบสถ์สร้างศาลาตามประเพณีนิยม เสร็จแล้วชาวเมืองก็มาติเตียนท่านซ้ำลงไปอีก

เมื่อเหตุการณ์เป็นอย่างนี้ ท่านคิดว่าควรแก้ไขอย่างไร

อาตมาถึงบอกว่า ควรจะกลับมาศึกษาตัวเราเอง อันนี้คือสิ่งที่เราไม่รู้กัน ถ้าเรารู้ตัวว่าบทบาทสำคัญของพระที่มีอยู่ในขณะนี้ เป็นการช่วยสร้างความเป็นธรรมในสังคม โดยเฉพาะในด้านการศึกษา เราก็จะเห็นทางแก้ปัญหา

ถ้าคุณสำรวจสถิติของจำนวนผู้เข้ามารับการศึกษาในมหาวิทยาลัยสงฆ์ จะเห็นในทางตรงกันข้ามกับวิทยาลัย หรือมหาวิทยาลัยทั่วไป พระเณรที่เล่าเรียนที่นี่ ๙๕ เปอร์เซ็นต์มาจากบ้านนอก แต่เมื่อมองมหาวิทยาลัยทั่วไป มีกี่คนที่มาจากชนบท

นอกจากนั้น เด็กวัดที่อาศัยวัดเป็นที่พักตอนเรียนอยู่ในเมืองมีอยู่เท่าไร

พระเรียนจบแล้วท่านไปไหนล่ะครับ

ท่านที่สึกออกไปมีมาก ก่อนสึก บางทีก็ได้ทำงานให้วัดมากบ้าง น้อยบ้าง แต่ว่าโดยทั่วไปท่านไม่ทันได้ช่วยสถาบันสงฆ์

เพียงแต่มาอาศัยเรียนแล้วก็ออกไปทำงานให้กับรัฐ สถาบันสงฆ์จึงกลายเป็นสถาบันที่ "ให้" มากกว่า "รับ" วัดเป็นสถาบันการศึกษาที่ผลิตคนทำงานส่วนหนึ่งให้แก่รัฐ ในขณะที่กำลังผลิตของตนเองอ่อนลงไปทุก ๆ ที หนำซ้ำยังไม่ได้รับการยอมรับในการทำหน้าที่ของตนอีกด้วย

เมื่อ ๔ ปีที่แล้ว อาตมาสำรวจสถิติพระเณรที่เรียนอยู่ปรากฏว่ามีสองแสนสามหมื่นองค์ แต่รัฐบาลให้เงินเพียงหนึ่งล้านห้าแสนบาท แต่การศึกษาในภาคของรัฐ ตั้งแต่ชั้นมัธยมขึ้นไปจนถึงมหาวิทยาลัย มีคนเรียนทั้งหมดสี่แสนกว่าคน ได้งบประมาณปีนั้น หนึ่งพันห้าร้อยหกสิบกว่าล้านบาท ขอให้เปรียบเทียบคำนวณเอาเอง

เพราะฉะนั้น ระบบการศึกษาของเรา จึงไม่ค่อยมีประสิทธิภาพเสียบ้าง ไม่ดำเนินไปตามความมุ่งหมายเสียบ้าง การแก้ไขก็โดยเรายอมรับความจริงเสีย และตั้งความมุ่งหมายของการทำงานในด้านนั้นให้ตรงตามสภาพที่เป็นจริง หรือแก้ไขสภาพที่เป็นจริงให้ตรงกับความมุ่งหมาย จะเอาอย่างไรก็เอาให้แน่สักอย่าง

ปัจจุบันมีการวิจารณ์สถาบันสงฆ์กันอย่างกว้างขวาง ได้มีความพยายามแก้ไขอย่างไรบ้างครับท่านเจ้าคุณ

อาตมาพูดได้ว่าเรารู้จักตัวเองน้อย ไม่ค่อยเข้าใจคุณค่าและบทบาทของพระในสังคมไทย บทบาทแต่เดิมในสังคมไทยเรามีความหมาย แต่ในปัจจุบันมันไม่มีความหมายหรือมีก็น้อยลง ยิ่งเราทำให้มันไม่มีความหมายมันก็ยิ่งไปกันใหญ่

แต่ก่อนนั้นเรามีพิธีกรรมจริง แต่มันเป็นเพียงเครื่องประกอบ พระมีฐานะเป็นผู้นำทางปัญญาและทางคุณธรรม จากฐานะนี้ก็สร้างรูปแบบขึ้นมาเป็นความเคารพ ความเลื่อมใสศรัทธาที่แสดงออกทางประเพณีและพิธีกรรมต่าง ๆ นี่มันเพียงรูปแบบเท่านั้น ถ้าความเป็นผู้นำยังคงอยู่ในเนื้อหาสาระ พิธีกรรมก็จะเป็นไปแต่เพียงในขอบเขตที่ถูกต้อง และเป็นเครื่องประกอบที่มีความหมาย

เมื่อเนื้อหาสาระหมดไปแต่พิธีกรรมยังคงอยู่ เราก็ไปนึกว่ารูปแบบคือพิธีกรรมนั้นมันเป็นตัวจริงต่อไป ความหมายเดิมเป็นอย่างไรเราไม่รู้ เราก็ยึดมั่นในรูปแบบ แล้วแต่งเติมเสริมต่อรูปแบบนั้นออกไปตามความยึดมั่น จนคลาดเคลื่อนไปไกลเมื่อไข้วเขวไป ในระยะยาวคนก็เห็นว่าพิธีกรรมนั้นเป็นเรื่องตลกไร้สาระ

สถาบันสงฆ์ จะแก้ปัญหานี้อย่างไร

เดี๋ยวนี้เราได้แต่ติเตียนโดยไม่หาสาเหตุว่า มันอยู่ที่ไหน เช่นพูดว่าพระสร้างโบสถ์ไม่ดีสิ้นเปลืองเงินทองมากมาย ไม่มีประโยชน์อะไร หวังแต่เพียงไปสวรรค์ แล้วก็พูดได้เพียงแค่นั้น

ถ้าเราเข้าใจสถาบันสงฆ์เสียหน่อยว่า เดิมมันเป็นศูนย์กลางของสังคม ทุกคนในชุมชนเป็นเจ้าของร่วมกัน การสร้างวัดสร้างกุฏิทุกคนก็ได้ใช้ได้สอย สิ่งของต่าง ๆ เวลามีงานก็มายืมจากวัด วัดเป็นสถานที่ลูกหลานมาเล่าเรียนกัน สิ่งต่าง ๆ เหล่านี้เป็นคุณค่าที่มารองรับฐานะของวัด ส่วนเรื่องสวรรค์นั้นเป็นอุดมคติ

ต่อมาฐานะของวัดในการเป็นศูนย์กลางของสังคมหมดไป คนไม่เห็นชัดในคุณค่าที่เป็นประโยชน์ปัจจุบัน ว่าจะสร้างไปทำไม แต่การยึดถืออุดมคติในเรื่องการสร้างสิ่งก่อสร้างในวัดยังมีอยู่ ค่านิยมในการสร้างเพื่อให้ได้บุญที่สุด จึงเบนจากการสร้างสิ่งที่เป็นประโยชน์มากที่สุด มาเป็นการสร้างสิ่งที่สวยงามเด่นหรูหราที่สุด ผลที่สุดก็กลายเป็นโบสถ์เป็นเมรุที่มีแต่ความสวยงาม นี่คือความไขว้เขว

เดี๋ยวนี้เราไม่รู้ว่าวัดมีความหมายที่แท้จริงต่อสังคมอย่างไร ถ้าเรารู้จักตัวเองก็จะเข้าใจว่าทำไมมันถึงเป็นอย่างนี้ ถ้าเรารู้เพียงแค่นี้ เมื่อพระท่านสร้างโบสถ์ ถึงเราไปด่าท่านว่าทำไม่ถูก ก็แก้ปัญหาไม่ได้ นอกจากทำลายกัน จริงอยู่ มันไม่ดีเราต้องปราม แต่ในเวลาเดียวกันเราจะต้องรู้ว่าการแก้ปัญหาระยะยาวไม่ใช่เพียงแต่การเล่นงานกัน โดยไม่ยอมศึกษาให้เข้าถึงว่าสาเหตุมันอยู่ที่ไหน

แต่ก่อนพระสอนนักปกครองได้ แต่เดี๋ยวนี้เหลือเป็นเพียงพิธีกรรมที่รักษาเอาไว้ ถึงเวลาก็เทศน์ไป พังหรือไม่พังก็แล้วแต่

เมื่อความเป็นผู้นำทางปัญญาเสียไป เหลือแต่เพียงรูปแบบที่รักษาเอาไว้ตามประเพณี นักศึกษาจะเชื่อถือว่าพระเป็นผู้นำทางปัญญาไหม ไม่มีทาง แต่กลายเป็นมีพระภูมิใจว่านักศึกษาเข้าพวกตน ในบางกรณีตรงข้าม เวลามีพระเข้าข้างนักศึกษา นักศึกษาชอบใจแต่ไม่ได้ภูมิใจ ถ้าเป็นอย่างนี้ นี่แหละคือปัญหาสังคมอย่างแรงและลึกซึ้ง ขอให้คิดความหมายเอาเอง

ถ้าหากว่าเราจะให้พระท่านเลิกทำอะไรต่ออะไร อย่างที่ทำเดี๋ยวนี้ ไปให้ทำอย่างอื่นทันทีก็ไม่ได้ การแก้ปัญหาระยะยาว

อาตมาคิดว่า ต้องใช้ความร่วมมือสร้างความรู้ความเข้าใจที่ถูกต้องเกี่ยวกับสถาบันต่าง ๆ หน้าที่ของสถาบันต่าง ๆ ที่มีอยู่ในสังคมของเรา และจัดให้ได้ทำงานให้ตรงกับหน้าที่ของตน

บทบาทของพระสงฆ์ควรจะเปลี่ยนอย่างไร

พระต้องทำตัวให้พร้อมที่จะเป็นผู้สอนเขาได้ ถึงเวลานี้ถ้าคนมาหาพระเพื่อความรู้ พระก็ไม่ค่อยมีอะไรจะให้เขา ครั้นพระจะออกไปหาเขาก็สอนเขาไม่ค่อยได้ ถ้ายังเป็นอย่างนี้ไปไม่รอด

ทำอย่างไร จะทำให้พระเป็นผู้พร้อม ทางด้านรัฐจะต้องมองเห็นความสำคัญของการศึกษาของพระ ขณะนี้การศึกษาของรัฐเอง รัฐก็ทำไม่ได้เต็มที่แล้ว พอหันมาหาพระ พระก็ถูกทอดทิ้งจนหมดประสิทธิภาพแล้ว ถ้าจะไปสอนนักเรียน วัดหนึ่งจะทำหน้าที่ได้สักกี่องค์

พระสงฆ์เองควรจะปรับปรุงตัวอย่างไร บางครั้งพอมาสนใจวิชาการทางโลกหรือทางสังคม ก็ถูกหาว่าห่างเหินพระศาสนา พออยู่แต่ในวัด ก็กลายเป็นพระล้าสมัยพูดกับฆราวาสไม่รู้เรื่อง

คนที่ไปที่สุดทั้งสองอย่างตามที่โยมว่ามา อาตมาก็ว่ามี แต่คิดว่าเป็นคนส่วนน้อย พวกที่เห็นว่าพระควรแยกตัวออกจาก

สังคมพวกหนึ่ง อีกพวกหนึ่งก็เข้าใจว่าพระก็คนเหมือนกัน ไม่ยอมแยกว่า พระควรจะมีบทบาทที่แตกต่างกับส่วนอื่นของสังคมอย่างไร อยากให้พระเข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมต่าง ๆ เหมือนกับคนธรรมดา สองพวกนี้เราไม่ต้องคำนึงมากนักเพราะมีไม่มาก แต่คนส่วนใหญ่เห็นด้วยว่าพระควรเป็นผู้มีความรู้ความเข้าใจในหลักธรรมของตนเอง และสามารถแสดงออกมาในลักษณะที่มีความสัมพันธ์กับสังคม โดยปรับให้เข้าใจได้ง่าย และให้เขาเห็นคุณค่า อย่างน้อยคนทั่วไปก็อยู่ในประเภทนี้ หรือพอจะชี้ให้เห็นชอบอย่างนี้ได้

แต่สำคัญว่าพระเรารู้จักตัวเองแค่ไหน รู้จักลักษณะความสัมพันธ์ของพระกับสังคมไหม จริงอยู่สถาบันสงฆ์เป็นสถาบันหนึ่งต่างหาก แต่ก็ต้องมีภาระเกี่ยวข้องกับสังคม เรื่องนี้พระเองก็ยังไม่สามารถเข้าใจได้เต็มที่ ยังไม่ยอมรับความจริง อย่างเช่นเรื่องพระเณรมาจากเด็กพลเมือง ที่ตกหล่นจากระบบของรัฐจำนวนสองแสนกว่าคน ถ้าพระจะเอาเรื่องนี้จริงจังสักอย่างหนึ่งก็จะช่วยแก้ปัญหาสังคมได้ไม่น้อย

ขณะนี้ความเป็นจริงกับสภาพความเข้าใจของเรามันขัดกันตลอดเวลา เพราะฉะนั้นจึงแก้ปัญหาไม่ได้

เท่าที่ผมสังเกตในแต่ละวัด พระสงฆ์มีความประพฤติตามพระธรรมวินัยอ่อนแก่แตกต่างกัน ทำไมในส่วนของวัดเองยังไม่มีความเป็นระเบียบที่เหมือนกัน

อันนี้เป็นเรื่องกลไกทางการปกครอง ในส่วนของสถาบันสงฆ์เราก็ต้องยอมรับว่า ยังมีความบกพร่องอยู่ไม่น้อย แต่ว่าพื้นฐานการแก้ปัญหาระยะยาวมันสัมพันธ์กับปัญหาที่พูดมาแล้ว คือเรายังไม่เข้าใจคุณค่าหน้าที่และความหมายของสถาบันสงฆ์ต่อสังคม

ยกตัวอย่างสักข้อคือวัตถุประสงค์ในการบวช เรายืนยันว่าบวชแล้วก็ไม่ควรสึก ถ้าใครสึกก็ถือว่าไม่ดีไม่งาม แต่คนที่มาบวชพร้อมทั้งพ่อแม่กลับคิดว่ามาบวชเพื่อเรียนตามประเพณีไทย เมื่อบวชแล้วระบบการศึกษาของวัดก็ให้ไม่พอ แกต้องดิ้นรนเพื่อชีวิตแก เพราะแกไม่ได้ตั้งใจที่จะบวชอยู่ตลอดชีวิต แกอาจจะสนใจและรับผิดชอบต่อภาระหน้าที่ในด้านกิจของสงฆ์ แต่แกก็ห่วงอนาคตที่ไม่แน่ว่าอาจจะสึก ก็ต้องแสวงหาความมั่นใจไว้

เมื่อสภาพการณ์เป็นแบบนี้แต่คณะสงฆ์ไม่ปรับปรุงระบบการศึกษา พระเณรก็ย่อมดิ้นรน ถ้ามีช่องทางก็ต้องออกไป เมื่อทางวัดคุมไม่อยู่ พระเณรก็ไปเรียนข้างนอกในระบบของคฤหัสถ์

นอกระบบของพระ ทางวัดก็ไม่มีโอกาสควบคุมความประพฤติในด้านวิชาการหลักสูตรการศึกษาก็เป็นเรื่องทางโลกล้วน ๆ ไม่เกี่ยวกับธรรมวินัย

ผลออกมาก็คือความผูกพันในทางจิตใจไม่มี วัดกลายเป็นเพียงที่อยู่อาศัย เพราะวัดไม่มีอะไรจะให้แก่พระ นอกเหนือจากนั้นในความรู้สึกของพระเณร ระบบการศึกษาของวัดกลายเป็นเครื่องบังคับพระ วัดและเจ้าอาวาสกลายเป็นศัตรูกับลูกวัด คอยกีดกันพระเณรไม่ให้ไปเรียนที่โน่นที่นี่ ลูกวัดต้องการอย่างอื่นในสิ่งที่วัดไม่มี การปกครองในวัดจะเป็นไปด้วยดีต้องอาศัยความผูกพันทางจิตใจ วัดต้องมีอะไรให้เป็นประโยชน์แก่ชีวิตของพระเณร เพราะวัดไม่มีอำนาจอาชญาเด็ดขาด เมื่อเครื่องผูกพันจิตใจไม่มี การปกครองของวัดก็เสียหมด

อย่างกรณีพระมหาจัด เจ้าอาวาสสามารถไล่ออกจากวัดนี่ไงครับ

นั่นเป็นการอาศัยอำนาจของทางบ้านเมือง วัดและเจ้าอาวาสไม่มีอำนาจทางอาชญาเด็ดขาด จึงต้องอาศัยอำนาจของบ้านเมืองช่วย เจ้าอาวาสเป็นเจ้าพนักงาน ทำตามอำนาจบ้านเมืองได้ แต่อำนาจที่แท้ของวัดอยู่ที่ธรรมวินัยซึ่งเกิดจากความ

ผูกพันกันทางจิตใจ แต่เจ้าอาวาสใช้อำนาจของทางบ้านเมืองอย่างเดียว ก็เอ๊ออำนวยในการเป็นศัตรูกัน แต่ถ้ารู้จักใช้ ก็เป็นเครื่องสนับสนุนการปฏิบัติการตามธรรมวินัย

กรณีพระมหาจัด เราไม่ควรจะมุ่งไปมองอยู่แต่ในเรื่องนี้[๑] ปัญหาอื่นนอกเหนือจากนั้นมีอยู่อย่างกว้างขวางเยอะแยะ ปัญหาและการแก้ไขในระยะยาวมันอยู่ที่ความรู้ความเข้าใจ

ถ้าฝ่ายหนึ่งตั้งตัวเป็นศัตรูกับเจ้าอาวาส อีกฝ่ายหนึ่งตั้งตัวเป็นศัตรูกับพระมหาจัด มันก็จะไม่ทำอะไรให้ดีขึ้น

ทางแก้เมื่อเราเข้าใจตัวเอง เข้าใจสภาพ จัดระบบให้มันถูกต้อง ในเมื่อเรายังรับเด็กลูกชาวไร่ชาวนาเข้ามาเล่าเรียนในฐานะที่เป็นพลเมือง เราก็ต้องยอมรับความจริงและจัดการศึกษาที่ให้มันบรรลุจุดมุ่งหมายทั้งสองด้าน

เมื่อเด็กมาบวชเรียน ในแง่ของพระของเณร เราก็ควรให้บรรลุจุดประสงค์ทางศาสนาด้วย ในแง่ของพลเมือง ก็ควรช่วยแกในทางโลกด้วย ถ้าแกมีศรัทธามีจิตใจมั่นคงอยากบวชต่อไป

---

๑. กรณีพระมหาจัด ได้เคยตอบในที่อื่นมาก่อนแล้ว ผู้คิดจะตัดสินถูกผิด ควรไปศึกษาเรื่องให้ชัดเจน ไม่ใช่ตัดสินตามข่าวที่ว่าต่อ ๆ กันมา

ก็จะสืบศาสนาต่อไป และถ้าสึกไปก็ไม่เป็นภาระหนักก่อปัญหาแก่สังคม สามารถช่วยตัวเองได้ ทำประโยชน์แก่สังคมได้

เราต้องยอมรับความจริง วัดมีอะไรให้กับพระเณร ๆ ก็ไม่ต้องไปสับสนวุ่นวาย อย่าลืมว่าเรื่องนี้ยังไม่เป็นที่เข้าใจของสังคม แม้จากหนังสือพิมพ์ก็มีบทความว่า พระเณรที่เรียนหนังสือหนังหาเป็นกาฝากสังคม แสดงถึงความไม่รู้และความผิวเผินที่แพร่หลายอยู่ในสังคม ถ้าเป็นอย่างนี้ ยิ่งแก้ปัญหาก็ยิ่งเป็นการทำลาย หรือยิ่งรกรุงรัง

แต่ก่อน ถ้ามองสถาบันสงฆ์กับการเมือง รู้สึกจะมีความกลมกลืนกัน เพราะการเมืองไม่ค่อยมีความแตกแยกทางความคิด แต่ปัจจุบันมันมีขึ้นมา แบ่งเป็นฝ่ายโน้นฝ่ายนี้ พระควรจะยืนอยู่จุดไหน

เรื่องนี้เริ่มตั้งแต่วิธีการเข้าถึงปัญหาก็ทำกันไม่ค่อยถูก อย่างเรื่องพระเดินขบวน แทนที่เราจะพิจารณาที่จุดนั้น กลับไปยกอ้างขึ้นมาเถียงว่า ทำไมพระผู้ใหญ่ไปเจิมป้ายพรรคการเมืองได้ เดินขบวนแค่นี้ไม่ได้ กลายเป็นการแบ่งแยกคน แทนที่จะแยกเรื่อง การวิเคราะห์ปัญหา เราต้องพิจารณาเป็นเรื่อง ๆ เจิมป้ายก็เรื่องเจิมป้าย เดินขบวนก็เรื่องเดินขบวน เราจะเอาไปเปรียบเทียบกันทำไม

ที่จริงเราก็ยอมรับว่า การเจิมบ้ายเป็นประเพณีที่สืบเนื่องมาจากพราหมณ์ มันเป็นสิ่งที่ต้องแก้ไขอยู่แล้ว ทำไมต้องเอามาอ้างว่าสิ่งนั้นมันผิด เพื่อการกระทำของเราจะถูก การอ้างสิ่งที่เราถือว่าไม่ดีมาเป็นเหตุในการกระทำของเรา เท่ากับยอมรับว่าการกระทำของเราไม่ดี ถ้าเราจะรับผิดชอบต่อสังคม เรื่องอะไรเราถึงอ้างเอาการกระทำที่เราว่าไม่ดีมาสนับสนุนการกระทำของเราที่เราว่าดี ถ้าเจิมบ้ายไม่ดี มันก็ไม่ดี ถ้าเดินขบวนไม่ดี มันก็ไม่ดี การอ้างว่าเจิมบ้ายไม่ดี ก็ไม่ช่วยให้เดินขบวนกลายเป็นดีขึ้นมา ถ้าอ้างก็กลายเป็นแข่งขันกันทำไม่ดี

สังคมมีปัญหาอยู่แล้ว เรายังมาแข่งขันสร้างปัญหา เรื่องอะไรต้องทำอย่างนั้น

การเจิมบ้ายมันก็มีแง่ที่น่าคิดเหมือนกัน อย่างเช่นเขานิมนต์ไปฉันเพล พอฉันเพลเสร็จก็นิมนต์เจิมบ้าย พระก็ขัดไม่ได้ เรื่องนี้ชาวบ้านเขาก็ยอมรับ

ส่วนการเจิมบ้ายพรรคการเมืองนั้นถ้าเขาเชิญมาทุกพรรค พระก็ไปเจิมทุกพรรคโดยไม่มีการขัดนิมนต์ มันก็ไม่เป็นไร แต่ส่วนบางพรรคเขาไม่นิมนต์ เพราะเขาเห็นว่าเป็นเรื่องเหลวไหล เขาถือศาสนาแบบบริสุทธิ์อยู่แล้ว ไม่ต้องเจิมก็ได้ หรือบางพรรคเขาอาจไม่นิมนต์ เพราะเขาไม่นับถือศาสนาเลยก็ได้ แม้

แต่ในเรื่องเดียวกัน บทบาทของพระกับคฤหัสถ์ก็ไม่เหมือนกัน บทบาทนี้ควรไม่ควรอย่างไรเราต้องแยกให้ดีว่า บทบาทนั้นพระควรจะอยู่ในส่วนไหนของเรื่อง อย่างชาวบ้านเขาแต่งงานเขานิมนต์พระ คู่บ่าวสาวก็มีบทบาทอย่างหนึ่ง พระก็มีบทบาทอีกอย่างหนึ่งในพิธีเดียวกัน พระร่วมงานแต่งงานก็ได้นะ แต่พระซึ่งมีบทบาทเฉพาะของตน จะเข้าไปร่วมรื่นเริงกับคฤหัสถ์ในงานนั้นได้ไหม ก็ไม่ได้

อย่างในกรณีของพระเดินขบวนล่ะครับ

ถ้าพระไปสวดชยันโตให้พวกที่เดินขบวน ก็คงเทียบกับกรณีพระเจิมบ้ายได้ แต่ที่นี้ท่านเล่นทำบทบาทเดียวกับชาวบ้าน

แต่ในกรณีพระเดินขบวนนี้ เราต้องพิจารณาด้วยความเห็นใจว่าท่านอยู่ในสถานการณ์อย่างไร ถ้าท่านเข้าไปอยู่ที่นั่นด้วยความเห็นอกเห็นใจชาวบ้าน และอยู่ในเหตุการณ์เฉพาะหน้าตัดสินใจไปอย่างกระทันหัน อาจตัดสินใจผิดพลาดได้ เมื่อผิดพลาดแล้ว ก็ยอมรับเสีย ควรเห็นใจ เราน่าจะพิจารณาไปเป็นเฉพาะกรณี แต่ก็ไม่ควรให้กรณีนี้ไปทำลายหลักการ

ต้องระวังให้ดี ถ้าหากว่าเรายังไม่แน่ใจก็ควรศึกษาให้แน่ใจเสียก่อนว่าในกรณีนี้พระควรวางตัวอย่างไร กิจกรรมนี้ควร

สนับสนุนหรือไม่ ถ้าควรสนับสนุน พระควรสนับสนุนอย่างไร อย่างเช่นชาวนาเดินขบวนเป็นสิ่งที่ถูกหรือไม่ พระควรสนับสนุนหรือไม่ ถ้าควรสนับสนุน พระควรจะวางกิริยาอาการอย่างไร ต้องว่ากันไปให้ชัดทีละอย่าง ๆ และจะได้ไม่ต้องมาทะเลาะกัน

คิดว่าการบวชของพระควรจะเป็นไปในรูปไหนครับ การบวชยังคงมุ่งนิพพานอยู่หรือไม่

การบวชของพระตามประเพณีไทยนั้นเป็นการขยายบทบาทไปสู่สังคม แทนที่เราจะรอรับคน เราก็เอาเด็กมาบวชกล่อมเกลาอุปนิสัย ถ้าแกมีอุปนิสัยที่เรียกว่ามี "บารมีแก่กล้า" เราก็ได้คนที่อยู่ตลอด และใกล้ชิดกับเราแต่ต้น ถ้าไม่ตลอดเราก็ได้ "คน" ที่ดีให้แก่สังคม เราจะยอมรับระบบนี้ไหม ถ้าเราจะเลิกก็ต้องบอกว่า "ฉันจะรับคนเบื่อโลกเท่านั้น"

ที่เป็นอยู่ขณะนี้เราทำอย่างแรก แต่เราไม่ยอมรับความเป็นจริงว่าเราทำแบบนี้ เรากลับแสดงอาการทำนองว่าต้องการแต่คนที่เบื่อโลกเท่านั้น เท่ากับเราพูดอย่างหนึ่งทำอย่างหนึ่ง

การบวชก็ต้องมุ่งนิพพานแน่นอน นิพพานคืออะไร คือทำจัด โลภะ โทสะ โมหะได้ เป็นประโยชน์ ใช้ได้และจำเป็น

ทุกยุคทุกสมัย อย่างน้อยในระหว่างนี้ เราควรจะยอมรับความจริง ในเรื่องการลดกิเลส ไม่จำเป็นต้องมีวัตถุมาก มีเพียงให้สมควรแก่อัตภาพ อาหารก็กินพอดำรงชีวิต ไม่จำเป็นต้องมีจนเกินไป นี่ก็เป็นแนวทางแห่งนิพพาน

พระท่านก็ปฏิบัติในแนวนิพพานตั้งแต่ต้น เช่นการพิจารณาปฏิสังขาโย แต่เดี๋ยวนี้มันกลายเป็นเพียงพิธีกรรม ไม่รู้ความหมายของการพิจารณาว่าอาหารเรากินเพื่ออะไร

เรื่องการที่พระสะพายกล้องใบ้หวยและอะไรต่าง ๆ ที่เป็นเดียรฉานวิชชาล่ะครับ

ถ้าเราเข้าใจสภาพ จะเห็นว่าปัญหานี้สัมพันธ์กับเรื่องที่พูดมาแล้ว ถ้าเราไม่เข้าใจสภาพความเป็นจริงแล้วแก้ปัญหาอย่างนี้ แบบรุนแรงเราก็จะได้แต่เจ้าอาวาสที่เป็นศัตรูของลูกวัด แต่เดี๋ยวนี้เรามีเจ้าอาวาสบางส่วนที่เข้าใจสภาพการณ์จึงให้การศึกษาทั้งทางโลกและทางธรรมแก่ลูกวัด

ปัญหาที่เกิดขึ้น สาเหตุอยู่ที่ระบบการศึกษาของคณะสงฆ์ทำให้พระมีเวลาว่างมากเกินไป แม้ว่าจะมีเรียนบ้าง แต่ก็เพียงแค่ดูหนังสือแล้วไปสอบเอา ถ้าไม่ดูหนังสือก็ไม่มีใครเขาว่า ผลที่

สุดพระก็ใช้เวลาว่างไปในทางใดทางหนึ่ง ถ้าไม่ทางดีก็ทางเสีย การแก้ปัญหา เราก็ต้องแก้ระบบการศึกษาและการทำงานของพระไม่ให้พระมีเวลาว่าง แก้ที่การศึกษาอย่างเดียว ก็คลุมไปถึงงานด้วย ถ้าเราเพียงกวดขันกันมันก็แก้ปัญหาได้เฉพาะหน้าเท่านั้น

ท่านเจ้าคุณช่วยมองอนาคตของพุทธศาสนาหน่อยครับ ว่าจะเป็นอย่างไร

มันก็น่ากลัวอยู่นะ เราไม่ได้ยอมรับและนำเอาประโยชน์ที่มีอยู่ของพุทธศาสนามาใช้ อย่างภารกิจในการศึกษา เราจะปรับปรุงเอามาใช้ให้เป็นประโยชน์ได้มาก แต่ถ้าเราไม่ยอมรับปล่อยให้มันเป็นปัญหา มันก็จะกลับกลายเป็นโทษอย่างใหญ่หลวง การที่เราปล่อยให้เด็กในชนบทเข้ามาบวชตามประเพณี แต่เมื่อบวชแล้วเรากลับปล่อยปละละเลยไม่ให้ได้รับการศึกษา ต่อไปแกก็จะเป็นเครื่องถ่วงหรือไม่ก็กลายเป็นปฏิปักษ์กับสถาบันสงฆ์ เมื่อแกสึกออกจากวัดก็ไม่มีความรู้อะไร กลายเป็นปัญหาสังคม ถึงจะมีความรู้ก็เป็นความรู้ที่สังคมไม่ยอมรับ

แต่ก่อน จบนักธรรมโทออกไป เขาจะรับเข้าไปเป็นตำรวจแต่เดี๋ยวนี้ไม่ได้แล้ว เขารับแต่มัธยม ๖ แกก็หมดทางไป เมื่อ

แกไปเรียนในโรงเรียนฆราวาส คณะสงฆ์ไม่ยอมรับ ก็ป้องกันไม่ให้ไปเรียน ความรู้สึกเป็นปฏิปักษ์ก็เกิดขึ้น

สถาบันสงฆ์เองก็ไม่ได้คนดีมาใช้ ในที่สุดสถาบันสงฆ์ก็กลายเป็นทางผ่านเป็นเพียงที่อยู่อาศัย ผลดีแทนที่จะได้มาก ก็ได้เพียงอย่างเดียว คือเด็กจากบ้านนอกไม่มีเงินก็อาศัยวัดนี่แหละเป็นที่อยู่อาศัย ถ้าไม่อย่างนั้นก็คงไม่มีโอกาส

อาตมาพูดได้ว่าแม้ว่าวัดจะอยู่ในสภาพที่เสื่อมโทรมแบบนี้ก็ยังสามารถช่วยผดุงความเป็นธรรมของสังคม และช่วยประสานสังคมไว้ เพราะมันไม่ได้มีความหมายกับเด็กเท่านั้น พ่อแม่เด็กด้วย เพราะเขายังคิดว่าเขามีความหวังในชีวิต จึงมีความสัมพันธ์กับสังคม ถ้าไม่มีความหวัง เมื่อเรียนจบแล้วก็ออกไปไถนาตามเดิมอย่างเดียว คนจะแบ่งแยกกันชัดเจน สังคมจะแตก

เรื่องพิธีกรรมต่าง ๆ มีบัญหาอย่างไรบ้างครับ

อย่างที่พูดแล้วว่ามันเคยมีความหมาย เพาะมันเชื่อมโยงกับหลักธรรมและบทบาทความเป็นผู้นำของสงฆ์ แต่เมื่อความหมายมันหมดไป ก็กลายเป็นสิ่งที่เหลวไหล คนอาจคิดว่าศาสนาพุทธเป็นที่มาของสิ่งเหลวไหล เพราะเราไม่รู้ความเป็นมาแต่เดิม

ศาสนาพุทธที่บริสุทธิ์กับศาสนาพุทธที่ไม่บริสุทธิ์ แตกต่างกันอย่างไรครับ

บริสุทธิ์หมายถึงล้วน ๆ หรือตัวแท้ของมันคือหลักที่ว่าด้วยการดำเนินไปสู่นิพพาน แต่เมื่อศาสนาอยู่ในสังคมมนุษย์ที่ใดมันก็ต้องเอาตัวแท้ออกไปให้กับที่นั่น และการที่เขาจะรับนั้นก็ต้องเอาตัวแท้ผสมผสานกับของเก่าของเขา และเขาจะรับเท่าที่รับได้มีประโยชน์แก่เขาแค่ไหนเพียงใด จะเข้าใจรับได้แค่ไหน เพียงใดก็ขึ้นอยู่กับว่าจะทำให้เข้าถึงกันได้แค่ไหน เพราะฉะนั้นถ้าเราเข้าใจ เราก็จะใจกว้างขึ้น เราจะไม่ไปช่วยเฉพาะแต่คนที่เลิศลอยแล้วเท่านั้น แต่เราต้องช่วยคนที่ห่างที่สุดด้วย พุทธศาสนาจะต้องไม่จำกัดตัวเอง และเพราะอย่างนี้แหละ จึงมีพุทธศาสนาที่เรียกว่าไม่บริสุทธิ์ มีเรื่องผีสางไสยศาสตร์เข้ามาปะปน

แต่ที่นี้มันมีปัญหาอยู่ว่า เราไปสัมพันธ์กับเขาจนไม่รู้จุดมุ่งหมายของเราเอง แต่ถ้ารู้จุดของเราที่เรียกตามแบบของคุณว่า "จุดยืน" เราก็จะดึงเขามาสัมพันธ์กับเราได้โดยเราไม่ต้องเสียจุดยืน หรือจุดมุ่งหมายของเรา ถ้าเราไม่รู้จุดก็กลายเป็นว่าเราถูกเขาฉุดออกไป ถ้าเข้าใจจุดหมายนี้และมั่นคงในปฏิปทา สิ่งที่เรียกว่าไม่บริสุทธิ์ ก็เป็นเพียงบันไดหรือขั้นตอนระหว่างก้าวไปสู่ความ

บริสุทธิ์ แต่ถ้าไม่เข้าใจและมั่นในจุดหมายแล้ว แม้แต่สิ่งที่บริสุทธิ์ก็จะถูกทำให้ไม่บริสุทธิ์

โครงสร้างเกี่ยวกับการปกครองคณะสงฆ์ ท่านมีความเห็นว่าดีแล้วหรือควรแก้ไขอย่างไร

เรื่องควรแก้ไข มันควรแน่ ๆ จุดสำคัญของการปกครองมันอยู่ที่วัดแต่ละวัดกับระบบการศึกษา ควรวางเรื่องนี้ให้แน่นอนชัดเจน และมีผลทางปฏิบัติ แต่ที่เป็นอยู่การปกครองคณะสงฆ์เป็นแบบหลวม ๆ มหาเถรสมาคมก็ไม่ได้มีอำนาจมากมายอะไร บางอย่างมีน้อยกว่าวัดอยู่กันไปวัน ๆ

แล้วอำนาจของอธิบดีกรมการศาสนา ในฐานะของเลขาธิการมหาเถรสมาคม ซึ่งมีเสียงบอกว่าเอาอำนาจทางการเมืองเข้ามายุ่งเกี่ยวกับคณะสงฆ์

อันนี้ว่าโดยหลักการเป็นสิ่งที่ต้องระมัดระวัง แต่เท่าที่เป็นอยู่ขณะนี้ ปัญหาไม่ได้อยู่ตรงนี้ ปัญหาในขณะนี้อยู่ที่การเพิกเฉยละเลยไม่ทำสิ่งที่ควรทำต่างหาก จนบางครั้งนึกอยากให้บ้าน

เมืองทำกับคณะสงฆ์แรง ๆ และให้ฝ่ายบ้านเมืองศึกษากิจการฝ่ายพระศาสนาให้มีความรู้ความเข้าใจดีขึ้นกว่านี้

เราจะต้องยอมรับว่าบุคคลในสังคมต้องเกี่ยวข้องกับรัฐ การไม่เล่นการเมืองคือการมีบทบาททางการเมืองอย่างหนึ่งใช่ไหม ? และการเล่นการเมืองย่อมเป็นการทำลายอำนาจทางการเมืองของตนเองอย่างหนึ่ง มันมีความหมายทางการเมืองมากนะ ถ้าพระเข้าใจเรื่องนี้ดี จะดำรงฐานะของตนไว้ได้ ถ้าไม่เข้าใจ จะถูกเขาหลอกนึกว่าตัวได้แต่กลายเป็นทำลายตนเอง

แต่ก่อนนี้วงจรของระบบการเมืองอาจมองได้อย่างนี้ พระมหากษัตริย์ พึ่งพระ มีอะไรพระว่าได้เพราะเคยเป็นลูกศิษย์กันมาก่อน และในทำนองเดียวกัน พระก็ต้องพึ่งประชาชน ประชาชนเป็นผู้ควบคุมพระอีกที ถ้าพระประพฤติไม่ดีประชาชนไม่นับถือ เป็นวงจร คุมกันโดยไม่ต้องใช้อำนาจอาชญา

ต่อมา พระไม่เกี่ยวข้องกับการศึกษา ไม่ได้เป็นผู้นำทางปัญญาต่อไป ผู้ปกครองบางคน เรียนเมืองนอกมาตลอดไม่ได้ผ่านเมืองไทยเลย ถึงแม้จะมีความเคารพก็มีตามประเพณีเท่านั้น ตอนหลังการณ์เป็นว่า พระต้องไปเอาใจผู้ใหญ่ให้มาช่วยบำรุงวัดอย่างนี้เสียแล้วใช่ไหม นี่คือความเคลื่อนคลาดของสังคม

ในเมื่อพระต้องเอาใจชาวบ้านให้มาบำรุงวัด มันก็เสียระบบไม่มีการควบคุมกัน แต่ก่อนพระนเรศวรทรงมีความเกรงใจสมเด็จพระวันรัต ไม่ใช่ไปพูดเฉย ๆ แต่ท่านมีความเกรงใจกันอยู่เป็นรุ่นครูอาจารย์ พระต้องเทศน์ให้พระมหากษัตริย์ฟังและเทศน์กันอย่างจริงจัง ไม่ใช่เทศน์กันอย่างพอเป็นพิธี เดี๋ยวนี้พระไปเทศน์ที่ไหน ๆ บางทีสักแต่ว่าฟัง ไม่ได้เข้าใจความหมาย สมัยหลังๆ นี้ ระบบสังคมเสียไปแล้ว นักปกครองไม่ต้องเกรงใจใคร ไม่มีใครจะเตือนเขาได้

ขอเรียนถามประวัติส่วนตัวหน่อยครับท่านเจ้าคุณ

อาตมาบ้านเกิดอยู่ที่จังหวัดสุพรรณบุรี มาเรียนกรุงเทพ ฯ ที่โรงเรียนวัดปทุมคงคาถึงชั้นมัธยมปีที่ ๓ สุขภาพตอนนั้นไม่ค่อยดี จึงกลับไปบ้านแล้วก็บวช เลยอาศัยมาในระบบที่ถูกตัดปล่อย ตอนที่บวชนั้นความคิดเห็นก็ไม่ได้กว้างไกลอะไร เพียงแต่บวชเข้ามาแล้วก็เรียนมาเรื่อย ๆ จากอำเภอศรีประจันต์ เข้ามาจังหวัดสุพรรณบุรี แล้วก็เข้ามากรุงเทพ ฯ แล้วก็เรียนทางบาลี เข้ามหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยเรียนบาลีควบไปด้วยได้ประโยค ๙ จึงบวชเป็นพระ

ไปศึกษาต่อเมืองนอกหรือเปล่าครับ

เปล่า เรียนแค่เมืองไทย เคยไปต่างประเทศก็เพียงแค่การเยี่ยมเยียนดูการศึกษาทางศาสนาในประเทศทางเอเซีย

กระผมได้ยินว่า ท่านเจ้าคุณเคยไปบรรยายในมหาวิทยาลัยที่อเมริกา

เมื่อ ๒ ปีที่แล้วเขานิมนต์ไปบรรยายที่มหาวิทยาลัยเพนน์ซิลวาเนีย ไปอยู่ที่นั่นสองเดือน ในอเมริกานั้นบางแห่งอย่างที่วิสคอนซินเขาจัดสอนพระพุทธศาสนาสูงจนถึงชั้นปริญญาเอก

ภาคผนวก

วิเคราะห์ปัญหา และลู่ทางแก้ไข ปัญหาการศึกษาของสถาบันสงฆ์*

จากข้อความที่กล่าวมาในบันทึกที่ ๑ นั้น จะเห็นว่า คุณค่าของสถาบันสงฆ์ที่มีอยู่ในปัจจุบันนั้น เมื่อมองในแง่ของสิ่งที่สังคมขาดแคลนก็เป็นคุณค่าที่มากมายและสำคัญยิ่ง แต่ถ้ามองในแง่ของภาวะที่ควรจะเป็น ก็เป็นคุณค่าที่มีไม่มากเท่าที่ควร ทั้งนี้ เพราะเป็นคุณค่าที่เกิดจากสภาพซึ่งมีปัญหาอยู่ในตัว เมื่อได้กล่าวถึงปัญหาไว้แล้ว ก็เห็นว่าควรวิเคราะห์ปัญหานั้นให้ชัดเจนขึ้นอีกสักเล็กน้อย และชี้แนะลู่ทางในการแก้ปัญหาไว้ด้วย ตามที่นึกเห็นและเท่าที่เข้ากับปัญหาเฉพาะหน้าโดยตรง

ต้นตอของปัญหาที่กล่าวมานั้นมีอยู่อย่างเดียว คือ การที่รัฐและคณะสงฆ์ตลอดถึงสังคมส่วนรวมไม่รับรู้สภาพความจริงที่เป็นอยู่ จึงทำให้การแก้ปัญหาไม่มีจุดเริ่มต้น และไม่อาจทำได้สำเร็จ ดูเหมือนว่าทุกคนและทุกฝ่ายจะต้องสร้างมโนภาพเตรียมไว้สำหรับนำมาอ้างแก่กัน (รวมทั้งอ้าง

*บทวิเคราะห์นี้เป็นส่วนเพิ่มเติมของบันทึกที่ ๑ ในบทว่าด้วย "ปัญหาของสังคมไทยในปัจจุบันและแนวทางในการแก้ไข"

กับตนเองด้วย) ว่าพระภิกษุสามเณรทุกรูปคือผู้สละโลกแล้วโดยสิ้นเชิง ไม่ยุ่งเกี่ยวกับสังคม เข้าถึงความสงบแล้วโดยสมบูรณ์ พอเข้าโบสถ์บวชเสร็จออกมา ก็บริบูรณ์เหมือนผลิตภัณฑ์สำเร็จรูป ในเวลาเดียวกันเมื่อมองถึงความสัมพันธ์ระหว่างพระสงฆ์กับสังคม ก็จะเพ่งมองด้วยมโนภาพที่ว่าสถาบันสงฆ์เป็นสถาบันที่แยกขาดออกไปต่างหากจากส่วนอื่น ๆ ของสังคม ประกอบด้วยบุคคลที่ล้วนสละโลกแล้ว มีคุณสมบัติสมบูรณ์พร้อมที่จะทำหน้าที่เป็นตัวแทนของสถาบันของตน สถาบันนี้ได้ทำอะไรที่เป็นการช่วยเหลือเกื้อกูลแก่สังคมส่วนใหญ่ คือสังคมคฤหัสถ์บ้าง บางครั้งความนึกคิดตามมโนภาพ ๒ อย่างนี้ ก็ขัดแย้งกันเอง ทำให้เสียงที่ติเตียนพระสงฆ์กับเสียงที่เรียกร้องบริการจากสถาบันสงฆ์ไม่สอดคล้องกัน แต่จะเพ่งมองด้วยมโนภาพอย่างไหนก็ตาม ย่อมรวมความได้ว่า คนเหล่านี้มองแต่สิ่งที่ตนต้องการจะให้เป็น โดยไม่ยอมศึกษาเหตุผลว่า ถ้าจะให้เป็นอย่างนั้นสภาพของสถาบันสงฆ์จะต้องเป็นอย่างไร สภาพความจริงที่เป็นอยู่ในปัจจุบันเป็นอย่างไร อำนวยโอกาสที่จะให้เป็นอย่างที่ต้องการนั้นได้หรือไม่ เราได้ทำอะไรที่เป็นการวางพื้นฐานเพื่อให้สถาบันสงฆ์เป็นอย่างนั้นบ้างแล้วหรือไม่ ถ้าจะใช้คำรุนแรงก็ต้องว่า แทบทุกคนและทุกฝ่ายมองปัญหาด้วยอาการหลอกลวง และเข้าเกี่ยวข้องกับปัญหาด้วยอาการเห็นแก่ได้

พอจะแน่ใจได้ว่า มโนภาพที่กล่าวนี้ มีขึ้นเด่นชัด ในระยะที่รัฐรับเอาระบบการศึกษามาจัดดำเนินการเอง และคณะสงฆ์ตกลงเลิกให้การศึกษาสำหรับพลเมืองแล้ว เมื่อไม่รับรู้สภาพความจริงและสร้างมโนภาพสำหรับนำมาอ้างแก่กันอย่างนี้ ทางฝ่ายคณะสงฆ์ ซึ่งแต่เดิมเคยทำหน้า

ที่เป็นสถาบันการศึกษาทั้งในสังคมไทยเดิม และในสังคมไทยยุคเริ่มรับอารยธรรมตะวันตก ก็ได้หันมาจำกัดขอบเขตแห่งความมุ่งหมายและแนวความคิดในการจัดการศึกษาของตนให้แคบเข้า โดยมีความรู้สึกแสดงอาการประดุจมีสภาพความจริงอยู่ว่า พระภิกษุสามเณรทุกรูปเข้ามาบวชด้วยความตั้งใจสละโลกแล้ว และมุ่งอุทิศตนต่อพระศาสนาโดยสิ้นเชิง และถือว่าผู้บวชยอมรับข้อกำหนดที่จะให้ทำหน้าที่อยู่สืบศาสนา ไม่สึกหาลาเพศอย่างแน่นอน เมื่อรู้สึกอย่างนี้ และต้องการแสดงอาการให้เห็นว่ารู้สึกอย่างนั้น จึงหันเข้าบีบรัดระบบการศึกษาของตนเอง จะเห็นได้ว่า ในตอนเริ่มปรับปรุงการศึกษาใหม่ ๆ ซึ่งรัฐกับคณะสงฆ์ยังไม่แยกจากกันในการให้การศึกษานั้น หลักสูตรและเนื้อหาวิชาปริยัติธรรม มีจุดมุ่งและแนวการจัดทำอยู่ที่ว่าจะนำเอาหลักธรรมวินัยออกมาเปิดเผย ทำให้เป็นที่รู้ที่เข้าใจเข้าถึงกันได้กว้างขวางลึกซึ้งและง่ายขึ้น สำหรับผู้ที่เข้ามาศึกษาในเวลานั้น แต่ต่อมาภายหลังแนวความคิดกลับกลายเป็นมุ่งที่จะผูกมัดผู้ศึกษาให้ยึดมั่นอยู่กับเนื้อหาวิชาในหลักสูตรและในตำรา ให้มากที่สุด ด้วยกลัวว่าผู้ศึกษาจะห่างเหินออกไปจากหลักศาสนา (แนวความคิดเดิมจับอยู่ที่หลักสูตรและเนื้อหาวิชาว่า จะทำหลักสูตรและเนื้อหาวิชาอย่างไรให้ผู้เรียนรู้เข้าใจและได้ประโยชน์ที่สุด แนวความคิดตอนหลังจับอยู่กับผู้เรียนว่า ทำอย่างไรจึงจะให้ผู้เรียนผูกตนอยู่กับหลักสูตรที่มีอยู่แล้วนั้นได้มากที่สุด) ทั้งสองอย่างนี้ ดูเผิน ๆ สภาพที่มองเห็นก็คล้ายกัน คือหลักสูตรเนื้อหาวิชาหลังจากเริ่มปรับปรุงตอนแรกแล้ว มีอยู่อย่างไร ก็มีอยู่อย่างนั้น คงอยู่อย่างเดิม แต่ผลที่ปรากฏแก่การศึกษาก็คือ

การเปิดเผยความรู้และสร้างเสริมความเข้าใจไม่ก้าวหน้าเพิ่มขึ้น พร้อมนั้นเนื้อหาวิชาที่ให้เรียนก็ห่างไกลจากความสัมพันธ์กับสภาพชีวิตที่แท้จริงของสังคมออกไปทุกที ๆ จากหลักสูตรที่เป็นกลางเพื่อทำให้มีความรู้ความเข้าใจในธรรมวินัย ก็แฝงเอาความรู้สึกเพิ่มเข้าไปว่า หลักสูตรสำหรับผู้ไม่สึก จากนั้นก็สำทับเข้าไปอีกว่า เป็นหลักสูตรสำหรับทำให้ไม่สึก หรือหลักสูตรป้องกันสึก[๑] เมื่อถือเหมือนว่าผู้บวชทุกคนไม่สึก และคำนึงอยู่แต่การจัดเนื้อหาวิชาสำหรับผู้ไม่สึก จนกลายเป็นวิชาสำหรับป้องกันสึก (ความจริงเป็นระบบกีดกันหรือปิดกั้นหนทางไม่ให้สึกมากกว่า) อย่างนี้แล้ว ก็ลืมนึกถึงสภาพความจริงเกี่ยวกับประเพณีการบวช คงปล่อยทิ้งให้เป็นไปตามเดิม ไม่เข้าไปเกี่ยวข้องจัดการแต่อย่างใด ผู้บวชเข้ามาบวชตั้งแต่เป็นเด็ก มีความเข้าใจร่วมกับพ่อแม่ของตนในชนบทว่าบวชเพื่อได้รับการศึกษา ไม่ตระหนักชัดในความมุ่งหมายขั้นสูงของการบวช เคยเข้าใจมาอย่างไรก็เข้าใจไปอย่างนั้น (ดูเหมือนจะปล่อยปละละเลยยิ่งกว่าเดิมด้วยซ้ำ เพราะเดิมผู้ให้บวชยังตระหนักอยู่บ้างว่าบวชแล้วจะต้องให้เรียน แต่ตอนหลังนี้จุดหมายมีแต่ส่วนที่เป็นอุดมคติไกลตัว จุดหมายใกล้ตัวที่เป็นทางปฏิบัติไม่มี เลยกลายเป็นเลื่อนลอยมากขึ้นจนถึงขั้นสักว่าบวช เป็นการเปิดโอกาสให้แก่ผู้มีเจตนาเข้ามาบวชแอบแฝงหาความสุขสบายโดยตรงมากขึ้น) สภาพการดำรงเพศของผู้บวชก็

---

๑. ในกรณีนี้ ถ้าทำได้จริงอย่างนั้น ก็จะเป็นความดีงามอย่างยิ่ง แต่ทั้งนี้ ต้องหมายความว่า ทำให้พอใจไม่สึก ไม่ใช่ทำให้ต้องจำใจไม่สึก (เพราะถูกกักไว้ หมดทางไป จึงทนอยู่)

คงเดิม คือร้อยละ ๙๕ จะลาสิกขาเวียนกลับเข้าสู่สังคมคหัสถ์ตามเดิม การไม่รับรู้สภาพความจริงของคณะสงฆ์ (ถึงจะมีท่านที่รับรู้บ้างก็น้อย และท่านที่รับรู้นั้นก็มักไม่ค่อยแน่ใจตนเอง หรือมักแสดงอาการที่ขัด ๆ เหมือนกับอำพรางการรับรู้นั้น) ทำให้เกิดสภาพขัดขืน และการไม่เข้าไปจัดการแก้ไขสิ่งที่เป็นปัญหาให้เสร็จสิ้นไป คือทำการเหมือนว่าพระเณรทุกรูปไม่สึก ทั้งที่ส่วนใหญ่ (ความจริงคือแทบทั้งหมด) จะต้องสึกอย่างแน่นอน

ทางฝ่ายรัฐ ซึ่งได้สร้างมโนภาพร่วมกันมากับคณะสงฆ์ เมื่อรับเอาการศึกษาสำหรับพลเมืองมาดำเนินการทั้งหมดและไม่สามารถจัดบริการการศึกษาได้ทั่วถึง ตามความมุ่งหมายที่ตั้งไว้ จนกระทั่งระบบการศึกษาของตน ได้กลายเป็นบริการสำหรับผู้ได้เปรียบทางเศรษฐกิจและทางภูมิศาสตร์ไปเสียดังที่กล่าวแล้ว ก็ได้หาทางแก้ปัญหา พยายามขยายบริการการศึกษาแก่คนยากจนชาวชนบทให้มากขึ้น แต่ก็ยังแก้ปัญหาไม่ได้ผลที่น่าพอใจ ตลอดเวลาที่แก้ปัญหาอยู่นี้ มโนภาพที่ตนสร้างไว้ต่อสถาบันสงฆ์ได้กลายเป็นเครื่องพรางตนเองและสะกัดกั้นไว้ไม่ให้สืบค้นหรือแม้แต่มองปัญหาเข้ามาถึงข้างในสถาบันสงฆ์ รัฐรู้แต่เพียงว่าเด็กจบประถมสี่แล้วส่วนใหญ่ โดยเฉพาะเด็กชาวชนบท ได้หลุดหายออกไปจากระบบการศึกษา รัฐนึกได้เพียงว่า เด็กเหล่านั้น คงจะกลับไปทำไร่ไถนาอยู่กับพ่อแม่ทั้งหมดหารู้ตัวไม่ว่าเด็กจำนวนประมาณแสนคนที่ยังมีจิตใจใฝ่ในการศึกษาหรือที่พ่อแม่มีสำนึกในทางการศึกษาอยู่บ้าง ได้เข้ามาสู่สถาบันสงฆ์เพื่อความมุ่งหมายนั้น ความไม่รู้ไม่ตระหนักเช่นนี้ เป็นเหตุให้รัฐไม่ติดตาม

เอาใจใส่ ต่อการศึกษาและชีวิตของเยาวชนในวัยเรียนเหล่านี้อีกต่อไป และไม่มีความคิดเชื่อมโยงที่จะหาทางประสานประโยชน์จากช่องทางนี้ด้วย

ส่วนทางด้านสังคมส่วนใหญ่ การไม่รับรู้สภาพความจริงและสร้างมโนภาพไว้เช่นนั้น ก็นำไปสู่ทัศนคติที่เพ่งมองและตั้งข้อรังเกียจต่อภิกษุสามเณรที่เล่าเรียนแล้วลาสิกขาออกมาในแง่ต่าง ๆ เช่นว่า เอาเปรียบสังคม แย่งอาชีพชาวบ้านเป็นต้น[๑] แต่ความจริง ถ้ามองกว้างออกไปให้ทั่วถึง จะทราบว่าทัศนคติเช่นนี้ หาได้เป็นทัศนคติร่วมกันของสังคมทั้งหมดไม่ ในกรณีนี้จะต้องแบ่งสังคมออกเป็นคน ๒ พวก พวกหนึ่งคือผู้มีทัศนคติอย่างที่กล่าวแล้ว ได้แก่คนในสังคมเมืองหรือสังคมกรุง โดยเฉพาะในหมู่นักศึกษาหรือปริญญาชน ซึ่งมีสภาพความเป็นอยู่และวิถีชีวิตที่ได้แยกออกไปจากสถาบันสงฆ์และระบบวัฒนธรรมเดิมของตนแล้วอย่างห่างไกลจนไม่อาจเข้าใจสภาพความเป็นจริง ไม่รู้ไม่เข้าใจแม้แต่พื้นเพของภิกษุสามเณรจำนวนมากมาย ที่ออกจากสังคมส่วนอื่นเข้ามาอยู่ท่ามกลางพวกตน อีกพวกหนึ่งคือ ชาวบ้าน โดยเฉพาะชาวชนบท ซึ่งมีทัศนคติตรงข้าม นอกจากไม่ถือเป็นความเสียหายในการบวชเล่าเรียนมีความรู้แล้วสึก ยังกลับยกย่องให้เกียรติบุคคลเช่นนั้นอีกด้วย หากจะถือ

---

๑. เมื่อจะเขียนบันทึกเพิ่มเติมนี้ ได้อ่านข้อเขียนสั้นๆเรื่อง "ดวงแก้วหมอง" ใน น.ส.พ. ประชาธิปไตย ฉบับ ๘ ก.ย. ๑๗ ตำหนิพระเณรที่เรียนหนังสือแล้วลาสิกขา ถึงขนาดว่าเป็นขอทานที่ชาวพุทธต้องกราบไหว้ ข้อเขียนนี้เป็นตัวอย่างหนึ่งที่ยืนยันถึงการขาดความรู้ความเข้าใจเช่นนี้ ในระดับปัญญาชน ซึ่งไม่เข้าใจแม้กระทั่งเหตุผลในการกราบไหว้

ว่าชาวบ้านนอกมีความรู้สึกหรือทัศนคติอย่างนี้เพราะความไม่รู้ ขาดการศึกษา และหลงงมงายแล้ว จะต้องถือว่าทัศนคติของปัญญาชนในกรณีนี้เกิดจากความไม่รู้ ขาดการศึกษา และหลงงมงายยิ่งกว่าชาวบ้านเสียอีก เพราะถึงอย่างไร แม้ชาวบ้านจะไม่ตระหนักในเหตุผลที่เป็นอยู่อย่างชัดเจน แต่ความรู้สึกของเขา ก็เป็นสิ่งที่สืบเนื่องต่อมาจากความรู้ความเข้าใจเดิมเกี่ยวกับสถาบันสงฆ์ที่เคยทำหน้าที่เป็นสถาบันการศึกษา และเขายังมีความเข้าใจในตัวพระเณรนั้นมากกว่าปัญญาชน ส่วนทัศนคติของปัญญาชน เกิดจากความไม่รู้ไม่เข้าใจในสภาพสังคมของตนอย่างที่เรียกได้ว่าโดยสิ้นเชิงทีเดียว ทัศนคติเช่นนี้มีโทษ ไม่แต่เพียงเป็นเครื่องกีดกั้นตัวเองไม่ให้เข้าไปเกี่ยวข้อง จัดการกับปัญหาสังคมอย่างถูกต้องเท่านั้น แต่ยังเป็นผลเสียแก่บุคคลที่บวชเรียนอีกด้วย คือทำให้ผู้ที่บวชเรียนแล้วลาสิกขา ซึ่งได้รับผลจากระบบสถาบันสงฆ์นี้ไป โดยไม่เข้าใจชัดในความหมายและคุณค่าแห่งการกระทำของตนและสถาบันของตน เกิดปมด้อย เป็นผลเสียแก่ความประพฤติไปก็มี

เหตุที่เกิดความเคลื่อนคลาดไขว้เขวขึ้น ทำให้มีสภาพความจริงที่ขัดกับการยอมรับและขัดกับมโนภาพที่สร้างขึ้นมาไว้อ้างกันเช่นนั้น ก็เพราะเมื่อรัฐตกลงรับเอาการศึกษาสำหรับพลเมืองไปจัดเอง และคณะสงฆ์ตกลงเลิกจัดการศึกษาดังที่กล่าวแล้วนั้น การตกลงนั้นเป็นเพียงการกระทำของรัฐกับคณะสงฆ์และรู้ร่วมกันเฉพาะในระหว่างสองฝ่ายเท่านั้น สังคมทั้งหมดไม่ได้ร่วมรับรู้ด้วย ชาวบ้านโดยเฉพาะชาวบ้านส่วนใหญ่ในชนบทไม่ล่วงรู้ด้วยเลย ชาวบ้านจึงยังคงถือและทำต่อมาตามเดิม คล้าย ๆ

กับจะให้ชาวบ้านบอกว่ารัฐกับคณะสงฆ์เขางุบงิบกันทำ เขาจะงุบงิบทำกันอย่างไรก็แล้วแต่ ฉันไม่รู้ด้วย ฉันจะทำของฉันไปตามเดิม เมื่อลูกของฉันไม่มีที่เรียน หรือจบประถมสี่แล้ว ไม่มีเงินส่งไปเรียนต่อในเมืองหรือในกรุง ฉันก็เอามันไปฝากวัดตามเดิม เมื่อเป็นเช่นนี้ สภาพความจริงจึงมีอยู่อย่างหนึ่ง มโนภาพที่สร้างขึ้นมาอ้างกันตามข้อตกลงก็เป็นไปอีกอย่างหนึ่ง ขัดกัน และเมื่อไม่เป็นไปตามต้องการ วิธีแก้อย่างง่ายของรัฐและคณะสงฆ์ ซึ่งสำเร็จได้โดยไม่ต้องทำก็คือไม่รับรู้เสียเลย ทำเอาตามที่ฉันต้องการก็แล้วกัน ฝ่ายพวกสังคมเมืองตลอดถึงปัญญาชน ตนเองเกิดมาในสภาพแวดล้อมอีกอย่างหนึ่ง ห่างไกลจากสังคมเดิม ซึ่งเป็นสังคมส่วนใหญ่ในประเทศของตนในปัจจุบัน ไม่รู้ไม่เข้าใจสภาพความเป็นจริงนั้น ก็เอาแต่สังคมแคบ ๆ ของตนเป็นเครื่องวัด พลอยรับเอามโนภาพอำพรางนั้นมาถือตามไปด้วย เลยพลอยร่วมวงติเตียนพระสงฆ์และกีดกันชาวบ้านชนบทไปด้วยโดยไม่รู้ตัว เมื่อเรื่องมาถึงขั้นปัญญาชนก็นับว่ามาถึงจุดอันตราย จะมีผลแรงทั้งทางดีและร้าย เฉพาะในกรณีของทัศนคติเช่นนี้ นับว่าเป็นฝ่ายร้าย เพราะเป็นเรื่องของความขาดการศึกษา ชาวบ้านขาดการศึกษายังไม่สู้กระไร เพราะคนไม่ค่อยเชื่อถือถ้อยคำอยู่แล้ว แต่ถ้าปัญญาชนขาดการศึกษา อาจก่อหายนะได้เต็มที่ เพราะคนเข้าใจว่าปัญญาชนมีการศึกษา มีความคิดอันกลั่นกรองแล้ว เข้าถึงความจริง มักเชื่อถือตาม ด้วยเหตุนี้ ถ้ายอมรับกันว่าปัญญาชนของเรายังขาดความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับสภาพสังคมและสถาบันต่าง ๆ ในสังคมของตนเอง และถ้ายอมรับว่าความรู้ความเข้าใจสังคมของตนเองนี้เป็นสิ่งจำเป็น

สำหรับการแก้ไขปัญหาสังคมของเรา ก็ถึงเวลาอันสมควรที่ชาวบ้านจะได้ช่วยกันให้การศึกษาแก่ปัญญาชน และปัญญาชนควรน้อมตนลงยอมรับความรู้จากชาวบ้านบ้าง เพื่อเราจะได้ปัญญาชนผู้ควรแก่ความไว้วางใจที่จะให้แก้ไขปรับปรุงสังคมของเรานี้ต่อไป แม้ในกรณีที่จะทำลายสถาบันสงฆ์ อย่างที่บางกลุ่มต้องการ การทำลายสิ่งที่ตนรู้เข้าใจชัดเจนแล้วอย่างเดียวเท่านั้น จึงจะเป็นการเหมาะสมกับภาวะของปัญญาชน ที่จะไม่ให้ต้องเสียใจภายหลัง และไม่เป็นที่ให้ตนเองติเตียนตนเอง หรือผู้อื่นติเตียนได้ต่อไป

การพรางตาตนเองของคณะสงฆ์ ของรัฐ และของสังคม ด้วยการไม่รับรู้ความจริงและการสร้างมโนภาพขึ้นไว้อ้างนั้น เป็นที่มาของปัญหาสังคมที่กว้างไกล ชนิดไม่รู้ต้นสายปลายเหตุ นำไปสู่การกระทำที่ผิวเผิน เช่น การด่าว่าโจมตีกัน การเรียกร้องอย่างรุนแรง และการแก้ปัญหาแบบขอไปที ตัวอย่างปัญหาที่ได้เกิดขึ้นแล้วในกรณีนี้ ก็คือ เมื่อคณะสงฆ์จัดวางและดำเนินการศึกษา เพื่อสนองความต้องการที่สอดคล้องกับมโนภาพของตนท่ามกลางสภาพเก่า โดยไม่ได้จัดการแก้ไขระบบประเพณีที่นำมาสู่สภาพเก่านั้น ความขัดแย้งก็เกิดขึ้น ภิกษุสามเณรส่วนใหญ่ไม่ยอมรับการศึกษาที่คณะสงฆ์จัดให้ จึงดิ้นรนหาช่องทางศึกษาเล่าเรียนเพื่อสนองความต้องการของตนเอง ในกรณีนี้ ถ้าคณะสงฆ์สามารถควบคุมไม่ให้พระเณรไปเล่าเรียนสิ่งที่คณะสงฆ์ไม่ต้องการได้จริง ก็แล้วไป (ความจริงเมื่อสภาพพื้นฐานขัดกันอย่างนี้ จะคุมอย่างไรก็ไม่มีทางให้เรียบร้อยเป็นผลดีได้) แต่ปรากฏว่าควบคุมไม่ได้ ผลเสียจึงเกิดขึ้นหลายประการ เช่น

๑. ระบบการศึกษาที่คณะสงฆ์ต้องการและจัดไว้ ก็ไม่ได้ผลดีตามความมุ่งหมาย เพราะผู้เรียนส่วนใหญ่ไม่ยอมรับ ตกอยู่ในสภาพสักว่าเรียน หรือจำใจเรียนเพราะถูกบังคับ

๒. ระบบการศึกษาอื่นที่คณะสงฆ์ไม่ต้องการ แต่พระเณรต้องการและคณะสงฆ์สะกัดกั้นไม่ได้นั้น ก็คงอยู่เป็นหนามยอกตัวเรื่อยไป และตัดโอกาสของคณะสงฆ์เองในการที่จะนำเอาระบบการศึกษาอย่างนั้นมาประยุกต์ใช้ให้เป็นประโยชน์สนองความมุ่งหมายที่ตนต้องการ

๓. เป็นผลเสียทางการปกครอง คุมยาก คุมไม่ได้ ระส่ำระสายไปหมด

๔. เมื่อเสียการปกครอง พระเณรก็ประพฤติเสียหาย ถูกสังคมเพ่งเล็ง ผลก็สะท้อนกลับมาเป็นอันตรายแก่สถาบันสงฆ์อีกชั้นหนึ่ง

นอกจากนี้ ยังมีปัญหาอื่น ๆ ตามมานานัปการ เช่น ระบบการศึกษาใหญ่น้อยต่างแบบต่างประเภทได้เกิดขึ้นในสถาบันสงฆ์มากมายระเกะระกะ โดยไม่ต่อเนื่องประสานกลมกลืนกันเลย บางระบบเป็นที่เชิดชูต้องการของผู้บริหาร แต่ผู้รับไม่ต้องการ บางระบบผู้รับต้องการ แต่ผู้บริหารไม่ต้องการ บางระบบคณะสงฆ์ยอมรับ บางระบบมีอยู่ทั้งที่คณะสงฆ์ไม่ยอมรับ บางระบบยอมรับครึ่ง ๆ กลาง ๆ นำมาซึ่งความสับสนวุ่นวายใจ และเสียความมั่นคงทางจิตแก่ผู้เข้าสู่สถาบันสงฆ์เป็นอย่างมาก ยิ่งกว่านั้น ต่อไปข้างหน้าในระยะยาว ถ้าหากผู้ที่คณะสงฆ์รับเข้ามาแล้วถูกบีบคั้นให้ไปเรียนนอกระบบที่คณะสงฆ์ต้องการ มีพื้นความรู้ธรรม

วินัยน้อย แต่มีความรู้สำหรับเป็นสื่อถ่ายทอดแก่คนปัจจุบันได้มาก พากันแสดงคำสอนนอกธรรมนอกวินัย ส่วนผู้เรียนในระบบของคณะสงฆ์ ซึ่งคณะสงฆ์ภูมิใจว่ามีความรู้ธรรมวินัยลึกซึ้ง แต่ไม่สามารถพูดกับใครเข้าใจ ได้แต่นั่งนอนสืบต่อพระศาสนานิ่ง ๆ อยู่ในกุฏี หรือออกไปเป็นนักการรับใช้ในอาณัติของบัญญาชนรุ่นใหม่ เมื่อศาสนธรรมถูกแสดงคลาดเคลื่อนออกไปแล้ว คณะสงฆ์ก็คงภูมิใจว่าได้รักษาระบบการศึกษาดั้งเดิมไว้เรียบร้อยเป็นอันดีด้วยความกตัญญูกตเวทีเป็นที่ยิ่ง ได้ทำหน้าที่ผลิตศาสนทายาทอย่างได้ผล สามารถปัดความรับผิดชอบในการทำลายศาสนาออกไปจากตนได้ และเสวยผลทั้งนั้นด้วยความชื่นชม

สิ่งที่สำคัญยิ่งอีกอย่างหนึ่งที่มักมองข้ามกันไปก็คือ ระบบการศึกษาสุดสงวนของคณะสงฆ์ที่ได้พยายามรักษาไว้อย่างมั่นคงที่สุด โดยถือ (ตามความเข้าใจของคณะสงฆ์เอง) ว่าเป็นระบบสนองความต้องการทางศาสนาเป็นเครื่องสืบต่ออายุพระศาสนาอย่างแท้จริง* เป็นระบบที่สมบูรณ์ ประดุจว่าผู้รับการศึกษาไปแล้วจะไม่สึกนั้น เมื่อดำเนินไปก็ไม่สามารถล้มล้างสภาพความจริงที่มีอยู่ได้ ความจริงที่ปรากฏก็คงอยู่อย่างเดิมว่า ผู้เรียนส่วนมากสึก ผลเสียจึงเกิดขึ้นอีกหลายประการ โดยเฉพาะความสูญเปล่าในแง่ต่าง ๆ เช่น

---

๑. ดูเหมือนจะยึดถืออย่างแน่นหนา ถึงขนาดที่ว่า ระบบนี้เท่านั้นมีความเป็นปริยัติธรรม รวมความเป็นปริยัติธรรมเข้าไว้ในตัวหมดสิ้น จนหาความเป็นปริยัติธรรมอื่นไม่ได้ภายนอกระบบนี้

๑. ความสูญเปล่าแก่พระศาสนา

– ด้วยเหตุที่ผู้เรียนส่วนมากสึก (อย่างที่กล่าวแล้วว่าราวร้อยละ ๙๕) ความรู้ที่พระเณรส่วนมากได้เรียนไว้ จึงไม่ได้ใช้ประโยชน์ในการสืบต่ออายุพระศาสนาตามความมุ่งหมายแต่อย่างใด เป็นความสูญเปล่าแก่พระศาสนาอย่างแทบจะสิ้นเชิง แต่ความสูญเปล่าในแง่นี้ มีส่วนชดเชยขึ้นมาได้ ในกรณีที่ผู้จะสึกจำนวนไม่น้อย ทำงานให้แก่สถาบันสงฆ์อยู่ชั่วระยะเวลาหนึ่ง ก่อนจะออกไปทำงานในสังคมคฤหัสถ์ และในกรณีที่ถ้าหากผู้ที่สึกไปแล้วอยู่ในฐานะ และมีโอกาสประกอบกิจการงานที่ได้ใช้ความรู้นั้นให้เป็นประโยชน์ ซึ่งจะส่งผลสะท้อนกลับมาช่วยสืบต่ออายุพระศาสนาได้ ไม่โดยตรงก็โดยอ้อม

แต่เป็นที่น่าเสียใจว่า ในสภาพปัจจุบัน ผลที่หวังในแง่หลังนั้น แทบจะไม่มีเลย เพราะผู้ลาสิกขาไปแล้วส่วนใหญ่ไม่มีฐานะที่เหมาะสมในสังคม ไม่มีโอกาสใช้ความรู้ทางศาสนาของตนให้เป็นประโยชน์ (เช่นรู้บาลีมากมาย ได้ไปเป็นบุรุษไปรษณีย์ ใช้ความรู้ที่เรียนมาแค่อ่านซองจดหมาย) ความรู้ที่ได้เล่าเรียนไปจึงหายไปกับตัว ไม่ได้ย้อนกลับมาเกื้อกูลหรือช่วยรักษาตัวศาสนาและสถาบันสงฆ์เลย เป็นความสูญเปล่าแทบจะสิ้นเชิง (ข้ออ้างเพียงว่า ความรู้นั้นก็ยังช่วยให้ผู้สึกไปแล้วเป็นคนดีมีศีลธรรม ถ้ามองในแง่ที่สัมพันธ์กับปัญหานี้แล้ว เป็นข้อแก้ตัวที่อ่อนที่สุด ความจริงกลับเป็นข้อสนับสนุนเหตุผลใน

แง่ความสูญเปล่าน้อีกด้วยซ้ำ เพราะการปล่อยให้คนดีมีศีลธรรมไปตกต่ำอยู่ ก็คือการสูญเสียประโยชน์ที่สังคมและศาสนาจะพึงได้อย่างมากมาย ถ้าหากคนมีศีลธรรมนั้นอยู่ในฐานะที่มีอิทธิพลต่อผู้อื่น)

— แม้ในกรณีที่ไม่สึกหรือยังไม่สึก ก็ยังมีความสูญเปล่ามาก ความรู้ที่ได้เล่าเรียนมา ไม่ได้ใช้ประโยชน์แก่พระศาสนาอย่างคุ้มควร เพราะมีโอกาสน้อยเหลือเกินที่จะใช้ความรู้นั้น ประการแรก ในแง่การใช้ประโยชน์ภายในสถาบันสงฆ์เอง ผู้เรียนไปแล้วจำนวนมากต้องเก็บตัวอยู่เฉย ๆ ไม่มีโอกาสใช้ความรู้นั้นเลย หรือไม่ก็ใช้เวลาให้หมดไปด้วยกิจอื่น ๆ ที่ไม่เกี่ยวกับความรู้นั้น อีกจำนวนหนึ่งที่มีโอกาสใช้ โดยการถ่ายทอดความรู้ออกสอนพระเณรรุ่นต่อจากตน ก็หาผู้เรียนยากเข้าโดยลำดับ เพราะต้องถ่ายทอดอยู่ในระบบที่หมดแรงจูงใจเสียแล้ว และแม้ผู้ที่เรียนจำนวนมากก็เรียนเพียงแค่พอให้เป็นทางผ่าน ไม่สู้มีความใฝ่รู้อย่างแท้จริงประการที่สอง ในแง่การใช้ประโยชน์เพื่อสังคมภายนอกขอบเขตที่จะใช้ก็จำกัดอยู่กับสังคมแบบเดิม ซึ่งกำลังแคบเข้าทุกทีและหมดไปโดยลำดับ ส่วนในสังคมแบบใหม่แทบไม่มีโอกาสใช้เลย เพราะไม่มีความรู้อื่นเป็นสื่อหรือเป็นสะพานสำหรับถ่ายทอดด้วย และเพราะเขาไม่ยอมรับคุณค่าด้วย

ในกรณีนี้ ในที่สุดความหมายของการบวชเรียนสืบต่อศาสนาก็คงเหลืออยู่เพียงแค่เรียนไปแล้ว ไม่ต้องใช้ อยู่เฉย ๆ

ก็ได้ (ดูเหมือนว่าขณะนี้ก็เข้าใจอย่างนี้กันแล้วไม่น้อย) ถ้าเข้าใจถึงขั้นนี้ ก็เป็นอันลงตัวเรียบร้อย คือ เข้ากันได้ดีกับความเข้าใจอีกอย่างหนึ่งที่มีรออยู่แล้ว ได้แก่ การสร้างคัมภีร์สืบต่ออายุพระศาสนา โดยเก็บไว้เฉยๆ ในตู้ ไม่ต้องมีคนรู้ ไม่ต้องมีคนใช้ เป็นอันได้สองตู้ เป็นตู้ไม้กับตู้คน ตั้งไว้รอให้เขามาเก็บเอาไปจัดการ

๒. ความสูญเปล่าแก่รัฐและสังคม

– ความสูญเปล่าแก่สังคมที่เป็นไปเองในตัว จากความสูญเปล่าแก่พระศาสนาตามที่กล่าวแล้วก็ดี จากความสูญเปล่าแก่ตัวบุคคลที่จะกล่าวต่อไปก็ดี จะไม่พูดถึงในที่นี้อีก นอกจากที่มีแง่อันควรกล่าวถึงเพิ่มเติม ความสูญเปล่าแก่สังคมอย่างสำคัญที่ควรพูดถึงในที่นี้ คือ การที่สถาบันสงฆ์มีคุณค่าในการช่วยให้ความเสมอภาคในการศึกษา แต่คุณค่านั้นไม่เป็นไปเท่าที่ควร เพราะมูลเหตุคือการไม่รับรู้และการทำการที่ขัดต่อสภาพความจริงดังที่ได้กล่าวแล้ว ลูกชาวนาชาวชนบทที่เข้ามาเรียนในสถาบันสงฆ์ปัจจุบัน แม้จะศึกษาเล่าเรียนด้วยตั้งใจจริงมีสติปัญญาดี สูญเสียเวลาในการศึกษาไปยาวนาน และสำเร็จการศึกษาขั้นที่จัดว่าสูงในระบบของสถาบันสงฆ์ แต่เมื่อถึงเวลาระยะใดระยะหนึ่ง ที่อยู่ครองเพศต่อไปไม่ได้ลาสิกขาออกไป มักต้องตกไปอยู่ในฐานะที่ด้อย และไม่ค่อยได้มีโอกาสใช้ความรู้ให้เป็นประโยชน์ เช่น เป็น

บุรุษไปรษณีย์ ใช้ความรู้แค่อ่านซองจดหมาย ก็นับว่าเป็นความสูญเปล่าอยู่แล้ว ยิ่งเมื่อนำมาสัมพันธ์กับความที่จะกล่าวต่อไปนี้ ก็จะยิ่งเห็นความสูญเปล่าและสิ้นเปลืองเพิ่มขึ้นอีกอย่างมากมาย

ปัจจุบัน วงการศึกษาบางส่วนของรัฐ เห็นความต้องการของรัฐ ในด้านความรู้ภาษาบาลีและศาสนา และเห็นความสำคัญของวิชานี้ จึงจัดหลักสูตรวิชานี้ขึ้นให้มีการศึกษาในขั้นสูง เพื่อผลิตผู้รู้ภาษาบาลีและวิชาศาสนา ในเวลาเดียวกัน ผู้มีความรู้ภาษาบาลีและศาสนาขั้นต่าง ๆ จำนวนมากมาย ที่ออกไปจากสถาบันสงฆ์ ไปตกอยู่ในสภาพที่ปล่อยความรู้ภาษาบาลีและศาสนาสูญเปล่าไปไม่ได้ใช้ประโยชน์อะไรเลย อย่าว่าแต่จะได้ใช้ความรู้ภาษาบาลีนั้นทำการอะไรเลย แม้แต่เพียงใช้เป็นพื้นฐานในการมาเทียบเคียงขอเข้าไปแสวงความรู้เพิ่มเติม ในระบบที่เขาจัดขึ้นใหม่นั้น ก็ไม่มีระดับที่จะวัดได้ เป็นอันต้องถือว่า ไม่มีพื้นความรู้ที่จะเข้าศึกษา สภาพนี้ถ้ามองจากสังคมอื่นเข้ามาก็เป็นสิ่งที่แปลกประหลาดอัศจรรย์จนน่าขันอย่างหนึ่ง คนมีความรู้ภาษาบาลีรู้ศาสนาในสังคมไทยส่วนหนึ่ง ซึ่งมีอยู่มากมาย เป็นคนไม่มีประโยชน์ ใช้การอะไรไม่ได้ เหมือนของที่ผลิตขึ้นมาผิดขนาด ผลิตขึ้นมาแล้ว อะไรดีหมดก็ใช้ไม่ได้ หรือเหมือนผลิตขวดขึ้นมาแล้วจำนวนมาก แต่เป็นขวดที่ปิดตันลืมทำปาก ต้องทิ้งเสียไปทั้งหมด รัฐต้องการผู้รู้ภาษาบาลี รู้วิชาศาสนา

ต้องลงทุนมากมายผลิตเอาใหม่ ซ้ำร้ายในกรณีนี้ ของที่มีอยู่แล้วแต่ใช้ไม่ได้ ก็ยังไม่ได้ทิ้ง คงปล่อยให้เกะกะอยู่อย่างนั้น ยิ่งกว่านั้น ยังปล่อยให้ผลิตระบายออกมาอีกเรื่อย ๆ อย่างไม่หยุดยั้ง ทั้ง ๆ ที่ใช้การไม่ได้และรู้อยู่แล้วว่าจะไม่เอาไปใช้ ไม่มีการตรวจสอบว่าของที่ผลิตออกมามีคุณภาพอย่างไร ใช้ได้หรือไม่

๓. ความสูญเปล่าแก่ตัวบุคคล

- บุคคลจำนวนมากมาย ซึ่งไม่รู้เรื่องรู้ราวอะไรกับเขาด้วย และถึงอย่างไร ก็จะต้องเวียนกลับไปอยู่ในสังคมคฤหัสถ์ตามเดิมอยู่ดี ถูกปล่อยให้เข้ามาอยู่ในสถาบันสงฆ์ และถูกปล่อยให้เสียเวลายาวนาน ศึกษาสิ่งที่เมื่อเขากลับไปอยู่ในสังคมคฤหัสถ์แล้ว จะไม่ช่วยชีวิตเขาให้มีฐานะและโอกาส อันคุ้มกันกับเวลาและแรงงานที่เขาได้สูญเสียไป ในเมื่อเทียบเคียงกับคนพวกอื่นในสังคมที่ได้ใช้เวลาและแรงงานหมดไปในอัตราเดียวกัน
- นอกจากเวลาที่นับว่าสูญเสียไปในเมื่อเทียบกับระบบภายนอกแล้ว ภายในระบบของสถาบันสงฆ์เอง ยังมีระบบถ่วงเวลาหรือทำให้สิ้นเปลืองเวลาซ้อนเข้าไปอีกชั้นหนึ่งด้วยเป็นซ้ำสอง กล่าวคือ การแบ่งชั้นเรียนโดยสัมพันธ์กับการวัดผลในระบบการศึกษาของสถาบันสงฆ์ อยู่ในสภาพที่ทำให้ระบบการศึกษาของคณะสงฆ์เป็นระบบที่ยาก คือ สอบได้ยากอย่างยิ่ง จำนวนผู้สอบได้มีเพียงร้อยละประมาณ ๕—๓๕ ของจำนวนผู้เข้าสอบ ผู้เรียนส่วนมากจะต้องตกซ้ำอยู่ในชั้นหนึ่ง ๆ เป็นเวลา ๑ ปีบ้าง ๒ ปีบ้าง เกิน

กว่านั้นบ้าง ที่ผ่านไปชั้นต่อปีนั้นหาได้ยากนัก ในเมื่อสภาพความจริงเป็นอยู่เช่นนี้ แทนที่จะยอมรับแล้วขยายจำนวนชั้นเรียนออกไปให้ชั้นหนึ่ง ๆ พอดีกับเนื้อหาวิชาที่จะเรียนได้ในปีหนึ่ง ๆ อันจะเป็นเครื่องช่วยให้ผู้เรียนโดยเฉลี่ยจะเรียนได้สะดวกขึ้น ไม่หนักเกินไป สามารถสอบได้และก้าวหน้าไปในการศึกษาตามลำดับปี แทนที่จะทำอย่างนั้น กลับยึดมั่นรักษาระบบไว้ให้แน่นอนตามตัวอย่างที่จะเปลี่ยนมิได้ ทำให้เกิดผลเสียหลายประการ เช่น ผู้ที่ตกซ้ำซากในชั้นเดิม เกิดความเบื่อหน่ายไม่ใส่ใจวิชาที่เรียนในชั้นที่ซ้ำนั้นอีก และชั้นที่สูงขึ้นไป ตนก็ยังไม่ถึงโอกาสที่จะเรียน เป็นอันเสียทั้งสองด้าน ในระหว่างนี้จึงกลายเป็นปล่อยเวลาให้ว่างเปล่าไป ครั้นชินเข้าก็มักจะติดเป็นนิสัย ทำให้กลายเป็นคนเฉื่อยชา ขาดความกระตือรือร้นไปอีก แล้วก็วนกลับมาทำให้ตกซ้ำอีก (ถ้าปีที่ตก เป็นปีที่เรียนซ้ำ ก็ยังดี แต่โดยมากมีแต่การสอบซ้ำ ต่อท้ายปีแห่งความว่างเปล่า) ที่ร้ายกว่านั้น เมื่อมีเวลาว่างเข้าเช่นนี้และไม่รู้จักใช้ให้เป็นประโยชน์ ก็เลยเป็นช่องทางให้หันเข้าหาความประพฤติที่เสียหาย หรือไม่เหมาะสมเพิ่มเข้าอีก นอกจากนี้ยังทำให้เสียประโยชน์ในช่วงท้ายอีกด้วย คือแทนที่จะเร่งให้ผู้ศึกษาได้เล่าเรียนให้เสร็จ ๆ ไปเสีย ผู้ที่อยู่สืบศาสนาได้ก็จะได้หันไปทำงานทำการหรือตั้งหน้าปฏิบัติธรรมจริงจังต่อไป หรือผู้ใดที่สมควรสึก ก็จะได้สึก ๆ ไปเสีย ก็กลับมาสร้างเครื่องกักกันไว้ ทำให้พะวักพะวง ไปทางไหนก็ไม่ไป ทำอะไรก็เอาเป็นแน่นอนจริงจังไม่ได้ เป็นผลเสียทั้งแก่

ประโยชน์ที่ศาสนาจะพึงได้ และการดำเนินชีวิตของบุคคล (ในกรณีนี้ ประโยชน์ที่ได้จากการถ่วงเวลาให้พระเณรบวชอยู่ไปได้นานขึ้น เป็นประโยชน์ที่ได้ไม่คุ้มเสียเสียแล้ว เพราะประโยชน์อย่างนั้นมีอยู่ในสมัยที่พระส่วนใหญ่พอได้เรียนมีความรู้ขึ้นบ้างก็เป็นทั้งผู้เรียน ทั้งผู้ทำงานควบกันไป แต่ในสภาพปัจจุบันขอบเขตงานที่พระเปรียญนักธรรมจะมีโอกาสทำ ได้แคบเข้าจนแทบจะไม่มีเหลืออยู่แล้ว ผู้ที่จะทำงานเช่นสอนไปด้วยระหว่างเรียนเหมือนอย่างแต่ก่อน ก็เหลืออยู่แต่ในบ้านนอก ซึ่งการศึกษาบาลีก็เสื่อมลงโดยลำดับอยู่แล้ว ส่วนในกรุงมีจำนวนน้อย ส่วนใหญ่กลายเป็นเพียงผู้อยู่ว่าง ๆ เปล่า ๆ หรือหาเรียนอะไรอย่างอื่นไปเสีย คณะสงฆ์และแต่ละวัด ไม่มีงานให้ทำ ทั้งนี้เพราะคณะสงฆ์และวัดเอง ก็กำลังกลายเป็นผู้ว่างงานอยู่แล้ว จะหางานที่ไหนมาให้สมาชิกของตนได้)

มีข้อคิดบางอย่างที่ควรแทรกไว้ที่นี้ อย่างที่หนึ่งคือ การตำหนิติเตียนว่าพระเณรสมัยปัจจุบันไม่เอาใจใส่เล่าเรียนธรรมวินัย เป็นเสียงที่หนาหูขึ้นขณะนี้ และก็ตรงกับข้อเท็จจริงด้วย ข้อคิดก็คือการตำหนิติเตียนนั้นควรทำบ้าง เพื่อให้พระเณรในฐานะบุคคลได้ตระหนักในความรับผิดชอบส่วนตัว แต่ในเวลาเดียวกันอย่าลืมให้ความเป็นธรรมแก่พระเณรเหล่านั้นด้วย แม้จะติเตียนก็ควรทำด้วยความเข้าใจ พึงกำหนดเหตุปัจจัยอย่างที่กล่าวมาแล้วไว้ในใจ เผื่อแผ่ความรับผิดชอบไปให้ทั่วถึง และถ้าผู้ติเตียนเป็นคนไทยโดยเฉพาะเป็นพุทธศาสนิก ก็อย่าลืมสำรวจและติเตียนตนเองด้วย

อีกอย่างหนึ่ง คือทัศนคติของรัฐ ของคณะสงฆ์ ของสังคมส่วนที่คลาดเคลื่อน และของบัณฑิตบางส่วน เกี่ยวกับการสึกของพระและวิธีที่จะไม่ให้พระสึก สถาบันและกลุ่มชนเหล่านี้มักมีความรู้สึกกันอยู่ทั่วๆ ไป ในแง่ที่กล่าวว่าพระเณรได้เล่าเรียนวิชาความรู้อื่นเพิ่มนอกเหนือจากธรรมวินัยแล้ว จะพากันสึกเสียหมด และรู้สึกต่อไปอีกว่า ไม่ควรให้พระเณรเรียนวิชาการต่าง ๆ นอกจากธรรมวินัย (ธรรมวินัยในทัศนะของท่านเหล่านี้น่าจะเรียกว่าตำราวัดหรืออะไรทำนองนั้น) ตลอดถึงว่าไม่ควรรับรองระดับความรู้ให้ เพื่อจะได้เป็นการป้องกันไม่ให้พระสึก ทัศนคติเช่นนี้ ถ้าตั้งใจเป็นอุเบกขาแล้วใช้โยนิโสมนสิการ พิจารณาจากพื้นฐานความเข้าใจในสภาพความเป็นจริง จะเห็นว่าเป็นทัศนคติที่ผิวเผินเลื่อนลอย ขาดฐานแห่งความคิดที่มั่นคง จนถึงกับเป็นทัศนคติที่แปลกประหลาดเหลือเชื่อ ฐานแห่งความคิดที่ใช้พิจารณาทัศนคติเหล่านั้น มีตัวอย่างดังนี้

๑. ทัศนคติเหล่านั้น ขาดฐานคือความเข้าใจในสภาพความจริง หรือเกิดจากการไม่รับรู้สภาพความจริงโดยตรง ทั้งสภาพการบวชและสภาพการสึก คือไม่ตระหนักถึงความจริงที่ว่า พระเณรส่วนใหญ่คือลูกชาวบ้าน ซึ่งเข้ามาบวชด้วยความมุ่งหมายทางการศึกษา โดยถือว่าสถาบันสงฆ์เป็นสถาบันการศึกษา ไม่ได้ตั้งจุดมุ่งหมายสูงสุดในพระศาสนามาแต่ต้น และเมื่อบวชแล้วส่วนใหญ่ก็ได้สึกอยู่แล้ว และจะต้องสึกอย่างนี้ต่อไปอีกแน่นอน ในเมื่อสภาพการบวชยังเป็นอยู่เช่นนี้ เจ้าของทัศนคติ

เหล่านี้ เพ่งมองแต่ผู้ที่เรียนวิชาการอย่างระบบปัจจุบันอย่างเดียว จึงเห็นการสึกของผู้เรียนในระบบนี้ ไม่ได้มองผู้เรียนในระบบเดิม ซึ่งก็สึกเช่นเดียวกัน และถ้ามองก็มักมองในชั้นเรียนที่สูงขึ้นไป ลืมมองในชั้นที่ต่ำลงมาและที่ไม่ได้เรียน ซึ่งสึกกันอยู่อย่างมากมายไม่เว้นเวลาในหน้าแล้ง

๒. ความคิดที่จะป้องกันการสึกและหาวิธีป้องกันสึกนั้น เกิดจากความปรารถนาดีว่าจะช่วยดำรงและสืบต่อพระศาสนา แต่น่าสงสัยอย่างยิ่งว่าความคิดนั้นสมด้วยเหตุผลหรือไม่ และจะให้เกิดผลสำเร็จตามต้องการได้หรือไม่

– การจะไม่ให้สึกเป็นไปไม่ได้ และไม่มีทางสำเร็จ ในเมื่อสภาพการบวชยังเป็นอยู่เช่นนี้ ถ้าต้องการไม่ให้สึกอย่างจริงจัง ต้องแก้ที่ประเพณีการบวช

– การกันไม่ให้สึกเป็นผลร้ายมากกว่าดี เพราะผู้ที่อยากจะสึกหรือควรจะสึกแล้วไม่ได้สึก ใจไม่อยู่ในเพศและภาวะของตน จะดิ้นรนทำความเสื่อมเสียแก่ตน แก่สถาบัน และแก่สังคมอย่างมากมาย

– การกันสึกด้วยวิธีบีบคั้นไม่ให้การศึกษา หรือศึกษาแล้วปิดทางให้เอาไปใช้ไม่ได้ เป็นวิธีการที่เลวร้ายที่สุดวิธีหนึ่ง เพราะเป็นการทำลายทั้งบุคคลทั้งพระศาสนาและสังคม ทำให้พระศาสนามากด้วยคนที่ขาดคุณสมบัติ ไม่มีความสามารถ ทำให้คนจำนวนมากอยู่ในพระศาสนาด้วยความจำใจ เพราะไม่มี

ทางไป ประพฤติผิดเพศภาวะเพราะอยู่แต่ตัว ใจไม่อยู่ ซึ่งเป็นสาเหตุสำคัญที่กำลังเริ่มแสดงผล และจะนำความเสื่อมโทรมมาสู่พระศาสน์าอย่างร้ายแรง นอกจากนั้น ยังทำให้ขาดประโยชน์แก่รัฐและสังคม เพราะคนที่เข้ามาเสียเวลาศึกษาอยู่ยาวนาน กลับออกไปแล้ว ไม่สามารถทำงานเป็นประโยชน์ได้เท่าที่ควร

- การกันสึกหรือบ้องกันสึก ไม่ควรให้มีความหมายเป็นการกีดกั้นบีบคั้นหรือปิดหนทางอย่างที่ชอบคิดกัน แต่ควรให้หมายถึงการช่วยกันหาวิธีชักจูงกล่อมเกลาให้พระเณรมีจิตศรัทธาแนบแน่นในพระศาสนา ปรารถนาจะดำรงเพศต่อไปด้วยความพอใจถ้าหันมาคิดมาทำกันอย่างนี้ จะดีกว่ามัวมากลัวและกันกันอยู่ เช่นในด้านการศึกษาก็จะได้หาทางทำหลักสูตรและเนื้อหาวิชาที่ฝึกอบรมจิตใจให้ได้ผลดียิ่งขึ้น เป็นต้น
- ปัญหาปัจจุบัน น่าจะไม่ใช่เป็นเรื่องพระสึก แต่เป็นเรื่องพระไม่สึกมากกว่า ควรจะหันมาสนใจในแง่ที่ว่าทำอย่างไรจะให้ผู้ที่ควรสึกได้สึกไปเสีย อย่างนี้จะดีกว่า ระบบคัด (เลือก) คนเข้าเราก็ไม่มีอยู่แล้ว ระบบคัดคนไว้ก็กำลังจะสูญเสียไป แล้วยังจะไม่มีระบบคัด (ไล่) คนออกอีก จะยิ่งเกิดความเสียหายซ้ำหนัก ควรหันมาใส่ใจในเรื่องวิธีระบายคนออก หรือจะให้ดียิ่งกว่านั้น ก็ให้ถึงขั้นวิธีคัดคนไว้และระบายคนออก อย่างนี้จะได้ผลดีเป็นชั้นเป็นอัน ดีกว่าจะมัวกลัวสึกและกันสึกกันอยู่

๓. ความเข้าใจเกี่ยวกับวิชาการที่พระควรเรียน ไม่ควรเรียน วิชาการสมัยใหม่ วิชาการทางพระศาสนา วิชาปริยัติธรรม ตลอดจนดิรัจฉานวิชา โดยทั่วไปยังเป็นความเข้าใจที่พร่ามัว ว่าตาม ๆ กันไปอย่างนั้นเอง พอจะค้นหาความแน่นอน ก็มักไม่มีหลักเกณฑ์ เท่าที่พิจารณาดูโดยทั่วไป ความเข้าใจที่นำมาพูดกันส่วนมาก เป็นเรื่องของความติดในรูปแบบมากกว่าจะเข้าถึงสาระที่แท้จริง ตัวอย่างสำหรับคนที่มีความเข้าใจอย่างนี้ เช่น ประวัติศาสตร์ที่มาในคัมภีร์ *ทีปวงส์ จามเทวีวงส์ ชินกาลมาลีปกรณ์*เป็นต้น ก็จัดเข้าในปริยัติธรรมได้ แต่ประวัติศาสตร์ประเทศลังกา ประวัติศาสตร์ประเทศพม่าที่เป็นตำราฝรั่ง แม้จะบันทึกความเป็นมาของพระพุทธศาสนาไว้มากมาย ก็ต้องเป็นดิรัจฉานวิชา การคำนวณที่มาในคัมภีร์*สังขยาปกาสกฎีกา* และ *วชิรสารัตถสังคหะ* เป็นปริยัติธรรมได้ แต่ตำราคณิตศาสตร์ปัจจุบันก็จำใจเข้าพวกดิรัจฉานวิชา ประพันธศาสตร์ในคัมภีร์ *สุโพธาลังการ* เป็นปริยัติธรรมได้ แต่ตำราฉันทลักษณ์ภาษาต่างประเทศปัจจุบัน ต้องเป็นดิรัจฉานวิชา พจนานุกรมภาษาบาลีซึ่งประมวลศัพท์ทุกประเภทแม้ในโลกวิสัย เป็นปริยัติธรรมได้ แต่พจนานุกรมภาษาต่างประเทศปัจจุบัน ซึ่งมีศัพท์เกี่ยวกับหลักศาสนธรรมและสถาบันศาสนามากมายก็เป็นเพียงดิรัจฉานวิชา *ลลิตตะเลงพ่าย*ที่กรมสมเด็จพระปรมานุชิตชิโนรสทรงนิพนธ์ไว้ พอจะเข้าพวกผลงานใน

พระศาสนาได้ แต่วรรณคดีสุภาษิตของชาติอื่นก็คงเป็นแค่ดิรัจฉานวิชา ถ้าเอา*ทีปวงส์*และ*สุโพธาลังการ*เป็นต้นไปแปลเป็นภาษาต่างประเทศโดยไม่ให้รู้ตัว คัมภีร์ทั้งสองนั้นก็คงกลายเป็นดิรัจฉานวิชาไป การทำลายความติดในรูปแบบเป็นสิ่งที่ยากอย่างยิ่ง แต่ถ้าจะทำอะไรให้จริงจัง ก็ควรพยายามคิดกันให้จริงจังจะได้เข้าถึงสาระกันบ้าง

การติดในรูปแบบเกี่ยวกับวิชาการนี้ เกิดขึ้นสืบเนื่องจากการรับแบบอย่างตะวันตกนั่นเอง เพราะการปรับตัวไม่พร้อม จึงทำให้เกิดการถือแบ่งแยกขึ้น ตามความเข้าใจแบบนี้ วิชาการอะไรก็ตามที่นำมาแสดงออก มีรูปลักษณ์เข้าแนวของตะวันตกหรือตามแบบอย่างที่มีภายหลังติดต่อรับอารยธรรมตะวันตกแล้ว ก็เป็นอันถูกจัดเข้าเป็นวิชาการสมัยใหม่ และเป็นดิรัจฉานวิชาไปหมด ในที่นี้จะยังไม่วิจารณ์เรื่องนี้ยืดยาว แต่ควรสังเกตความหมายคำว่าดิรัจฉานวิชาที่ท่านแสดงไว้ในคัมภีร์บ้าง ตามที่ท่านแสดงไว้ ดิรัจฉานวิชาหมายถึง วิชาภายนอกที่ไร้ประโยชน์อย่างใดอย่างหนึ่ง มีอธิบายว่า วิชาภายนอกที่ไร้ประโยชน์หมายถึง วิชาสำหรับทำการเบียดเบียนเข่นฆ่าผู้อื่น เช่น ศิลปการ ช้าง ม้า รถ ธนู อาวุธต่าง วิชาอาถรรพณ์ วิชาสะกด การทำยาสั่ง เป็นต้น และที่ยกตัวอย่างใน*ทีฆนิกาย*ได้แก่ วิชาหมอและหมอดู การทำนายทายทักทำพิธีไสยศาสตร์ต่าง ๆ[๑]

---

๑. ดู วินย. ๓/๓๒๓/๑๗๗; วินย. อ. ๒/๕๕๓; ที.สี. ๙/๑๙–๒๕/๑๑–๑๕.

– ความจริงวิชาการที่พระเณรควรเรียนก็มี ไม่ควรเรียนก็มี ทั้งนี้เหมือนกันทั้งวิชาที่เรียกว่าเก่า และวิชาที่เรียกว่าใหม่ (วิชาใหม่ก็อันเดียวกันและเจริญสืบต่อจากวิชาเก่านั่นเอง และมักจะอยู่ในรูปที่บริสุทธิ์กว่าด้วยซ้ำ) วิชาใหม่ที่ไม่ควรเรียนก็หลายอย่าง แต่การวินิจฉัยว่าควรเรียนหรือไม่ ไม่ควรจะตั้งอยู่บนฐานความคิดว่าเพราะจะเป็นเหตุให้พระสึก ควรจะเป็นไปโดยเหตุผลที่เกี่ยวกับความรู้ความเข้าใจ การประพฤติปฏิบัติ และประโยชน์ทางพระศาสนาโดยตรง เช่นว่า วิชาการนั้นเรียนแล้วจะช่วยเสริมความเข้าใจธรรมให้ง่าย และเร็วขึ้นหรือไม่ เรื่องนั้นเรียนรู้แล้ว ทำให้ซาบซึ้งในศาสนคุณมากขึ้นหรือไม่ วิชานี้พระเรียนแล้วจะช่วยในการบำเพ็ญศาสนกิจให้ได้ผลดีขึ้นหรือไม่ วิชานี้มีประโยชน์ แต่เมื่อเรียนจะเหมาะสมกับสมณภาวะหรือไม่ ดังนี้เป็นต้น

ศาสนศึกษาในประเทศไทยได้เสื่อมโทรมลงมาตลอด ๕๐๐ ปี แม้จะมีการพยายามฟื้นฟูขึ้นเป็นคราว ๆ เท่าที่มีหลักฐานก็ไม่ปรากฏว่าได้เจริญขึ้นสู่ระดับที่มีแต่ก่อนนั้นอีกเลย คราวสุดท้ายที่มีการพยายามฟื้นฟู คือเมื่อประมาณ ๗๐ ปีมาแล้ว แต่หลังจากนั้นก็กลับเสื่อมทรุดลงไปอีก คัมภีร์พระพุทธศาสนาที่พระเถระรุ่นเก่ารจนาไว้เมื่อก่อน ๕๐๐ ปีโน้น มีทั้งที่เป็นคำสอนในพระศาสนาโดยตรง และที่แสดงวิชาการอันเสริมสุตะ ไม่เป็นข้าศึกต่อพรหมจรรย์ อย่างเช่น *คัมภีร์โลก*

*ทีปสาร*ของพระเมธังกร ก็ดี *จักรวาฬทีปนี*ของพระสิริมังคลาจารย์ก็ดี *ปัญจคตินิทาน*ก็ดี ตลอดถึง*เตภูมิกถา* ก็คือตำราดาราศาสตร์ ภูมิศาสตร์ และสังคมวิทยานั่นเอง บางท่านอย่างพระอัตถทัสสีเถระไปไกลถึงกับรวบรวมตำรายาเรียกว่า*เภสัช-ชมัญชุสา* พระเถระในอาณาจักรศรีเกษตร ได้รับอาราธนาจากพระมหากษัตริย์ให้รจนาธรรมศาสตร์คือตำรากฎหมายให้หลวงด้วยซ้ำ เมื่อพระสงฆ์ใฝ่ใจในศาสนศึกษากันมากจนล้นไปถึงวิชาอื่น ๆ ที่เป็นบริวารด้วยเช่นนี้ พระสงฆ์ก็เป็นผู้ทรงภูมิปัญญา อยู่ภายในกรอบความประพฤติที่ดีงามด้วย วิทยาการต่างๆ ก็เจริญด้วย และสามารถประดิษฐานพระพุทธศาสนาให้มั่นคง เป็นรากฐานให้ผู้เกิดมารุ่นหลังเสวยผลบุญเก่าอยู่ได้ในปัจจุบัน ครั้นมาถึงสมัยของพระสงฆ์รุ่นหลังอย่างในปัจจุบันนี้ ไม่เคยรู้จักความเจริญของศาสนศึกษาในปางก่อน ไม่เคยเห็นคัมภีร์ที่รจนาในครั้งก่อนนั้น ที่สุดแม้ชื่อคัมภีร์ก็ไม่เคยได้ยินจึงคิดเอาแคบ ๆ ตามที่ตนรู้สึกว่าวิชาการอย่างที่ตนไม่รู้ไม่เห็นเป็นดิรัจฉานวิชา เท่ากับว่าได้จ้วงจาบกล่าวหาพระคัมภีร์ที่พระโบราณาจารย์เหล่านั้นรจนาไว้ว่าเป็นดิรัจฉานวิชาไปด้วย แล้วปิดทางเจริญแห่งวิชาการเสียทั้งหมด ครั้นพวกที่เกิดตามภายหลังต่อมา เกิดความสงสัยขัดแย้งขึ้น จึงแบ่งแยกกันเป็นรุ่นเก่ารุ่นใหม่ โดยที่แท้สองพวกนี้ก็ร่วมสมัยเดียวกันอันแสนสั้น มิใช่มีผู้เก่าอะไรจริงเลย

อนึ่ง ว่าถึงความเจริญแห่งวิทยาการทั้งหลาย ระหว่างไทยกับประเทศตะวันตก เมื่อ ๕๐๐ ปีมาแล้วหาได้ห่างกันไม่ และฝ่ายไทยมีช่องทางน่าจะไปดีกว่าด้วยซ้ำ เพราะคติศาสนาไม่ขัดขวางความคิดเห็นที่แปลกออกไป แต่เพราะมาเสื่อมทรุดเสียในระหว่าง ด้วยมัวเพลิดเพลินกับกิจกรรมสนุกสนานและไม่ถูกบีบคั้นให้ขวนขวายเร่งรัดตัว ทั้งถูกบีดทางด้วยความคิดรูปแบบในทางวิชาการซ้ำเข้าอีก จึงสิ้นทางไป

ว่าที่จริง การวินิจฉัยวิชาใดว่าพระเณรควรเรียนหรือไม่นั้น ควรพิจารณาเนื้อหา ท่วงทีการแสดง ประโยชน์ที่นำมาใช้ และวิธีการแสดงเป็นสำคัญ เมื่อไม่ใช่ดิรัจฉานวิชาตามความหมายที่กล่าวข้างต้นแล้ว อยู่ในวิสัยและเป็นไปตามแนวทางของสมณะ ย่อมเกื้อกูลแก่พระศาสนาได้ พระโบราณาจารย์ท่านน่าจะได้คำนึงโดยเหตุผลว่า วิชาการใดก็ตามที่เป็นแต่หลักความรู้บริสุทธิ์ล้วน ๆ อันจะช่วยให้เจริญปัญญาในการเข้าใจสภาวะของโลกและชีวิต เป็นอุปกรณ์สำหรับพระสงฆ์ที่จะอธิบายหรือใช้เป็นสื่อถ่ายทอดคำสอนแก่ประชาชน เพื่อให้หมู่มนุษย์มีศีลธรรมดีขึ้น ประสบประโยชน์สุขมากขึ้น โดยวิถีทางแห่งคุณธรรม และโดยอาการถ่ายทอดที่มีเมตตากรุณาเป็นพื้นฐาน วิชาการนั้นท่านพึงเล่าเรียนสั่งสอนและไม่เว้นที่จะนำมาใช้ให้เป็นประโยชน์ แต่เพราะภายหลังมาบีดทางการศึกษาวิชาการเหล่านี้กันมิใช่หรือ วงการศึกษาและสั่งสอน

พระพุทธศาสนาจึงพลอยจำกัดตัวแคบลงไปด้วย เพราะระแวงระวังวิชาที่เข้าใจเอาเองว่าเป็นดิรัจฉานวิชาเหล่านี้ มิใช่หรือดิรัจฉานวิชาตัวจริงจึงงอกงามสะพรั่งขึ้นมาแทนที่ และยิ่งกว่านั้น เพราะปิดกั้นการศึกษาสิ่งที่เข้าใจว่าเป็นดิรัจฉานวิชาเหล่านี้มิใช่หรือ พระเณรจำนวนมากจึงถูกผลักดันและชักล่อให้เบี่ยงเบนหันเหไปหมกมุ่นในสิ่งที่เลวร้ายยิ่งกว่าดิรัจฉานวิชาด้วยซ้ำ จริงอยู่ เมื่อพระเณรเรียนวิชาความรู้ต่าง ๆ เหล่านี้ อาจจะมีปัญหาบางอย่างเกิดตามมาได้ ซึ่งชวนให้เข้าใจว่าเป็นความเสียหายเกิดจากการเล่าเรียนอย่างนั้น แต่ที่เข้าใจเช่นนั้นก็เพราะเป็นการมองอย่างผิวเผินเคลือบคลุม ขาดการแยกแยะวิเคราะห์ปัญหา ความจริงแล้ว ปัญหานั้นย่อมเกิดจากเหตุปัจจัยอื่นที่พ่วงอยู่ ซึ่งจะต้องกำหนดรู้ แยกแยะ และแก้ให้ตรงเรื่องกัน

ในประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนานั้น บางสมัยพระสงฆ์ก็ขลุกขลุ่ยอยู่กับตำราและคัมภีร์จนลืมหน้าที่สามัญและความสัมพันธ์กับประชาชน กลายเป็นนักทฤษฎีตีวาทะอย่างพวกเจ้าลัทธิปรัชญาไป บางสมัยก็ใกล้ชิดกับประชาชนเกินขอบเขตจนกลายเป็นคลุกคลี เห็นห่างหน้าที่ในการศึกษาปฏิบัติ ชักพาประชาชนบ้าง ถูกประชาชนชักจูงบ้าง ให้ไขว้เขวหย่อนยานกันไป จนเลยออกนอกลู่ทาง ทำให้จุดอ่อนและช่องโหว่แห่งความเสื่อมโทรมเกิดขึ้นแก่พระศาสนา แต่สมัยใด พระสงฆ์

ทำหน้าที่ในทางการศึกษาปฏิบัติ และหน้าที่ในด้านความสัมพันธ์กับประชาชน ได้สัดส่วนพอดี พระศาสนาก็เจริญมั่นคงทั้งในแง่ของตัวพระศาสนาเอง และในแง่ของประโยชน์สุขของประชาชน พระพุทธศาสนายุคหลังในประเทศไทยนี้ ดูจะเข้าสู่สภาพที่ขาดสมดุลย์มาเป็นเวลานานพอสมควร ถ้าเห็นกันว่า ถึงเวลาที่ควรดึงเข้าที่แล้ว ก็น่าจะยังไม่ถึงกับไปไกลเกินดึง

ทัศนคติกลัวพระเรียนแล้วสึกนี้ มีในหมู่ท่านผู้มีความหวังดีต่อพระศาสนาและสถาบันสงฆ์เป็นอย่างมากด้วย จึงควรจะเตือนกันว่า ความหวังดีเป็นสิ่งที่ดี แต่การแสดงความหวังดี ไม่จำเป็นต้องทำให้เกิดผลดีเสมอไป การแสดงความหวังดีที่ผิวเผิน ทำโดยคิดเอาเองง่าย ๆ ตามที่สักว่ารู้สึก ไม่ได้ศึกษาให้รู้เข้าใจความจริงโดยรอบคอบ และไม่คิดสืบสาวหาข้อเท็จจริงและเหตุปัจจัยต่าง ๆ ให้ชัดเจน จนมองเห็นลู่ทางประสานรูปสำเร็จที่พร้อมจะเอามาปฏิบัติให้เกิดผลจริงจังขึ้นมาได้ อาจมีค่าเป็นการทำลายไม่น้อยกว่าการกระทำของผู้มุ่งร้าย หรืออาจยิ่งกว่าด้วยซ้ำ เพราะเมื่อคนเขาเห็นว่าหวังดีแล้วก็ไม่สะดุดใจ พลอยตกหลุมเห็นคล้อยตามไปได้ง่าย ความจริง ท่านที่ร่ำร้องแสดงความปรารถนาดี ไม่อยากให้พระเณรเรียนหนังสือ และไม่อยากให้มีชั้นความรู้ เพราะกลัวจะสึกนั้น ถ้าท่านเหล่านี้จะเรียกร้องให้รัฐบาลออกกฎหมายห้ามชาวบ้านนอกและชาวนาเอาลูกมาบวชเณร แม้จะเป็นการกระทำที่ขัดแย้งกันและดูน่าขำ ก็ยังสมเหตุสมผลกว่าการแสดงความปรารถนาดีอย่างผิวเผินเช่นนี้

มีข้อสังเกตอย่างหนึ่งที่ควรกำหนดไว้ในที่นี้ คือ ความแตกต่างแห่งประวัติการศึกษาระหว่างสังคมตะวันตกกับสังคมไทย ในสังคมตะวันตก การศึกษาที่เจริญมาแบบสมัยใหม่ เกิดจากความขัดแย้งแข่งขันระหว่างผู้นำฝ่ายคฤหัสถ์กับฝ่ายศาสนจักร กล่าวคือ ผู้นำฝ่ายคฤหัสถ์ทั้งหลาย ไม่พอใจสภาพการศึกษาที่อยู่ในกำมือของศาสนจักรมาเป็นเวลานาน จึงพยายามดิ้นรนให้มีการแก้ไขเปลี่ยนแปลงบ้าง ฝ่ายศาสนจักรเห็นเช่นนั้นก็พยายามรักษาความยิ่งใหญ่ในทางการศึกษาของตนไว้ โดยเร่งรัดแก้ไขปรับปรุงจัดการศึกษาของตนให้เข้มแข็งยิ่งขึ้น ต่างฝ่ายต่างพยายามดำเนินการศึกษาของตนให้ก้าวหน้า สภาพการศึกษาของเขาจึงสืบต่อมาทั้งฝ่ายอาณาจักรและฝ่ายศาสนจักร ปรากฏผลอย่างที่เห็นในปัจจุบัน แต่ในสังคมไทยนั้นตรงข้าม เมื่อการศึกษาระบบเดิมสะดุดหยุดลง การศึกษาระบบใหม่ของสังคมไทยเริ่มต้นด้วยการร่วมมือกันระหว่างรัฐกับคณะสงฆ์ช่วยกันจัดดำเนินการศึกษา ครั้นดำเนินต่อมาได้เล็กน้อยก็ถึงจุดต่อเนื่องแห่งทางเดินของการศึกษาสมัยปัจจุบัน มีการตกลงกันใหม่ระหว่างรัฐกับคณะสงฆ์ โดยรัฐตกลงว่าจะรับเอาการศึกษาสำหรับพลเมืองมาจัดดำเนินการเองทั้งหมด[๑] ทางฝ่ายคณะสงฆ์ก็ยินยอมด้วยความเห็นชอบและแสดง

---

๑ การเริ่มความร่วมมือกำหนดด้วยพระบรมราชโองการโปรดเกล้า ฯ จะให้มีอาจารย์สอนหนังสือไทย แลสอนเลขทุก ๆ พระอาราม ใน พ.ศ. ๒๔๑๘ การตั้งโรงเรียนหลวงสำหรับราษฎรแห่งแรก ใน พ.ศ. ๒๔๒๗ และการตรา พ.ร.บ. ลักษณะปกครองคณะสงฆ์ ใน พ.ศ. ๒๔๔๖; การแยกพระสงฆ์จากการศึกษา กำหนดด้วยการเปลี่ยนกระทรวงธรรมการเป็นกระทรวงศึกษาธิการ ใน พ.ศ. ๒๔๖๒.

อาการวางมือจากการศึกษาสำหรับพลเมืองทั้งหมด-พร้อมกันนั้นก็พยายามสร้างแนวความคิดและทัศนคติของคนให้สอดคล้องกับการกระทำนั้นด้วย การศึกษาของสังคมไทยที่ดำเนินต่อมาถึงปัจจุบัน จึงเริ่มต้นด้วยการตกลงยินยอมกันระหว่างรัฐกับคณะสงฆ์ ให้ฝ่ายหนึ่งหยุด ฝ่ายหนึ่งทำ ไม่ต้องสงสัยเลยว่า พฤติการณ์ร่วมกันของรัฐกับคณะสงฆ์ครั้งนั้นจะต้องเป็นปัจจัยสำคัญอย่างหนึ่ง ที่ทำให้การศึกษาปัจจุบันทั้งของฝ่ายบ้านเมืองและฝ่ายพระศาสนามีสภาพอย่างที่เป็นอยู่ในขณะนี้

ขอย้อนกลับไปสู่ปัญหาเดิม การที่พระเณรดิ้นรนออกไปเรียนนอกระบบของคณะสงฆ์และคณะสงฆ์ควบคุมไม่ได้นั้น นอกจากเป็นการตัดโอกาสของคณะสงฆ์เอง ที่จะใช้ระบบนั้นเป็นช่องทางให้การศึกษาสนองความมุ่งหมายของตนเองแล้ว ก็เป็นการตัดโอกาสในการดูแลควบคุมความประพฤติไปด้วย พระเณรที่เล่าเรียนนอกระบบสงฆ์จึงมีโอกาสประพฤติเสียหายได้ง่าย กลายเป็นเหยื่อคำวิจารณ์ติเตียนของสังคมที่ขาดความรู้ความเข้าใจ เมื่อความประพฤติเสียหายเกิดขึ้นเพราะเหตุนี้ คณะสงฆ์ (ตลอดถึงรัฐและสังคม) ก็ยิ่งรังเกียจพระเณรที่หาทางเรียนนั้นมากขึ้นอีก นำไปสู่การพยายามแก้ปัญหาที่ปลายเหตุ คือหาทางกีดกันการเล่าเรียนนอกระบบ และพยายามบีบคั้นบังคับให้เรียนในระบบที่คณะสงฆ์ต้องการให้มากขึ้น แต่เมื่อควบคุมไม่ได้ผลจริงพระเณรก็ยิ่งดิ้นรนมากขึ้น ปกครองกันไม่ได้ นำไปสู่ผลเสียหายเพิ่มพูนยิ่งขึ้น คำติเตียนของสังคมที่มากขึ้น และห่างจากการแก้ปัญหาออกไปทุกที

ในเวลาเดียวกัน ผลร้ายอีกอย่างหนึ่งก็เกิดขึ้น คือความรู้สึกขัดแย้งจนถึงเป็นปฏิปักษ์ระหว่างพระผู้น้อยกับพระผู้ใหญ่ โดยเฉพาะทำให้

พระผู้น้อยเพ่งเล็ง ขาดความวางใจ และมีความรู้สึกรุนแรงต่อพระผู้ใหญ่ที่บริหารการคณะสงฆ์ นำไปสู่การตำหนิติเตียนและการกล่าวร้ายโจมตี พระผู้ใหญ่ก็ว่าพระผู้น้อยไม่สนใจศึกษาเล่าเรียนธรรมวินัย (ลืมคิดว่าการสนใจในพระธรรมวินัยของพระผู้น้อยเป็นความรับผิดชอบของตนอยู่ส่วนหนึ่งด้วย เพราะพระเณรเหล่านี้ ไม่ใช่ผลิตภัณฑ์สำเร็จรูป แต่เขาส่งมาให้ฝึก ซึ่งรวมถึงฝึกให้สนใจในธรรมวินัยด้วย) พระผู้น้อยก็ว่าพระผู้ใหญ่ล้าหลัง บีบคั้นกลั่นแกล้งตน ต่างก็ไปหาจุดตรงข้ามตั้งป้อมหันหน้าเข้าหากัน ซึ่งไม่เป็นทางของการแก้ปัญหาอย่างใดเลย เป็นการขาดพื้นฐานคือความรู้ความเข้าใจที่เข้าถึงสภาพความเป็นจริงด้วยกันทั้งสองฝ่าย ทั้งสองฝ่ายรู้แต่ความต้องการของตน (จะต่างกันก็เพียง ความต้องการของฝ่ายไหนจะเป็นไปเพื่อตนเอง และส่วนรวม กว้างแคบกว่ากัน) ล้วนไม่ยอมปรับใจเข้าหากันและวิเคราะห์เหตุผลให้เข้าถึงความจริง ผู้ใหญ่ก็ไม่เข้าใจผู้น้อย ผู้น้อยก็ไม่เห็นใจผู้ใหญ่ แง่ที่จะต้องเข้าใจผู้น้อยได้กล่าวมาแล้วยืดยาว ส่วนแง่ที่จะต้องเห็นใจผู้ใหญ่ก็คือ ท่านไม่ตระหนักถึงสภาพความเป็นจริง จะให้ท่านจัดการแก้ไขได้อย่างไร ถึงจะโจมตีอย่างไร ก็ไม่ช่วยให้ท่านเข้าใจความจริงนั้นได้ ยิ่งโจมตีไปก็มีแต่จะทำให้ท่านเข้าใจผิด (ถูกก็มี) มากยิ่งขึ้นว่า ฝ่ายผู้น้อยทำเช่นนั้นเพราะเห็นแก่ประโยชน์ส่วนตัว จะทำให้ห่างจากการแก้ปัญหามากยิ่งขึ้น และถ้าจะว่าทำไมท่านไม่รู้ไม่เข้าใจ ก็คงจะต้องเห็นใจอีกว่า ท่านมีพื้นฐานการศึกษาอบรมมาในระบบที่จะให้เป็นอย่างนั้น การที่จะแหวกออกจากระบบที่เคยชินและหุ้มห่อตนมานั้นเป็นของยากยิ่งนัก ท่านผู้ใดทำได้

ก็ต้องนับให้ว่าเป็นกรณีพิเศษ ถึงท่านที่แหวกออกมาได้เช่นนี้ก็ติดขัดอีก เพราะได้เพียงตระหนักแต่ไม่รู้ที่จะจัดเองได้ หรือแม้เห็นทางจัดก็ยังติดขัดเรื่องกำลังคนอีกเพราะสถาบันสงฆ์ได้ถูกปล่อยทิ้ง และสูบเอากำลังออกไปใช้ฝ่ายเดียว ไม่มีเติมเข้ามาเป็นเวลานาน จนอ่อนเปลี้ยไปหมด นับเป็นปัญหาที่หมักหมมทับถมจนยากที่จะทำโดยลำพัง จุดเริ่มต้นที่สำคัญขณะนี้ก็คือการสร้างพื้นฐานแห่งความรู้ความเข้าใจขึ้นมา และภารกิจนี้เป็นสิ่งที่จะต้องกระทำ ไม่เฉพาะภายในวงของสถาบันสงฆ์เท่านั้น แต่ต้องสร้างให้แก่สังคมทั้งหมดด้วย ทั้งนี้ เพราะเหตุผลว่าสังคมมีส่วนรับผิดชอบต่อสถาบันสงฆ์ด้วย ประการหนึ่ง เพราะสังคมกำลังเพ่งมองสถาบันสงฆ์ในทางที่ไม่น่าพอใจและด้วยความเข้าใจผิด สถาบันสงฆ์ยังไม่ทันรู้ตัวที่จะปรับตน สังคมหรือกลุ่มชนที่มีอำนาจในสังคมอาจเข้าจัดการกับคณะสงฆ์อย่างผิดพลาดเสียก่อนก็ได้ ประการหนึ่ง และประการสุดท้าย ในกรณีที่สถาบันสงฆ์ไม่ยอมที่จะทำความเข้าใจและยอมรับสภาพปัญหาของตน เมื่อสังคมภายนอกไม่ยอมรั้งรออีกต่อไป โดยเฉพาะอาจมีกลุ่มอิทธิพลที่อยากทำการนี้อยู่แล้ว ได้โอกาสหรืออดรนทนไม่ไหวจะเข้ากระตุ้นหรือเร่งเร้าสถาบันสงฆ์ให้จัดการแก้ปัญหา หรือเข้าแก้ปัญหาเสียเอง สังคมหรือกลุ่มชนนั้น ก็จะได้ทำการนั้นโดยมีความรู้ความเข้าใจเป็นพื้นฐาน

อนึ่ง ควรทำความเข้าใจเกี่ยวกับการเอาเปรียบสังคมอีกเล็กน้อย ความจริงพระเณรที่เป็นลูกชาวนาชาวชนบทห่างไกลนั้น ถ้าเรียนอะไรจริงจังสักอย่างแล้ว ก็ไม่อยู่ในฐานะที่จะเป็นผู้เอาเปรียบสังคมได้ เพราะ

พอเริ่มต้นพระเณรเหล่านั้นก็สละผลประโยชน์ส่วนที่ตนพึงได้รับ (ว่าให้ตรงคือถูกตัดออก) จากภาษีอากร เข้ามารับทุนเล่าเรียนจากประชาชนโดยตรง ต่อมาเมื่อเล่าเรียนได้ความรู้จากสถาบันสงฆ์ไปบ้างแล้ว ยังไม่ทันได้ทำงานให้แก่สถาบันสงฆ์ ก็ออกไปทำงานสร้างผลิตผลให้แก่รัฐ กลายเป็นว่าคณะสงฆ์ลงทุนผลิตคนให้รัฐ โดยรัฐไม่ต้องลงทุน หรือสถาบันสงฆ์มีค่าเท่ากับเป็นโรงเรียนที่ขาดทั้งทุนทั้งครู แต่ก็ได้ทำหน้าที่ผลิตผู้สำเร็จการศึกษาให้แก่รัฐเรื่อยมาตามมีตามได้ ทั้งที่รัฐแทบไม่ได้ช่วยเหลืออะไรเลย ในกรณีของพระเณรที่เล่าเรียนเช่นนี้ ย่อมไม่เป็นผู้เอาเปรียบสังคม หรือถ้าเอาเปรียบก็ย่อมน้อยกว่านักเรียนนักศึกษาโดยทั่วไป ข้อที่จะเอาเปรียบได้นั้นมีแต่ว่าเมื่อเรียนอยู่นั้น ถ้าไม่ประพฤติปฏิบัติดีให้สมกับภาวะ และไม่ทำหน้าที่ของพระสงฆ์ให้ถูกต้อง ก็กลายเป็นชาวบ้านที่เข้ามาเอาเปรียบศาสนา หาใช่เป็นพระเณรที่เอาเปรียบสังคมไม่ แต่ถ้าพระเณรเหล่านั้นศึกษาเล่าเรียน และประพฤติปฏิบัติดีพอรักษาตัวได้ ไม่ให้เป็นที่น่ารังเกียจและไม่นำความเสื่อมเสียมาสู่สถาบันแล้ว ก็ไม่มีใครสามารถกล่าวหาว่าเป็นผู้เอาเปรียบใคร ๆ ได้เลย ถ้าจะใช้คำว่าเรียกร้องกันแล้ว ก็ต้องกล่าวว่า สังคมเรียกร้องบริการจากสถาบันศาสนาโดยผ่านบุคคลที่อยู่ในสถาบันนั้น ในอัตราส่วนที่แตกต่างกันตามระดับฐานะหน้าที่ของแต่ละบุคคลในสถาบัน สำหรับพระหนุ่มและสามเณรในวัยเรียนนั้น ถ้าทำได้เพียงเป็นผู้ประพฤติอยู่ในกรอบวินัย ทำตนให้เป็นภาพแห่งความร่มเย็นปลอดภัย ทำให้เกิดความรู้สึกชื่นบานผ่องใสเป็นสิริมงคลและความงดงามแก่ผู้ได้เห็น อย่างที่รู้สึกสืบกันมาตามประเพณี

ในสังคมไทย ถ้าทำได้เพียงเท่านี้ ก็นับว่าเป็นบริการที่เพียงพอเท่าที่สถาบันสงฆ์จะพึงเรียกร้องจากพระเณรเหล่านั้น เพื่อให้ช่วยสถาบันสงฆ์ในการที่สถาบันจะทำหน้าที่ของตนต่อสังคมอย่างถูกต้อง สำหรับสังคมไทยที่เข้าใจตนเองดีนั้น การที่เยาวชนยอมนำตัวเข้ามารับการฝึกอบรมอยู่ในกรอบพระวินัยก็เป็นการเพียงพอแล้วสำหรับพุทธศาสนิก ที่จะแสดงความยอมรับให้เป็นตัวแทนแห่งคุณธรรม ด้วยการกราบไหว้ อย่างเท่าเทียมกับที่พึงกระทำแก่ท่านผู้ทรงคุณธรรมอย่างสูง โดยไม่มีการแบ่งแยก ทั้งนี้ เพราะเขากระทำมิใช่ด้วยความยึดถือในตัวตน หรือด้วยความเห็นแก่ตัว มิใช่ไหว้ด้วยตัณหา คืออยากได้ผลประโยชน์จึงไหว้ มิใช่ไหว้ด้วยมานะ คือถือตัวตนวัดฐานะศักดิ์ศรีสูงต่ำจึงไหว้ มิใช่ไหว้ด้วยทิฐิ คือสักว่ายึดถือทำตาม ๆ กันมาว่าเป็นหลักปฏิบัติอย่างนั้น ๆ โดยไม่รู้ไม่เข้าใจความหมายและความมุ่งหมาย จึงไหว้ แต่ไหว้ด้วยเห็นแก่ธรรม คือเพื่อธำรงและเชิดชูคุณธรรมความดีงามของสังคม อย่างไรก็ดี มีข้อที่น่าเสียดายในขณะนี้ก็คือ ระบบของสถาบันสงฆ์ที่กำลังถูกปล่อยปละละเลยอยู่เช่นนี้ กำลังกลายเป็นเครื่องเปิดโอกาสให้คนในสังคมเมืองเข้ามาแอบแฝง ด้วยเจตนามุ่งผลประโยชน์ส่วนตัวจริง ๆ ซึ่งคนเหล่านี้นั่นแหละที่จะเป็นผู้เอาเปรียบทั้งศาสนาและสังคมครบสองอย่างทีเดียว

พึงสังเกตด้วยว่า ความจริง สถาบันสงฆ์เปิดรับคนจากทุกระดับสังคมเสมอภาคกัน ทุกคนมีสิทธิและมีโอกาสสมัครเข้ามาเท่าเทียมกัน แต่ในสมัยปัจจุบัน คนมีฐานะดีและมีโอกาสเหนือกว่าโดยทางภูมิศาสตร์เป็นต้น มีช่องทางอื่นที่ได้เปรียบมากกว่า และเห็นสถาบันสงฆ์เป็นช่อง

ทางที่เสียเปรียบ จึงไม่เข้ามาสู่สถาบันนี้เหมือนอย่างสมัยก่อน ครั้นคนไร้ฐานะและด้อยโอกาสบางคนที่เข้ามาใช้ช่องทางของสถาบันสงฆ์ สามารถเล็ดลอดขึ้นมาถึงระดับการศึกษาเดียวกับคนมีฐานะและมีโอกาสเหนือกว่านั้นบ้าง คนพวกแรกที่ได้เปรียบนั้นลืมความเดิมที่กล่าวมาแล้ว จึงตำหนิเอาคนพวกหลังที่เล็ดลอดขึ้นมาได้ ว่าเป็นคนเอาเปรียบสังคม ทำให้เสียงที่กล่าวหาคนเสียเปรียบว่าได้เปรียบ เป็นเสียงที่มาจากคนได้เปรียบนั่นเอง นอกจากนั้น นักศึกษาภายนอกที่เคยเกี่ยวข้อง มองเห็นสภาพการบวชเรียนของพระเณรในระบบของสถาบันสงฆ์ปัจจุบัน เมื่อเห็นลูกชาวบ้านนอกเข้ามาบวชเณรเรียนหนังสือ มักมีความรู้สึกโน้มไปทางดูถูกหรือยิ้มเยาะด้วยซ้ำไปว่า เณรลูกชาวบ้านเหล่านั้นโง่เขลาไม่มีทางไป ไม่รู้จักหนทางก้าวหน้า เข้าไปเรียนในระบบที่อับเฉา ชีวิตจะตกต่ำ ไม่มีทางสู้เขาได้ ทั้งที่มองเห็นอยู่ว่าเสียเปรียบอย่างนี้ ขัดอารมณ์เขาขึ้นมา ก็กลับถูกมองเป็นผู้เอาเปรียบไปได้ ทางแก้อีกอย่างหนึ่งจึงได้แก่การจัดสภาพสถาบันสงฆ์เสียใหม่ ให้อยู่ในภาวะเอื้ออำนวยที่จะทำให้ผู้มีฐานะดีและมีโอกาสเหนือกว่า ยินดีที่จะเข้ามาใช้บริการของสถาบันนี้ร่วมกับคนที่ไร้ฐานะและด้อยโอกาส เป็นการช่วยให้เกิดความเสมอภาค และความเข้าใจดีต่อกัน เมื่อนั้นเสียงตำหนิกันว่าเอาเปรียบก็จะหมดไปด้วย สถาบันสงฆ์ก็จะทำหน้าที่ได้ครบถ้วนสมบูรณ์ขึ้น คือช่วยเหลือคนทุกระดับได้จริง นอกจากนั้น การที่รัฐจะต้องมาพิจารณาแก้ปัญหาความเสมอภาคทางการศึกษา ด้วยการลงทุนการศึกษาและบริการสงเคราะห์ต่างๆ ก็จะพลอยผ่อนเบาลงไปด้วย เพราะระบบของสถาบันสงฆ์ตามรูปที่แท้นั้น มีบริการ

เหล่านี้พร้อมในตัวโดยไม่ต้องให้รู้ตัว เป็นระบบที่ให้ทุน โดยไม่ต้องบอกว่าให้ทุน สงเคราะห์โดยไม่ต้องบอกว่าสงเคราะห์ และถ้าทำได้สมบูรณ์ตามรูปแบบที่วางไว้ ก็เป็นระบบที่ช่วยเหลือประชาชน โดยไม่ต้องบอกว่าช่วย เพราะได้อยู่กับประชาชนอยู่แล้วตลอดเวลา

เรื่องที่เป็นปัญหาเท่าที่กล่าวมานี้ เป็นสิ่งที่ควรจะต้องรีบจัดการแก้ไข จะแก้ได้ก็ต้องเริ่มด้วยการกล้าเผชิญความจริง หลักใหญ่ของพระพุทธศาสนาบอกอยู่แล้วว่า จะกำจัดทุกข์ได้ต้องกำหนดรู้ทุกข์ก่อน คือต้องกล้าเผชิญหน้ามองดูทุกข์ตามสภาพที่มันเป็นจริง แล้วสืบค้นหาต้นตอให้พบจึงกำจัดได้ ปัญหาที่กล่าวมาก็เป็นทุกข์ของสังคมที่สำคัญพอสมควร คณะสงฆ์ก็ดี รัฐก็ดี ตลอดถึงสังคมทั้งหมดก็ดี จะต้องรับรู้สภาพของปัญหาตามที่เป็นจริง แล้ววิเคราะห์ปัญหานั้นจนเห็นต้นตอ ตกลงให้แน่ว่าจะเอาอย่างไร แล้วกำหนดวิธีการกับการกระทำให้สอดคล้องกัน เมื่อกล่าวรวบรัดในเรื่องนี้ สำหรับรัฐกับคณะสงฆ์ซึ่งเป็นผู้รับผิดชอบใกล้ชิดที่สุด มีทางเลือกอยู่ ๒ อย่าง ซึ่งจะต้องตัดสินใจกำหนดเอาอย่างใดอย่างหนึ่งให้แน่นอน แล้วกระทำการให้สอดคล้องกับทางเลือกที่ต้องการนั้น พร้อมทั้งจัดการปรับสภาพความเป็นจริงให้ลงกันด้วย ทางเลือก ๒ อย่างนั้นคือ

๑. ให้สถาบันสงฆ์ เป็นแหล่งปฏิบัติธรรมและบำเพ็ญกิจของผู้เบื่อหน่ายฆราวาสมาก่อนแล้ว ตั้งใจสละโลกเด็ดขาด อุทิศชีวิตต่อพระศาสนา มุ่งหน้าสู่โลกุตตรธรรมอย่างเดียวล้วน ในกรณีที่กำหนดทางเลือกเช่นนี้ จะต้องให้สังคมทั่วทั้งหมดได้รับรู้ยินยอม

ร่วมกัน แล้วระงับประเพณีบวชเรียนเสีย มิให้มีลูกชาวบ้านเข้ามาบวชเพื่อประสงค์การศึกษาอีกต่อไป ในเวลาเดียวกันรัฐจะต้องจัดการศึกษาให้ทั่วถึง รั้งเอาเด็กลูกชาวนาชาวชนบทซึ่งตนแทบจะยังไม่ได้ช่วยเหลืออะไรเลยนั้น อย่างน้อยจำนวนสองแสนคน ที่จะเข้าไปอยู่ในสถาบันสงฆ์ ให้กลับเข้ามารับการศึกษาในระบบของตนให้หมด *หรือ*

๒. ให้สถาบันสงฆ์ เป็นสถาบันการศึกษาด้วย เป็นแหล่งสำหรับผู้สละฆราวาสโดยสิ้นเชิงแล้วด้วย ทำหน้าที่ทั้งสองอย่างในเวลาเดียวกัน คือ ยอมรับเอาบทบาทของสถาบันสงฆ์ในสังคมไทยเดิมมาปรับใช้ โดยถือระบบผึกคัด (ผึกไปคัดเลือกไป) หรือระบบกลั่นน้ำมัน คือ ทุกส่วนที่เข้ามา ได้รับการดัดแปลงกลั่นกรองให้มีคุณค่าขึ้นเป็นประเภท ๆ และนำไปใช้ประโยชน์ได้ในระดับต่าง ๆ กัน หมายความว่า ในสายกว้างรับเอาเด็กและเยาวชนทั่วไปเข้ามาบวช แล้วให้การศึกษาอบรม ให้มีความรู้ความเข้าใจธรรมวินัยเพิ่มขึ้นไปโดยลำดับ ควบคู่ไปกับความรู้ที่จะให้ดำเนินชีวิตอยู่ในโลกด้วยดี คือ จุดหมายสูงสุดมุ่งผึกให้อยู่ในศาสนา แต่ในเวลาเดียวกันยอมรับความจริงเกี่ยวกับความเป็นไปได้และความเป็นไปไม่ได้ด้วย จึงให้การศึกษาที่สนองทั้งความต้องการของบุคคล ความต้องการของสังคม และความมุ่งหมายจำเพาะของสถาบันไปพร้อมกัน ในจำนวนผู้เข้ามาบวชทั้งหมด ส่วนใหญ่ประมาณร้อยละไม่ต่ำกว่า

๙๕ จะกลับคืนไปสู่สังคมคฤหัสถ์ตามเดิมในระยะต่างๆ กัน ในจำนวนนี้จะมีผู้ที่ศึกษาเล่าเรียนเพียงแค่พอมีความรู้ประดับตน มีศีลธรรมดีขึ้น ยังไม่ได้ทำงานให้แก่สถาบันสงฆ์เลยก็ออกไปทำงานให้แก่สังคมคฤหัสถ์บ้าง ผู้ที่ใช้ความรู้นั้นทำงานให้สถาบันสงฆ์น้อยบ้างมากบ้างแล้วจึงออกไปบ้าง และจะมีส่วนหนึ่ง ซึ่งเป็นส่วนน้อยที่สุด ที่มีอุปนิสัยพร้อมจะอยู่ต่อไปในสถาบันโดยตลอด เท่ากับเป็นผู้ที่ได้รับคัดเลือกขั้นสุดท้ายแล้ว ส่วนน้อยที่สุดนี้กับส่วนที่เรียนแล้วอยู่ทำงานให้ระยะเวลาหนึ่งสั้นบ้างยาวบ้าง รวมเข้าด้วยกันเป็นส่วนที่ดำรงสืบต่ออายุพระศาสนา และส่วนน้อยที่สุดที่เหลืออยู่นี้ จะได้กำลังสมทบจากผู้ที่เบื่อหน่ายฆราวาสแล้วจึงเข้ามาบวชอีกจำนวนหนึ่ง รวมเป็นองค์ประกอบของสถาบันสงฆ์ที่สมบูรณ์สำหรับทางเลือกที่สอง

ความจริง ตามที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน สถาบันสงฆ์ก็อยู่ในทางเลือกที่ ๒ อยู่แล้ว แต่เพราะไม่รับรู้สภาพที่เป็นจริงนั้น จึงทำให้พฤติการณ์ขัดกับความเป็นจริง สิ่งที่มีอยู่ก็ไม่ถูกจัดทำให้มีประสิทธิภาพ ความมุ่งหมายบางอย่างที่ควรจะมีก็ขาดไป ความมุ่งหมายที่ตั้งไว้ก็ไม่ได้ผลจริง และเกิดความเคลื่อนคลาดไขว้เขวต่าง ๆ มากมาย แม้แต่กำลังที่ได้รับสมทบเข้ามาจากผู้ที่เบื่อหน่ายฆราวาสวิสัยแล้ว ก็มักไม่เป็นกำลังจริงอย่างนั้น กลับกลายเป็นส่วนที่เสแสร้ง แอบแฝงเข้ามาด้วยความมุ่งหมายซ่อนเร้นเสียจำนวนมาก กลายเป็นตัวการก่อปัญหาทอนกำลังของสถาบันสงฆ์ลงไปอีก และนับได้ว่าเป็นส่วนที่เอาเปรียบทั้งศาสนาและสังคมอย่างแท้จริง

ในทางเลือก ๒ อย่างนี้ จะต้องตัดสินเลือกอย่างใดอย่างหนึ่งให้แน่ชัดลงไป และปฏิบัติการต่าง ๆ ให้สอดคล้องกัน ถ้าไม่ทำอย่างนี้ก็เห็นจะหมดทางกู้ ถ้าจะเร่งให้หายนะเร็วเข้าก็โจมตีซ้ำเข้าไป ถ้าไม่ต้องการอย่างนั้นก็เลิกโจมตีติเตียนต่าง ๆ เสียดีกว่า เพราะเพียงสภาพที่เป็นอยู่ซึ่งทิ้งไว้เช่นนี้ก็เป็นปัญหามากอยู่แล้ว การโจมตีติเตียนโดยไม่ทำและไม่เข้าใจมีแต่จะทำให้เลอะเทอะเปรอะเปื้อนและเลวทรามยิ่งขึ้น น่าสมเพชที่บางครั้งท่านที่เข้ามาในประเภทเบื่อหน่ายฆราวาสแล้ว ก็พลอยร่วมวงติเตียนโพนทะนากับเขาด้วย กลายเป็นผู้สร้างความผิดพลาดไว้เป็นมลทินแก่ตนและร่วมทำลายโดยความรู้เท่าไม่ถึงการณ์ไปด้วย

สำหรับคณะสงฆ์และรัฐ ถ้ายังคงปล่อยปละละทิ้งสภาพปัญหาให้เป็นไปอยู่ตามเดิมอย่างนี้ ในระยะยาว ภิกษุหนุ่มและสามเณรจำนวนสองแสนนั้น แทนที่จะเป็นสิ่งสร้างเสริมคุณค่า ก็จะกลับเป็นเหตุสะสมปัญหานำความล้มละลายมาสู่สถาบันสงฆ์เอง พร้อมทั้งก่อปัญหาสังคมแก่รัฐด้วย หรือถ้าไม่ล้มละลายเอง ก็จะเป็นการสร้างสถานการณ์บีบบังคับให้สังคมภายนอกต้องเข้ามาจัดการทำลายล้างสถาบันสงฆ์เสีย แม้แต่คุณค่าในแง่ช่วยให้ความเป็นธรรมในสังคม ที่มีความสำคัญอยู่ในขณะนี้ ก็เพราะรัฐบกพร่อง ไม่มีสถาบันอื่นใดมาช่วยแก้ไข แต่ในกาลภายหน้าสังคมย่อมเปลี่ยนแปลงต่อไปอีก เมื่อถึงเวลาหนึ่ง การณ์อาจกลับกลายเป็นว่า ผู้ด้อยโอกาสที่เข้ามาสู่สถาบันสงฆ์นั้น ถูกปล่อยปละละเลย ได้รับบริการไม่คุ้มกับเวลาที่สูญเสียไป กลายเป็นว่าสถาบันสงฆ์เก็บพลเมืองของรัฐจำนวนมากมายมากักไว้ ทำให้สูญเสียเวลาและกำลังงานของรัฐไปไม่คุ้มกับ

ได้ หรือในทางตรงข้าม สมมติว่าบริการการศึกษาของรัฐขยายออกไปทั่วถึง จำนวนผู้ที่เข้ามาบวช ก็จะค่อย ๆ ลดลงไปจนหมด เหมือนอย่างที่เป็นอยู่แล้วในถิ่นทั้งหลายที่เจริญแล้ว ทำให้สถาบันสงฆ์ยุบตัวลงไปเอง หรือไม่ก็จะกลายเป็นเพียงที่อยู่อาศัยของผู้ที่แอบแฝงเข้ามา เพื่อหาความสุขสบายไปจริง ๆ

ปัจจุบันก็เห็นกันอยู่ชัด ๆ แล้วว่า คุณค่าของสถาบันสงฆ์ในด้านช่วยให้ความเสมอภาคทางการศึกษานั้น เหลืออยู่เพียงในขั้นช่วยอำนวยความสะดวกแก่ผู้แสวงการศึกษาที่ด้อยโอกาส ให้มีทางผ่านสำหรับเข้ามาค้นรนแสวงหาการศึกษาเอาเองตามแต่จะหาได้ โดยคณะสงฆ์เองแทบไม่เอาใจใส่จัดและควบคุมดูแลเลย แม้คุณความดีที่ว่า สถาบันสงฆ์ช่วยให้เยาวชนในเพศสามเณรจำนวนแสนกว่ารูป พ้นไปจากบัญหาเยาวชนที่ร้ายแรงได้โดยสิ้นเชิง เหลือเพียงความเสื่อมเสียเล็กน้อยที่ถือว่าเป็นเรื่องร้ายแรงเฉพาะสำหรับผู้ดำรงเพศสามเณรนั้น ก็เป็นคุณค่าที่แทบจะมิได้อาศัยระบบการศึกษาของคณะสงฆ์เลย หากแต่เป็นเพียงการอาศัยกรอบวินัยและระบบชีวิตในเพศอย่างเดียวเท่านั้นช่วยไว้ (เป็นธรรมดาอยู่แล้วที่ว่าใครก็ตามที่เข้ามาบวช เพศภิกษุสามเณรก็ย่อมช่วยให้เขาพ้นจากการทำชั่วที่ร้ายแรงบางอย่างได้ทันทีโดยอัตโนมัติ ประเพณีไทยที่ให้เด็กอยู่วัดบวชเณรเรียนหนังสือ คงจะต้องเป็นมาโดยความตระหนักในคุณค่าทางจริยธรรมนี้ด้วยอย่างแน่นอน เยาวชนผู้เข้าศึกษาอยู่ในระบบเช่นนี้ย่อมถูกตัดออกจากบัญหาในการยกพวกตีกัน และปาระเบิดขวดเป็นต้น และเพราะเหตุนี้ ประชาชนทั่วไปตลอดถึงคนแก่เฒ่าจึงไหว้เด็กได้ ทั้ง

ที่เด็กเหล่านั้นยังต้องอาศัยพวกเขาช่วยกันเลี้ยงดู หาอาหารให้รับเป็นทาน) หรืออย่างดีก็ด้วยระบบการฝึกอบรมของวัดแต่ละแห่งๆ นั้นเอง แต่ในกาลภายหน้าเมื่อยังคงปล่อยไว้อย่างนี้เรื่อยไปอีก ก็ไม่แน่นักว่าแม้แต่ปัญหาเยาวชนที่ร้ายแรงนั้นจะไม่คืบคลานเข้ามาถึงภายในวัดเอง ทั้งนี้ดูเหมือนว่าเค้าของเรื่องนี้ก็ได้เริ่มตั้งขึ้นบ้างแล้ว

สำหรับพระภิกษุสามเณรทั่วไป ข้อเขียนนี้มุ่งหมายให้เกิดความมั่นใจในคุณค่าของสถาบันของตนว่า สถาบันสงฆ์เท่าที่เห็นกันว่าเสื่อมโทรมอย่างนี้ ก็ยังมีคุณค่าแก่สังคมอย่างมากมาย ไม่น้อยกว่าสถาบันอื่นใดทั้งสิ้น ถึงแม้ในแง่ที่เสื่อมโทรม ความเสื่อมเสียที่มีอยู่ก็ยังมิได้มากยิ่งไปกว่าสถาบันอื่นใดเช่นกัน แม้แต่สถาบันของปัญญาชนที่ติเตียนสถาบันสงฆ์นั้นเอง สถาบันนั้นสร้างปัญหาใดแก่สังคม สถาบันสงฆ์นี่เองเป็นสถาบันเดียวที่กำลังช่วยผ่อนเบาปัญหานั้น อย่างไรก็ดี ที่กล่าวเช่นนี้ มิใช่จะให้มีความประมาท เป็นแต่ต้องการให้ตระหนักในความรับผิดชอบที่มีต่อสถาบันของตน จะได้พยายามปฏิบัติตนในทางที่จะกำจัดข้อเสื่อมเสียให้หมดไป รักษาคุณค่าแห่งสถาบันของตนไว้ และส่งเสริมให้ดียิ่งขึ้นให้ถึงขั้นที่ควรจะเป็น ทั้งนี้เพราะสาเหตุสำคัญอย่างหนึ่งของการประพฤติเสื่อมเสียและไม่พยายามรักษาความดีงามของตน เท่าที่เกิดเป็นปัญหาขึ้นจากภิกษุสามเณรจำนวนไม่น้อยขณะนี้ ในฐานะที่ยังเป็นปุถุชน ก็คือ การไม่รู้และไม่มั่นใจในคุณค่าของสถาบันของตนตลอดจนคุณค่าของตนเอง มองเห็นตนเองและสถาบันของตนต่ำต้อยด้อยคุณค่า คล้อยไปตามคำกล่าวหาที่มีผู้ยกขึ้นมาติเตียนเป็นคราว ๆ ทำให้เกิดปมด้อย โน้มใจให้ลดตัว

ลดระดับความประพฤติปฏิบัติของตัว และลดคุณค่าของตัวลงไปตามความรู้สึกด้อยนั้น ซึ่งเป็นข้อเท็จจริงสำคัญอย่างหนึ่งที่มีอยู่ อันจะต้องยอมรับ หากไม่แก้ไขสร้างความเข้าใจ และหาแนวทางออกในการแก้ไขปรับปรุง สภาพนี้ก็จะทรุดลงไปเรื่อย ๆ และนำไปสู่ความเสื่อมทรามหรือถึงกับหายนะของสถาบันสงฆ์ได้ทางหนึ่ง (ลองวางใจเป็นกลางแล้วนึกสำรวจดูว่า อาการเช่นที่จะกล่าวต่อไปนี้เป็นความจริงที่มีอยู่หรือไม่ คือการที่พระภิกษุรู้สึกภูมิใจและเห็นเป็นความดีเด่นอย่างหนึ่ง ในการที่ได้รับความสนับสนุนจากนักศึกษาและบัณฑิต ให้ไปร่วมในกิจกรรมบางอย่างของเขา แทนที่จะรู้สึกว่าเป็นโอกาสหรือเป็นภาระตามหน้าที่ที่จะต้องไปสร้างความรู้ความเข้าใจแก่เขาในฐานะผู้สอน หากอาการเช่นนี้เป็นความจริงที่มีอยู่ ก็เป็นตัวอย่างอย่างหนึ่งที่ส่อถึงสภาพที่กล่าวมาแล้ว และเป็นสัญญาณอันตรายที่แจ้งให้ทราบว่า สถาบันสงฆ์ได้คลาดเคลื่อนออกไปจากฐานะที่ถูกต้องเหมาะสมแก่ตน ลงไปสู่ภาวะเคว้งคว้างเลื่อนลอยแล้ว และไม่รู้ตัวว่ากำลังปลอบใจตนเองด้วยการยึดเอารูปแบบที่น่าพอใจซึ่งสืบต่อมาจากอดีตว่าเป็นฐานะของตน แต่ถ้ามองให้ลึกลงไปถึงส่วนประกอบอีกส่วนหนึ่งของสังคมซึ่งซ่อนอยู่เบื้องหลังส่วนที่เป็นรูปแบบนั้นและเป็นส่วนที่จะก้าวออกมาเป็นส่วนหน้าของสังคมต่อไป สถาบันสงฆ์ก็อาจจะได้ตระหนักว่าตนยังไม่มีฐานะที่มั่นใจในสังคมที่จะมาถึงข้างหน้า และทุนที่จะดำรงฐานะของตนไว้ก็แทบจะยังไม่ได้เตรียมทำไว้เลย)

อนึ่ง ปัจจุบัน รัฐได้เริ่มแสดงอาการเอื้อมมือกลับเข้ามาขอรับความร่วมมือในทางการศึกษาจากคณะสงฆ์ใหม่อีก ในสภาพเช่นนี้ รัฐจะต้อง

เตรียมจิตใจไว้ให้พร้อมที่จะมองเห็นความอิดโรยและความไม่พร้อมต่างๆ ของคณะสงฆ์ด้วยความเห็นใจและเข้าใจ จะต้องไม่ท้อแท้หรืออิดหนาระอาใจแล้วเลิกราไปเสียก่อน เพราะคณะสงฆ์ได้ถูกปล่อยปละละเลยทอดทิ้งมาเสียนาน ก็ต้องอดทนเอาหน่อย นึกเสียว่าเป็นผลกรรมเก่าที่ได้ร่วมกันทำไว้ จะได้ตั้งหน้าระดมความเพียรพยายามขึ้นมาชดเชยให้มากขึ้นเป็นทวีคูณ

พร้อมกับการมีคุณค่าอันสำคัญ สถาบันสงฆ์ปัจจุบันก็มีปัญหาและก่อให้เกิดปัญหามากมายหลายอย่าง ที่ยกมาพูดข้างต้นเป็นเฉพาะบางส่วนที่เห็นว่าสำคัญอย่างยิ่งเท่านั้น และเท่าที่กล่าวมาก็หวังว่าคงจะพอเป็นส่วนช่วยประกอบความคิดให้มองเห็นสภาพปัญหา จุดที่ควรแก้ไขหรือส่งเสริม และลู่ทางปฏิบัติได้บ้างพอสมควร ปัญหายังมีอยู่อีกมาก และคุณค่าก็ยังมีอยู่อีกมากเช่นเดียวกัน แต่จะพูดต่อไปก็จะยาวขึ้นทุกทีจนหาที่จบยาก จึงเห็นควรยุติเพียงนี้ก่อน

หนังสือใหม่ของมูลนิธิโกมลคีมทอง
ที่มีวางจำหน่ายในบัดนี้

๑. **A Siamese For All Seasons** (*fourth edition*)
Collected Articles By And About
Puey Ungphakorn 130 Baht

๒. ชีวิตของอันโตนิโอ กรัมชี
จิอูเซ็ปเป พีโอรี เขียน
นฤมล–ประทีป นครชัย แปล ราคา ๘๕ บาท

๓. หมอประจำบ้าน *(พิมพ์ครั้งที่ ๘)*
ศาสตราจารย์นายแพทย์ประเวศ วะสี เขียน ราคา ๔๕ บาท

๔. แด่หนุ่มสาว *(พิมพ์ครั้งที่ ๕)*
กฤษณมูรติ เขียน
พจนา จันทรสันติ แปล ราคา ๒๐ บาท

๕. ศาสตร์แห่งการดำเนินชีวิต *(พิมพ์ครั้งที่ ๕)*
เลียวนาร์ด เอ. บุลเลน เขียน
พระประชา ปสนฺนธมฺโม แปล ราคา ๓๐ บาท

๖. ปาฏิหาริย์แห่งการตื่นอยู่เสมอ *(พิมพ์ครั้งที่ ๕)*
ติช นัท ฮันห์ เขียน
พระประชา ปสนฺนธมฺโม แปล ราคา ๒๓ บาท

๗. อ. ป๋วย ผู้ใหญ่ที่ไม่กะล่อน *(พิมพ์ครั้งที่ ๕)*
ส. ศิวรักษ์ เขียน ราคา ๒๔ บาท

๘. คาทอลิกกับสังคมไทย สี่ศตวรรษแห่งคุณค่าและบทเรียน
(พิมพ์ครั้งแรก)
เสรี พงศ์พิศ เขียน ราคา ๓๒ บาท

๙. ลักษณะสังคมพุทธ *(พิมพ์ครั้งแรก)*
พระราชวรมุนี *(ประยุทธ์ ปยุตฺโต)* ราคา ๓๒ บาท

๑๐. หกชีวประวัติ ในทัศนะ ส. ศิวรักษ์ *(พิมพ์ครั้งที่ ๒)*
ส. ศิวรักษ์ เขียน ราคา ๓๗ บาท

๑๑. แสวงหารากฐานของชีวิต ในโลกแห่งกิจกรรม
ปาฐกถามูลนิธิโกมลคีมทอง ประจำปี ๒๕๒๗
พระไพศาล วิสาโล ราคา ๑๘ บาท

๑๒. สัมภาษณ์ ส. ศิวรักษ์ เกี่ยวกับการลอกคราบสังคมไทย
(พิมพ์ครั้งแรก) ราคา ๓๕ บาท
*หมดแล้ว

๑๓. โจรปล้นโลก : เหตุเกิดแห่งความยากจน *(พิมพ์ครั้งแรก)*
เทเรซ่า เฮเตอร์ เขียน
วารุณี ภูริสินสิทธิ์ แปล ราคา ๒๕ บาท

๑๔. บันทึกของกฤษณมูรติ *(พิมพ์ครั้งแรก)*
พจนา จันทรสันติ แปล ราคา ๒๔ บาท

๑๕. คำให้การ ดร. ป๋วย อึ๊งภากรณ์ กรณีเหตุการณ์ ๖ ตุลาคม
(พิมพ์ครั้งที่ ๓) ราคา ๒๐ บาท

๑๖. สยามยามวิกฤต (พิมพ์ครั้งแรก)
ส. ศิวรักษ์ เขียน ราคา ๔๘ บาท

๑๗. วิกฤตการณ์เศรษฐศาสตร์ปัจจุบัน
๑๐๐ ปีหลังมาร์กซ์และเคนส์ (พิมพ์ครั้งแรก)
กำชัย หลายสรรพสิริ, สุวินัย ภรณวลัย,
โสภณ ฐิตะสัจจา เขียน, แปล ราคา ๖๘ บาท

๑๘. ดุลยภาพแห่งชีวิต (พิมพ์ครั้งที่ ๒)
ตาร์ถัง ทุลกู เขียน
วัชรา ทรัพย์สุวรรณ แปล ราคา ๓๐ บาท

๑๙. สถาบันสงฆ์กับสังคมไทย (พิมพ์ครั้งแรก)
พระราชวรมุนี (ประยุทธ์ ปยุตฺโต) ราคา ๔๒ บาท

โปรดคอยติดตามอ่าน

๒๐. สมุนไพรชาวบ้าน (พิมพ์ครั้งแรก)
รวมความรู้จาก ข่าวสารสมุนไพร ตั้งแต่ปี ๒๕๒๓–๒๕

๒๑. พระพุทธเจ้าของฉัน (พิมพ์ครั้งที่ ๒)
พุทธประวัติสำหรับเด็ก
สันติสุข โสภณสิริ เขียน

๒๒. อยู่อย่างขบถ (พิมพ์ครั้งแรก)
พระประชา ปสนฺนธมฺโม

สำนักพิมพ์มูลนิธิโกมลคีมทอง ผลิตหนังสือดี มีคุณค่า
ราคามิตรภาพ
หาซื้อได้ตามแผงจำหน่ายหนังสือทั่วไป
หรือสั่งซื้อโดยตรงที่มูลนิธิโกมลคีมทอง

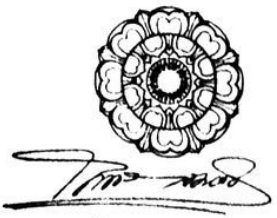
ส่งธนาณัติหรือตั๋วแลกเงินสั่งจ่ายในนามนางสาวนภา กอพยัคฆินทร์
ปณ. บางกอกน้อย
๙/๒๓ ซอยบ้านช่างหล่อ ถนนพรานนก กรุงเทพ ฯ ๑๐๗๐๐
โทร. ๔๑๑–๓๗๗๔

พิมพ์ที่เจริญวิทย์การพิมพ์ ๓๒๒/๑–๒ ตลาดพานถม บางลำพู กรุงเทพ ฯ
นายสุรวิทย์ ไชยพงศาวลี ผู้พิมพ์ผู้โฆษณา ๒๕๒๗ โทร. ๒๘๒๑๕๕๔

สาเหตุที่แท้จริง น่าจะไม่ใช่การเข้าไปเกี่ยวข้องกับความเจริญที่เข้ามาใหม่ แต่น่าจะเกิดจากการที่ประชาชนเข้าไปเกี่ยวข้องกับสิ่งนั้นโดยลำพัง

ขณะเดียวกันพระสงฆ์เองก็ไม่ค่อยจะได้รู้ข้อเท็จจริงเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงเหล่านี้ และยึดถือหน้าที่ในการรักษาขนบธรรมเนียมแต่เดิมเอาไว้ เริ่มอยู่อย่างโดดเดี่ยวมากขึ้น ความสัมพันธ์ระหว่างพระสงฆ์กับประชาชนก็ค่อยๆ ห่างออกไปทุกที....

พระราชวรมุนี

มูลนิธิโกมลคีมทอง